

E53
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΗΥΤΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΩ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩ, ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1894 ΩΣ ΜΟΝΟΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΚΑΙ ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙΣ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1895, 1896, 1897 ΚΑΙ 1899.

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΩΝ

ΥΠΟ

ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ Σ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ Η'.

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ
1901

Pobr. bár. Oed.

Xρόνων Στρίτου

Επ. Α. Μαναδογελος

24.000

in

28

74.800

2 qirada "dromostarikoff"

36

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΑΥΤΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1894 ΩΣ ΜΟΝΟΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ
ΚΑΙ ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙΣ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1895, 1896, 1897 ΚΑΙ 1899.

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΩΝ

ΥΠΟ

ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ Σ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ Η'.

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ
1904

Tὰ γνήσια ἀντίτυπα γέζονται τὴν ιπτογραφὴν τοῦ συγγραφέως.

Εμμ. Σωτηρίδης

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ
(Όδός Λέκα, Στοά Σιμοπούλου)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ

Από τοῦ παμού κάτω Δουνάβεως καὶ τοῦ παραποτάμου αὐτοῦ Σαύνου ἔργαται ἐκτεινομένη πρὸς νότον ἡ Ἑλληνικὴ χερσόνησος. Η χερσίνος αὕτη, ἥτις καὶ χερσόνησος τοῦ Αἴμου καλεῖται, περιθρέχεται πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τοῦ Ἑλλησπόντου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Εὔξείνου πόντου, πρὸς νότον ὑπὸ τῆς Μεσογείου θαλάσσης καὶ πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ Ιονίου πελάγους.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΣ

Τὸ νοτιώτερον καὶ στενώτερον τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, τὸ ὅποιον ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Ὄλύμπου, τῶν Καμβουνίων καὶ τῶν Κεραυνίων ὁρέων μέχρι τῶν ἀκρωτηρίων Ταϊνάρου καὶ Σουνίου καὶ περιθρέχεται ὑπὸ τῆς Μεσογείου θαλάσσης, τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τοῦ Ιονίου, ὑπελαμβάνετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς ἡ κυρίως Ἑλλάς. Ἀπετελεῖτο δὲ ἡ κυρίως Ἑλλάς ἐκ τῆς βορείου Ἑλλάδος, τῆς μέσης Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου καὶ νήσων.

Καὶ ἡ μὲν βόρειος Ἑλλάς ἐκτεινομένη πρὸς δυσμὰς μὲν ἀπὸ τῶν Κεραυνίων ὁρέων μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ἀπὸ τῶν Καμβουνίων καὶ τοῦ Ὄλύμπου μέχρι τῆς Οίτης καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, περιελάμβανε δύο χώρας, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, χωριζομένας ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῆς Πίνδου.

Ἡ δὲ μέση Ἑλλάς, ἥτις ὑπὸ τῶν νεωτέρων Στερεὰ Ἑλλάς καλεῖται, ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, τῆς Οίτης καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ

τοῦ Σαρωνικοῦ, περιελάμβανεν ἐννέα χώρας, τὴν Ἀκαΐαν, Αἴτωλίαν, Ὁζολίδα, Δωρίδα, Φωκίδα, Λοκρίδα, Βοιωτίαν, Ἀττικὴν καὶ Μεγαρίδα.

Ἡ δὲ Πελοπόννησος, ἥτις συνεδέετο μετὰ τῆς οἰχεῖας Ἑλλάδος διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ ίσθμοῦ, ἥδη δὲ χωρίται ἀπ' αὐτῆς διὰ τῆς Κορινθιακῆς διώρυχος, περιελάμβανεν ἐννέα ώστας χώρας, τὴν Κορινθίαν, Σικουωνίαν, Φλυτίαν, Ἀχαίαν, Ἡλιν, Μεσσηνίαν, Λακωνίαν, Ἀρκαδίαν καὶ Ἀργολίδα.

Νῆσοι δὲ ἀνήκουσαι εἰς τὴν κυρίως Ἑλλὰδα νῆσαν ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ ἐν τῷ Ιονίῳ πελάγει, δύν ἐπισημότεραι ὑπῆρχαν ἡ Κέρη κυρσ, ἡ Λευκάς, ἡ Ίθάκη, ἡ Κεφαλληνία, ἡ Ζάκυνθος καὶ τὰ κατέναντι τοῦ λακωνικοῦ κόλπου Κίμηρα, ἀφ' ἔτερου δὲ αἱ ἐν τῷ Αἰγαϊῷ πελάγει, δύν ἐπισημότεραι ὑπῆρχαν κατὰ γὲν τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ πελάγους ἡ ἔνδον Σαλαμίς, ἡ Αἴγινα, ἡ Καλαυρία (Πόρος) καὶ ἡ Εὔβοια, μιαὶ δὲ τὸ μέσον καὶ νότιον αἱ κύκλῳ τῆς οἰχεῖας νήσους Δῆλου Κυκλαδές καὶ ἡ νοτιώτερον τούτων μεγαλόνησος Κρήτη.

Ἄλλ' ἔκτος τῶν ἀνωτέρω χωρῶν καὶ νήσων ἐνωρίτετα ὑφ' Ἑλλήνων κατελήθησαν μὲν τῆς Ἑλλάδος μέρος ἀπετέλεσαν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη, ἀφ' ἔτερου δὲ αἱ κατὰ τὸ βόρειον μέρος τοῦ Αἰγαϊού πελάγους νῆσοι Θάσος, Σαμοθράκη, Ἰμβρος καὶ Λῆμνος, αἱ περὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, Λέσβος, Χίος, Σέμιος καὶ Ρόδος, καὶ τέλος ἡ ἀνατολικωτάτη καὶ μεγίστη πασῶν τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος Κύπρος.

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

‘Η ιστορία τῶν Ἐλλήνων διαιρεῖται εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ νέαν.

‘Η ἀρχαία ιστορία ἀρχεται ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων καὶ καταλήγει εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους (μέχρι τοῦ 476 μ. Χ.).

‘Η μέση ιστορία ἀρχεται ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (476—1453 μ. Χ.).

‘Η νέα ιστορία ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ φθάνει μέχρι τῶν καθ' ήμᾶς χρόνων.

‘Έκαστον τῶν ἀνωτέρω μερῶν τῆς ιστορίας δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς περιόδους.

Καὶ ἡ μὲν ἀρχαία ιστορία διαιρεῖται εἰς ἔξ περιόδους. ‘Ἐκ τούτων ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν μυθικῶν χρόνων ιστορίαν μέχρι τῆς καθόδου τῶν Δωριέων (μέχρι τοῦ 1104 π. Χ.). ‘Η δευτέρα ἀρχεται ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἔναρξιν τῶν περσικῶν πολέμων (1104—500 π. Χ.). ‘Η τρίτη, ἥτις εἶναι καὶ ἡ λαμπροτάτη περιόδος τῆς ἀρχαίας ιστορίας, ἀρχεται ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (500—431 π. Χ.). ‘Η τετάρτη ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην (431—338 π. Χ.). ‘Η πέμπτη δρχεται ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (338—146 π. Χ.). ‘Η δ' ἔκτη περιλαμβάνει τὸ ὑπόλοιπον μέρος, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους (146 π. Χ.—476 μ. Χ.).

‘Η δὲ μέση ιστορία διαιρεῖται εἰς δύο περιόδους, δν ἡ μὲν πρώτη ἀρχεται ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ὁμαϊκοῦ

κράτους καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (476—1204 μ. Χ.), ἡ δὲ δευτέρα ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων (1204—1453 μ. Χ.).

Ἡ δὲ νέα ιστορία διαιρεῖται εἰς δύο ώσαύτως περιόδους, ὃν ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὸ χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ οἱ Ἐλληνες διετέλεσαν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων (1453—1821), ἡ δὲ δευτέρα ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἔξακολουθεῖ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἥμερῶν.

ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

(Μέχρι τοῦ 476 μ. Χ.)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

Μυθικοὶ καὶ ήρωικοὶ χρόνοι.

§ 1. Ἀρχαιότατος κάτευκος τῆς Ἑλλάδος.

Αδύνατον εἶναι νὰ γνωρίζῃ ἡ ιστορία τὰ ὀνόματα καὶ τὴν φυλὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες πρῶτοι ἐπάτησαν τὸ ἀκαλλιέργητον ἔδαφος τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Αδύνατον ὡσαύτως εἶναι νὰ ἔξευρεθῇ καὶ ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ Ἑλλὰς τὸ πρῶτον κατῴκηθη. Άλλ' ἐκ πολλῶν ἐνδείξεων συμπεραίνομεν, δότι οἱ πρῶτοι ἀνθρώποι, οἵτινες κατὰ τὴν ἀπωτάτην ἐποχὴν τῆς ἀρχαιότητος ἔζων ἐν Ἑλλάδι, δὲν εἶχον κατοικίας καὶ ἐνδύματα καὶ δὲν ἐγνώριζον νὰ καλλιεργῶσι τὴν γῆν, ἀλλὰ διέτριβον ἐν σπηλαίοις καὶ ἔτρωγον ἄγρια κέφα, καρποὺς δένδρων καὶ φυτά. Αφ' οὗ δὲ παρῆλθον ικανὰ ἔτη, ἥλθεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐν τῆς Ἀσίας, πιθανῶς, κλαδὸς φυλῆς τίνος Ἀρίας ὀνομαζομένης, δοτις ἔφερε τὰ στοιχεῖα ἀνωτέρου πολιτισμοῦ. Οἱ τὸν κλάδον τοῦτον τῆς Ἀρίας φυλῆς ἀποτελοῦντες ἦσαν οἱ ὀνομαζόμενοι Πελασγοί, οἵτινες ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχηγῶν των ἢ τῶν χωρῶν, τὰς ὅποιας κατώκησαν, ἐκαλοῦντο συγχρόνως καὶ ἄλλως, ὡς Μινύαι, Κᾶρες, Θεσσαλοί, Βοιωτοί κλπ. Ἀπετέλουν δὲ οἱ Πελασγοὶ ἔθνος γεωργικόν, ἔζων εἰς πόλεις, εἶχον πολιτικὸν ὀργανισμὸν καὶ ἐλέτρευον πολλοὺς θεούς, ἐν οἷς καὶ ἔξογὴν τὸν Δίκη, τοῦ ὅποιου μαντεῖον περίφημον εἶχον ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἡπείρου.

Οἱ Πελασγοί, διὸ νὰ προσυλάχτωνται ἀπὸ διαφόρων ἐπιδρομῶν,

φκοδόμουν τείχη καὶ ἀκροπόλεις, τὰς ὁποίας ὡνόμαζον Λαρίσας· τὸ
ὄνομα δὲ τοῦτο διέσωσάν τινες τῶν ἀρχαιοτάτων πόλεων, ἐν αἷς καὶ
ἡ θεσσαλική. Κατεσκεύαζον δὲ τὰ ὄχυρώματά των ταῦτα ἐκ πελω-
ρίων λίθων, τοὺς ὁποίους συνήρμοζον τεχνικώτατα ἀνευ οὐδεμιᾶς
συνδετικῆς ὅλης. Τὰ πελώρια καὶ θαυμαστὰ ταῦτα ὄχυρώματα ἐξή-
γειραν τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχαίων, οἵτινες ὡνόμαζον αὐτὰ
«Κυκλώπεια τείχη», διότι ἐπίστευον, ὅτι ἔκτισκαν αὐτὰ οἱ μυθολο-
γούμενοι μονόφθαλμοι Κύκλωπες. Λείψανα τοιούτων κολοσσιαίων κτι-
σμάτων τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς Ἑλλάδος εἶναι τὰ σωζόμενα καὶ
μέχρι σήμερον ἐν Τίρυνθι, Μυκήναις, Ὁρχομενῷ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς
Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν ποῖον αἰώνα ἔκτι-
σθησαν.

§ 2. "Ελληνες."

Οι "Ελληνες" κατήγοντο ἐκ τῆς αὐτῆς φυλῆς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ
οἱ Πελασγοί, ἀλλ' ήσαν πολεμικώτεροι τῶν Πελασγῶν. Οὗτοι ἦλθον
ἐκ τῆς Μικρᾶς Ασίας εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐκεῖθεν μετὰ τῶν ὄμοφύ-
λων των Θρακῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἀφ' οὗ δ' ὑπέταξαν τοὺς Πελασ-
γούς, ἡγώθησαν μετ' αὐτῶν καὶ κατώρθωσαν ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ τὸ
ὄνομα αὐτῶν νὰ ἐπικρατήσῃ τοῦ ὀνόματος τῶν Πελασγῶν. Διαιροῦσι
δὲ τοὺς "Ελληνας" εἰς τέσσαρας φυλάς, τὴν Ἀχαικήν, τὴν Δωρικήν,
τὴν Ιωνικήν καὶ τὴν Αἰολικήν. Καὶ οἱ μὲν τῆς Ἀχαικῆς φυλῆς "Ελ-
ληνες" κατέφκησαν τὴν Λακωνικήν καὶ τὴν Ἀργολίδα, οἱ δὲ τῆς Δω-
ρικῆς κατέλαβον τὴν περὶ τὴν "Οσσαν" καὶ τὸν "Ολυμπὸν γύρων τὴν
καλούμενην 'Εστικιῶτιν· οἱ δὲ τῆς Ιωνικῆς κατέσχον τὴν Ἀττικήν,
τὴν Εὔβοιαν, τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Ηελοποννήσου καὶ νήσους
τινὰς τοῦ Αιγαίου πελάγους· οἱ δὲ τῆς Αἰολικῆς κατέλαβον τὴν Θεσ-
σαλίαν, Φωκίδα, Αιτωλίαν, Λοκρίδα, Βοιωτίαν, Κορινθίαν καὶ Ἡλιαν,
ὅς καὶ νήσους τινὰς τοῦ Ιονίου καὶ Αιγαίου πελάγους. Ἐκ
τῶν φυλῶν τούτων ἡ μὲν Ἀχαικὴ δὲν ἀνέπτυξεν ιδίαν διάλεκτον,
διότι κατεβλήθη ὑπὸ τῆς Δωρικῆς ἐχάστη δὲ τῶν τριῶν ἀλλων ὄμι-
λει καὶ ἔγραφεν ιδίαν διάλεκτον. Τελειοτάτη δὲ καὶ πλουσιωτάτη
τῶν διαλέκτων ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἡ Ἀττική, εἰς ἣν ἔγραψησαν τὰ
ἀριστουργήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου. Ἐπειδὴ δὲ αἱ διάλεκτοι,
αὐτοὶ ήσαν συγγενέσταται πρὸς ἀλλήλας, οἱ ἀνήκοντες εἰς οἰκηδή-
ποτε φυλὴν "Ελληνες" ἐνέδουν τοὺς τῶν ἀλλων φυλῶν ὄμιλοιςντας καὶ

γράφοντας, ώς καὶ σήμερον ὁ Ἐλλην τῶν Ιονίων νήσων δύναται νὰ ἔννοησῃ τὸν Ἐλληνα τῆς Κύρου καὶ ὁ Τραπεζούντιος δύναται νὰ συνεννοῦῃ μετὰ τοῦ Ἡπειρώτου.

Οἱ Ἐλληνες, ἐπειδὴ ἥθελον νὰ δεῖξωσιν ὅτι ἀπετέλουν ἔθνος, τὸ ὅποιον εἰχε κοινὴν τὴν καταγωγήν, ἐπίστευον ἐν τοῖς ὄντερον, ώς φρινεται, χρόνοις, ὅτι γενάρχης αὐτῶν ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Θεσσαλίας Δευκαλίων καὶ ὁ τούτου υἱὸς Ἐλλην. Παρεδέχοντο δηλαδὴ, ὅτι ἀπὸ μὲν τοῦ Ἐλληνος ἡ μὲν χώρα ἐκλήθη Ἐλλάς, οἱ δὲ ἐνοικοῦντες αὐτὴν ὄνομάσθησαν Ἐλληνες, ἀπὸ δὲ τῶν υἱῶν τοῦ Ἐλληνος, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ Δώρου καὶ τοῦ Αἰόλου, ὄνομάσθη ἡ Δωρικὴ καὶ ἡ Αἰολικὴ φυλή, ἀπὸ δὲ τῶν υἱῶν τοῦ ἑτέρου υἱοῦ του Ξεύθου, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ Ἰωνος καὶ τοῦ Ἀχαιοῦ, ὄνομάσθη Ἰωνικὴ καὶ ἡ Ἀχαική. Ἄλλ' ἡ γενεalogία αὕτη φάνεται, ὅτι ἐπλάσθη ἐν τοῖς ὄντερον χρόνοις, διότι ὁ Ὁμηρος Ἐλληνας καὶ Μυρμιδόνας καλεῖ μόνον τοὺς πολεμιστάς, οἵτινες ἐξεστράτευσαν μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τῆς Τροίας, σύμπαντας δὲ τοὺς κατοίκους τῆς Ἐλλάδος ὄνομάζει ἀλλοτε μὲν Δαναούς, ἀλλοτε δὲ Ἀχαιούς, ἀλλοτε δὲ Ἀργείους· μόνον δὲ εἰς ἐν μέρος τῆς Ἰλιάδος ὄνομάζει αὐτοὺς πανέλληνας.

§ 3. "Ἐποικοι.

Εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀρχαίας Ἐλλάδος τὰ μέγιστα συνετέλεσαν ἐποικοι ἐξ Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου, ιδίως δὲ οἱ Φοίνικες, οἵτινες εἰς πολλὰ παράλια μέρη τῆς Ἐλλάδος ἴδρυσαν ἀκροπόλεις καὶ ἐμπορικὰς ἀγοράς. Ὑπὸ δὲ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἀναφέρονται ώς ἐπισημότεροι τῶν εἰς Ἐλλάδα ἐποίκων ὁ Κέκροψ, δοτις ἐκ τῆς Σάεως, πόλεως τῆς Αἰγύπτου, ἥλθεν εἰς τὴν Ἀττικήν, ὁ Κάδμος, δοτις ἐκ ἔργον Φοίνικης ἥλθεν εἰς Θήσας καὶ ἔκτισε τὴν ἀκρόπολιν τῶν Θηθῶν ~~γείτονα~~ Καθμείαν, ὁ Δαναός, δοτις ἐκ Χέρμεως τῆς Αἰγύπτου ἥλθεν εἰς Ἀργού~~γέργη~~, καὶ ὁ Πέλοψ, δοτις ἐκ Φοργίας ἥλθεν εἰς τὴν Πίσαν τῆς Ἡλιδος. Ἐκ τούτων δὲ ὁ Πέλοψ διὰ τῶν πολεμικῶν του ἐπιχειρήσεων καὶ τοῦ πλούτου του τοσοῦτον ηὔξησε τὴν φύμην του, ὅστε ἀπασκῇ χερσάνησος, ητις ἐκκλείτο Ἀπία, ὄνομάσθη ἀπὸ τοῦ δινόματος αὐτοῦ Πελοπόννησος.

§ 4. "Ἡρωες. Ἡρακλῆς. Θησεύς.

Ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ὡσαύτως παραδόσεως ἀναφέρεται, ὅτι κατὰ

τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἀνεφάνησαν ἐν Ἑλλάδι ἄνδρες τινές, οἱ ὅποιοι διέφερον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων κατὰ τὴν σωματικὴν ἡώμην καὶ τὰς ἀρετὰς καὶ διέπραξαν ἔνδοξα κατορθώματα. Οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες ἐνκαλοῦντο ἥρωες καὶ μετὰ τὸν θάνατὸν τῶν ἐλαττεύοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἥριθεοι. Τούτων ἐξοχώτεροι ἦσαν ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησεύς.

Οἱ Ἡρακλῆς ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης καὶ ἐθεωρεῖτο πρώτος τῶν ἥρώων, διότι μετὰ θαυμαστῆς εὐψυχίας καὶ γεννικιότητος ἐτέλεσε κατὰ δικταγήν τοῦ ἐξαδέλφου του Εὔρυθέως δώδεκα ὑπεράνθρωπα κατορθώματα, τὰ ὅποια ὀνομάζονται ἀθλοί. Μυθολογεῖται δηλαδή, ὅτι ἔπνιξε τὸν ἐν Νεμέᾳ ἄτρωτον λέοντα, ἐνκαθίρισεν ἐν μιᾷ μόνῃ ἡμέρᾳ τὴν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν κειμένην ἐν Ἡλιδίῳ κόπρον τῶν ἀπειραρίθμων βοσκημάτων τοῦ βασιλέως Αὐγείου, ἐφόνευσε ληστὰς καὶ θηρία, καὶ ἐν γένει ἐτέλεσε τὰ μᾶλλον παράτολμα κατορθώματα.

Οἱ δὲ Θησεύς ἐγεννήθη ἐν Τροιζήνῃ ἐκ πατρὸς μὲν τοῦ Αἰγέως, βασιλέως τῆς Ἀττικῆς, ἐκ μητρὸς δὲ τῆς Αἴθρας, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Τροιζήνου Πιτθέως, ἐλέγετο δὲ σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Ἡρακλέους. Ὁτε ἔγινε δεκακοτάχετης ὁ Θησεύς, μετέβη διὰ ξηρᾶς ἐκ Τροιζήνου εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸς συνάντησιν τοῦ πατρὸς του, ὅπότε κατὰ τὴν ὄδοιπορίαν του ἐφόνευσε πολλὰ θηρία καὶ πολλοὺς ληστάς, οἵτινες ἐφόνευον τοὺς διαβάτας. Μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς Κρήτην καὶ τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀριάδνης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης Μίνωας, ἐφόνευσε τὸν Μινώταυρον, διτις εἶχε κεφαλὴν μὲν ταύρου, σῶμα δὲ ἀνδρὸς καὶ εἴη ἐντὸς ἀπεράντου καὶ ἀδιεξόδου σπηλαίου, ὅπερ ἐνκαλεῖτο Λαζόνειος. Τοιουτοράπως ἀπήλαξε τοὺς Ἀθηναίους τῆς ὑποχρεώσεως, τὴν ὄποικαν εἶχον νὰ στέλλωσι κατὰ ἐννέα ἔτη ἐπτὰ νέους καὶ ἐπτὰ παρθένους πρὸς τροφὴν τοῦ Μινωταύρου. Ἐπεκνεθίων δ' εἰς Ἀθήνας καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του ἀνακλασθών τὴν βασιλείαν τὴνωσε πολιτικῶς τοὺς δώδεκα αὐτονόμους δήμους τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν καὶ κατέστησε πρωτεύουσαν πόλιν τὰς Ἀθήνας. Πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐνώσεως ταύτης ὥριτε νὰ πανηγυρίζωνται κατὰ πᾶν ἔτος τὰ συνοίκια, τὰ δὲ πρὸς τιμὴν τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς πανηγυριζόμενα Ἀθηναῖς μετέβαλεν εἰς Παναθήναις. Προσέτι ὁ Θησεύς διήρεσε τοὺς πολίτας εἰς εὐπατρίδας (εὐγενεῖς), γεωμέρους (γεωργοῦς) καὶ δημιουργούς

(χειροτέχνας) καὶ καθίδουσε τὰ Ἰσθμικά, ἑορτὴν τελουμένην ἐν τῷ ἴσθμῳ τῆς Κορίνθου πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀλλ' ἂν καὶ ἡ το εὐεργετικὸς βασιλεὺς, κατὰ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου του ὑποπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν συμπολιτῶν του ἐξεδιώχθη τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπῆλθεν εἰς Σκύρον, ὅπου καὶ ἀπέθκνεν. Ἐντεῦθεν τῷ 468 π. Χ. ὁ Κίμων ἐκόμισε τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐπανηγύριζον ἑορτὴν τὰ «Θήσεια» καὶ ἔκτισκαν νυκτὸς τὰ «Θησεῖον».

6

§ 55. Ἀργοναυτικὴ ἐπιστρατεία.

Ἄριστος
τοῦ μεταποίησε τὴν ἀργοναυτικὴν ἐπιστρατείαν
τοῦ μεταποίησε τὴν ἀργοναυτικὴν ἐπιστρατείαν

Ἐκτὸς τῶν μονομερῶν κατορθωμάτων τῶν ἡρώων ἀναφέρονται καὶ κοιναὶ τινες πολεμικὴ ἐπιχειρήσεις αὐτῶν. Ὡς πρώτη δὲ τοικύτη ἐπιχείρησις ἀναφέρεται ἡ ἀργοναυτικὴ ἐπιστρατεία.

Οἱ βασιλεὺς τῆς Ἰωλκοῦ Πελίας ἐρωτήτας τὸ μαντεῖον, ἐὰν εἰναι ἀσφαλῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου του, ἐλκαθεν ἀπάντησιν νὰ φοβηται ἐκεῖνον, διστις ἥθελε παρουσιασθῆ ἐνώπιον του μονοσάνδαλος. Μετ' ὀλίγον παρουσιάσθη ἐνώπιον του ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰάσων, διστις ἐφόρει ἐν ψόνον σάνδαλον, διότι τὸ ἔτερον εἶχεν ἀπολέσῃ διαβαίνων ποταμὸν τινα. Οἱ Πελίας ἐννοήσας, διτις αὐτὸς ἥπτο ὁ ἔχθρος, τὸν ὄποιον ὅφειλε νὰ φοβηται, γνωρίζων δ' ἐξ ἄλλου, διτις ὁ ἀνεψιὸς του οὗτος εἶχε δικιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐσκέφθη ν' ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ ἀποστέλλων αὐτὸν εἰς τὸν ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν. Παρθένους λοιπὸν αὐτὸν νὰ πλεύσῃ εἰς Κολχίδα, ἔνθι ἐβασίλευεν ὁ πλουσιώτατος Αἴγιτης, καὶ ν' ἀφαιρέσῃ ἐκεῖθεν χρυσόμαλλόν τι δέρχεται, τὸ ὄποιον εἶχεν ἀφιερωθῆ εἰς τὸν ἐκεῖ ναὸν τοῦ "Ἀρεως ὑπὸ τοῦ οὗτοῦ τοῦ Ἀθέμαντος καὶ τῆς Νεφέλης Φρίξου καὶ ἐφυλάκτετο ὑπὸ δράκοντος ἀγρύπνου· ὑπεσχέθη δέ, διτις ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του θὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ἰάσονα τὴν βασιλείαν. Οἱ δὲ Ἰάσων ἀναλκεὼν τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην ἐπιχείρησιν, κατεσκεύασε πλοῖον, τὸ ὄποιον ὠνομάσθη Ἀργὸς (ταχεῖα). Ἀφ' οὗ δὲ παρέλαβε πεντήκοντας συμπλωτῆρας, Ἀργονάυτας ἐκ τοῦ πλοίου ὀνοματέντας, ὃν ἐξοχώτεροι ἦσαν ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Θησεύς, ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης, ὁ Πηλεύς, ὁ Ὁρφεός, καὶ ἄλλοι, ἐφθισσε μετὰ μυρίους κινδύνους εἰς Κολχίδα. Κινήσας δὲνεὶ τὴν συμπάθειαν τῆς θυγατρὸς τοῦ Αἰγάτου Μηδείας κατώρθωτε διὰ φρομάκων, τὰ ὄποια ἐλκαθε παρ' αὐτῆς, ν' ἀποκομίσῃ τὸν δρό-

κοντα. Τοιουτορόπως λοιπὸν ἡρυνήθη νὰ λάβῃ τὸ δέρας καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Ἰωλκὸν φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν Μήδειαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ηελίας παρὰ τὰ συμπεφωνημένα ἡρυνήθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν βασιλείαν, ὁ Ἰάσων ἐκδικούμενος αὐτὸν ἐπέτυχε τὸν θάνατόν του καὶ τοιουτορόπως ἔγινε βασιλεὺς. Ἀλλὰ μετὰ χρόνον τινὰ ἐκδιωγθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀκάστου, υἱοῦ τοῦ Πελίου, κατέφυγεν εἰς Κόρινθον καὶ ἐφονεύθη ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ Ισθμοῦ ναῷ τοῦ Ποσειδῶνος.

§ 6. Συμφοραὶ τοῦ βασιλειοῦ ὄχεον τῶν Θηρῶν.

5
Μυθολογεῖται, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Θηρῶν καὶ ἀπόγονος τοῦ Κάδμου Λάτιος λαβὼν σύζυγον τὴν Ἰοκάστην ἡρώτησε τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ἐὰν θὰ εὐτυχήσῃ ἐκ τοῦ γάμου του. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μαντεῖον ἐχρησιμοδότησεν εἰς αὐτόν, ὅτι θὰ ἀποκτήσῃ υἱόν, ὑπὸ τοῦ ὄποιου θὰ φονεύθῃ, φοβηθεὶς μὴ πραγματοποιηθῇ ὁ χρησμός, διέταξεν ἔνα τῶν ὑπηρετῶν του νὰ παραλάβῃ τὸ γεννηθὲν παιδίον καὶ νὰ φονεύσῃ αὐτό· ὁ δὲ ὑπηρέτης, ἐπειδὴ δὲν ἦθελε νὰ ἀποκτείνῃ αὐτὸς τὸ παιδίον, ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὸ ὅρος Κιθαιρῶνα καὶ ἐκρέμασεν αὐτὸν ἀπὸ δένδρου, δέσας τοὺς πόδας διὰ σχοινίου. Ἀλλὰ κατὰ τύχην ποιμήν τις τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου Πολύδου διερχόμενος ἤκουε τὰς φωνὰς τοῦ παιδίου καὶ πλησιάσας παρέλαβεν αὐτὸν καὶ ἔφερεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Κορίνθου Πόλυδον. Ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος, ἐπειδὴ ἦτο ἀκληρος, ἀνέθρεψε τὸ παιδίον ὡς ἴδιον τέκνον, ὀνομάσας αὐτὸν Οἰδίποδα ἔνεκα τοῦ οἰδίματος, τὸ ὄποιον ἐσχηματίσθη εἰς τοὺς πόδας ἐκ τοῦ σχοινίου.

Ο Οἰδίπους, ἀφ' οὗ¹ ἥλικιοθη, ἔμφθεν, ὅτι δὲν ἦτο γνήσιος υἱὸς τοῦ Πολύδου. Διὸ τοῦτο μετέβη εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν διὰ νὰ ἐρωτήσῃ ποῖοι ἦσαν οἱ γονεῖς του. Ἀλλὰ τὸ μαντεῖον εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Οἰδίποδος ἀπήντησε μόνον, ὅτι, ἐὰν ἐπανέλθῃ οὗτος εἰς τὴν πατρίδα του, θὰ φονεύσῃ τὸν γνήσιον πατέρα του καὶ θὰ λάβῃ σύζυγον τὴν μητέρα του. Διὸ τοῦτο ὁ Οἰδίπους δὲν ἡθέλησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κόρινθον, διότι ἀλλην πατρίδα δὲν ἐγνώριζεν εἰνὴ τὴν Κόρινθον, καὶ ἔλαβε τὴν ἄγουσαν εἰς Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα. Ἀλλ' ἐν φέρεντο, συναντῷ αἴφνης εἰς στενὴν ὁδὸν τὸν Λάτιον ἐπὶ ἔρματος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἡνίοχος τοῦ Λατίου διέταξε τὸν Οἰδίποδα νὰ παραμερίσῃ, ὁ δὲ Οἰδίπους ἡρυνήθη, ἐπῆλθε συμπλοκή, κατὰ τὴν ὄποιαν ἐφό-

νευσεν οὗτος ὅχι μόνον τὸν ἡνίοχον, ἀλλὰ καὶ τὸν Λαῖον. Μετὰ τοῦτο
χωρὶς νὰ γνωρίζῃ ὁ δυστυχής, δτὶ ὁ φονευθεὶς ἐκεῖνος γέρων ἦτο ὁ
πατήρ του, προυχώρησε πρὸς τὰς Θήβας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λαῖος ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν τὸν Θηβῶν
ὁ ἀδελφὸς τῆς Ιοκάστης Κρέων. Ἀλλ' ἀμέσως νέας μεγάλης συμφορᾶς
ἐπῆλθεν εἰς τὰς Θήβας. Εἰς τὴν προπύλαια τῶν Θηβῶν ἀνεφέρη τε-
ρατῶδες τι θηρίον, τὸ ὅποιον ἐκκλείτο Σφίγξ. Τὸ τέρας τοῦτο ἐπί¹
τινος βράχου καθήμενον ἤρωτας τοὺς διεκβάτας «ποιὸν ζῷον εἶναι καὶ
τετράπουν καὶ δίπουν καὶ τρίπουν»· ὃ δὲ μὴ δυνάμενος νὰ λύσῃ τὸ
αἴνιγμα κατεσπάρασσε ὑπὸ τοῦ τέρατος. Ὁ Κρέων θέλων νὰ σώσῃ
τὴν χώραν του διεκῆρυξεν, δτὶ, δστὶς θὲ λύσῃ τὸ αἴνιγμα καὶ ἐλευ-
θερώσῃ τὴν χώραν ἀπὸ τῆς Σφίγγος, θὲ λάθη σύζυγον τὴν Ιοκά-
στην, συγχρόνως δὲ καὶ τὴν βασιλείαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Οἰδίποιος
ἔσπευσε πρὸς τὸ τέρας καὶ εὑφύεστατκα ἔλυσε τὸ αἴνιγμα εἰπών, δτὶ²
τοιοῦτο ζῷον εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ἐξήγησε δηλαδὴ, δτὶ ὁ ἄνθρωπος,
δταν μὲν εἶναι βρέφος, εἶναι τετράπουν, διστὶ βαδίζει καὶ διὰ τῶν πο-
δῶν καὶ διὰ τῶν γειρῶν συγχρόνως· δταν δὲ ἀναπτυχθῇ, εἶναι δίπουν,
διστὶ, διὰ νὰ βαδίζῃ, μεταχειρίζεται μόνον τοὺς πόδας του· δταν
δὲ γηράσῃ, εἶναι τρίπουν, διστὶ διὰ νὰ βαδίζῃ μεταχειρίζεται τοὺς
πόδας του καὶ μίαν ῥάβδον. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν λύσιν ταύτην
ἡ μὲν Σφίγξ κατεκρημνίσθη ἀπὸ τοῦ βράχου, ὃ δὲ Οἰδίποιος ἀνεκη-
ρύχθη βασιλεὺς τῶν Θηβῶν καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν Ιοκάστην, χω-
ρὶς νὰ γνωρίζῃ δτὶ αὐτῇ ἦτο ἡ μήτηρ του. Ἐκ τοῦ γάμου δὲ αὐτοῦ
μετὰ τῆς Ιοκάστης ἐγεννήθησαν τέσσαρα τέκνα, ὁ Ἐτεοκλῆς καὶ ὁ
Πολυυνίκης, ἡ Ἀντιγόνη καὶ ἡ Ισμήνη.

Μετά τινα χρόνον καταστρεπτικὴ ἀσθένεια ἐνέσκηψεν εἰς τὰς Θή-
βας, ἡ δόποια ἔθεριζε τοὺς κατοίκους. Ἐρωτήσας δ' ὁ Οἰδίποιος τὸν
περίφημον μάντιν Τειρεσίαν περὶ τῆς αἰτίας τοῦ κακοῦ, ἔλαβεν ἀπό-
κρισιν, δτὶ οἱ Θηβαῖοι τιμωροῦνται, διστὶ ἔχουσι βασιλέα πατροκτό-
νον καὶ σύζυγον τῆς μητρός του. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν ἀπόκρισιν
ταύτην τοῦ Τειρεσίου ἡ μὲν Ιοκάστη ἀπηγγούντη, ὃ δὲ Οἰδίποιος
ἔξορίζεις τοὺς δρυκλούς του διὰ περόνης ἔξτηθε τῶν Θηβῶν καὶ
συνοδεύμενος ὑπὸ τῆς προσφιλοῦς θυγατρός του Ἀντιγόνης περιε-
πλκνθτο μέχρις οὖς κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις Κολωνόν, ἔπικ
μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.

**§ 7. Πόλεμος τῶν ἐπτὰ ἐπὶ Θῆβας καὶ
τῶν ἐπιγόνων.**

Οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Οἰδίποδος Ἐτεοκλῆς καὶ Πολυνείκης συνεφώνησαν νὰ βασιλεύσωσιν ἐναλλάξ ἀνὰ ἐν ἔτος ἔκαστος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἐτεοκλῆς μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους τῆς βασιλείας του ὅχι μόνον ἡρούθη νὰ παραδώσῃ τὴν ἔξουσίαν εἰς τὸν Πολυνείκην, ἀλλὰ καὶ ἔξεδίωξεν αὐτὸν, ὃ ἀδικηθεὶς οὖτος ἀδελφὸς κατέφυγεν εἰς τὸν βασιλέα τοῦ "Αργους" Ἀδράστου, τοῦ δποίου τὴν θυγατέρα ἔλαβε σύζυγον. Μετὰ τοῦ πενθεροῦ του δὲ Ἀδράστου καὶ πέντε ἄλλων στρατηγῶν ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Θηβῶν, ἥτις εἶναι ἡ δευτέρᾳ κοινὴ ἐπιχείρησις ἡρώων καὶ ὀνομάσθη ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στρατηγῶν «πόλεμος τῶν ἐπτὰ ἐπὶ Θῆβας». Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία κατη ἔλαβε κάκιστον τέλος, διότι οἱ μὲν δύο ἀδελφοὶ μονομαχήσαντες ἐφόνευσαν ἄλλήλους, οἱ δὲ ἄλλοι στρατηγοὶ ἐφονεύθησαν, πλὴν τοῦ Ἀδράστου. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν οἱ μὲν Ἀργεῖοι ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια ἡττημένοι, οἱ δὲ Θηβαῖοι ἀνεκήρυξαν βασιλέα τὸν Κρέοντα. Οὗτος δὲ γενόμενος βασιλεὺς διεκήρυξεν, διτὶ ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἀπηγόρευε τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ Πολυνείκους. Ἀλλ' ἡ εὔσεβης Ἀντιγόνη, ἥτις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς της εἶχεν ἐπιστρέψη ἐξ Αἴθηνῶν εἰς Θῆβας, παρέθη ἐξ ἀδελφικῆς εὐσεβείας τὴν διαταγὴν τοῦ θείου της καὶ ἔθαψε τὸν Πολυνείκην. Διέ τοῦτο ὁ ἀπάνθρωπος Κρέων διέταξε νὰ θάψωσιν αὐτὴν ζῶσαν. Ἀλλ' ἡ θεία δίκη δὲν ἀφῆκε τὸν σκληρὸν τοῦτον βασιλέα ἀτιμώρητον, διότι ἀμέσως ὁ υἱός του Αἴμων, δοτις ἡτο μνηστὴρ τῆς Ἀντιγόνης, ηύτοκτόνησεν ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῆς.

Δέκα ἔτη ὑστερον οἱ υἱοὶ τῶν ἐπτὰ στρατηγῶν, οἱ ἐπικληθέντες ἐπίγονοι, ἐπεχείρησκαν νέον πόλεμον κατὰ τῶν Θηβῶν καί, ἀφ' οὗ ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν, ἐφόνευσαν τὸν υἱὸν τοῦ Ἐτεοκλέους Λαοδάμαντα καὶ ἀνεκήρυξαν βασιλέα τὸν υἱὸν τοῦ Πολυνείκους Θέρσανδρον.

**μ § 8. Τρωικὸς πόλεμος (1194—
1184 π.Χ.).**

"Η σημαντικωτάτη ἐπιχείρησις, ἥτις ἔγινεν ἐπὶ τῶν ἡρωικῶν χρόνων εἶναι ὁ Τρωικὸς πόλεμος.

Εἰς τὰ βορειοδυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ασίας ἔκειτο κατὰ τοὺς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀρχαιοτέρους χρόνους ἡ πόλις "Ιλιον ἡ Τροία, τῆς ὁποίας βασιλεὺς ἦτο δὲ Πρίμος. Τοῦ βασιλέως τούτου δὲ νίδες Πάρις, ἀφ' οὗ ἐπεσκέψθη διαφόρους χώρας καὶ βασιλεῖς, ἥλθε καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, ἔνθι ἔβασίλευεν δὲ ἀπόγονος τοῦ Ηέλιοπος Μενέλαος, ὃστις ἦτο ἀδελφὸς μὲν τοῦ βασιλέως τῶν Μυκηνῶν Ἀγαμέμνονος, σύζυγος δὲ τῆς ὁραιοτάτης Ἐλένης. Οἱ Μενέλαος, ἐπειδὴ ἦτο λίστης φιλόξενος ἀνήρ, ἐφιλοξένησε τὸν Πάριν μεγαλοπρεπέστατα, ἐπειτα δέ, ἐπειδὴ ἀνεχώρησεν εἰς Κρήτην χάριν τελετῆς τινος, ἀνέθηκε τὴν περιποίησιν τοῦ ξένου εἰς τὴν Ἐλένην. Ἀλλ' ὁ Πάρις, φιλεληθεὶς ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Μενελάου, ἀρπάζει τὴν Ἐλένην, ἔτι δὲ καὶ πολλοὺς θησαυροὺς τοῦ Μενελάου, καὶ φεύγει εἰς τὸ "Ιλιον.

Οἱ Μενέλαος, δὲ ἔμαθε τὴν ἀρπαγὴν τῆς συζύγου του, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τάχιστα. Ἄμεσως δὲ οὗτος καὶ ὁ ἀδελφὸς του Ἀγαμέμνων ἀπεφάσισαν νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τὴν Τροίας καὶ νὰ τιμωρήσωσι τὸν αὐθαδὸν Πάριν. Ἀφ' οὗ δὲ διεκοίνωσαν τὸν σχοπὸν των τοῦτον καὶ εἰς τοὺς ἄλλους βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων, εὑρον αὐτοὺς προθύμους νὰ συνδράμωσι τὸν ὑδρισθέντα Μενέλαον καὶ νὰ ὑποταχθῶσι καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἐκστρατείας ὑπὸ ἐναρχηγόν, τὸν Ἀγαμέμνονα. Ἦσαν δὲ οἱ ἀποφασίσαντες νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τὴν Τροίας ἐπιφανέστεροι ἡγεμόνες οἱ ἔξι· ὁ ἐνδοξότατος Ἀγαμέμνων, ὁ ξανθὸς καὶ πρᾶξος Μενέλαος, ὁ ἀνδρειότατος πάντων τῶν Ἑλλήνων Ἀχιλλεύς, ὁ πολυμήχανος τῆς Ἰθάκης βασιλεὺς Ὁδυσσεύς, ὁ τῆς Πύλου συνετὸς βασιλεὺς Νέστωρ ἔχων μεθ' ἑκατοῦς καὶ τὸν οἶνον του Ἀντίλοχον, ὁ ἔξι Ἀργούς κρατερὸς Διομήδης, ὁ ἐκ Σαλαμίνος πελώριος καὶ μεγάθυμος Αἴας ὁ Τελαμώνιος καὶ ὁ τούτου ἀδελφὸς Τευκρός, ὁ ἐκ Λοκρίδος ταχὺς Αἴας, οἵδε τοῦ βασιλέως Ὄιλέως, ὁ περίφημος ἀκοντιστὴς Ἰδομενεύς, ὃστις ἦτο βασιλεὺς τῆς Κρήτης, καὶ ἄλλοι.

Συναθροίσαντες λοιπὸν πάντες οὗτοι στρατὸν 100 000 ἀνδρῶν καὶ στόλον ἐκ 1186 πλοίων ἐν Αὔλιδι τῆς Βοιωτίας ἐξεστράτευσαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος κατὰ τὴν Τροίας καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτὴν. Ἡ πολιορκία διήρκεσε δέκα ἔτη, πολλοὶ δὲ ἐκατέρωθεν ἐφορεύθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀχιλλεύς καὶ ὁ οἵδε τοῦ Πριάμου Ἐκταρός, ὃστις ἦτο δὲ ἀνδρειότατος τῶν Τρώων. Τέλος διὰ τοῦ δούρείου (ζυλίνου) ἵππου, ὃστις ἦτο τέχνασμα τοῦ Ὁδυσσέως, οἱ Ἐλλήνες ἐκυρίευσαν τὴν Τροίαν καὶ ἐπυρπόλησαν αὐτὴν. Ἐκ τῶν Τρώων πολλοὶ

μὲν κατεσφράγησκαν, ἐν οἷς καὶ ὁ γέρων Πρίαρος καὶ ὁ Πάρις, ἄλλοι δὲ ἔξηνδρα ποδίσθησκαν. Ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Πριάρου γραπτὴ Ἐκάθη, ἡ τούτου θυγάτηρ Κασσάνδρα καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Ἐκτορος Ἀνδρομάχη ἀπήγθησκαν εἰς τὴν Ἑλλάδα κιγκλώτοις διέφυγον δὲ τὸν θάνατον καὶ τὸν ἔξηνδρα ποδίσμὸν ὁ Λινέικος μετὰ τοῦ πατρός του Ἀγγίσου καὶ ὁ Ἀντίνωρ. Ἡ δὲ αἰτία πάντων τῶν κακῶν Ἐλένη παρεδόθη εἰς τὸν Μενέλαον.

Ἄλλοι καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν νικητῶν ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαθον πλεῦστα δεινά. Ὁ Μενέλαος, ἀφ' οὗ ἐπὶ ὅκτὼ ἔτη περιεπλανήθη μετὰ τῆς Ἐλένης εἰς τὰς ἀπωτάτας χώρας τῆς Αιγύπτου καὶ Φοινίκης, ἐπανῆλθε τελευταῖον εἰς τὴν Σπάρτην, ἔνθα ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὁ Ἀγαμέμνων ἐπανελθὼν εἰς Μυκήνας ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἔξαδέλφου του Αιγίσθου καὶ τῆς ἀπίστου συζύγου του Κλυταιμνήστρας. Αἴκας ὁ μῆτρας τοῦ Οιλέως ἐπνίγη ἐν τῇ θαλάσσῃ. Ὁ δὲ Ὄδυσσεας, ἀφ' οὗ περιεπλανήθη ἐπὶ δέκα ἔτη, κατώρθωσε τελευταῖον νὺν ἐπανέλθη εἰς Ἰθάκην καὶ νῦν ἀπαλλάξῃ τὴν πιστὴν σύζυγόν του Πηνελόπην ἀπὸ τῶν αὐθαδεστάτων μνηστήρων, οἵτινες τὴν ἔζητουν σύζυγον.

Τὸν κατὰ τοῦ Ἰλίου πόλεμον καὶ τὰς περιπετείας τοῦ Ὄδυσσεως ὕμνησεν δὲ ἐνδιδόστατος τῶν Ἑλλήνων ποιητὴς θεος Ὅμηρος διὰ τῶν δύο ἀθανάτων ποιημάτων του, τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὄδυσσεως.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Απὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων (1104—500 π. Χ.).

§ 9. Κάθοδος τῶν Δωριέων εἰς τὴν Ηελοπόνυγησον.

Μετὰ τὸν Τρωικὸν πόλεμον συνέβησαν ἐν Ἑλλάδι ἐμρύλιοι: ἔριδες, καὶ μεταναστάσεις. Εἶτα δὲ ἐν ἔτει 1124 π.Χ. οἱ ἐν Ἡπείρῳ κατοικοῦντες Θεσσαλοὶ ἀναγκασθέντες ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν βαρθάρων Ἰλλυρῶν εἰσέβαλον εἰς τὴν περὶ τὸν Ηγειόν χώραν καὶ νικήσκοντες τοὺς

κατοίκους ὠνόμασκαν κύτην Θεσσαλίαν· τῶν δὲ νικηθέντων τούτων λαῶν ἄλλοι μὲν παρέμειναν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἔγιναν δοῦλοι, πενέσται δινομακθέντες, ἄλλοι δὲ ἐγκατέλιπον τὴν γώραν των. Ἐκ τῶν ἐγκαταλιπόντων τὴν γώραν των οἱ μὲν Βοιωτοὶ κατέλιθον εἰς τὴν παρὰ τὴν Κωπαΐδα λίμνην πεδιάδαν καὶ ἐκδιώξαντες τοὺς ἔγγορούς τούς ἔγιναν κύριοι τῆς γώρας, τὴν ὅποιαν ὠνόμασκαν Βοιωτίαν, οἱ δὲ Δωριεῖς κατέλιθον εἰς τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Οἴτης καιμάνην Δωρίδαν, ἔνθα καὶ ἄλλοι διάφοροι κατέβησαν εἰς τὴν ἐγκατασταθῆ.

Οὐδούποντα δ' ἔτη μετὰ τὴν ἀλεσινήν τῆς Τροίας, ἥτοι τῷ 1104 π.Χ., διε ἐν Ἀργολίδι καὶ Δακωνικῇ ἐβασίλευεν ὁ ἔγγορος τοῦ Ἀγριμένονος Τισκαμενός, οἱ Δωριεῖς δρυμηθέντες ἐκ τῆς Δωρίδας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλέους Τημένου, Κρεσφρόντου καὶ Ἀριστοδήμου καὶ ἔχοντες σύμμαχον καὶ ὀδηγὸν τὸν βασιλέα τῶν Αἰτωλῶν Ὁζυλον εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Καὶ ὁ μὲν Ὅζυλος μετὰ τῶν ὑπὸ αὐτὸν Αἰτωλῶν κατέλαβε τὴν Ἡλιν, ὁ δὲ Τήμενος τὸ Ἀργος, ὁ δὲ Κρεσφρόντης τὴν Μεσσήνην, οἱ δὲ δίδυμοι οἵοι τοῦ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ὑπὸ κερκυνοῦ φονευθέντος Ἀριστοδήμου Εὔρυτθένης καὶ Ηροκλῆς τὴν Σπάρτην. Τέλος μετὰ πολέμους διακρέσαντας ἐπὶ μίκην περίπου ἐκατονταετηρίδαν ἔκυριευσαν οἱ Δωριεῖς πᾶσαν τὴν ὑπὸ τῶν Ἀγκιδῶν κατοικουμένην μεσημβρίαν καὶ ἀντοικικὴν Πελοπόννησον. Ἐκ τῶν γεωρῶν δὲ τούτων μόνη ἡ Ἀρκαδία διετήρησε τὴν αὐτονομίαν της, ἀφ' ἐνὸς μὲν διάτη ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀρκαδίας Κύψελος ἔδωκε τὴν θυγατέραν του Μερόπην σύζυγον εἰς τὸν Κρεσφρόντην, ἀφ' ἑτέρου δὲ διάτη ἡ Ἀρκαδία ἦτο γώρα δρεινή, οἱ δὲ κατοικοι αὐτῆς μαχημάτατο.

§ 10. Θάνατος τοῦ Κόδρου.

Οτε ἐβασίλευεν ἐν Ἀθήναις ὁ φιλόπατρος Κόδρος, οἱ φιλοπόλεμοι Δωριεῖς ἀπεράσισκαν νὰ κατκατήσωσι καὶ ἄλλας γώρας καιμάνης ἐκτὸς τοῦ Ἱσθμοῦ. Ωρμησκον λοιπὸν ἐκ τῆς Ηλειαπόνησου καὶ, ἀφ' οὗ ἔκυριευσαν τὰ Μέγαρα, τὰ ὄπατα καὶ κατέστησκαν ἔκτοτε πόλιν δωρικήν, εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικήν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἐρωτήθην περὶ τῆς ἐκστρατείας ταῦτης ἐχρησιμοδότησεν, διτοι θέλουσι τηνήσην ἐκεῖνοι, τῶν ὅποιών ὁ βασιλεὺς, θὰ φονευθῆ, οἱ Δωριεῖς, διτοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικήν, προσείγοντες μὴ μὴ φονεύσωσι τὸν

Κόδρον. Ἀλλ' ὁ Κόδρος ἡτο τοσοῦτο φιλόπατρις, ὅστε ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, κατὰ τὴν ὄποικην ἔμαθε τὸν χρησμὸν, δὲν ἐσκέφθη ἀλλοὶ τι, εἰμὴ πῶς νὰ θανατωθῇ ὑπὸ τῶν Δωριέων καὶ τοιουτοτρόπως νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα του. Διὸ νὰ κατορθώσῃ λοιπὸν τοῦτο, ἐνεδύθη φορέματα χωρικοῦ καὶ, ἀφ' οὗ ἔλαβεν ἐπ' ὅμου φορτίον ἕγκλων καὶ πέλεκυν ἀνὰ χεῖρας, εἰσῆλθεν ἀγνωστος εἰς τὸ δωρικὸν στρατόπεδον, ἐκεῖ δὲ ἐπίτηδες ἀφιλογίκησε πρὸς τινὰ Δωριέαν καὶ, ἐπειδὴ ἐτραμάτισεν αὐτὸν, ἐφονεύθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ τραχυματισθέντος ἐκείνου Δωριέως. Οἱ δὲ Δωριεῖς, ὅτε ἔμαθον ὅτι ὁ φονευθεὶς ἡτο ὁ βασιλεὺς Κόδρος, ἀπηλπίσθησαν περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐκστρατείας των καὶ ἐπονήθον εἰς τὴν Πελοπόννησον.

§ ΙΙ. Ηρώτος ἐλληνικὸς ἀποικισμός.

Τῇ μεγάλῃ ἀνατροπῇ, ἡτις ἐπῆλθεν ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Ἐλλάδι διὰ τῆς μεταναστάσεως τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων, ὑπῆρξεν ἡ αἵτις, διὰ τὴν ὄποικην πολλοὶ λαοὶ τῆς Ἐλλάδος ἡναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς πατρίδας των καὶ ἴδρυσσον εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποικίες. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων καὶ πολλοὶ τῶν νικητῶν Δωριέων μιμούμενοι τοὺς μεταναστεύσαντας τούτους λαοὺς διηγούμενοι νὰ τὰς ἀκτὰς ὁσαύτως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἴδρυσσαν καὶ αὐτοὶ ἀποικίες. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν βαθυγόδον καὶ κατ' ὀλίγον ἴδρυθησαν ἀνὰ τὰ παράλια ἐκεῖνα ἀποικίαι, αἵτινες ὀνομάσθησαν αἰολικαί, ιωνικαί καὶ δωρικαί.

Αἰολικαὶ ἀποικίαι. Ἐκ τῶν ἀγχικῶν λαῶν τῶν νικηθέντων ὑπὸ τῶν Δωριέων ἄλλοι μὲν ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Δωριεῖς, ἄλλοι δὲ ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως Τισαμενοῦ διηγούμενοι νὰ τὰς βόρειαν μέρος τῆς Πελοποννήσου, ἄλλοι δὲ ἀναμιγθέντες μετὰ διαφόρων ἄλλων συγγενῶν λαῶν μετενάστευσαν εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔνθα μετὰ μακροὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν ἐγχωρίων ἴδρυσσαν ἀποικίας. Πάντες οὖτοι οἱ πρὸς τὰς ἀσιατικὰς παραλίας διευθύνθηστες ἀγκινοὶ καὶ ἄλλοι λαοί, οἵτινες οὔτε Δωριεῖς, ὀνομάσθησαν Αἰολεῖς καὶ οἱ ἀποικίαι αὐτῶν αἰολικαί. Ἀπετελοῦντο δὲ αἱ ἀποικίαι αὗται τῶν Αἰολέων ἐκ δώδεκα πόλεων, ἐκ τῶν ὄποιων ἀξιολογώτεραι ὑπῆρξαν ἡ Κύμη καὶ ἡ Σμύρνη, ἡτις βραδύτερον ἔγινεν ιωνική. Υπὸ τῶν Αἰολέων ἐκτίσθησαν πόλεις

καὶ ἐπὶ τὸν παρακειμένων νήσων, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῆς εὐφόρου νήσου Λέσβου, ἔνθη ἐκτίσθη ἡ ἀξιολογωτάτη Μυτιλήνη καὶ ἀλλαὶ προσέτι πέντε.

Ίωνικαὶ ἀποικίαι. Εἰδομεν ἀνωτέρῳ ὅτι πολλοὶ τὸν Ἀχαιῶν ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως Τισαμενοῦ δὲν ἡκολούθησαν τοὺς εἰς Μικρὰν ἀποικήσαντας ὄμοφύλους τοὺς, ἀλλὰ διηνθύνθησαν πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς Ηελιοποννήσου. Οἱ Ἀχαιοὶ λοιπὸν οὕτοι ἐλθόντες εἰς τὸν αἰγαϊκὸν τῆς Ηελιοποννήσου, τὸν κείμενον πρὸς τὸν Κορινθιακὸν αὐλπον, ἐπετέθησαν κατὰ τὸν ἐκεῖ οἰκούντων Ίώνων, καὶ ἐκδιώξαντες αὐτοὺς ἐγκατέστησαν ἐν τῇ γάρᾳ ταύτῃ, τὴν σπείαν ἐκτοτε ἐκάλεσαν Ἀχαίαν. Οὗτοι δὲ οἱ ὑπὸ τὸν Ἀχαιῶν ἐκδιωγθέντες "Ίωνες ἀκτέφυγον εἰς τὴν Ἀττικήν, ἥτις εἶχε γίνη κοινὸν κέντρον τῶν προσφύγων, καὶ ἐκεῖθεν συμπαρασκεύαντες καὶ ὄμοφύλους ἐκ τῆς Χαλκίδος, τῆς Ἐρετρίας, τῶν Ιωνικῶν τῆς Εὔβοιας πόλεων καὶ τινῶν μερῶν τῆς Ηελιοποννήσου, διηνθύνθησαν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ κατέλαβον τὰς Κυκλαδίδας ἐκτὸς τῆς Μήλου, Θήρας καὶ Ἀνάφης, αἵτινες κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Δωριέων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀποπλεύσαντες οὕτοι ἐκ τῶν Κυκλαδῶν διηνθύνθησαν πρὸς μεσημέριαν τῶν κιονικῶν ἀποικιῶν, ἐκεῖ δὲ μετὰ πολλοὺς ἡγάνκας κατὰ τὸν ἐγγυωρίων κατέλαβον βαθυπηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὰς μεγάλας νήσους Χίον καὶ Σάμου καὶ τὰ παράλια τῆς Λυδίας καὶ τῆς βορείου Καρίας καὶ ἴδρυσαν ἀποικίας, αἵτινες ὀνομάσθησαν ίωνικαί. Ἀπετελοῦντο δὲ αἱ ἀποικίαι αὕται τὸν Ίώνων, ὡς αἱ τῶν Αἰολέων, ἐκ δώδεκα πόλεων, ἐκ τῶν ὄποιών ἐπισημάταται ἀπέβησαν ἡ Σάμος καὶ ἡ Χίος, κείμεναι ἐπὶ τῶν ὄμοιών τους νήσων, ἡ Κολοφών, ἡ Ἐφεσος, ἡ Φώκαια καὶ αἱ Κλαζομεναί, κείμεναι εἰς τὰ παράλια τῆς Λυδίας, καὶ τέλος ἡ ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Καρίας ἐμπορικωτάτη καὶ πλουσιωτάτη Μίλητος. Πάσαι δὲ αἱ πόλεις τῶν Ίώνων ἀπετέλεσαν κατόπιν, κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα, δροσπονδίαν (τὴν Ίωνιαν δωδεκάπολιν), τῆς ὁποίας θρησκευτικὸν κέντρον ἦτο ὁ παρὰ τὴν Μυτιλήνην ναὸς τοῦ Ἐλικωνίου Ηοσειδῶνος. Ἐνταῦθι συνεργάσμενοι οἱ Ίωνες ἐώρταζον τὰ Ιωνιώνια καὶ ἀπεράσιζον περὶ τῶν σπουδαιοτέρων κοινῶν ὑποθέσεων.

Δωρικαὶ ἀποικίαι. Μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῶν κιονικῶν καὶ ιωνικῶν ἀποικιῶν κατέλαβε τάσις πρὸς ἀποικισμὸν καὶ τοὺς Δωριεῖς. Πολλοὶ τούτων ἐξ Ἐπιδαύρου, Τροιζῆνος καὶ Μεγάρων ἐκκινήσαντες καὶ μετ' ἀλλῶν λαῶν ἀναμιγγέντες ὄρμησαν πρὸς ἀναζήτησιν εὐφόρου γάρας

Αφ' οὗ λοιπὸν κατέλκεον τὴν Αἴγυναν, τὰ Κύθηρα, τὴν Μῆλον, Θήραν καὶ Ἀνάρην, ἐπλευσαν πρὸς μεσημβρίαν τῶν ιουνιανῶν ἀποικιῶν καὶ κατέλκεον τὴν Ρόδον, Κῶν καὶ τὴν μεσημβρινὴν ἀκτὴν τῆς; Κρήτην, ἔνθε θέρευσαν τὰς πόλεις Κνίδον καὶ Ἀλικαρνασσόν. Άι δύο αὐται πόλεις καὶ ἡ Κέα μετὰ τριῶν πόλεων τῆς Ρόδου ἀπετέλεσαν τὰς ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δωρικὰς ἀποικίας. Αὕται δὲ αἱ ἔξι πόλεις συνεκρύπτησαν δύοσπονδίαν (τὴν Δωρίδας ἔξαπολιν), τὰς δύοικας θρησκευτικὸν κέντρον ἦτο ὁ ἐπὶ τοῦ Τρισπίου ἀκρωτηρίου καίμενος νυκὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐνταῦθη συνεργόμενοι οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων τούτων σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἐτέλουν πανηγύρεις καὶ συνεσκέπτοντα περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων.

Πάσαι σχεδὸν καὶ ἀνωτέρῳ μηημονευθεῖσαι κιονικά, ιωνικά καὶ δωρικά ἀποικίαι ἀπέβησαν ἀξιολογώταται: ὅγι μόνον διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας, διότι ἐκεῖ ἐγεννήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἐξωγενέων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἥποι ὁ "Ομηρος, ὁ Ἀλκατος, ἡ Σαπφώ, ὁ Θαλῆς, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Ἀνακρέων, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ἰπποκράτης, ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Θεόφραστος καὶ ἄλλοι πολλοί.

§ 12. Ἐθνικὴ ἐνότητες τῶν ἀργαίων Ἑλλήνων.

Οἱ Ἑλληνες τῶν μητροπόλεων καὶ τῶν ἀποικιῶν ἦσαν διφρημένοι εἰς πολλὰς πολιτείας ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἄλληλων, διέμειναν δρως ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος, διότι ἐκτὸς τῆς κοινῆς γλώσσας, τῶν αὐτῶν ἥθων καὶ τῆς αὐτῆς καταγγωγῆς εἶχον τὴν αὐτὴν θρησκείαν καὶ συνεδέοντα διὰ τῶν μηντείων, τῶν ἀμφικτιονῶν καὶ τῶν πανελληνίων ἀγώνων.

§ 13. Θρησκεία.

Οἱ ἀργαῖοι Ἑλληνες πάντας τὰ ψυκὰ φρινόμενοι, ἦτοι τὸν οὐρανὸν, τὴν νέρην, τὴν βροχήν, τὴν θύελλαν, τὸν κερκυνὸν, τὸ φῶς, τὴν διεύγειαν τοῦ αἰθέρος κ.τ.λ., ἀπέδιδον εἰς δυνάμεις διαφόρων θεῶν. Ἀγαπῶντες δ' οἱ Ἑλληνες τὰ ώρισμένα καὶ οκταληπτὰ ἐνωρεῖς ἐπροσωποποίησαν τὰς δυνάμεις ταῦτας, οκτόπιν δὲ ἐπροσωποποίησαν καὶ αὐτὰς τὰς θήικας δυνάμεις (σοφίαν, δικαιοσύνην κ.λ.π.). Τοιουτορόπως οἱ ἀργαῖοι εἶχον θεοὺς πολλούς: ἔθερον γένος αὐτούς,

χρήσιμους φύλακες τῶν ἡθικῶν νόμων, ἢτοι προστάταις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τιμωροῦς τοῦ ἀδίκου. Ἐκ τῶν πολλῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων μέγιστοι καὶ ἔξοχώτατοι ἦσαν οἱ Ὀλύμπιοι, οἵτινες ὀνομάσθησαν οὕτω, διότι κατόφουν ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὄλύμπου. Ἡσαν δὲ οὗτοι οἱ ἑξῆς δώδεκα· ὁ Ζεύς, ὁ Ποσειδῶν, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ἀρης, ὁ Ἡφαίστος, ὁ Ἔρις, ἡ Ἡρα, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἄρτεμις, ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Ἐστία καὶ ἡ Δημήτηρ.

Πάντες οἱ θεοὶ ἐλαττεύοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς ναοὺς καὶ εἰς λερὰς ἄλση διὰ θυσιῶν, δεῖσεων, ἀγαλμάτων καὶ ἀφερωμάτων. Τούτων δέ τινες ἐπροστάτευον ἴδιαιτέρως μίαν πόλιν, ὡς η Ἀθηνᾶ τὰς Ἀθήνας. Ἐπιστεύετο δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὅτι οἱ θεοὶ ἐδήλουν τὴν θελησίν των διὰ τῶν σπιλαγγών των θυσιαζομένων ζώων, διὰ τῆς φωνῆς καὶ τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν, διὰ τῶν ὄντερων, διὰ τῆς βροντῆς, διὰ τῆς ἀστραπῆς καὶ τέλος διὰ τῶν γρηγορῶν.

§ 14. Μαντεία.

308
Τὰ μαντεῖα ἡ χρηστήρικ ἦσαν ναοί, ἐν οἷς θεός τις δι' ιερέως ἢ ιερείας προέλεγε τὰ μέλλοντα. Τουτούτα μαντεῖα ἦσαν πολλά, ἐπισημάτερον ὅμως ἦτο τὸ ἐν Δωδώνῃ τῆς Ἡπείρου, πάντων δὲ μέγιστον τὸ ἐν Δελφοῖς τῆς Φωκίδος.

Τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ Ηπειρουσσοῦ, ἥτο δὲ ἀφερωμένον εἰς τὸν Ἀπόλλωνα. Τὸ μαντεῖον τοῦτο ἔθεωρεῖτο τὸ ἀψειδέστατον πάντων τῶν μαντείων. Διὰ τοῦτο συνέρρεον εἰς αὐτὸν κομιζόντες πλούσια δῶρα ὅχι μόνον οἱ Ἑλληνες, ἀλλὰ καὶ ἔνοι. Οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ μαντεῖον ἡρώτων τὸν θεὸν περὶ τῆς τύχης των καὶ περὶ σπουδαίων ἐπικειρήσεών των, ὁ δὲ θεός Ἀπόλλων ἡπεκρίνετο διὰ τίνος ιερείας, ἥτις ἐκαλεῖτο Πυθία. Ἀνήργετο δηλαδὴ ἡ Πυθία ἐπὶ τρίποδος τεθειμένου ἀνωθεν γάσματος, ἐξ οὖ ἀνεπέμποντο ἀτμοί, καὶ καταλαμβανομένη ὑπὸ πορφυρικοῦ ἐνθουσιασμοῦ προέρεε μετὰ σπασμωδικῆς κινήσεως λέξεις ἀσυναρτήτους· διὰ τῶν λέξεων δὲ τούτων οἱ ιερεῖς, οἵτινες ἦσαν λίγον πεπαιδευμένοι καὶ εὐφρέστατοι, κατήρτιζον τὴν ἀπόκρισιν. Αἱ ἀποκρίσεις αὗται, αἵτινες συνήθως ἦσαν σκοτειναὶ καὶ διφρούρμεναι ἐκαλοῦντο γρήγοροι.

30/8 Ι 15 §. Ἀμφικτιονίαι.

Αἱ ἀμφικτιονίαι ἡσαν συνέδρια ἀποτελούμενα ἐξ ἀντιπροσώπων δικρόρων ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡσκν δὲ τὰ συνέδρια ταῦτα κατ' ἀρχὰς μὲν θρησκευτικά, διότι σκοπὸν εἶχον τὴν τέλεσιν θρησκευτικῶν τινων ἕορτῶν, ἐπειτα δὲ καὶ πολιτικά. Τῶν ἀμφικτιονιῶν τούτων περιφραστάτη ἐγένετο ἡ συνεργομένη παρὰ τὸν ναὸν τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος, ἡτις ἐκλήθη κατ' ἐξοχὴν «Ἀμφικτιονικὸν συνέδριον». Εἰς τὸ ἀμφικτιονικόν τοῦτο συνέδριον ἐλάχιστον μέρος δώδεκα λαοῖ, ἡτοι Δωριεῖς, Ιωνεῖς, Θεσσαλοί, Βοιωτοί, Φωκεῖς, Λοκροί καὶ ἄλλοι, ἔκκαστος δὲ τῶν λαῶν τούτων ἀπέστελλεν εἰς τὸ συνέδριον τοῦτο δύο ἀντιπροσώπους, ὃν ὁ μὲν εἰς ἐκκλεῖτο Ιερομνήμων, δ' ἐπερος Πυλαγόρας. Οἱ ἀμφικτίονες οὗτοι συνήρχοντο δις τοῦ ἔτους εἰς τὸ προπύλαιον τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ τοῦ Ηὐθίου Ἀπόλλωνος καὶ εἰς τὴν παρὰ τὰς Θερμοπύλας κάμην Ἀνθήλην, ἐν τῷ ίερῷ χώρῳ τῆς ἀμφικτιονίδος Δήμητρος, καὶ ὥρκιζοντο, διεισδύοντες θὰ διατεκρίξωσι τὰς ἀμφικτιονίδας πόλεις οὐδὲ θ' ἀποκόψωσι τὸ ὅδωρο αὐτῶν οὐδὲ θὰ ἀποκλείσωσι τοῦ συνεδρίου ἀμφικτιονίδης πόλιν αὐθικρέτως. Ἔργον δὲ εἶχον νὰ προστατεύωσι τὸ ἐν Δελφοῖς μνητεῖον καὶ ἐν ὑπερόπλιστοις γράνοις (ἀπὸ τοῦ 586 π. Χ.) νὰ διευθύνωσι τοὺς πυθικοὺς ἀγῶνας.

30/8 Ι 16. Ηλανελλήνες ἀγῶνες.

Πολλαὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἑλληνικαὶ πόλεις ἐτέλουν κατὰ δικρόρους ἐποχὴς θρησκευτικὰς πανηγύρεις, τὰς ὁποίας οὐκίστεν τερπνὰς διὰ μουσικῶν, ποιητικῶν, φιλολογικῶν καὶ ιδίως γυμνικῶν ἀγώνων. Εἰς ἔκκαστην τῶν θρησκευτικῶν τούτων πανηγύρεων ἐλάχιστον μέρος οἱ κατοικοὶ τῆς πόλεως, ἐτέος τῆς ὁποίας ἡτο δ' πανηγυριζόμενος οὐάσι, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ κατοικοῦντες τὰ πέριξ τῆς πανηγυριζόσης πόλεως. Τοπῆρον δομῶς καὶ πανηγύρεις τινές, εἰς τας ὁποίας ἐλάχιστον μέρος σύμπακε δ' Ἐλληνισμός. Τοικῦται κοινοὶ πανηγύρεις ἡσκν οἱ τέσσαρες πανελλήνιοι ἀγῶνες, ἡτοι ἡ) τὰ Ηὐθία, ζτιναὶ ἐτελοῦντο παρὰ τοὺς Δελφοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Ηὐθίου Ἀπόλλωνος κατὰ πᾶν τέταρτον ἔτος· β) τὰ Νέμεια, ζτιναὶ ἐτελοῦντο ἐν Νεμέῃ κατὰ πᾶν δεύτερον ἔτος πρὸς τιμὴν τοῦ Διός· γ) τὰ Ισθμια, ζτιναὶ ἐτελοῦντο ἐπὶ τοῦ ισθμοῦ τῆς Κορίνθου πρὸς τιμὴν τοῦ Ηο-

τειδῶνος κατὰ πᾶν δεύτερον ὥσκυτως ἔτος· δ') τὰ πάντων ὀνομα-
στότατα τὸ Ολύμπιον.

§ 12. ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΝ.

Τὰ Ολύμπια¹ ἐτέλοῦντο ἐν Ολυμπίᾳ τῆς Ἡλιδας ἀνὰ πᾶσαν
τετραετίαν κατὰ τὴν πρώτην πανσέληνον μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ
θέρους πρὸς τιμὴν τοῦ Ολυμπίου Διούς. Διήρκουν δὲ μέχρι μὲν
τῆς 77 ὀλυμπιάδος (472 π. Χ.) μίνιν ἡμέραν, ἀπὸ δὲ τῆς ὀλυμπι-
άδος ταύτης καὶ ἑρεξῆς πέντε ἡμέρας. Ἐκ τῶν ἡμερῶν δὲ τούτων
ἡ μὲν πρώτη ἦτο προωρισμένη διὰ τὰς θυσίας καὶ ἄλλας τελετάς,
αἱ δὲ μετ' αὐτὴν τρεῖς διὰ τοὺς ἀγῶνας, ἡ δὲ τελευταία διὰ τὴν
ἀπονομὴν τῶν βραχείων καὶ διὰ τὰς θυσίας τῶν νικητῶν. Κατὰ τὴν
διάρκειαν τῶν ἀγώνων τούτων ἐκηρύσσετο γενικὴ τῶν πολέμων δικ-
νοπὴ (ἐκεγειρία). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ ἀγὼν συνίστατο ἀπλῶς εἰς
τὸν δρόμον· ἐγίνετο δὲ ὁ δρόμος ἐντὸς θρισμένου τόπου, δοτις ἐκ-
λεῖτο στάδιον. Ἐπειτα δὲ σὺν τῷ χρόνῳ εἰσῆγθησαν καὶ ἄλλα ἀγω-
νίσματα, ὡς ἡ πάλη, τὸ ἄλμα, διακοσίοις, τὸ ἀκόντιον, ἡ πυγμή,
τὸ παγκράτιον (ἀγὸν πυγμῆς καὶ πάλης συγγράφων), αἱ ἵπποδρομίαι,
αἱ ἀρματοδρομίαι καὶ ἄλλα διάφορα ἀγωνίσματα. Δικαίωμαχον' ἀγω-
νίζωνται μόνοι οἱ Ἑλλήνες εἰχον, οἵτινες καὶ ὅφειλον νὰ είναι πολε-
ται ἐλευθέροις καὶ αὐτονόμους πόλεως· οἱ δὲ ξένοι δὲν εἶχον μὲν τὸ
δικαίωμα νὰ μετέχωσι τῶν ἀγώνων, ἀλλ' ἡδύναντο νὰ παρευρίσκων-
ται ὡς θεατές. Ολοις ἀπεκλείοντο τῆς πανηγύρεως ταύτης οἱ ἀσε-
θεῖς καὶ οἱ φονεῖς, προσέτι δὲ καὶ οἱ γυναῖκες, πλὴν τῆς ιερείας.
τοῦ ἐν Ολυμπίᾳ ιεροῦ τῆς Δήμητρος.

Οἱ ἀγωνιζόμενοι διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν κριτῶν τῶν
ἀγώνων. Ἐκκλοῦντο δὲ οἱ κριταὶ οὗτοι Ἑλλανοδίκαι (==κριταὶ τῶν
Ἑλλήνων) καὶ ἡσαν Ἡλεῖοι τὴν πατρίδην ἐκλεγμένοι διὰ κλήρου.

¹ Ολύμπια είναι οἱ ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες. Ολυμπία ὠνομάζετο ὁ ιερὸς τόπος (οχ: πόλις), ἐν φρέσκοις τὰ Ολύμπια. "Οταν λοιπὸν σήμερον μεταβαί-
νωμεν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν σφιζομένων ἀρχαιοτήτων τῆς Ολυμπίας, δὲν πρέπει
νὰ λέγωμεν ὅτι μεταβαίνομεν εἰς τὰ Ολύμπια, διότι σήμερον μόνον Ολυμπία
σφιζεται, οχ: δὲ καὶ τὰ Ολύμπια, δηλ. εἰς ἀγῶνες, οἱ ὄποιοι μόνον κατὰ τὴν
ἀρχαιότητα ἐτελοῦντο.

Οι Έλληνοδίκαιοι ούτοι προσέφερον μετά τὸ πέρας τῶν ἡγώνων εἰς τὸν νικητὴν τὸ βραβεῖον, τὸ ὅποιον κατ’ ἀρχῆς μὲν ἦτο χρηματικόν, ἔπειτα δὲ στέφανος ἐκ κλαδοῦ ἄγριοις λαζίος (κοτίου), τὸ ὅποιον ἀπέκοπτε παῖς διὰ χρυσοῦ μηχανήριου ἐκ τῆς ἑκατὸν δέλταίας. Ἄλλος δὲ τούτοις τὸν ἀπλοῦν ἑκεῖνον στέφανον ὁ εὐγενῆς ἐλληνικῆς λαζίος ἐθεώρει ἀνώτερον παντός θησαυροῦ. Διὸ τοῦτο δὲν ἐδοξάζετο μόνον ὁ λαζανᾶνων αὐτὸν νικητής, ὅστις ὀνομάζετο δλυμπιονίκης, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ καὶ ἡ ἴδιαιτέρα πατρίς του. Ηλείστας δὲ τιμᾶς ἐλάχιστον οἱ δλυμπιονίκαι εἰν τῇ πατρίδι των, διότι ὅγι μόνον προήδρουν πάντοτε εἰς τὸ δημοσία θεάμψτε, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐδερίαν δημοσίου ὑποχρέωσιν ὑπεβάλλοντο. Ἐν Ἀθήναις οἱ δλυμπιονίκαι διετρέφοντο ἐν τῷ πρυτανείῳ· οἱ δὲ Σπαρτιάται ἔτασσον αὐτοὺς ἐν τῇ μάχῃ πλησίον τοῦ βασιλέως. Πρὸς δὲ τούτοις πᾶς δλυμπιονίκης ἐνεγράφετο ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν δλυμπιονίκων, τὸν ὅποιον διετέρουν οἱ Ήλεῖοι, μετὰ τρεῖς δὲ νίκας ἐδικιοῦτο ν' ἀνεγείρῃ τὸν ἀνδριάντα του ἐντὸς τοῦ παρὰ τὸ στάδιον ἱεροῦ χώρου τοῦ ἀφιερωμένου εἰς τὸν Δίον. Ἐκαλεῖτο δὲ ὁ ἱερὸς ούτος γέρος "Ἀλτίς" (=ἄλτος). Ἐντὸς δὲ τῆς "Ἀλτεως" ὑπῆρχεν ἡ ἵερὴ ἐλαία, ἥτις κατὰ τὴν παράδοσιν ἐφυτεύθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, ἀνυψώθυτο δὲ πλεῖστοι βρυμοὶ καὶ μεγαλοπρεπεῖς ναοί, ὃν μεγαλοπρεπέστατος ἦτο ὁ ὑπὸ τῶν Ἡλείων ἰδρυθεὶς ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὅστις περιείχε τὸ μέγα χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διός, τὸ ἔκτακτον δηλαδὴ ἑκεῖνο ἔχοιστο οτεγχημάτικόν τὸ ὅποιον κατασκεύασεν ὁ περίφημος τῆς ἀρχαιότητος ἀνδριαντοποιὸς Φειδίας ὁ Ἀθηναῖος. Ἐντὸς δὲ τῆς "Ἀλτεως" ταύτης ὑπῆρχον ὕσκυτοις καὶ πλεῖσται ἀγάλματα, ἥτινις σὺν τῷ γρόνῳ ἀνηλθον εἰς πλείσιν τῶν τρισγιλίων. Ἐν ἐκ τούτων ἦτο καὶ τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1877 ἐν τοῖς ἔρειποις τῆς Ὀλυμπίας ἀνευρεθὲν ἔξαίσιον ἄγαλμα τοῦ Ἐρμοῦ, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡραξιτέλους κατασκευασθέν, τὸ ὅποιον εὐρισκόμενον ἤδη ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Ὀλυμπίας κινεῖ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ὀλυμπίαν.

ΙΩΣ 18. Η Σπάρτη πρὸ τοῦ Λακωνοβράχου.

"Ἐκ τῶν καταλαβόντων τὴν Ηελιοπόννισον Δωρίσιον Ἱέρετοι ἀπέκησαν ἑκεῖνοι, οἵτινες κατέλαβον τὴν Λακωνικήν. Ἐκτὸτε ἐν τῇ Λακωνικῇ διεκρίνοντο τρεῖς τάξεις, ἡ τῶν Σπαρτιατῶν, ἡ τῶν περι-

οίκων καὶ ἡ τῶν εἰλάτων. Καὶ Σπαρτιᾶται μὲν ἐλέγοντο οἱ ὑπὸ τὸν Εὔρυσθένη καὶ Προκλέαν κατακτηταί, οἱ όποιοι ὀνομάσθησαν τοι-
ουτοτρόπως, διότι κατόκησαν ἐν τῇ Σπάρτῃ. Οἱ τοιοῦτοι εἶχον
πάντοτε τὰ ὅπλα ἀνὰ γεῖρας ὡς στρατιῶται ἐστρατοπεδεύμενοι ἐν
ἐγχειριῇ γύρῳ καὶ μόνοι αὐτοὶ ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ
λαοῦ καὶ κατεῖχον τὰς δημοσίας ἀργής. Περίοικοι δ' ἐλέγοντο οἱ ιθα-
γενεῖς ἐκεῖνοι Λάκωνες, οἱ όποιοι κατόκουν τὴν ἐκτὸς τῆς Σπάρτης
γύρων τῆς Λακωνικῆς. Οἱ τοιοῦτοι ἦσαν μὲν ὑπήκοοι τῶν Σπαρτι-
τῶν, διοικούμενοι ὑπὸ ἀρμοστῶν Σπαρτιατῶν, ἐπλήρωνον φόρους
καὶ δὲν μετεῖχον τῶν δημοσίων ἀρχῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ,
ἀλλ' ἐπειδὴ ἔνευ ἀντιστάτεως εἶχον δεχθῆντας τὸν ζυγὸν τῶν Σπαρτι-
τῶν, διετήρησαν τὴν προσωπικήν των ἐλευθερίαν· ἥσχολοῦντο δὲ
πάντες οὗτοι εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των, εἰς τὴν κτη-
νοτροφίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Εἴλωτες δ' ἐλέγοντο οἱ
ἀνδρεῖς ἐκεῖνοι ιθαγενεῖς Λάκωνες, οἱ όποιοι, ἐπειδὴ ὑπετάχθησαν
εἰς τοὺς Σπαρτιάτας μετὰ ἔνοπλον ἀντίστασιν, ἀπεστερήθησαν τῆς
ἐλευθερίας των, τῆς περιουσίας των καὶ παντὸς πολιτικοῦ δικαιώ-
ματος καὶ ἔγιναν δοῦλοι. Οἱ τοιοῦτοι ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματα
τῶν Σπαρτιατῶν καὶ μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων των ἔξε-
τέλουν πᾶσαν οἰκιακὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην ὑπηρεσίαν τῶν κυρίων των.
Ἐφόρουν δὲ ἐπὶ μὲν τῆς κεφαλῆς κάλυμμα ἐκ δέρματος ζέψου, ἐπὶ δὲ
τοῦ σώματος δορὰν προβάτου ἢ αἰγάρος.

Οἱ ἐν τῇ Σπάρτῃ συγκεντρωθέντες Δωριεῖς εἶχον μὲν ἐπαντες ^{τεκτονοῦσθαι} πολιτικὰ δικαιώματα, ἀλλὰ λίγαν ἐνωρίς διηρεύθησαν εἰς πλουσίους
καὶ εἰς πένητας. Ἡ εἰς πλουσίους καὶ εἰς πένητας δικαιεστεις αὕτη
ἐπέφερε μεταξὺ αὐτῶν ἀντιζηλίαν, ἡ δὲ ἀντιζηλία ^{ταραχῆς} καὶ
στάσεις, αἱ όποιαι ἡπείρουν νὰ ἐπιφέρωσι τὴν ταχεῖαν τῶν Σπαρ-
τιατῶν καταστροφήν. Ἀλλ' ἐν τῷ κρισίμῳ διὰ τὴν Σπάρτην ἐκείνην
κακῷ ἀνεψάνη κατὰ τὴν ἐνάτην π. Χ. ἐκκατοντακετηρίδα ὁ Λυκούρ-
γος, ὃστις προέλαβε τὴν καταστροφὴν τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας.

§ 19. Λυκούργος.

Οἱ Λυκούργοις ἦτο ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης
Εὔνομου. Οἱ Εὐνόμοις οὗτος φονευθεὶς ἐν τινὶ στάσει ἀφῆκε τὴν βα-
σιλείαν εἰς τὸν πρεσβύτερον τοῦ Λυκούργου ἀδελφὸν Πολυδέκτην.

Ἐπειδὴ δὲ μετά των χρόνον ἀπέθκνεν ὁ Πολυδέκτης ὥνει τέκνων, διὸ Λυκοῦργος ἔγινε βασιλεὺς. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πολυδέκτου ἡ χήρα αὐτοῦ ἐγέννησεν γίρον. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Λυκοῦργος παρητίθηται τῆς βασιλείας καὶ ἀνεκήρυξε βασιλέα τὸν νεογέννητον ἀνεψιόν του, ὃνομάσας αὐτὸν Χαρίλαον. Ἐξηκολούθει δὲ νὰ κυβερνᾷ τὴν Δακτυλικὴν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου ἀνεψιοῦ του. Ἀλλ' ἀπειδὴ συνέβαινον ἐν Σπάρτῃ ταρχυκαί, οἱ δὲ ἔχθροι τοῦ Λυκούργου συκοφάντοσαντες αὐτὸν ἔλεγον, ὅτι ἐσκόπευε νὰ κρατήσῃ δι' ἑκυτὸν τὴν βασιλείαν, ἡναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ τῆς Σπάρτης.

Ἀπελθὼν τῆς Σπάρτης ὁ Λυκοῦργος περιηγήθη δικαρδίους γύρως καὶ ἐσπούδασε τοὺς νόμους αὐτῶν. Ἄφοι δ' ἀπεδήμησεν ἐπὶ δέκα ἔτη, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν πατρίδα του νόμους, τῶν ὄποιων ὑφίστατο μεγάλη ἀνάγκη. Ἀλλὰ ποὶ δὲ μετακεῖται εἰς τὴν Σπάρτην, ἐπειδὴ ἦθελε νὰ ἐξανηγγάσῃ τοὺς Σπαρτιάτας νὰ σεβασθῶσι τὴν νομοθεσίαν του, μετέβη εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, τὸ ὄποιον τὰ μέγιστα ἐτέβοντα οἱ Σπαρτιάται, καὶ ἤρωτησεν αὐτὸν τί ὥφειλε νὰ πράξῃ. Ἄφ' οὖδὲ προσηγορεύθη ὑπὸ τῆς Ηὐθίκες θεοφιλής καὶ ἔλαβε τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι οἱ νόμοι του θὰ εἰναι ἀριστοί, ἐπενῆλθεν εἰς τὴν Σπάρτην καὶ εἰσῆγαγε νόμους συμφώνους πρὸς τὰ ἔθη καὶ ἔθιμα τῶν Σπαρτιάτων. Οὗτοι δὲ οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου συνετέλεσαν μεγάλως εἰς τὴν δοξαν τῆς Σπάρτης.

Ἄφ' οὖδε ἔθηκε τοὺς νόμους του ὁ Λυκοῦργος, ἐπειδὴ ἦθελε νὰ ἐξανηγγάσῃ τοὺς Σπαρτιάτας νὰ μὴ μετακεχέλωσιν αὐτούς, συνεκάλεσε τὸν λαὸν εἰς συνέλευσιν καὶ εἶπεν, ὅτι σκοπὸν εἶγε νὰ μετακεῖται εἰς Δελφούς, διὰ νὰ ἐρωτήσῃ τὸ μαντεῖον, ἐὰν εἴναι ἀνάγκη νὰ προσθέσῃ τι. Ἄφ' οὖδὲ ὥρισεν αὐτοὺς νὰ μὴ μετακεχέλωσι τοὺς νόμους ἔως ὅτου ἐπικνέλθῃ, ἐπανῆλθεν εἰς Δελφούς καὶ ἔλαβεν ἀπόρρισιν παρὰ τῆς Ηὐθίκες, ὅτι οἱ νόμοι του ἦσαν ἀξιολογώτατοι καὶ ἡ Σπάρτη θὰ δοξάζεται, ἐν δσῳ θὰ διατηρῇ αὐτούς. Ταύτην τὴν ἀπόρρισιν ἀπέστειλεν ὁ Λυκοῦργος εἰς τὴν Σπάρτην, αὐτὸς δὲ δὲν ἤθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ ποτέ, ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς Κρήτην. ἔνθα καὶ ἀπέθκνεν ἐξ ἀστίας. Λέγεται μάλιστα, ὅτι παρήγειτο νὰ καύσωσι τὸ σφυρὸν του, τὴν δὲ κόρην νὰ βίψωσιν εἰς τὴν ὄχλασσαν, διποτὲ μὴ οἱ Σπαρτιάται κομίσωσιν εἰς τὴν Σπάρτην τὸ λείψανον αὐτοῦ καὶ λύσωσι τὸν δρόκον των.

10

~~Αριθμ.~~ § 20. Πολέμευμα καὶ νόμοι τῆς Σπάρτης.

Διανομὴ τῆς Λακωνικῆς χώρας. Ἡ κυριωτέρων φροντίς τῶν σπαρτιατικῶν νόμων ἡτο γ' ἀναπτύξανται οἱ Σπαρτιῆται στρατιωτικῶς καὶ νὴ διατελῶσιν ἐν στρατιωτικῇ πειθαρχίᾳ. Διὸ τοῦτο πάντες οἱ πολῖται κατεστάθησαν ἵσοι ὅγι μόνον κατὰ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς περιουσίας. Τὸ μεγαλεῖτερον μέρος τῆς Λακωνικῆς διηρέθη ὑπὸ τοῦ Λυκούργου εἰς 9 000 ἵσις μερίδας, τὰς ὁποίας ἔλαχον οἱ Σπαρτιῆται, τὸ δὲ μικρότερον εἰς 30 000 μερίδας, τὰς ὁποίας ἔλαχον οἱ περίοικοι ἀπηγορεύθη δὲ ἡ διανομὴ καὶ ἡ πώλησις κύτων. Ἡ μερὶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς μετεβιβάζεται εἰς τὸν πρωτότοκον οὐδόν, ὅστις ἐλέγεται ἐπίκληρος· ὥφειλε δὲ οὗτος νὰ διατρέψῃ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς οἰκογενείας μέλη.

Βασιλεῖς καὶ γερουσία. Οἱ βασιλεῖς ἐν Σπάρτῃ ἦσαν δύο· κατήγοντα δὲ ἀπὸ τῶν μὲν τοῦ Ἀριστοδήμου Εὐρυσθένους καὶ Προκλέους καὶ ἐνκλωῦντο Ἀγίδαι (ἐξ Ἀγίδος οὐδοῦ τοῦ Εὐρυσθένους) καὶ Εὐρυπωντίδαι (ἐξ Εὐρυπῶντος ἐγγόνου τοῦ Προκλέους). Ἐν κακῷ εἰρήνης οἱ βασιλεῖς εἶχον δικαιώματα περιωρισμένα, ἐν κακῷ δὲ πολέμου εἶχον μεγάλην ἴσχυν, διότι ἀνελάμβανον τὴν γενικὴν ἀρχηγίκην τοῦ στρατοῦ καὶ εἶχον τὴν ἔξουσίαν νὰ θανατώνωσιν ἢ ἀθρώνωσι πάντα ἐκ τῶν ἐν τῷ στρατεύματι· διὰ πᾶσαν ὅμως πρᾶξίν των ἐπιστρέφοντες εἰς Σπάρτην ἔδιδον λόγον. Ἐξεστράτευον δὲ μέχρι μὲν τοῦ ἔτους 510 π. Χ. καὶ οἱ δύο, ἐπειτα δὲ ὁ εἰς βραδύτερον ὅμως ἀπεστέλλοντα ὡς στρατηγοὶ καὶ ἄλλοι Σπαρτιῆται. Ἄλλ' ἀν καὶ εἶχον περιωρισμένα δικαιώματα, ἀπελάμβανον πολλὰς τιμές. Ἐλάμβανον δηλαδὴ διπλῆν μερίδαν κατὰ τὰς κοινὰς τραπέζας, τιμητικὴν θέσιν εἰς τοὺς ἀγῶνας, φόρον πληρωνόμενον ὑπὸ τῶν περιοίκων καὶ τὸ τρίτον τῶν λαχύρων ἐν τοῖς πολέμοις· τελευτῶντες δὲ τὸν βίον ἐκνιδεύοντα λαχμῷσι καὶ ἐπενθοῦντο καθ' ὑπογρέωσιν ἐπὶ δέκα ἡμέρας καὶ ὑπὸ τῶν περιοίκων καὶ ὑπὸ τῶν εἰλώτων. Ἀμφότεροι οἱ βασιλεῖς ἦσαν καὶ πρόεδροι τῆς γερουσίας, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἐξ εἴκοσι καὶ ὅκτω γερόντων ὑπερβάντων τὸ ἑζηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας των· ἑξελέγοντα δ' οἱ γέροντες οὖτοι ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ καὶ ἦσαν ἰσόδιαι ἐν τῇ ἀρχῇ. Ἡ γερουσία εἶχεν εἰς γεῖράς της ἀπασκον τὴν κυβερνησιν καὶ ὅγι μόνον ἐδίκαζε περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, ἀλλὰ καὶ ἀπεργάσιας περὶ πολέμου, εἰρήνης καὶ συνθηκῶν. Ἄλλ' αἱ περὶ πολέμου,

ειρήνης καὶ συνθηκῶν ἀποφάσεις τῆς γερουσίας ἐπραγματοποιοῦντο, ἐὰν παρεδέχετο αὐτὰς καὶ ή ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ.

Ἐκκλησία τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ, ή ὅποια εἰς τὰς ἡλικίας διωρικὰς πόλεις ὠνομάζετο «ἄλια», ἐκλεῖτο ἐν Σπάρτῃ «ἀπέλλαξ». Ἀπετελεῖτο δὲ ή ἀπέλλαξ ἐκ τῶν ὑπερβάντων τὸ τρικοστόν τῆς ἡλικίας ἔτος Σπαρτιατῶν καὶ συνήρχετο κατὰ πλεσαν ποντεληνῶν ἐν ὑπαίθρῳ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Κνακίωνος καὶ τῆς γεφύρας Βαθύνας. Τὴν προεδρείαν τῆς ἀπέλλαξ εἶχον κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ βασιλεῖς, ἐπειτα δὲ οἱ ἔφοροι. Ἐργον δὲ ή ἀπέλλαξ εἶχε ν' ἀποδέχηται ή ἀπορρίπτη διὰ βοῆς καὶ ὅχι διὰ φύφου τὰς περὶ πολέμου, εἰρήνης καὶ συνθηκῶν προτάσεις τῆς γερουσίας, νὰ ἐκλέγῃ τοὺς γέροντας καὶ τοὺς ἐφόρους, ἔτι δὲ καὶ τοὺς στρατηγούς, εἰς οὓς ἀνετίθετο ιδίᾳ τις ἐντολή, νὰ ἐκδικάζῃ ἀμφισβήτησεις περὶ τοῦ θρόνου, νὰ ψηφίζῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν πολέμῳ ἀνδρογυμαθούντων εἰλιώτων καὶ νὰ θεσπίζῃ νόμους.

Ἐφόροι. Ἰδιαίζουσα παρὰ τοὺς Σπαρτιάτας ἀρχὴ ἦτο καὶ ή τῶν πέντε ἐφόρων, ἥτις κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην συνεστάθη ἐπὶ βασιλέως Θεοπόδηπου (757 π. Χ.) καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Λυκούργου. Ἔξελέγοντο δὲ οἱ πέντε ἔφοροι κατ' ἔτος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ καὶ συνεστοῦντο ἐν τῷ ἀρχείῳ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχον ἀστυνομικὰ μόνον καθήκοντα, ἐπειτα δὲ ἀπετέλουν ἀνωτάτην ἀρχὴν, ἐνώπιον τῆς ὅποιας καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς ἔδιδον λόγον τῶν πρόξενών των. Ἐκ τῶν ἐφόρων ὁ πρῶτος ἦτο καὶ ἐπώνυμος τοῦ ἔτους.

Σπαρτιατικὴ λιτότης. Ήρός διατήρησιν τῆς μεταξὺ τῶν Σπαρτιατῶν ἴσστητος ἀπηγορεύθη ὑπὸ τοῦ Λυκούργου τὸ γρυποῦν καὶ ἀργυροῦν νόμισμα, ἔτι δὲ τὸ ἐμπόριον, κι ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι μόνι: δ' αἱ στρατιωτικαὶ ἀσκήσεις ὠρίσθησαν ὑπ' αὐτοῦ ὡς μόνη τῶν Σπαρτιατῶν ἐνκαγδήσασι. Ἐπειδὴ δὲ ὅχι μόνον ή πειθαρχία ἀλλὰ καὶ η σκληραγγία εἶναι ἀναγκαιοτάτη πρὸς μόρφωσιν ἀνδρείων μαχητῶν, δ' οὐφός νομοθέτης Λυκούργος ἐξήλειψε τὴν τροφὴν καὶ εἰσήγαγε τὴν ἀκρανή λιτότητα. Συνήθισε δηλαδὴ τοὺς Σπαρτιάτας νὰ κατοικῶσιν ἐν οἰκίαις πενιγραῖς, τὰς ὅποιας κατεσκεύαζον ἔχοντες ὡς μόνη ἐργαλεῖσας τὸν πέλεκυν καὶ τὸν πρίονα. Πρὸς τούτοις ὠρίσε τὰς κοινὰς τραπέζας, ἥτοι τὰ λεγόμενα συσσίτια, ἔνθα ἔτρωγον πάντες ὅμιοι, μηδὲ τῶν βασιλέων ἐξαιρουμένων. Εἰς τὰ συσσίτια ταῦτα ὄφειλεν ἐκαστος νὰ συνεισφέρῃ κατὰ μῆνας ὠρισμένον πασὸν ἀλφίτων

(ἀλεύρων ἐκ κρίθης), οἶνου, μέλιτος, σόκων, τυροῦ καὶ μικρῶν τι γρηγορικὸν ποσὸν πρὸς ἀγορὴν κρέατος. Εἰς ἑκάστην τράπεζὴν ἐκάθηντο συνήθως ἀνὰ 15, οὐδεὶς δὲ ἡδύνατο ν' ἀπουσίᾳ, ἐκτὸς ἂν ἔθεν τῇ ήτο εἰς τὸ κυνῆγιον μάνοις οἱ ἔφοροι δὲν ὑπερχρεοῦντο νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰ συσσίτια ταῦτα. Ήσαν δὲ τὰ δεῖπνα τῶν Σπαρτιατῶν εὐτελῆ. Τὸ κυριωτέρα τροφὴ αὐτῶν ἦτο ὁ κρίθινος ἄρτος καὶ ὁ μέλιτας ζωμός, τὸν ὅποιον κατεσκεύαζον βράζοντες χοίρειον κρέας ἐντὸς αἴματος καὶ διπτοντες ἐντὸς αὐτοῦ δλίγον ὅξος καὶ δλίγον ἥλκες. Λέγουσιν, δτι βασιλεὺς τις ἄλλης γάρως, ἐπειδὴ ἥθελε νὰ δοκιμάσῃ τὸν μέλινα ζωμόν, προσεκάλεσεν ἐκ Σπάρτης μάγειρον ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐγείθη, εὑρὼν αὐτὸν ἀηδόντατον καὶ δὲν ἡδυνάθη νὰ φάγῃ. Τότε δὲ ὁ μάγειρος εἶπε πρὸς αὐτόν: «Βασιλεῦ, διὰ νὰ φάγῃ τις τοῦτον τὸν ζωμόν, πρέπει νὰ λουθῇ εἰς τὸν Εὐρώταν ποταμόν».

Οἱ Σπαρτιᾶται ἐν τοῖς πολέμοις. Μετὰ τοικύτης συληραγωγίκς καὶ πειθοργίκς ζῶντες οἱ Σπαρτιᾶται ἀπέδινον ἐν ταῖς μάχαις ἀτρόμυητοι. Ηρελάμβανον δὲ μεθ' ἑσυτῶν ἐν τοῖς πολέμοις καὶ περισκους καὶ εἰλωτας. Καὶ οἱ μὲν περίοικοι συνεξεστράτευον μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ὡς φίλοι ἢ ὡς ὅπλιται, οἱ δὲ εἰλωτες ἡκολούθουν τοὺς κυρίους τῶν ὑπηρεσμένοι διὰ σφενδονῶν καὶ τόξων, ἐνίστε δὲ καὶ διὰ βαρέος ὄπλιτυσον, καὶ ἀνδρογυγοῦντες ἐγίνοντο ἐλεύθεροι (νεοδημώδεις).

Α) 21. Ἀνατροφὴ τῶν παίδων ἐν Σπάρτῃ.

Τὸ μέγιστον συμφέρον τῆς πολιτείας ἐν Σπάρτῃ ἦτο νὰ γεννῶνται παιδεῖς ὑγιεῖς καὶ νὰ ἀνατρέφωνται καταλλήλως διὰ νὰ γίνωνται γεννητοὶ στρατιῶται. Διὰ τοῦτο τὰ νεογέννητα παιδία ἐφέροντα ἐνώπιον τῶν γερόντων οὕτοι δέ, ἐκνευρισκον αὐτὰ μὲ σωματικὰς ἐλλείψεις, διέταττον νὰ διφθᾶσιν εἰς τὰς ἀποθέτας, ἦτοι εἰς κρημνώδη τόπον τοῦ Ταῦρυγέτου, ἐκνευρισκον αὐτὰ ἀρτιμελῆ καὶ ὑγιή, ἐδίδον αὐτὰ εἰς τοὺς γονεῖς των, ὑπὸ τῶν ὅποιων καὶ ἀνετρέφοντο μέχρι τοῦ ἔκτου ἔτους τῆς ἡλικίας των, ἐπτατῆ δὲ γενέμενα παρεδίδοντο εἰς τοὺς παιδισκούς καὶ ὑπὸ αὐτῶν κατετάσσοντο εἰς ἀγέλας, ἢ βούχα. Πάστης ἀγέλης προστάτεο ὁ μεταξὺ τῶν ἴδιων παίδων ἐπιφρονήσεις καὶ ἀνδρείας διακρινόμενος ἐπιτηρητὴς δὲ τῶν ἀγελῶν ἦσαν οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ παιδισκοί. Ἐδιδάσκοντο δὲ ἐν Σπάρτῃ

οἱ παιδες νὰ σέβωνται καὶ νὰ τιμῶσι τοὺς γέροντας καὶ ἑρωτώμενοι ν' ἀποκρίνωνται συνετῶς καὶ συντόμως· ἐκπλεῖτο δὲ οὐ σύντομος ἀπόκρισις λακωνισμός. Πρὸς τούτοις ἐμάζθανον μουσικήν, στρατιωτικὸν χορὸν (πυρρίχην) καὶ ὀλίγην μόνον γοργὴν καὶ ἀγάργησιν, ἀπεστήθιζον, τοὺς νόμους τῷ Δικαίῳ, ^{τοὺς δικαίους τοὺς αὐτούς} εκουμένῳ ἐπὶ στρατιωτῶν ἐκ σχοινοῦ, ἡσχόλοντο εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, ἑφόρουν ἐνα μόνον βραχὺν χιτῶνα, τὸν οποῖον ἀπεύθετον ἐν καιρῷ τῶν ἀσκήσεων, καὶ ἐλάμβανον ὀλίγην τροφὴν διὰ ν' ἀναγκάζωνται νὰ κλέπτωσι καὶ γίνωνται τοιουτοτρόπως ἐπιτήδειοι ἐν τοῖς πολέμοις. "Οσοι δὲ συγελιμάναντο κλέπτοντες ἐτιμωροῦντο διὰ τὴν ἀνεπιτηδειότητά των. Διὰ τοῦτο ἐφιλοτιμοῦντο νὰ μὴ ἀνακαλύπτωνται. Λέγεται δὲ παῖς κλέψας μικρὸν ἀλώπεκα καὶ κρύψας αὐτὴν ὑπὸ τὸ ἔνδυμά του, προτίμησε νὰ κατασπαραγῇ ὅπ' αὐτῆς, ὀλλὰ νὰ μὴ προδοθῇ. Ἐν γένει οἱ παιδες τῶν Σπαρτιατῶν ἀνετρέφοντο μετὰ μεγίστης σκληραγωγίας, ὑποφέροντες γενναίως πειναν, δίψαν, ψυχος, καύσωνα καὶ κόπους. Τῇς τοικύτης ἀνατροφῆς οὐδὲ αὐτοὶ οἱ βασιλέπαιδες ἔζηροῦντο.

'Αλλ' ἐν Σπάρτῃ καὶ αὐταὶ αἱ Σπαρτιάτιδες ἀνετρέφοντο καὶ στηρῶσι. Αὗται ἐπὶ παιδικῆς ἡλικίας συνανεστρέφοντο μετὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἀνετρέφοντο ἀνδρικῶς. Ἐμάζθανον δηλαδὴ ὅχι μόνον νὰ χρειώσι καὶ νὰ φέρωσιν, ὀλλὰ καὶ ν' ἀσκῶνται εἰς τὴν πάλην, τὸν δρόμον, τὸ ἀκόντιον καὶ τὸν δίσκον. "Ενεκκ λοιπὸν τῆς τοικύτης ἀνατροφῆς καθίσταντο αὐταὶ γενναῖαι καὶ ἔμυσίαζον τὰ πάντα ὑπὲρ. τῆς πατρίδος. Η Σπαρτιάτις δίδουσε τῷ οἴῳ τὴν ἀσπίδα ἔλεγεν· «ἢ τὰν η ἐπὶ τᾶς», ήτοι «ἢ ταύτην νὰ φέρῃς νικητὴς η ἐπὶ ταύτης γὰρ σὲ φέρωσι νεκρόν».

§ 22. Ηρώτος μεσσηνιακὸς πόλεμος.

(22)
11

Οἱ Σπαρτιάται, ἀφ' οὗ διὰ τῶν νόμων τοῦ Λυκούργου κατέστησαν ἀνάτεροι ἀπάντων τῶν Ηελιοπονησίων κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἀπεράσισκον νὰ κατακτήσωσι τὴν ^{Ἐν Κύρον} ὥραίσιν Μεσσηνίαν. Εὔροντες λοιπὸν ἀφορμὴν πολέμου ἐπετέθησαν ἐν ἔτει 743 π. Χ. κατὰ τῶν Μεσσηνίων, τῶν ὄποιων βασιλεὺς ήτο ὁ Εύφαντος. Οἱ Μεσσηνιοὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀντεῖχον γενναίως, ἀλλ' ἐπειτα δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀντιστῶσι καὶ ἡναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὴν πεδινὴν γύρων καὶ νὰ κλεισθῶσιν ἐντὸς τοῦ ὄχυροῦ φρου-

ρίου της Ιθώμης. Ένταῦθι πολιορκούμενοι ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἥλθον εἰς μεγάλην στενοχωρίαν, διότι ἐξήντλησαν τὰς τροφάς. Διὸ τοῦτο ἡρώτησαν τὸ μακυτεῖον τῶν Δελφῶν τί ὅφειλον νὰ πράξωσιν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μακυτεῖον ἀπεκρίθη, ὅτι θὰ σωθῇ ἡ Ιθώμη, ἐὰν θυσιασθῇ παρθένος ἐκ βασιλικοῦ αἵματος, οἱ Μεσσήνιοι ἔρριψαν κλήρους· ἔλαχε δὲ ὁ κλῆρος εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Λυκίσκου· ἀλλ' οὗτος διὰ νὰ φύσῃ τὴν θυγατέρα του, ἔφυγε μετ' αὐτῆς εἰς Σπάρτην. Ἐν δὲ πάντες ἦσαν ἐκπεπληγμένοι, ὁ Ἀριστόδημος, ὅστις κατήγετο ἐκ βασιλικοῦ αἵματος, προσέφερεν ἔκουσίως τὴν θυγατέρα του ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ἐθυσίασεν αὐτήν.

Μετὰ τὴν θυσίαν τῆς κόρης τοῦ Ἀριστόδημου οἱ Μεσσήνιοι εἶχον πεποιθησιν, ὅτι ἥθελον νικήσῃ, διότι ἐξεπληρώθη ὁ χρησμός. Διὸ τοῦτο, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Ἀρκάδων, ὥρμησαν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ θάρρους καὶ ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγήν. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιατοί ἐξηκολούθουν γὰρ ἐφορμῶσιν ἐπιμόνως· ἐν τινὶ δὲ μάχῃ κατώρθωσαν νὰ φονεύσωσι τὸν βασιλέα τῶν Μεσσηνίων Εὐφάνην. Τὸν βασιλέα τοῦτον διεδέχθη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀριστόδημος, ὅστις ἐφ' ἵκανον ἔτη ὑπερανθρώπους ἀγῶνας κατέβαλε πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος του. Ἀλλ' ὁ φιλόπατρος οὗτος βασιλεύει, ἐπειδὴ εἰς πάσας τὰς κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν μάχας ἀπετύγχανεν, ἀπώλεσε πλέον τὸ θάρρος του. Ἐπὶ τέλους δέ, ἐπειδὴ ἔβλεπε καθ' ὑπονοιας τροπικὴν ὄντειρον καὶ ἴδιως τὴν θυσιασθεῖσαν θυγατέρα του, ηγούκτορνησεν ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῆς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστόδημου ἡ Ιθώμη ἐκυριεύθη. Τοιουτορέπως λοιπὸν ἔλαχεν ὁ πρῶτος μεσσηνιακὸς πόλεμος, ὅστις διήρκεσε 19 ἔτη, ἥτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 743 μέχρι τοῦ 724 π. Χ. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἀλλοι μὲν τῶν Μεσσηνίων ἔφυγον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, "Ἄργος καὶ Σικυόνα, ἀλλοι δὲ ἀπεπλευσαν εἰς Πταλίαν καὶ μετώκησαν εἰς τὴν πόλιν Ῥήγην. Οἱ δὲ ἐνκαμψίνοντες ἐν Μεσσηνίᾳ κατεστάθησαν περίουκοι καὶ εἴλωτες.

§ 23. Δεύτερος μεσσηνιακὸς πόλεμος.

Μετὰ 39 ἔτῶν δουλείαν οἱ Μεσσήνιοι ἐκλέξαντες ἀρχηγὸν τὸν ἀτρόμητον Ἀριστομένη ἔλαβον τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, διὰ νὰ ἐπικυριάσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Τοιουτορέπως λοιπὸν ἥργι-

τεν δὲ δεύτερος μεσσηνιακός πόλεμος, οὗτις διήρκεσε 17 ἔτη, ἡτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 685 μέχρι τοῦ 668 π. Χ. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην μάχην οἱ δύο στρατοὶ ἐφάνησαν ἵσπαλοι· ἔπειτα δέ μοι οἱ Μεσσήνιοι κατενθουσιασθέντες ἐκ τῆς ἀνδρείας τοῦ ἀργηγοῦ τῶν Ἀριστομένους ἀνεδείχθησαν ὑπέρτεροι τῶν Σπαρτιατῶν καὶ μάλιστα προυγάρησαν νικηταὶ πρὸ αὐτῶν· τῆς Σπάρτης. Τότε δ' ὁ Ἀριστομένης θέλων νὰ ἐκφοβήσῃ τοὺς Σπαρτιάτας εἰσῆλθεν ἐν καιρῷ ἀσελήνου καὶ βροχερᾶς νυκτὸς εἰς τὴν Σπάρτην καὶ διευθυνθεὶς εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἔστησεν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἀσπίδα, ἐπὶ τῆς ὄποιας ἐπέγραψεν· «Ἀριστομένης τῇ Ἀθηνᾷ ἐκ τῶν λεφύρων τῶν Λακεδαιμονίων». Τὴν ἀσπίδα ταύτην ἴδοντες οἱ Σπαρτιάται ἐξεπλάγησαν, ὃς ἦτο ἐπόμενον, καὶ ἐδειλίκασαν· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐνθαρρυνθέντες διὰ τῶν ἀσμάτων τοῦ περιφύμου ποιητοῦ Τυρταίου, καταγραμένου πιθανῶς ἐκ τῆς Λακωνικῆς πόλεως Ἀφίδνης, ὥρμησαν κατὰ τῶν Μεσσηνίων καὶ ἐπολέμησαν πρὸς αὐτοὺς γενναίως. Ἐν τούτοις μεθ' ὅλην τὴν γενναιότητα τῶν Σπαρτιατῶν οἱ Μεσσήνιοι καὶ κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην ἀνεδείχθησαν νικηταί. Ἀλλὰ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου οἱ γενναῖοι Μεσσήνιοι προδοθέντος ὑπὸ τοῦ συμμάχου τῶν βασιλέως τῶν Ἀρκάδων Ἀριστοκράτους περιεκυλώθησαν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὑπέστησαν τοιαύτην ἡτταν καὶ σφαγήν, ὥστε κατέρυγμον εἰς τὸ φρούριον τῆς Εἵρας (ὅρους κειμένου μεταξὺ Μεσσηνίας καὶ Ἀρκαδίας).

Ἐπὶ ἔνδεκα δικα ἔτη ἀντεῖχον οἱ Μεσσήνιοι ἐν τῷ φρούρῳ τῆς Εἵρας ἀποκρούοντες γενναίως τὰς προσθολὰς τῶν Σπαρτιατῶν. Πολλάκις μάλιστα ἐξήρχοντο τοῦ φρουρίου καὶ ἐπιτίθεμενοι κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν προύξενουν εἰς αὐτοὺς καταστροφάς. Ἀλλὰ κατὰ τινα ἔξοδον ἐπληγώθη εἰς τὴν κεφαλὴν διὰ λίθου δὲ γενναῖος Ἀριστομένης καὶ συνελήφθη αἰγυμάλωτος μετ' ἄλλων 50 Μεσσηνίων. Πλήρεις δὲ χρῆσις οἱ Σπαρτιάται διὰ τὸ κατόρθωμά των ὀδήγησαν τοὺς αἰγυμάλωτους ἐκείνους εἰς Σπάρτην καὶ ἔρριψαν πάντας εἰς τὸν Κκιάδαν, οὗτις ἦτο βάραθρον, εἰς τὸ ὄποιον κατεκρήμνιζον τοὺς κακούργους. Περιπολοῦς δὲ μωροῖς, ἐν ὅ πάντες οἱ αἰγυμάλωτοι πίπτοντες εἰς τὸ φρερὸν ἐκεῖνο βάραθρον ἐφονεύοντο, δὲ Ἀριστομένης δὲν ἐροεύθη, διότι ἡ μεγάλη ἀσπίς του προσκρούουσα εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ βαράθρου κατέστησε τὴν πτῶσιν ἀσθενῆ. Ἐν τούτοις δὲ γενναῖος Μεσσήνιος οὐδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας εἶχε καὶ περιέμενε τὸν ἀφευκτὸν θάνατόν του.

‘Αλλ’ ἐν δὲ ἀπηλπισμένος ἐκεῖ εὐρίσκεται, αἰφνις ἀκούει κρότον καὶ στραφεῖς βλέπει ἀλώπεκα, τῆς ἔτρωγε πτώματα. Ἀμέσως λοιπὸν συλλαμβάνει τὴν ἀλώπεκα ἀπὸ τῆς οὐρᾶς, ἀκολουθεῖ αὐτὴν μέχρι τῆς δπῆς, διὰ τῆς ὄποιας ἐκείνη εἶχεν εἰσέλθη εἰς τὸ βάραθρον, πλατύνει περισσότερον τὴν ὄπην καὶ ὡς ἐκ θαύματος σώζεται καὶ φθάνει εἰς τὴν Εἰραν. ‘Οτε δὲ ἔφθασεν εἰς τὴν Εἰραν, ἔμαθεν δὲι οἱ Κορίνθιοι ἦρχοντο πρὸς βούθεικν τῶν Σπαρτιατῶν. Διὸ τοῦτο δὲν ἀρῆκε νὰ παρέλθῃ καὶρός, ἀλλ’ ἀμέσως ἔσπευσε μετὰ τοῦ στρατοῦ του κατ’ αὐτῶν καὶ ἐπιτεθεὶς ἐφόνευσε πολλούς, ἐν οἷς καὶ αὐτοὺς τοὺς στρατηγούς τῶν Κορινθίων. Ταῦτα δὲ κατορθώσας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Εἰραν.

‘Αλλ’ ἐν δὲ ὁ γενναῖος Ἀριστομένης ὑπερανθρώπως ἥγωνίζετο, διὸ νὰ σφῆῃ τὴν Εἰραν, φρουροί τινες τῆς Εἰραν ἐν νυκτὶ τινὶ βροχερῷ καὶ τρικυμιώδει ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Ἀριστομένους, βεστις εἶχε πληγωθῆναι καὶ ἔμενε κλινήρης, ἀφῆκεν τὰς θέσεις των καὶ μετέβησαν εἰς τὰς οἰκίας των. Τοῦτο λοιπὸν μαθόντες οἱ Σπαρτιατοὶ παρὰ τίνος δούλου πρόσφυγος ὅρμησαν κατὰ τῆς Εἰραν καὶ διὸ τοῦ ἀπροφυλάκτου ἐκείνου μέρους εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οἱ δυστυχεῖς Μεσσήνιοι ἐπολέμουν, ἀλλ’ ἐπὶ τέλους ἀπέκαυμον. Τέλος οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν τοῦ Ἀριστομένους ἀπελπισθέντες ὅρμησαν ἐνθήρεις μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων καὶ ἐζήτησαν νὰ διασχίσωσι τὰς τάξεις τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τοιχοτρόπων νὰ φύγωσιν. Οἱ δὲ Σπαρτιατοὶ ιδόντες τὸ θέαμα τοῦτο τοποῦτον ἐξεπλάγησαν, ὥστε ἀφῆκαν αὐτοὺς νὰ διέλθωσιν ὥνεούγλητοι. Κατέφυγον δ’ οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι Μεσσήνιοι εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἔνθι μετ’ ἐνθουσιασμοῦ ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς οἱ Ἀρκάδες. ‘Αλλὰ καὶ ἐκεῖ δ’ Ἀριστομένης δὲν ἔμεινεν ἥσυχος. Ἐξελεῖσε 500 Μεσσηνίους καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπέσῃ μετ’ αὐτῶν κατὰ τῆς Σπάρτης ἥλπιζε δέ, διτοῦ ἥθελε κυριεύσῃ αὐτήν, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν Σπαρτιατῶν ἤσαν εἰσέτι ἐν Εἰραν. Τὸ στρατήγημα δύως τοῦτο προσδόθη εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὑπὸ τοῦ βασιλέως πάλιν τῶν Ἀρκάδων Ἀριστοκράτους. ‘Ενεκκ δὲ τῆς προδοσίας ταύτης δὲ μὲν Ἀριστομένης δὲν ἐπεγείρησε τὴν ἐπίθεσιν, οἱ δὲ μεγαλόψυχοι Ἀρκάδες τὸν μὲν προδότην βασιλέα τῶν ἐλιθοδόλησαν καὶ τὸ σῶμά του ἔφοιψκεν ἔξω τῶν ὅριών της Ἀρκαδίας, τὴν δὲ βασιλείαν κατήργησαν. Μετὰ ταῦτα οἱ Μεσσήνιοι ἐκεῖνοι ἔγοντες ἥγειρόνκες τοὺς μίσους τοῦ Ἀριστομένους Γόργον καὶ

Μάντικλον ἀπέπλευσαν εἰς Τρήγιον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ζάγκλην τῆς Σικελίας, τὴν ὑπόστατην ὄνομασαν Μεσσηνην. Ὁ δὲ Ἀριστομένης ἔπλευσεν εἰς Ρέδον, ἐνθα καὶ ἀπέθανεν. Ὅσοι δὲ τῶν Μεσσηνίων ἐμειναν ἐν τῇ πατρίδι των ἔγιναν ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Ἐντὸς δὲ ὀλίγου χρόνου ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς τῶν Μεσσηνίων οἱ Σπαρτιάται ἀνεδείχθησαν ἡγεμόνες τῆς Πελοποννήσου.

§ 24. Αἱ Ἀθηναὶ κατὰ τοὺς ἀρχαιωτάτους χρόνους.

16 Αἱ Ἀθηναὶ, αἵτινες εἶχον πολιοῦχον τὴν Ἀθηνᾶν, λέγεται, ὅτι ἔλαβον τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ παρὰ τοῦ ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐλθόντος Κέκροπος, πολιτικῶς δὲ κατηρτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θησέως. Διηροῦντο δὲ παλαιότερον πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς εἰς τέσσαρας φυλάς, ὧν ἐκάστη εἶχε τὸν βασιλέα της (φυλοβασιλέα), μετὰ δὲ ταῦτα εἰς δώδεκα δήμους, ὃν ἐκκατοτος εἶχεν ἴδιον βουλευτήριον, καὶ ἴδιους ἀρχοντας. Τούτους τοὺς δήμους ἦνασεν, ὡς εἰδομεν ἀλλαχοῦ, ὑπὸ μίαν καὶ τὴν κύτην ἀρχὴν ὁ Θησεύς. Ἀξιομηνύσετος βασιλεὺς ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις ἐν τοῖς μετὰ τὸν Θησέα χρόνοις ὁ πολυθρύλητος Κόδρος, ὅστις, ὡς εἰδομεν ἀνωτέρω, διὰ τοῦ ἔκουσίου θανάτου του ἔσφρε τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῆς κατακτητικῆς φυλῆς τῶν Δωριέων.

Μετὰ τὸν θανάτον τοῦ Κόδρου τὸ ἀξιώματος βασιλέως δὲν κατηργήθη, ἀλλ' ἔγινε βασιλεὺς ὁ οὗτος τοῦ Κόδρου Μέδων καὶ εἶτα ὁ Ἀκαστος. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐπειδὴ βασιλεῖς τινες ἦσαν ἀπειροι περὶ τὰ πολεμικά, διώρισθη καὶ δεύτερος ἀρχῶν, ὁ ὄποιος ὠνομάσθη πολέμικος, ἐπειτα δὲ καὶ τρίτος ἀρχῶν, ὅστις ὠνομάσθη ἀπλῶς ἀρχῶν. Τοιουτορύπως λοιπὸν τὸ πολίτευμα σὺν τῷ χρόνῳ κατέστη ὀλιγαρχικόν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ τοεῖς ἀρχοντες ἦσαν ισόδιοι καὶ κατήγοντο ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Κόδρου, ἐπειτα δὲ (τῷ 752 π. Χ.) περιωρίσθησαν εἰς δεκκετίνα καὶ ἐξελέγοντο οὐχὶ πλέον ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Κόδρου, ἀλλ' ἐκ πάντων τῶν εὐπατριδῶν βραδύτερον δὲ ἔγιναν ἐνιαύσιοι. Ἐκ τῶν τριῶν ἀρχόντων πρῶτος καὶ κυρίως ἀρχῶν ἀπέξη σὺν τῷ χρόνῳ ὁ ἀρχῶν, ὅστις βριδύτερον καὶ ἀρχῶν ἐπώνυμος ἐκλήθη, διότι ἀντὶ ἀλληλης χρονολογίας οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρονολόγουν τὸ ἔτος ἐπιγράφοντες ἐπὶ τῶν ψηφισμάτων των τὸ ὄνομα τοῦ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀρχοντος δεύτερος δ' ἔγινεν ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε

τὴν ἐπιστασίαν τῶν θρησκευτικῶν τρίτος δὲ ὁ πολέμαρχος, οὗτις εἶχε τὴν ἐπιστασίαν τῶν στρατιωτικῶν. Μετὰ τοῦτα προσετέθησκαν εἰς τοὺς τρεῖς εἰρημένους ἀρχοντας καὶ ἔτεροι ἔξι ἐνιαύσιοι ἀρχοντες, οἵτινες ἐκκλοῦντο θεσμοθέται. Τῶν θεσμοθετῶν τούτων ἔργον ἦτο νῦναγράφωσι τοὺς θεσμούς, διὰ τῶν ὅποιών ἐκρίνοντο οἱ παρανομοῦντες. Πάντες δ' οἱ μηνυούσευθέντες ἐννέα οὗτοι ἀρχοντες διωρίζοντο ἀρχαιότατα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀρείῳ Ηὔγῳ Βουλῆς.

Ἡ ἐν Ἀρείῳ Ηὔγῳ Βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου Ηὔγου Βουλὴ ἦτο δικαιοστήριον ἀρχαιότατον καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ δικαιοστῶν ισοβίων, οἱ ὅποις δινομάζοντο Ἀρεοπαγῖται. Ἡ βουλὴ αὕτη ἐκλέθη τοιουτορόπως, διότι οἱ Ἀρεοπαγῖται συνάρχοντο καὶ ἐδίκαζον ἐν ὑπαίθρῳ ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Ηὔγου, δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἀρεως τοῦ κειμένου πρὸς δυσμάς τῆς Ἀκροπόλεως. Εἴχε δὲ εὐρεῖκαν πολιτικὴν καὶ δικαιοστικὴν ἐξουσίαν, ἐπετέρει τὴν ἐφαρμογὴν τῶν γόμων καὶ τὰ μέγιστα συμφέροντα τῆς πόλεως καὶ ἐτιμώρει τοὺς ἀκοσμοῦντας. Κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν, καθ' ἣν οἱ ἀρχοντες ἦσαν ισόβιοι, διωρίζοντο Ἀρεοπαγῖται ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐπατριδῶν, ἐπειτα δὲ ἐκεῖνοι οἱ ὅποις διετέλεσκαν ἀρχοντες καὶ ἐξεπλήρωσκαν τὰ καθήκοντά των ἐντίμως καὶ εὑσυνειδήτως.

16. § 25. Κυλώνειον ἄγος.

Ἐν Ἀθήναις πᾶσαι τὴν γῆν κατεῖχον οἱ εὐπατρίδαι, οἱ δὲ πέντες εἰργάζοντο τοὺς ἀγροὺς τῶν εὐπατριδῶν καὶ ἐκκλοῦντο πελάται καὶ ἑκτήμοροι, διότι ἐλάχισκον τὸ ἔκτον μόνον τοῦ εἰσοδήματος. Ἐν περιπτώσει δέ, καθ' ἣν ὁ πέντης δὲν ἀπέδιδε τὸ ὀρισμένον εἰσόδημα εἰς τὸν κύριον τοῦ ἀγροῦ, ἐγίνετο δοῦλος καὶ αὐτὸς καὶ οἱ παιδεῖς του, πολλάκις δ' ἐπωλεῖτο καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Ἄλλ' ἔκτος τούτων ἦσι εἰς τῶν πενήτων ἐδανείζοντο παρὰ τῶν εὐπατριδῶν χρήματα ὥφειλον νὰ θέτωσιν ὡς ἐνέγκυρη τὰ τοῦτα τῶν σωμάτων. Τοιουτοτρόπως δέ, ἐὰν δὲν ἡδύναντο νὰ πληρώσωσι τὰ δωρειάμενα, ἐγίνοντο δοῦλοι καὶ ἐπωλοῦντο. Διὸ πάντα λοιπὸν ταῦτα οἱ πενήτες ἐμίσουν τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἐθεώρουν αὐτοὺς κακοὺς δαίμονας. Ἐκ τοῦ μίσους δὲ τούτου τῶν πενήτων ἐπωφελούμενος εὐπατρίδης τις Κύλων ὀνομαζόμενος, οὗτις ἐτιμάχτη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, διότι ἦτο ὀλυμπιονίκης, καὶ στηρίζεινος εἰς πολλοὺς φίλους του καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ πενθεροῦ του

Θεωργένους τυράννου τῶν Μεγάρων, ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν. Πρὸς τοῦτο μετὰ πολλῶν ὀπαδῶν του κατέλαβε περὶ τὸ ἔτος 636 π. Χ. τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀλλὰ τὸ διάβημα τοῦτο τοῦ Κύλωνος ἀπέτυχεν οἰκτῷως, διότι πάντες οἱ εὐπατρίδαι ἔγοντες ἀρχηγὸν τὸν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐπώνυμον ἤρχοντα Μεγακλέα, τὸν ἀνήκοντα εἰς τὸν πλούσιον οἶκον τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, ἐποιείρησαν τὴν Ἀκρόπολιν. Καὶ ὁ μὲν Κύλων μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ εἰς Μέγαρα, οἱ δὲ ὀπαδοὶ του καταφύγοντες εἰς τὸν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐπινθηκαλόγησαν μετὰ τοῦ Μεγακλέους, ὅπως δικασθῶσιν. Ἄλλ' ἐν φυλακήσαντο ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὸ ἄστυ, κατεσφάγησαν δολίως ὑπὸ τοῦ Μεγακλέους καὶ τῶν ὀπαδῶν του πρὸ τοῦ παρὸ τὸν "Ἄρειον Πάγον βωμοῦ τῶν Εὐμενίδων. Ἐπειδὴ δὲ ἀσθένειαι ἐπιδημιαικὴ ἐνέσκηψαν εἰς τὴν πόλιν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμισαν, ὅτι ἐτιμωροῦντο ὑπὸ τῶν θεῶν διὰ τὸ Κυλώνειον ἀγος, ὅτοι τὸ κατὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κύλωνος ἀνοσιαργῆμα. Διὰ τοῦτο τοὺς μὲν ἀποθινάντας ἐκ τῶν Ἀλκμεωνιδῶν ἐξέβαλον ἐκ τῶν τάφων, τοὺς δὲ ζῶντας κατεδίκασαν εἰς θειρυγίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα προσκληθεὶς ἐκ Κρήτης ὁ θεοφιλὸς μάντις καὶ ίατρὸς Ἐπιμενίδης ἐκαθάρισε διὰ θυσιῶν τὴν πόλιν.

§ 26. Νόμος τοῦ Δράκωντος.

17

"Ως νὰ μὴ τῷροιν τὰ δεινά, τὰ ὄποια ὑπέφερεν ὁ λαός ἐκ τῆς πενίας, οἱ εὐπατρίδαι κατεῖχον ἐν Ἀθηναῖς καὶ ἀπέσαν τὰς ἀρχαῖς, ἀκόμη δὲ καὶ αὐτὴν τὴν δικαστικὴν ἔξουσίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐδίκαζον στηρίζοντες τὰς ἀποφάσεις των εἰς παλαιοὺς ἀγράφους νόμους καὶ δὲν ἀπέδιδον εἰς τὸν λαὸν πάντοτε δικαιοσύνην, ὁ λαός ἐξανατάξας ἀπήτησε νόμους γραπτούς. Ἀνκυρασθέντες λοιπὸν οἱ εὐπατρίδαι νὰ ὑπακύψωσιν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, ἀνέθηκαν τῷ 621 π. Χ. εἰς τὸν γηραιὸν εὐπατρίδην Δράκοντα νὰ συγγράψῃ νόμους.

"Ο Δράκων συνέγραψε νόμους, δι' ὃν ἐζήτησε πρῶτον μεγάλη δρίση τὰς ποινὰς πῶν ἐγκλημάτων, δεύτερον δὲ νὰ κανονίσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ.

Καὶ τὰς μὲν ποινὰς ὡρίσεν ὁ Δράκων τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ τιμωρῶνται αὐστηρῶς μὲν τὰ πλεῖστα τῶν ἐγκλημάτων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάντα διὰ θυνάτου. Ἐνομοθέτησε δὲ νὰ τιμωρήται διὰ θυνάτου

δοτις ἐφόνευεν ἐκ προμελέτης, τούτου δὲ νὰ δημεύηται καὶ ἡ περιουσία. Κατὰ τοῦ ἀπρομελετήτως φονεύσαντος ὥρισεν ὡς τιμωρίαν τὴν ἀειφυγίαν καὶ ἐπέτρεψεν εἰς πάντα πολίτην νὰ δύναται νὰ φονεύῃ ἀτιμωρητὴ τὸν ἀνθρωποκτόνον, ἐὰν οὗτος ἐτόλμη νὰ διαμείνῃ ἐντὸς τῆς Ἀττικῆς. Διὸ δὲ τὰ λοιπὰ ἔγκληματα ἐνομοθέτησεν αὐτηρὰς μὲν τιμωρίας, ἀλλ’ οὐδὲ διὰ παντα τὸν θάνατον. "Ωρίσε π. χ. ὁ ἀσεργος νὰ κηρύσσοται ἀτιμος, δηλ. νὰ στερήται τῶν πολιτικῶν του δικαιωμάτων, οἱ δὲ διαπράττοντες ἄλλα ἔγκληματα νὰ τιμωρῶνται διὰ χρηματικῆς ζημιάς. Μόνους τοὺς κλέπτας ἐτιμώρει ὁ Δράκων αὐτηρότατα ὡς τοὺς ἀνθρωποκτόνους. Συμφώνως λοιπὸν πρὸς ταῦτα ὑπερβολικὸν εἶναι τὸ λεγθὲν περὶ τῶν νόμων τοῦ Δράκοντος, ὅτι ἐγράψαν αὐτὸν οὐχὶ διὰ μελάνης ἄλλῃ δι’ αἰχμήτος.

Τὰ δὲ δικαιώματα τοῦ λαοῦ ἐκανόνισεν ὁ Δράκων τοιουτορόπως, ὥστε νὰ λάβῃ ὁ λαός ὀνακούρισιν. "Ωρίσε δηλαδὴ νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ πάντες οἱ φέροντες ὅπλα, νὰ ἐκλέγωνται δὲ διὰ κλήρου ἀρχοντες μὲν οἱ ἔχοντες περιουσίαν οὐχὶ κατωτέραν τῶν δέκα μηνῶν (¹), στρατηγοὶ δὲ καὶ ἵππαρχοι οἱ ἔχοντες περιουσίαν οὐχὶ κατωτέραν τῶν ἑκατὸν μηνῶν καὶ παῖδες συμπληρώσαντας τὸ δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας. Πάντες δὲ οἱ ἀρχοντες, στρατηγοὶ καὶ ἵππαρχοι ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν ἡλικίαν ἀνωτέραν τῶν τριάκοντα ἐτῶν. Πρὸς δὲ τούτοις προσδιώρισε νῦν ἀποτελῆται ἡ βουλὴ ἐκ 401 μελῶν καὶ νὰ ἔχωσι τὸ δικαιώματα νὰ γίνωνται διὰ κλήρου βουλευτῶν πάντες οἱ ἔχοντες ἡλικίαν ἀνωτέραν τῶν τριάκοντα ἐτῶν· οὐδεὶς δὲ νὰ λαμβάνῃ οἰσανδήποτε ἀργὴν δις μέχρις οὐ πάντες λαβῶσιν ἀργὴν τινα. Τέλος τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν νόμων ἀνέθηκεν ὁ Δράκων εἰς τὴν ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ βουλήν, εἰς τὴν ὅποιαν ἔδωκε καὶ τὴν ἐξουσίαν νὰ τιμωρῇ τοὺς παραβάνοντας τοὺς νόμους.

§ 27. Σόλων.

18 52
Διὰ τῶν νόμων τοῦ Δράκοντος ἔλαβε μὲν ἰκανὰ δικαιώματα ὁ λαός,

¹ Ἡ μνᾶ ἐπὶ Δράκοντος εἶχεν εἰσέτι 73 ἀρχαίας δραχμάς, ἀπὸ δὲ τοῦ Σόλωνος καὶ ἐφεζῆς ἑκατὸν δραχμάς. "Αλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν πολιτικῶν μετάλλων ἦτο περίπου ὅκταπλασία τῆς σημερινῆς, δυνατόθεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ δραχμὴ τῶν ἀρχαίων ἦξιεν ὅκτὼ σημερινὰς δραχμάς.

ἀλλ' οὐδεμίκιν ἔλαχεν ἀνακούφισιν ἀπὸ τῶν κακῶν, τὰ ὅπατά προέρχονται ἐκ τῆς πενίας. Πολλοὶ εἶχον πωληθῆ ὡς δοῦλοι, διότι δὲν ἤδυναντο νὰ πληρώσουσι τὰ χρέον των, πλεῖστοι δὲ διέτρεχον τὸν κίνδυνον τοῦτον. Ἐνεκκ λοιπὸν τῆς τοικύτης καταστάσεως ὁ λαός ἐξεγερθεὶς ἐστασίατε κατὰ τῶν εὐπατριδῶν. Ἐπειδὴ δὲ ή στάσις ἐγίνετο ἴσχυρὴ καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διήρκει, ἐμφύλιος δὲ πόλεμος ἤπειλε τὴν πόλιν, οἱ διαμαχούμενοι ἐξέλεξαν ἀπὸ κοινοῦ ἀρχοντας καὶ διαλλοκτὴν τὸν Σόλωνα καὶ ἀνέθεσαν εἰς αὐτὸν τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος (τῷ 594 π. X.).

Ο Σόλων ἦτο οὗτος τοῦ Ἐξηκεστίδος, ἐγεννήθη δὲ τῷ 640 π. X. καὶ κατήγετο ἀπὸ τοῦ Κόδρου. Ο ἐπιφανὴς οὗτος ἀνήρ, δοτις διὰ τὴν παιδείαν του ἐθεωρεῖτο ὡς εἰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, εἶχε δικαιοθῆ ὡς ἔξοχος πολίτης ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐνεκκ τῆς πολιτειᾶς του συνέσεως, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐνεκκ τῶν ποιημάτων του, ἐν τοῖς ὅποιοις διεφάνετο σοφία καὶ φιλοπατεία. Ἐν ἐκ τῶν ποιημάτων του είναι καὶ ἐκεῖνο, δι' οὗ ἐξήγειρε τῷ 600 π. X. τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τῶν Μεγαρέων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Σκληροῦ, ἡ ὅποια ἀνῆκε μὲν ἀλλοτε εἰς τοὺς Ἀθηναίους, εἶχε δὲ καταληφθῆ τότε ὑπὸ τῶν Μεγαρέων. Διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ δὲ τοῦ ὑποκινηθέντος ὑπ' ἐκείνου τοῦ παιήματος κατωρθώθη ἡ ἐπονάληψις τοῦ πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς πολέμου, περὶ τοῦ ὅποιου οὐδὲ λόγος ἐπετρέπετο νὰ γίνη ἐνεκκ τῶν προτέρων συμφορῶν τῶν Ἀθηναίων, καὶ τοιουτοτρόπως ἀνεκτήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἡ Σκληρίς.

18 § 28 Νόμος τοῦ Σόλωνος.

Ἀφ' οὗ ἔγινε κύριος τῆς ἀρχῆς ὁ Σόλων (594 π. X.), πρῶτον μὲν ἐκκειμεν ἀποκοπὰς ἐκ πάντων τῶν ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων χρεῶν, ἐπειτα δὲ κατήργησε τὴν βάροβρον συνήθειαν, καθ' ἣν οἱ δανειζόμενοι ἔθετον ὡς ἐνέγυρα τὰ ἕδικά των σώματα καὶ ἐπωλοῦντο ἐπειτα ὡς δοῦλοι. Τὰ σωτήρια δὲ ταῦτα μέτρα ωνόμασαν οἱ Ἀθηναῖοι σεισχύθειαν, διότι ἀπεσείσθη τὸ ἄγθος, τὸ ὄποιον ἐδάρυνε τὸν λαόν. Ἐκτός δὲ τούτων ὁ Σόλων διὰ νὰ εὐκολύνῃ τὰς συναλλαγὰς τοῦ λαοῦ μετερρύθμισεν ὅχι μόνον τὸ μετρικὸν σύστημα, ἀλλὰ καὶ τὸ νομισματικόν, αὐξάνσας τὴν ἀξίαν τῆς μνῆς ἀπὸ ἑβδομήκοντα τριάνταριχμῶν εἰς ἑκατόν. Ηροσέτι ἡκύρωσε πάντας τοὺς νόμους τοῦ Δρά-

χοντος πλὴν τῶν φονικῶν καὶ κατέστησεν ἐπιτίμους πολίτας πάντας τοὺς κεκηρυγμένους ἀτίμους (τοὺς στερηθέντας τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων) ἔξαιρέσας μόνον τοὺς προδότας τῆς πατρίδος καὶ τοὺς φονεῖς.

Διὰ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος οἱ πολίται ἔμειναν διηρημένοι εἰς τέσσαρας τάξεις, καθὼς καὶ πρὸ αὐτοῦ ἦσαν διηρημένοι, ὅτοι εἰς πεντακοσιομεδίμνους, ἵππες, ζευγίτας καὶ θητας. Καὶ ή μὲν τάξις τῶν πεντακοσιομεδίμνων ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ἐγόντων ἐτήσιον εἰσόδημοι ἐκ πεντακοσίων μέτρων ἐν συνόλῳ μέτρων ζηρῶν καὶ ὑγρῶν προϊόντων, εἴτε τὰ μέτρα ταῦτα ἀπετελοῦντο ἐκ μεδίμνων εἴτε ἐκ μετρητῶν¹ εἴτε ἐκ συναρμοτέρων. Οἱ τοιοῦτοι ὑπηρέτουν ἐν τῷ στρατῷ ὡς ὄπλιται καὶ ἦσαν ὑπόγοροι νὰ ἔξοπλίζωσι τὸ ναυτικόν. Ἡ δὲ τάξις τῶν ἵππων ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ἐγόντων ἐτήσιον εἰσόδημοι τριακοσίων μέτρων. Οἱ τοιοῦτοι διετήρουν ἔνα ἥπερισσοτέρους ἵππους καὶ ἀπετέλουν τὴν ἵππικὴν δύναμιν τῆς χώρας. Ἡ δὲ τάξις τῶν ζευγιτῶν ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ἐγόντων εἰσόδημοι δικασίων μέτρων καὶ δυναχμένων νὰ τρέφωσι ζεῦγος βοῦν. Οἱ τοιοῦτοι ὑπηρέτουν ἐν τῷ στρατῷ ὡς ὄπλιται. Ἡ δὲ τάξις τῶν θητῶν περιελάχιστης πάντας τοὺς ἀπολκυθάνοντας ἐτήσιον εἰσόδημοι διλιγώτερον τῶν δικασίων μέτρων ὡς καὶ τοὺς ἐντελῶς ἀπόρους. Οἱ τοιοῦτοι ὑπηρέτουν ἐν τῷ στρατῷ ὡς ψιλοί στρατιῶται ἥ καὶ ἐν τῷ ναυτικῷ ὡς κωπηλάται. Θρίσθι θὲ ἐκ τῶν τριῶν πρώτων τάξεων νὰ ἐκλέγωνται ἀναλόγως τῶν περιουσιῶν των οἱ ἐννέα ἀρχοντες, οἱ στρατηγοί, οἱ ἵππορχοι, οἱ τριπίκι, οἱ πωληταί, οἵτινες ἦσαν δέκα καὶ ἕργον εἶχον νὰ πωλῶσι τὰς δημευομένας περιουσίες, νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς μισθώσεως τῶν φόρων καὶ τῶν δημοσίων κτημάτων, οἱ κωλακρέται, οἵτινες ἦσαν δώδεκα καὶ ἕργον εἶχον νὰ φροντίζωσι περὶ τῶν θυσιῶν καὶ τῶν δημοσίων δείπνων, καὶ τέλος οἱ ἐνδεκα, οἵτινες ἦσαν δημόσιοι ὁσκύτως λειτουργοί καὶ ἕργον εἶχον νὰ φροντίζωσι περὶ τῶν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ καὶ περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ποινικῶν ἀποφάσεων. Οἱ δὲ θητες οὐδεμίαν ἀρχὴν ἤδηναντο νὰ ἀρξωσιν ἐδικαιοῦντο μόνον νὰ γίνωνται ἔνορκοι δικασταὶ καὶ νὰ λαχανώσοι μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου.

1 Διὸ μὲν τοῦ μεδίμνου ἐμετροῦντο τὰ ἔγρα προϊόντα, διὰ δὲ τοῦ μετρητοῦ τὰ ὑγρά. Καὶ ὁ μὲν μέδιμνος ίσουτο πρὸς 52, 53 λίτρας, ἥτοι πρὸς 41 ὄκαδας καὶ 16 δράμια, δὲ μετρητὴς πρὸς 39, 39 λίτρας, ἥτοι 30 ὄκαδας καὶ 309 δράμια.

Ταῦτα στὸν χρόνον ἦσαν

Αἱ φυλαὶ διὰ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος, ἦσαν καθὼς πρότερον, τέσσαρες. Ἐκάστη τῶν φυλῶν διηρεῖτο εἰς τρεῖς μὲν τριτῆς, εἰς δώδεκα δὲ ναυαρχίας. Ἐκάστης ναυαρχίας προΐστατο ὁ ναύαρχος, δοστής ἔργον εἶχε νὰ εἰσπράττῃ παρὰ τῆς ναυαρχίας του χρήματα πρὸς κατασκευὴν πλοίων. Προσέτι δὲ ἐκάστη φυλὴ διηρεῖτο καὶ εἰς τρεῖς φατρείας, ὃν ἐκάστη πάλιν διηρεῖτο εἰς τριάκοντα γένη. Πᾶσαι δ' αἱ ἡρχαὶ ἦσαν ἀμισθοὶ καὶ κληρωταὶ ἐκ καταλόγου, εἰς τὸν ὅποιον ἐκάστη ἐκ τῶν τεσσάρων φυλῶν ἀνέγραφεν ἐκείνους, τοὺς ὅποιους προέκρινεν ὡς ὑποψήφιους. Οὕτω π. Χ. διὰ τὰς θέσεις τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἐκάστη φυλὴ ἐξέλεγε δέκα, τοὺς ὅποιους ἀνέγραφεν ἐν καταλόγῳ· ἐκ τῶν τεσσαράκοντα δὲ ἐν ὅλῳ γραφέντων ἐν τῷ καταλόγῳ ἐκληροῦντο οἱ ἐννέα ἡρχοντες.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ διὰ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος ἀπετελεῖται ἐκ πάντων τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Ηλάντες οἱ πολῖται ὥφειλον νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰς συνεδρίασεις τῆς ἐκκλησίας· πᾶς δέ, δοστής ἡθελεὶς καὶ ἡδόνατα ν' ἀγορεύῃ, ἡγύρευε, πάντοτε δ' ἀγορεύων ἔφερεν ἐπὶ κεφαλῆς στέφανον καὶ ἔθεωρεῖτο ἵερος, ἀνεύθυνος καὶ ἀπαραβίαστος. Ἀπεφάσιζε δὲ ἡ ἐκκλησία περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ περὶ πασῶν ἐν γένει τῶν ὑποθέσεων διὰ ψηφοφορίας ἢ χειροτονίας. Ἄλλος διεδίποτε ὑπόθεσις καὶ ἡνὸς ὑπεβάλλετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἔπειτε νὰ προμελετηθῇ, συζητηθῇ καὶ ἀποφασισθῇ προηγουμένως ὑπὸ τῆς βουλῆς. Ἡ βουλὴ ἀπετελεῖτο ἐκ τετρακοσίων βουλευτῶν, ἤτοι ἐξ ἑκατὸν ἐξ ἐκάστης φυλῆς. Οἱ ἐκλεγόμενοι βουλευταὶ ἔπειτε νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὰς τρεῖς πρώτας τάξεις καὶ νὰ ἔχωσιν ἡλικίαν ἀνωτέραν τῶν τριάκοντα ἐτῶν. Ἐξελέγοντο δὲ διὰ ἕτος καὶ συνήρχοντο ἐν τῷ βουλευτηρίῳ καθ' ἐκάστην πλὴν τῶν ἑορτῶν.

Τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἀνέθηκεν ὁ Σόλων καὶ εἰς καλλα μὲν δικαστήρια, τῶν ὅποιων προσήδρευν οἱ ἐννέα ἡρχοντες, μάλιστα δὲ εἰς τὸ δικαστήριον τῆς Ἡλιαίας. Ἡ Ἡλιαία συνεκροτεῖτο ἐξ ἑξακισχιλίων δικαστῶν, οἱ ὅποιοι ἐκληροῦντο ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν διηρεῖτο δ' αὐτῷ εἰς δέκα τμῆματα, ὃν ἐκκοστον ἀπετελεῖτο ἐκ πεντακοσίων· οἱ δὲ περιττεύοντες γίλιοι ἦσαν ἀναπληρωτικοί. Τὴν δ' ἐν Ἀρείῳ Ηλιάγῳ βουλὴν ἔτεκεν ὁ Σόλων νὰ ἐπιτηρῇ, ὡς καὶ πρίν, τοὺς νόμους καὶ νὰ τιμωρῇ τοὺς παραβατίνοντας αὐτούς, νὰ δικαζῃ τὰς φονικὰς δίκας, νὰ ἐπιτηρῇ τὴν ἀγωγὴν τῶν παίδων καὶ τὰ ἥθη τῶν.

πολιτῶν, καὶ ν' ἀκυροῖς τοὺς νόμους ἀντιφέσκοντας. Ὁ Σόλων δ' ἔθηκε καὶ τὸν μοναδικὸν νόμον νὰ αηρύσσηται ἡτιμος ἐκεῖνος, ὅστις ἐν στάσει τινὶ δὲν ἐτάσσετο εἰς μίαν τῶν μερίδων διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πόλιν στασιάζουσαν. Εἰς τὸν Σόλωνα τέλος ἀποδίδονται καὶ ἄλλοι νόμοι, ἥτοι ὁ μὴ ἐπιτρέπων τὴν ἐξχωγὴν τῶν προϊόντων τῆς Ἀττικῆς, πλὴν τοῦ ἐλαίου, ὁ καταργῶν τὰς προτίκας, ὁ τιμωρῶν τοὺς δέργους, ὁ μὴ ἐπιτρέπων νὰ ὑθρίζῃ τις δημοσίᾳ, ὁ ἀπαλλάξας τὸν υἱὸν τῆς ὑποχρεώσεως νὰ γυροκομήσῃ τὸν πατέρο, ἐὰν ὁ πατὴρ δὲν ἐδίδαξεν αὐτὸν τέχνην τινά, καὶ τέλος ὁ νόμος, ὅστις διέτασσε νὰ φονεύηται ὁ ἄρχων ἐκεῖνος, ὁ ὄποιος ἦθελεν εὑρεθῆ μεθύων.

Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος ἐγράφησαν εἰς τὰς κύρεις (τριπλεύρους ἔντινας πυραμίδας) καὶ ἐξετέθησαν εἰς δημόσιον τόπον· πάντες δὲ οἱ πολεῖται ὀρκίσθησαν, ὅτι θὰ τηρήσωσιν αὐτοὺς. "Εκτοτε καὶ οἱ ἄρχοντες ὥρκίζοντο, ὅτι θ' ἀνέθετον δι' ιδίων ἐξόδων χρυσοῦν ἀνδριάντα, ἐὰν ἦθελον παραβῆναι νόμον τινά.

'Ο Σόλων, ἀφ' οὗ ἐπεφάτωσε τὴν νομοθεσίαν του, ἔδωκεν εἰς πάντας τοὺς νόμους του ἴσχὺν δι' ἐκατὸν ἔτη καὶ μετ' ὀλίγον χρόνον θέλων ν' ἀποφύγῃ τὰς ἐνοχλήσεις, ἃς καθ' ἐκάστην εἶχε παρὰ δικιφόρων παραπονουμένων, ἀνεγάρησεν ἐκ τῆς πόλεως (τῷ 593) καὶ μετέβη εἰς Αἴγυπτον, Κύπρον καὶ Μικράνην Ἀσίαν, ὅποθεν μετὰ δεκαετῆ ἀποδημίαν ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας.

§ 29. Πεισίστρατος. Θάνατος τοῦ Σόλωνος.

Ο Πεισίστρατος ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις· ἦτο δὲ οὐδὲ τοῦ Ἰππονοκράτους καὶ συγγενῆς τοῦ Σόλωνος. Ο ἀνὴρ οὗτος ἦτο εὐφυής, εὐγλωττος, σώφρων, πλούσιος, γενναῖος καὶ προστάτης τῶν πτωγῶν. Διὰ τοῦτο ὁ λαός ὑπερηγάπτα αὐτὸν καὶ ἐπίστευεν, ὅτι, ἐάν ποτε οὗτος ἦθελε γίνη νέριος τῆς πολιτείας, ἦθελε φέρη τὴν ἰσοκτηματισύνην. Ἐπωφεληθεὶς λοιπὸν ὁ Πεισίστρατος ἐκ τῆς ἀγάπης, τὴν ὑποίαν εἶχε πρὸς αὐτὸν ὁ λαός, κατώρθωσε διὰ τεγχάσματος ν' ἀνακηρύχθη τύραννος τῶν Ἀθηνῶν. Ἡμέραν τινὰ δηλαδὴ ἐτραυμάτισεν ἔσυτὸν καὶ παρουσιασθεὶς εἰς τὴν ἀγορὰν ἐδείκνυε τὴν πληγὴν του καὶ ἐφώναζεν, ὅτι οἱ ἀντίπαλοι του ἐτραυμάτισαν αὐτόν, διότι ὑπερέσπιζε τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ. Ο λαός λοιπὸν συγκινηθεὶς ἐκ τῶν λόγων τοῦ Πεισίστρατου καὶ ἀγανακτήσας κατὰ τῶν ἀντιπάλων

αὐτοῦ παρεγώρησεν εἰς αὐτὸν πεντήκοντα σωματοφύλακκας (χορυνηφόρους). Τοὺς πεντήκοντα τούτους σωματοφύλακκας αὐξήσας ὁ Πεισίστρατος εἰς τετρακοσίους κατέλαβεν αἱρήσεις τὴν Ἀκρόπολιν καὶ μεθ' ἀπάσας τὰς διαμαρτυρίκας καὶ τὰς φωνάς τοῦ Σόλωνος καὶ ἄλλων ἀνεκηρύχθη τύραννος. Τὸ τόλμημα τοῦτο τοῦ Πεισίστρατου ἐγένετο κατὰ τὸ τριακοστὸν τέτκοτον ἔτος μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος, ὅτοι τῷ 560 π. Χ. Δύο δὲ ἔτη μετὰ τοῦτο ἀπέθανεν ὁ Σόλων.

Διὸς ὁ Πεισίστρατος ἔξεδιώγηθη τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του, ἀλλὰ διὸς πόλιν κατέῳθασε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν μέχρι τέλους τοῦ βίου του. Ἐκυβέρνησε δὲ τὰς Ἀθήνας τόσον καλῶς καὶ δικαίως, ὥστε θεωρεῖται ὅτι ἔθηκε τὰ θεμέλια τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν. Ἡτο φιλάνθρωπος πρὸς πάντας καὶ εὐηργέτει τοὺς πτωχοὺς δίδων εἰς αὐτοὺς γράμματα διὸς νὰ καλλιεργῆσι τοὺς ἀγρούς των. Ἐκκλλώπιτε τὰ; Ἀθήνας διὸς μεγαλοπρεπῶν οἰκαδομημάτων καὶ ἔθηκε τὰ θεμέλια τοῦ μεγαλοπρεποῦς νοσοῦ τοῦ Ὄλυμπίου Διός, τὸν ὄποιον, ἀφ' οὗ διεκόπη ἐπειταὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἡ οἰκοδόμησις κύτοι, ἐπεράτωσεν ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ Ἀδριανός. Προσέτι δὲ ὁ Πεισίστρατος κατεσκεύασεν ἀγροτικὰς ὁδοὺς καὶ ὑδραγωγεῖς καὶ μετεσκεύασε τὴν κρήνην Καλλιρρόην, ἡ ὄποια ὕδωρ μάστη ἐννεάκρουνος, πρῶτος δὲ κύτος ἴδρυσεν ἐν Ἀθήναις βιβλιοθήκην. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπροστάτευσε τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας, τὴν γεωργίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τέλος συλλέξεις τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου (τὴν Ἰλιάδην καὶ τὴν Ὀδύσσειαν) κατέταξεν αὐτὰ δι' ἀρμοδίων καὶ ἱκανῶν ἀνδρῶν εἰς ἣν τὰξιν σύζανται μέχρι σήμερον καὶ διέταξε ν' ἀπαγγέλλωνται ἐν τοῖς Παναθηναϊσίοις. Ἀπέθανε δὲ τῷ 527 π.Χ., ὅτοι μετὰ 33 ἔτη, ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον κατέλαβε τὴν ἀρχὴν, τύραννός τοις 19 ἐν ὅλῳ ἔτη.

§ 30. Πεισίστρατός.

Αποθκνόν ὁ Πεισίστρατος ἀργῆς τέσσαρας ώριος, τὸν Ἰππίαν, Ἰππαρχον, Ιοφῶντας καὶ Ἕγησίστρατον, τὸν ἐπιλεγόμενον Θεσσαλόν. Ἐκ τούτων παρέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ πρεσβύτερος Ἰππίας, ἔχων συνάρχοντα τὸν φιλόμουσον Ἰππαρχον. Ἐξηκολούθησαν δὲ οἱ δύο ἀδελφοὶ νὰ διοικῶσι τὴν πόλιν καλῶς, ως ὁ πικτήρος των, νὰ διακοσμῶ-

την κύτην καὶ νὰ προστατεύωσι τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας, τὴν γεωργίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Οἱ Ἀθηναῖοι δῆμος μεθ' ὅλην τὴν καλὴν διοίκησιν τῶν Πεισιστρατιδῶν ἐπειθύμουν τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος καὶ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς δημοκρατίας. Διὸ τοῦτο ἐμίσουν τοὺς Πεισιστρατίδας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅπότε δύο ἐπιστήμοι φίλοι, ὁ Ἀριστοδίος καὶ ὁ Ἀριστογείτων, ἔξωργίσθησαν κατὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ συνώμοσαν μετ' ἄλλων πολιτῶν νὰ ἔξιλοθρεύσωσιν αὐτούς· ἔξωργίσθησαν δὲ κατὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν οἱ δύο οὗτοι φίλοι καὶ δὲ ἄλλας μὲν κιτίας, ἴδιως δὲ διότι ὁ μικρότερος τῶν Πεισιστρατιδῶν Θεσσαλός, δοτις ἡτο θρασύς καὶ ὑδριστής, ἡμπόδισε κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀριστοδίου νὰ φέρῃ ἐπὶ κεφαλῆς κάνυστρον, ώς ἔφερον πᾶσαι καὶ παρθένοι. Κατὰ τὴν ἑορτὴν λοιπὸν τῶν μεγάλων Παναθηναίων οἱ συνωμόσται ἐπιπεσόντες φονεύουσι τὸν Ἰππαρχον. Ἄλλ' ἀμέσως ὁ μὲν Ἀριστοδίος ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν δορυφόρων τοῦ Ἰππάρχου, ὁ δὲ Ἀριστογείτων συνελήφθη καὶ ἐψυλακίσθη, ἐπειτα δὲ καὶ οὗτος ἐθνακτώθη ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἰππίου. Ἐπειδὴ δὲ ἔκτοτε ὁ Ἰππίας κατέστη ὡμὸς καὶ τραχύς, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἦδυναντο νὰ ὑποφέρωσιν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἤδυναντο νὰ ἐκδιώξωσιν αὐτόν, διότι εἶχεν ἴσχυρὸν σωματοφυλακήν. Ἐπὶ τέλους δῆμος τῇ ἐνεργείᾳ τῶν ἐξορίζ δικτελούντων Ἀλκμεωνιδῶν ἤλθεν εἰς Ἀθήνας κατὰ τοῦ Ἰππίου δὲ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀγγίμολος καὶ μετὰ τοῦτον φονευθέντκο βασιλεὺς Κλεομένης, δοτις μετὰ πολλοῦ στρατοῦ καὶ μετὰ τῶν Ἀλκμεωνιδῶν καὶ πολλῶν Ἀθηναίων ἐποιηρησε τὸν Ἰππίαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (τῷ 510). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Ἰππίας ἀνθίστατο, ἐπειτα δῆμος ἤναγκάσθη νὰ συγθηκολογήσῃ, διὸ νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων του, τὰ ὄποια εἶχον αἰχμαλωτισθῆ, καὶ ἐντὸς πέντε ἡμερῶν παρέδωκε τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἀπῆλθε τῆς πόλεως διευθυνθεὶς εἰς τὴν Ηερσίαν.

¶ § 31. Κλεομένης.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἀρχηγὸς τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος ἔγινεν ἐν Ἀθήναις ὁ οὐδές τοῦ Μεγακλέους καὶ τῆς Ἀγκρίστης Κλεομένης, δοτις κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν συνεπλήρωσε τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνος

καὶ ἔδωκε πλεῖστα δικαιώματα εἰς τὸν λαόν. Οὕτος διήρεσε τοὺς Ἀθηναίους εἰς δέκα φυλὰς ἀντὶ τεσσάρων· ἐνομοθέτησε νὰ συνέρχηται ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ δεκάκις ἑτησίων· ὥρισε τὸν ἄριθμὸν τῶν βουλευτῶν εἰς πεντακοσίους (50 ἐξ ἑκάστης φυλῆς), κατέργησε τὰς ναυαράριας καὶ ἀντὶ τῶν ναυαράριῶν διένειμε τὴν χώραν εἰς τριάκοντα δῆμους, οἱ δόποιοι δῆμοις κατόπιν ηὐξήθησαν βαθμηδὸν μέχρι συεδὸν διακοσίων ἀντικατέστησε τοὺς ναυαράρους διὰ τῶν δημαρχῶν, ἀπηλευθέρωσε πολλοὺς δούλους καὶ τέλος εἰσήγαγε τὸν ἔξοστρακισμόν. Ἡτο δὲ ὁ ἔξοστρακισμὸς δεκατέτης ἐξ Ἀθηνῶν ἔξορις πολίτου Ἀθηναίου, τὸν δόποιν ὑπεδείκνυεν ἡ πλειονψηφία τοῦ λαοῦ, γράφουσα τὸ σηνούρι του ἐπὶ δστράκων, ἦτοι κεραμίων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔξωστρακίζοντο ἐκεῖνοι, οἵτινες ἦσαν ἐπίφοβοι νὰ καταστῶσι τύραννοι· ἀλλ' ἐπειτα ὀλίγον μετεβλήθη ἡ ἔννοια τοῦ ἔξοστρακισμοῦ καὶ ὁ λαὸς ἔξωστρακίζειν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπιφανεῖς πολιτευομένους, τῶν δόποιων δὲν ἀπεδέχετο τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα.

Διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθένους τὸ πολίτευμα ἔγινε δημοκρατικώτερον τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σόλωνος. "Εκτὸς ὥρισθη οἱ στρατηγοὶ νὰ εἶναι δέκα καὶ νὰ ἐκλέγηται εἰς ἑξ ἑκάστης φυλῆς. Σύμπαντος δὲ τοῦ στρατεύματος ἀρχῆγος ἦτο ὁ ἀρχων πολέμωρος.

§ 32. Πολίτευμα τῶν διαφόρων ἔλληνεκῶν πόλεων.

Καθὼς ἐν Ἀθήναις, οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἔλληνικαῖς πόλεσι κατ' ἀρχὰς ὑφίστατο ἡ βασιλεία. Ἀλλ' ἀφ' οὗ παρῆλθον αἰώνες τινες ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Δωριέων, ἡ βασιλεία ἤρχισε νὰ ἐκλείπῃ ἀπὸ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Μόνον δὲ ἐν Σπάρτῃ ἡ βασιλεία διετηρήθη μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας· ὕστατως δὲ καὶ ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἄντι δὲ τῆς καταργηθείσης βασιλείας εἰσήχθη εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα, ἦτοι ἡ ἀρχὴ ὀλίγων ἀνδρῶν ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων καὶ πλουσιωτέρων. Μετὰ δὲ ταῦτα εἰς τινας πόλεις ἴσχυροι καὶ φιλόδοξοι ἀνδρεῖς ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς εὐνοίας τοῦ λαοῦ κατώρθωσαν νὰ γίνωσι τύραννοι. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν εἰς πολλὰς πόλεις τὸ ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς τυραννίδος. Ἐπισημότεροι τῶν τυράννων ὑπῆρξαν ὁ τῆς Σικουῶνος Ὁρθαγόρας (673 π.Χ.) καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ Ὁρθαγορίδαι, ὃν ἐπισημάτωτος ὁ Κλεισθένης,

δεστις ἡτο πατήρ τῆς Ἀγαρίστης καὶ πάππος τοῦ νομοθέτου τῶν Ἀθηνῶν Κλεισθένους, ὁ ἐν Κορίνθῳ Κύψελος (655 π. Χ.) καὶ οἱ τούτου ἀπόγονοι Κυψελίδαι, ὃν ἐπισημάτωτος ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κυψέλου Περίκλεας, δεστις θεωρεῖται ὡς εἰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, ὁ τῶν Μεγάρων Θεογένης (620 π. Χ.), ὁ τῆς Σάμου Πολυκράτης (540 π. Χ.), ὁ Γέλων καὶ ὁ Ἱέρων τῶν Συρακουσῶν καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ καὶ τὴν τυραννίδα οἱ φιλελεύθεροι Ἑλληνες δὲν ἤδυναντο ν' ἀνεγκάθωσιν ἐπὶ πολὺ. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν Μηδικῶν πολέμων πανταχοῦ σχεδὸν τὸ τυραννικὸν πολίτευμα εἶχε καταλυθῆ. Ἐκτοτε δὲ εἰς μὲν τὰς ἴωνικὰς πόλεις ἐπεκράτει ἡ δημοκρατία, εἰς δὲ τὰς δωρικὰς ἡ ἀριστοκρατία.

23 ΗΠΕΙΡΟΣ ΖΩΔΙΟΠΕΙΡΑ

§ 33. Δεύτερος ἔλληνεκὸς ἀποικισμός.

Μετὰ πάροδον ἵκανοι χρόνου ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Ἑλλήνων ἀποικισμοῦ, ἡτοι κατὰ τὸν ὅγδοον αἰῶνα, ἐπανελήφθη ὁ ἀποικισμὸς τῶν Ἑλλήνων, δεστις διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔκτου αἰῶνος. Αἱ κυριώτεραι αἰτίαι, αἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν νέαν αὐτὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ ἄλλων χωρῶν, ήσαν συγκρούσεις καὶ ἕριδες πόλεων, ἡ μεγάλη αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ πολλῶν πόλεων καὶ τὸ φύσει εὑμπορεύον καὶ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων. Ἔνεκκ λοιπὸν τῶν αἰτιῶν τούτων κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διέστημα πλείστοι Ἑλληνες ἀπὸ διαφόρων πόλεων τῆς τε κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπόκησαν εἰς νέας πόλεις. Τοιουτοτρόπως ἰδρύθησαν σὺν τῷ χρόνῳ πολυάριθμοι ἀποικίαι εἰς πάντα τὰ παράλια τῆς Ἡπείρου καὶ Πλλασίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρις αὐτῶν τῶν παραλίων τοῦ Εὔζείνου Πόντου καὶ τῶν στενῶν τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης. Τῶν ἀποικιῶν τούτων ἀξιολογώταται ἀπέβησαν τὰς Ἀθδηράς, ἡ Ἀμφίπολις, ἡ Ὄλυνθος, ἡ Ποτείδαια, τὸ Βυζάντιον, ἡ Σινώπη, ἡ Κερκησσοῦς καὶ ἄλλαι.

'Αλλ' ἐκτὸς τούτων ἔλληνικαι ἀποικίαι ἐξηπλώθησαν καὶ πρὸς δυτικὰς καὶ πρὸς νότον τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἔτι δὲ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀκτὰς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ισπανίας πλείσται δὲ ήσαν ἐσκορπισμέναι ἐπὶ τῆς νήσου Σικελίας, ἔνθα πλουσιωτάτη καὶ μεγίστη πόλις ἀπέβησαν αἱ Συράκουσαι. Εἰς δὲ τὰ νότια μέρη τῆς Ἰταλίας

τόσον μέγα ήτο τὸ πλήθος τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ὥστε ἡ χώρα κύτη ὠνομάσθη Μεγάλη Ἑλλάς.

Ἐκάστη ἀποικίᾳ ήτο αὐτόνομος καὶ εἶχε συνήθως πολίτευμα, ὅποιον εἶχεν ἡ μητρόπολις. Μόνος δεσμός, ὅστις συνέδεε τὰς ἀποικίας πρὸς τὰς μητρόπολεις, ήτο τὸ ἀμοιβαῖον σέβας καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτῶν πατρῷών θεῶν· κατὰ δὲ τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις καὶ ἑορτὰς ἀπέστελλεν ἐκάστη ἀποικίᾳ πρὸς τὴν μητρόπολιν τῆς πλουσίας δῶρα. Τέλος δὲ ξνόσιον ἐνομίζετο μητρόπολεις καὶ ἀποικίαι νὲ πολεμῶσι πρὸς ἄλληλας.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

Απὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τῆς ἑράρξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (500—431 π. Χ.).

34. Αἰτία τῶν Περσικῶν πολέμων.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὑπῆρχεν ἐν Ἀσίᾳ μικρὸν τι καὶ ἀσημον κράτος, τὸ ὁποῖον ἐκάλεστο Περσικὸν καὶ διετέλει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μήδων. Τοῦ περσικοῦ τούτου κράτους περὶ τὰ μέσα τῆς ἔκτης π. Χ. ἐκατοντακετηρίδος ἔγινε βασιλεὺς ὁ Κῦρος, ὅστις ἦτο ἀνὴρ γεννατεῖος, δρυμητικὸς καὶ σώφρων. Ὁ Κῦρος οὗτος τὸ μικρὸν καὶ ἀσημον ἐκεῖνο περσικὸν κράτος ἐι διαστήματι ὀλίγου χρόνου ἀνέδειξε μέγιχ, διότι κατώρθωσεν ὅχι μόνον ν' ἀποσείσῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μήδων καὶ νὴ ὑποτάξῃ αὐτούς, ἀλλὰ καὶ νὴ ὑποδουλώσῃ τὰ πλεῖστα ἐν Ἀσίᾳ κράτη, ἐν οἷς καὶ τὸ ἴσχυρὸν Λυδικὸν βασίλειον, τοῦ ὁποίου βασιλεὺς ἦτο ὁ πλουσιώτατος Κροῖσος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου ἔγινε βασιλεὺς τοῦ μεγάλου καὶ ἴσχυροῦ πλέον περσικοῦ κράτους ὁ τοῦ Κύρου υἱὸς Καρμένσης, ὅστις μιμούμενος τὸν πατέρα του ἀκατάσχετον εἶχεν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ ὑπέταξε τὴν Αἴγυπτον. Μετὰ δὲ τὸν Καρμένσην ἐσφετερίσθη τὴν βασιλείαν ὁ Μῆδος Σμέρδις, ὅστις ἐδιστίλευσεν ὀλίγους μόνον μῆνας, διότι ἐδολοφονήθη ὑπὸ ἐπτὰ ἐπιφανῶν Περσῶν. Τέλος μετὰ τὸν Σμέρδιν ἀνηγορεύθη βασιλεὺς εἰς ἐκ τῶν ἐπτὰ ἐκείνων ἐπιφανῶν Περσῶν, ἦτοι Δαρεῖος ὁ Υστάσπους. Οὗτος δὲ ὁ Δαρεῖος, προσέτι δὲ καὶ ὁ μετ'

κύττων βασιλεύσας Ξέρξης, μημονίενοι τὸν Κύρον καὶ τὸν Καυκάσουν ἀκατάσχετον εἶχον ἐπιθυμίαν νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ κράτος των κατακτῶντες γύρωρες. Ἐπειδὴ λοιπὸν τοιαῦτα κατακτητικὰ σχέδια εἶχον οὗτοι, ἐπειθύμουν νὰ κατακτήσωσι καὶ τὴν Ἑλλάδα. "Ωστε αἵτια τῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος περσικῶν πολέμων ὅτο ἡ ἀκατάσχετος ἐπιθυμία, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν, νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ κράτος των κατακτῶντες γύρωρες.

§ 35. Ἀφοριμὴ τῶν περσικῶν πολέμων.

Αἱ ἀνὰ τὴν μικρὴν Ἀσίαν ἑλληνικαὶ ἀποικίαι κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν ἀλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι, ἔπειτα δὲ κατεκτήθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Κροίσου (559—546) π. Χ.) καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Κύρου (546 π. Χ.), ὅστις εἰς ἐκάστην τῶν ἀποικιῶν ἐπέβαλεν ὡς τύραννον ἓνα τῶν ἐγγυώριων τῷ προθύμῳ νὰ ἀκολουθῶσι τὰς διαταγάς του. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 500 π. Χ. οἱ ἑλληνικαὶ αὔται ἀποικίαι ἐπανέστησαν κατὰ τοῦ τότε βασιλέως τῶν Περσῶν Δαρείου. Ἡ ἐπανάστασις δ' αὕτη, ἥτις ὀνομάζεται Ιωνικὴ ἐπανάστασις, ὑπῆρξεν ἀφοριμὴ τῶν Περσικῶν ἢ Μαδικῶν πολέμων, καθ' οὓς συνεκρύσθησαν λαοὶ ἀντιθέτου ἀναπτύξεως οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ Ηέροι, ὁ πολιτισμὸς δηλαδὴ καὶ ὁ βαρ-
ερισμός.

§ 36. Ἰωνικὴ ἐπανάστασις.

Οἱ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Δαρείος κατενίκηθη τῷ 514 π. Χ. εἰς τινὰ κατὰ τῶν Σκυθῶν πόλεμον. Ἐν φ' δὲ κατεδιώκετο ὑπὸ τῶν Σκυθῶν καὶ ἔσπευδε πρός τινα γέφυραν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἱστροῦ, τοῦ σημερινοῦ Δουνάβεως, διέτρεξε τὸν μέγιστον κίνδυνον. Οἱ Ἀθηναῖοι Μιλτιάδης δηλαδὴ, ὅστις ἦτο τύραννος τῆς Θρακικῆς χερσονήσου καὶ ἐψύλαττε τὴν γέφυραν ἐκείνην μετὲ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τυράννων, τοὺς ὅποιους εἶχε συμπαραλάβη ἐις τὸν πόλεμον ὁ Δαρεῖος, συνεβούλευε τοὺς συναδέλφους του νὰ λύσωσι τὴν γέφυραν καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ἐκθέσωσι τὸν Δαρεῖον εἰς καταστροφήν. Ἀλλ' εἰς τὴν πρύτανιν ταύτην τοῦ Μιλτιάδου ἀντέστη ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἱστιαίος καὶ τοιουτοτρόπως ἐσώθη ὁ μέγικος βασιλεὺς (οὗτος

ώνομαζετο ὁ βασιλεὺς τοῦ περσικοῦ κράτους). "Οθεν ὁ Δαρεῖος ἀνταμείβων τὸν Ἰστιαῖον διὰ τὴν πίστιν του ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν τὴν θρακικὴν γέωργαν Μύρκινον τὴν Ἡδωνίδα. Ἀλλ' ἔπειτα, μετανοήσας διότι ἐδωκεν εἰς αὐτὸν τόσον πλουσίαν γέωργαν, παρέλαβεν αὐτὸν μεθ' ἑκυτοῦ εἰς τὰ Σοῦσα, ἀφῆκε δὲ τύραννον τῆς Μίλητου τὸν γαμβρὸν τοῦ Ἰστιαίου Ἀρισταγόραν.

'Αλλ' ὁ Ἰστιαῖος τὴν εἰς τὰ Σοῦσα διαχωρίνη του ἐθεώρει ὡς αἰχμαλωσίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπεθύμει ν' ἀπαλλαγῇ τῆς αἰχμαλωσίας ταύτης, ἐσκέφθη, ὅτι, διὸν καὶ κατορθώσῃ τοῦτο, ἔπρεπε νὰ ἐγείρῃ τοὺς Ἱωνας εἰς ἐπανάστασιν· ἥτο βέβαιος, ὅτι ἐξ ἀπαντος ἦθελεν ἀποσταλῇ ὑπὸ τοῦ Δαρείου, διὰ νὰ κατασθέσῃ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ τοιουτορόπως ἦθελεν ἐλευθερωθῆναι. Εἰδοποίησε λοιπὸν περὶ τούτου τὸν γαμβρὸν τοῦ Ἀρισταγόραν. 'Ο δ' Ἀρισταγόρας προθύμως ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν, διότι καὶ οὗτος ἀποτυχὼν εἰς τινα κατὰ τῆς Νάξου ἐκστρατείνη ἐφοβεῖτο μήπως στερηθῇ τοῦ τυρκηνικοῦ ἀξιώματος. Ἀμέσως λοιπὸν οὗτος παρηγήθη τοῦ τυρκηνικοῦ ἀξιώματος καὶ ἐκήρυξε τὴν Μίλητον ἐλευθέραν καὶ αὐτόνομον, ἔπειτα δὲ ἔσπευσε μετὰ στρατοῦ εἰς ἄλλας Ἱωνικὰς πόλεις καὶ ἐκδιώξας τοὺς τυράννους ἐκήρυξεν αὐτὰς ἐλευθέρας. Τοιουτορόπως κατώρθωσε νὰ ἐγείρῃ τοὺς Ἱωνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Περσῶν. Ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα ἦλθεν εἰς τὴν Ἐλλάδα καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ οἱ μὲν Σπαρτιάται δὲν ἔδοσαν εἰς αὐτὸν βοήθειαν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἦσαν ὀργισμένοι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Δαρείου Ἀρταφέρους, διότι εἶχεν ἀπαιτήσει παρὰ τῶν Ἀθηναίων νὰ δεχθῶσι τὸν Ἰππίκην τύραννον, ἀπέστειλαν εἰς Ἱωνίαν εἰκοσι τριήρεις, μεθ' ὧν συνέπλευσαν καὶ πέντε τῶν Ἐρετριέων.

Δακόντες οἱ Ἱωνες τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἐρετριέων κατέπλευσαν εἰς Ἐφέσον καὶ ἐκεῖθεν ἐπορεύθησαν εἰς Σάρδεις, τὰς ὄποιας καὶ ἐκυρίευσαν καὶ ἐπυρπόλησαν. Μετὰ τὴν πυρπόλησιν ταύτην τῶν Σάρδεων οἱ Ἱωνες μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἐρετριέων ἤσχη κάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν· ἐν ᾧ δὲ ὑπεγάρουν, προσεβλήθησαν ἐν Ἐφέσῳ ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ κατετροπώθησαν. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐπέστρεψαν εἰς Ἀθήνας, ἡ δ' ἀποστασία τῶν Ἱώνων ἐξηπλούστο διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀρισταγόρου. Ἐν τούτοις ἡ ἐπανάστασις αῦτη ἔλαβε κάκιστον τέλος, διότι οἱ Ἱωνες ἐν

ἀνωμαλίχ διατελοῦντες ὑπέστησκν πανωλεθρίαν ἐν τινι ναυμαχίᾳ παρὰ τὴν Δάδην¹ γενομένῃ (τῷ 494 π.Χ.). Μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην οἱ Πέρσαι πολιορκήσαντες τὴν Μίλητον κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐκυρίευσαν καὶ κατέσκαψαν αὐτήν. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνδρῶν ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν ἀνηλεῖς, οἱ δὲ γυναικες καὶ τὰ τέκνα ἐξηνδραποδίσθησαν. Ἐκ δὲ τῶν ὑποκινησάντων τὴν ἐπανάστασιν ὁ μὲν Ἀρισταγόρας κατέφυγε πρὸς τοὺς Θράκας καὶ ἐφονεύθη ὑπ' αὐτῶν, ὁ δὲ Ἰστιαῖας ὅστις ἀπατήσας τὸν Δαρεῖον εἶγεν ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, ἡγυαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ ἐθανατώθη. Τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος (493) ἐκυρίευσαν οἱ Πέρσαι τὴν Χίον, τὴν Λέσβον καὶ τὴν Τένεδον καὶ ἔπειτα τὰς ἐν Εὐρώπῃ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου. Τοιουτοράπως λοιπὸν ἀπεσκε καὶ Ἰωνία ὑπέκυψε πάλιν ὑπὸ τῶν περσικὸν ζυγόν.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς Ἰωνικῆς ἐπαναστάσεως. Αὕτη δὲ ἡ ἐπανάστασις ὑπῆρξεν καὶ κυριωτέρα ἀφορμὴ τῶν Περσικῶν καὶ Μηδικῶν πολέμων, διότι ὁ Δαρεῖος μαθὼν τὴν πυρπόλησιν τῶν Σάρδεων ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ Ἐρετριεῖς καὶ ὥρκίσθη νὰ ὑποδουλώσῃ αὐτούς. Λέγεται μάλιστα, διτὶ ἐν τῇ ὀργῇ του ἔρριψε βέλος πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνέκριξεν «ὦ Θεέ, ἀξιωσόν με νὰ ἐκδικηθῶ τοὺς Ἀθηναίους». Ήρός δὲ τούτοις διέταξεν ἐνακ τῶν ὑπηρετῶν του ν' ἀναφρανθῆ πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν ὄρχην τοῦ δείπνου τρεῖς φοράς· «Δέσποτα, ἐνθυμοῦ τοὺς Ἀθηναίους».

§ 37. Ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου

ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα.

Ο Δαρεῖος, ἀφ' οὗ κατέβαλε τὴν Ἰωνικὴν ἐπανάστασιν, ἀπεράπτισε νὰ ὑποδουλώσῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Ἐρετριεῖς, ἔτι δὲ καὶ νὰ ὑποτάξῃ σύμπασσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἐν ἔτει λοιπὸν 492 π. Χ. ἀπέστειλε κατὰ τὴν Ἑλλάδας τὸν γαμβρὸν του Μαρδόνιον μετὰ ἵσχυροῦ στρατοῦ καὶ στόλου. Καὶ ὁ μὲν πεζικὸς στρατὸς τοῦ Μαρδονίου, ὃστις διφερεῖτο ὑπ' αὐτοῦ, διαπεράσσας διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Εὐρώπην κατέβανε διὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, δ

¹ Η Λίδη δὲν εἶναι πλέον νῆσος, ἀλλὰ γαμηλὸς λόφος, τὸν ὅποιον δὲν χωρίζει πλέον ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς παλαιᾶς Μιλήτου, ὡς ἀλλοτε, ή θάλασσα, διέτεξε χερσώθη αὐτῇ διὰ τῆς σωρευθείσης ίλιος τοῦ Μακάνδρου ποταμοῦ.

δὲ στόλος παρέπλεε τὴν παραλίαν. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ στόλος περιέπλεε τὸν Ἀθω, συνέβη ἐνεκα σφοδροῦ ἀνέμου φοβερὰ τρικυμία, τῆτις κατασυνέτριψεν ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τριακόσια πλοῖαν καὶ κατέπνιξεν εἰκοσκιλίους ἄνδρας. Συγγρόνως δὲ καὶ ὁ πεζικὸς τοῦ Μαρδονίου στρατὸς ἔπαθε καταστροφήν, διότι, ἐνῷ ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἐν Μακεδονίᾳ, ἐπετέθησκαν κατ' αὐτοῦ οἱ πολεμικοὶ τῆς Θράκης λαοὶ καὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς ἐκ τῶν Περσῶν, ἐτραυμάτισκαν δὲ καὶ τὸν Μαρδόνιον. Διὰ ταῦτα ὁ Μαρδόνιος δὲν ἤδυνήθη νὰ ἔχκολουθήσῃ τὴν ἐκστρατείαν του καὶ ἐπέστρεψεν ἀπρακτὸς εἰς τὴν Ἀσίαν.

26 38. Κήρυκες τοῦ Δαρείου.

²⁷ Ἐπιμένων ὁ Δαρεῖος εἰς τὴν ἀπόρασίν του πρὸς καταπολέμησιν τῶν Ἑλλήνων διέταξε τὸ ἀκόλουθον ἔτος (491) νὰ προετοιμασθῇ νέος στρατὸς καὶ στόλος πρὸς ἐπανάληψιν τῆς ἐκστρατείας· συγγρόνως δὲ ἀπέστειλεν εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος κήρυκας, διὰ νὰ ζητήσωσι παρ^τ ἐκάστης τὰς ἐπίσημα σημεῖα τῆς ὑποταγῆς, δηλαδὴ γῆν καὶ ὅδῳ. Πάντες σχεδὸν οἱ νησιῶται τῶν Κυκλαδῶν, οἱ Αιγαίνηται καὶ πολλοὶ ἄλλοι λαοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐνεκεν ἀδυναμίας ἔδοσαν εἰς τοὺς κήρυκας γῆν καὶ ὅδῳ. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται ὅχι μόνον μετ^τ ἀγανακτήσεως ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν τῶν κηρύκων, ἀλλὰ καὶ ἐθναπτώσαν αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι κατεκρήμνισαν τοὺς πρὸς αὐτοὺς ἐλθόντας κήρυκας εἰς βάραθρον, οἱ δὲ Σπαρτιάται ἔρριψαν τοὺς εἰς Σπάρτην μεταβάντας εἰς βαθὺ φρέαρ, εἰπόντες εἰς αὐτούς, ὅτι ἐντὸς τοῦ φρέατος θὰ εὑρωσιν δ, τι ζητοῦσι, δηλ. καὶ γῆν καὶ ὅδῳ.

28 39. Η ἐν Μαραθώνῃ μάχη. (490 π. Χ.)

Ο Δαρεῖος, ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον τῶν ἀποσταλέντων εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην κηρύκων του, τοσοῦτον ἡγανάκτησεν, ὥστε ἀμέσως διέταξε ν^τ ἀναγωρήσῃ τάχιστα κατὰ τῆς Ἑλλάδος στόλος ἐξ 600 πλοίων καὶ στρατὸς ἐξ 110 000 ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Δᾶτιν καὶ Ἀρταφέρνην. Διέταξε δὲ τοὺς στρατηγοὺς τούτους νὰ ὑποτάξωσιν ἀπόσσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ὅσαι δὲν εἶχον προσφέρη γῆν καὶ ὅδῳ, ιδίως δὲ νὰ κατακτήσωσι τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἐρέτριαν

καὶ ν' ἀποστείλωσι δεσμίους πρὸς αὐτὸν τοὺς κατοίκους τῶν δύο τούτων πόλεων. Οὕτοι λοιπὸν οἱ δύο στρατηγοὶ ἐπιβιβασθέντες μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὰ πλοῖα ἔπλευσαν διὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους πρῶτον μὲν κατὰ τῆς Ἐρετρίας καὶ ἐκυρίευσαν αὐτήν, ἔπειτα δὲ κατὰ τῆς Ἀττικῆς, καὶ κατὰ συμβούλην τοῦ ἀστερίου Ἰππίου, ὅστις παρηκολεύθει αὐτοὺς ως ὁδηγός, ἀπεβιβάσθησκεν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ὅτε ἔμαθον τοῦτο, ἔσπευσαν νὰ ἔτοιμασθῶσιν, διπολεύθυνθῶσι κατὰ τῶν Περσῶν, συγχρόνως δὲ ἀπέστειλαν εἰς τὴν Σπάρτην τὸν ἡμεροδρόμον Φειδιππίδην, διὸ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Φειδιππίδης ἔφθισεν εἰς τὴν Σπάρτην ἐντὸς 48 ὥρῶν καὶ παρουσιασθεὶς εἰς τοὺς ἐφόρους ὅμιλησε πρὸς αὐτοὺς περὶ τοῦ κινδύνου, τὸν ὅποιον διέτρεχον αἱ Ἀθηναῖ. Ἀλλ' ἀτυχῶς οἱ Σπαρτιάται, ἐν καὶ εἶχον τὴν θέλησιν νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ἀθηναίους, δὲν ἤδυναν θησαν νὰ πράξωσι τοῦτο ἀμέσως, διότι ἐκωλύοντο ὑπὸ θρησκευτικῆς προλήψεως νὰ ἐκστρατεύωσι πρὸ τῆς πανσελήνου, ἢ δὲ τελήνην ἦτο ἔννεα ἡμερῶν.

Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπειδὴ ἔβλεπον, ὅτι ἔβράδυνεν ἡ Σπάρτη ν' ἀποστείλῃ βοήθειαν, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ περιμείνωσι πλέον καὶ ἔξηλθον εἰς τὸν Μαραθῶνα· ἐκεὶ δὲ ἐτάγχησαν ἐπὶ τῶν ὑψηλάτων, τὰ ὅποια ἦσαν πλησίον τοῦ λεγομένου Ἡρακλείου (παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Βραγχᾶ), ἥτοι εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Περσῶν, οἵτινες ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι πλησίον τοῦ στόλου των. Ἡσαν δὲ οἱ σπεύσαντες εἰς τὸν Μαραθῶνα Ἀθηναῖοι δεκακισχίλιοι, ἥτοι χίλιοι ἐξ ἑκάστης φυλῆς· ἀλλ' ἔκαστος τῶν ἔλευθέρων Ἀθηναίων εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἓν τούλαγχιστον δοῦλον ὡς ψιλόν. Διώρουντο δὲ ὑπὸ δέκα στρατηγῶν, ὃν ἔκαστος εἶχε τὴν ἀρχὴστρατηγίαν μίαν ἡμέραν κατὰ· διαδοχήν. Τούτων ἐπιφανέστατος ἦτο ὁ Μιλτιάδης, ὁ ἄλλοτε τύραννος τῆς Θρακικῆς γερσονήσου, ὃστις τρία ἡ τέσσαρα ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Δάτιδος εἶχεν ἐπανέλθη εἰς Ἀθήνας. Ἀλλ' εἰς τὸ συγκροτηθὲν ἐν Μαραθῶνι στρατιωτικὸν συμβούλιον ὁ μὲν Μιλτιάδης καὶ τέσσαρες ἄλλοι στρατηγοὶ παρεδέχοντο, ὅτι ἀμέσως συνέφερε νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Περσῶν, οἱ δὲ ἄλλοι πέντε παρεδέχοντο, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναμείνωσι καὶ τὴν ἐπικουρίαν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐν φαντασίᾳ τοῦ ζητήματος ἔξηρτάτο ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος πολεμάρχου, τοῦ Καλλιμάχου, ὁ Μιλτιάδης ἔξηγήσεν εἰς τὸν πολέμαρχον, ὅτι συμφέρον ἦτο νὰ γίνη ταχέως

ἡ μάχη, πρὸν ἐλαττωθῆ ὁ μέγας ἐνθουσιασμὸς τῶν στρατιωτῶν. Ἀφοῦ δὲ προσέθηκεν, δτὶ αὐτὸς ἐγγυάται περὶ τῆς νίκης, ἐὰν συγκροτηθῇ ἀμέσως ἡ μάχη, ἀνεφώνητε τὰς ἑξῆς ἐνθουσιαστικὰς λέξεις· «Ἄπο τοῦ ἐξαρτήσαι, δὲ Καλλίμαχος, νὰ καταστήσῃς τὴν πόλιν δούλην ἵεις τοὺς βαρβάρους καὶ τὸν λυσσαλέον Ἰππίαν ἢ νὰ ἐλευθερώσῃς αὐτὴν καὶ ν' ἀφήσῃς μνήμην αἰώνιαν, ὅποιαν οὐδὲ ὁ Ἀριστόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων ἀφῆκαν». Οὐδὲ Καλλίμαχος, ἀφοῦ ἤκουσε τὰς ἐνθουσιαστικὰς ταύτας λέξεις τοῦ Μιλτιάδου, ἔδωκε τὴν ψῆφόν του νὰ συγκροτηθῇ ἀμέσως ἡ μάχη καὶ τοιουτοτρόπως ἔσφεσε τὴν τύχην τῆς Ἐλλάδος. Κατὰ τὴν δεινὴν δ' ἐκείνην περίστασιν, καθ' ἣν μόνοι οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τῶν Ἐλλήνων ἀνελάμβανον ν' ἀντιταχθῶσι πρὸς τόσας μυριάδας βαρβάρων χάριν τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀπόστης τῆς Ἐλλάδος, ἔφθισαν πρὸς βοήθειαν αὐτῶν πάντες οἱ Πλαταιεῖς, οἵτινες ἦσαν γίλοι γενναῖοι μαχηταί.

«Ἀφ' οὗ ἀπερρασίσθη ἡ συγκρότησις τῆς μάχης, πρῶτος ἐκ τῶν στρατηγῶν ὁ Ἀριστείδης παρεγγόρησε τὴν ἡμέραν τῆς στρατηγίας του πρὸς τὸν στρατηγικώτατον Μιλτιάδην, ἐπειτα δὲ καὶ οἱ ἄλλοι. Οὐ δὲ Μιλτιάδης ἀναλαβὼν τὴν ἀρχιστρατηγίαν διήρεσε τὸν δλὸν στρατὸν εἰς δεξιὰν πτέρυγα ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Καλλίμαχου, εἰς κέντρον καὶ εἰς ἀριστερὰν πτέρυγα, εἰς ἣν τελευταῖς ἐτάχθησαν οἱ Πλαταιεῖς. Ἐπειδὴ δὲ ἥθελε νὰ καταστήσῃ τὸ μῆκος τῆς γραμμῆς τοῦ στρατοῦ του ἵσον πρὸς τὸ μῆκος τῆς γραμμῆς τοῦ πολυκρίθμου περσικοῦ στρατοῦ, ἡναγκάσθη ν' ἀραιώσῃ τὸ κέντρον ἀφήσας ἐν αὐτῷ δύο μόνον φυλάξ, τὴν Ἀντιοχίδην καὶ Λεωντίδα, ὃν στρατηγὸν ἦσαν ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, νὰ πυκνάσῃ δὲ τὰς δύο πτέρυγας.

Ἀφοῦ παρετάχθησαν τοιουτοτρόπως, ὁ ἄρχων πολέμουρχος ἐθύσιασε κατὰ τὰ θρησκευτικὰ τῶν Ἐλλήνων ἔθιμα πρὸς τοὺς θεούς· αἱ δὲ θυσίαι ἐφράνθησαν καλά. Ἀμέσως λοιπὸν ἤγγειον αἱ σάλπιγγες, ἀντήγησεν ὁ παιάν, οἱ δὲ Ἐλληνες ὡς λέοντες ἔζορμήσαντες ἤρχοντο κατὰ τῶν Περσῶν τροχόδην. Οἱ Πέρσαι, δτὶ εἶδον τοὺς Ἐλληνας τοιουτοτρόπως τρέχοντας κατ' αὐτῶν, ἐθεώρησαν αὐτοὺς ὡς παράφρονας καὶ δτὶ ἐν τῇ παραφροσύνῃ τῶν ἔσπειδον οὗτοι ἀπηλπισμένοι νὰ ῥιθῶσιν εἰς τὴν καταστροφήν. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς πληνισάσαντες τοὺς βαρβάρους ἐδειξαν εἰς αὐτοὺς, δτὶ ἦσαν οὐχὶ παράφρονες ἀλλ' ἀνθρώποι γενναιόφρονες ἔχοντες καρδίαν λεόντων, διότι μετ' ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ ἐπετέθησαν κατ' αὐτῶν.

‘Η μάχη λοιπὸν ἔρχεται πεισματώδης ἐκ τοῦ συστάδην πρῶτοι δὲ οἱ ἀποτελοῦντες τὸ περσικὸν κέντρον Πέρσαι καὶ Σάκαι, οἵτινες ἡσαν οἱ ἐκλεκτότεροι τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, νικῶσι τὰς ἀποτελούσας τὸ κέντρον τῶν Ἀθηναίων δύο φυλάκες καὶ καταδιώκουσιν αὐτὰς πρὸς τὰ ἄνω τῆς πεδιάδος. Ἀλλ’ ἐν ὅ τὸ κέντρον τῶν Περσῶν κατεδίωκε τὸ κέντρον τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐλληνικαὶ πτέρυγες νικῶσι τὰς πτέρυγας τοῦ περσικοῦ στρατοῦ καὶ τρέπουσιν αὐτὰς εἰς φυγὴν. Ἀμέσως μετὰ τοῦτο ὁ Μελιτιαδὸς ἀφίσκει τοὺς νικηθέντας Πέρσας νὰ φεύγωσι, στρέφει τὰς δύο πτέρυγας κατὰ τοῦ κέντρου τῶν Περσῶν, ήτοι κατὰ τῶν Σακῶν καὶ Περσῶν, οἵτινες κατεδίωκον τὸ κέντρον τῶν Ἀθηναίων. Τοῦτο δὲ ἴδιντες οἱ ἀποτελοῦντες τὸ κέντρον Ἀθηναῖοι λαμβάνουσι θάρρος, συσσωματοῦνται καὶ ἐπαναλαμβάνουσι τὴν ἐπίθεσιν. Φοβερὰ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὑπῆρχεν ἡ θέσις τῶν Σακῶν καὶ τῶν Περσῶν, διότι πανταχοῦ πλέον προσεβάλλονται οισοιστορόπως δὲ προσβληθέντες οἱ βάρδαροι δὲν ἡδυνήθησαν ἐπὶ πολὺ ν’ ἀντισταθῶσιν, ἀλλὰ στρέφουσι τὰ γόντα καὶ τρέπονται εἰς φυγὴν ἀτακτον. Ἡ καταδίωξις τότε πλέον ἀπέβη γενική. Πολλοὶ Πέρσαι ἔπεσον εἰς τὸ ἐκεῖ πληνὸν κείμενον μέγα ἔλος καὶ ἀπωλεσθησαν, οἱ δὲ πλεῦστοι κατέρυγον εἰς τὰ πλοῖα. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι καὶ Πλαταιεῖς καταδιώκοντες αὐτοὺς φθάνουσιν εἰς τὴν παραλίαν, ἐπιχειροῦσι νὰ κρατήσωσι τὰ πλοῖα καὶ ζητοῦσι πῦρ, διὸ γὰρ καύσωσιν αὐτά. Δεινὴ λοιπὸν μάχη γίνεται ἐν τῷ παραλίᾳ μεταξὺ τῶν ἐφοριώντων Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν, οἵτινες ἥγιον ζόντο νὰ σώσωσι τὰ πλοῖα καὶ νὰ φύγωσι. Πίπτει ὁ ἐνέργετος καὶ γενναῖος Καλλίνικος πίπτει ὁ στρατηγὸς Στησίλαος πίπτουσι πολλοὶ γενναῖοι Ἀθηναῖοι καὶ Πλαταιεῖς ἐκεῖ καὶ ὁ ἀτρόμυτος ἀδελφὸς τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ Αἰσχύλου, ὁ Κυναίγειρος, ὄρμήσκει συνέλαβε διὰ τῶν χειρῶν περσικὴν τριήρην καὶ ἐκράτησεν αὐτήν, μέχρις οὖς ἀπεκόπησαν αἱ χειρές του καὶ ἔπεσε νεκρός. Κατηγχυμένοι τέλος οἱ Πέρσαι κατώρθωσαν ν’ ἀποπλεύσωσιν, ἀφ’ οὗ ἀπώλεσαν 6 400 ἄνδρας.

Ἡ μεσημβρία εἶχε παρέλθη, διτε οἱ Πέρσαι εἶχον ἀναγρήσῃ. Τὰ πέριξ ὅρη ἀντήχουν ἐκ τῆς ἡγαλλιάσεως τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ὁπλίτης δέ τις ἀμέσως μετὰ τὴν ἡτταν τῶν Περσῶν ἀναγρήσας ἔνοπλος ἐκ Μαραθῶνος ἔδραμεν εἰς Ἀθήνας, διὰ ν’ ἀναγγείλῃ τὴν χαρμόσυνον εἰδῆσιν τῆς νίκης. Ἐφθασε δὲ οὗτος εἰς Ἀθήνας ἐν δικοτήμασι ὀλιγῶν ὥρῶν κατάκοπος καὶ ἀσθμαίνων καὶ μόλις ἡδυνήθη

νὰ εἴπῃ «γχίρετε, νεονικήναμεν» καὶ ἔπεσε νεκρός. Ἐλλ' ἐν ὁ γάρ καὶ ἀγαλλίασις κατεῖχε τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον διὰ τὸ μέγις κατόρθωμα, αἵρηται ἀνηγγέλθη ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Πεντελικοῦ ὄρους, διὰ τοῦ περσικὸς στόλος ἔπλεσε πρὸς τὸ Σαύνιον. "Εκπληξίς, καθὼς ἦτο ἐπόμενον, κατέλαβε τοὺς Ἀθηναίους, διότι ἐνόησαν, διὰ τοῦ Ηέρσκι διησυθύνοντο πρὸς τὸ Φάληρον, τὸ διοῖσαν ἦτο τὸ ἐπίνειον τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τὸ ἐπιπέσωσι κατὰ τῆς πόλεως, ἥτις ἦτο ἔρημος ὑπερασπιστῶν. Οἱ Μιλτιαδῆς ὅμως καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην δὲν ἀφῆκε νὰ παρέλθῃ καὶρός, ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐσπευσεν εἰς Ἀθήνας, ἀφ' οὗ ἀφῆκεν ἐν Μαραθώνι φύλακκας τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῶν λαφύρων τὸν Ἀριστείδην μετὰ τῆς φυλῆς του, καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν ἐσπέραν περὶ τὸ γυμνάσιον Κυνόσαργες. Τούτους ἰδόντες τὴν πρώτην οἱ εἰς Φάληρον καταπλεύσαντες τὴν νύκτα Ηέρσκι ἀπέπλευσαν ταχέως εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας. Τὴν δὲ ἐπιστάσαν ἡμέραν τῆς μάχης ἐφήκασαν εἰς Ἀθήνας δισγίλιοι Σπαρτιάται διανύσαντες τὴν μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν ἀπόστασιν ἐντὸς τριῶν μόνον ἡμερῶν. Ἔξ Ἀθηνῶν μετέβησαν οὗτοι εἰς Μαραθώνα καὶ ἰδόντες τοὺς νεκρούς, τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ λάφυρα ἐπήγεισαν τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐπανῆλθον εἰς Σπάρτην.

Οἱ φρευθέντες ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ γεννᾶσι πρόγονοι ἡμῶν ἦσαν 192. Ἐτάφησαν δὲ γάρ τοι μεγαλειτέρας τιμῆς ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐν ιδίῳ τάφῳ. Χωριστὰ δὲ ἐτάφησαν οἱ Πλαταιεῖς καὶ ἐν θλιψὶ τάφῳ οἱ δοῦλοι τῶν Ἀθηναίων. Ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου τῶν ἐλευθέρων ιδρύθησαν δέκα στήλαι, ἐπὶ τῶν δύοισιν ἀνεγράφησαν κατὰ φύλακες τὰ ὄνόματα τῶν πεσόντων. Πλείστων δὲ τιμῶν ἦξιώθη ὁ μέγις στρατηγὸς τῶν Μαραθωνούμαχων Μιλτιαδῆς.

Ἐκ τῶν πλουσίων λαφύρων, τὰ δύοισι ἔλαχον οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Μαραθώνι, κατασκεύασσεν ἐν ὑστέροις χρόνοις δὲ Φειδίας τὸ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ιδρυθὲν γχαλκοῦν ἔγχαλμα τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς. Ἐκ δὲ τοῦ μαρμάρου τὸ δύοισιν ἔφερον μεθ' ἐκυτῶν ἐκ Ηέρου οἱ βάρβαροι, διὰ νὰ στήσωσιν ἐν Μαραθώνι τρόπαιον τῆς νίκης των, δὲ αὐτὸς Φειδίας κατεσκεύασσεν ἐν ὑστέροις χρόνοις ἔγχαλμα τῆς Νεμέσεως, τὸ δύοισιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέθεσαν εἰς τὸν ἐν Ραμνοῦντι (δήμῳ τῆς Ἀττικῆς περὶ τὰ 60 στάδια τοῦ Μαραθώνος ἀπέχοντι) ναὸν αὐτῆς.

§ 40. Ἐκστρατεία τοῦ Μιλτιάδου εἰς Πάρον
Θάνατος αὐτοῦ.

27

Μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ὁ Μιλτιάδης ἔζητησε παρὰ τοῦ δῆμου τῶν Ἀθηναίων ἑδρομήκοντα πλοῖα, γρήματα καὶ στρατὸν καὶ ὑπερσχέθη, ὅτι θὰ ἐπιχειρήσῃ ἐκστρατείαν ὀφέλιμον εἰς τὴν πόλιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔνεκα τῆς ὑπολήψεως, τὴν ὁποίαν εἶχον εἰς τὸν Μιλτιάδην, ἀμέσως ἔδοσαν εἰς αὐτὸν τὰ ζητηθέντα, ἂν καὶ δὲν ἐγνώριζον κατὰ τίνων ήθελεν ἐκστρατεύση. Ἀποπλεύσας λοιπὸν ὁ Μιλτιάδης μετὰ τῶν 70 πλοίων διηυθύνθη κατὰ τῆς Πάρου καὶ ἔζητησε παρὰ τῶν Παριών νὰ πληρώσωσιν ἐκκτὸν τάλαντα ὡς πρόστιμον, διότι εἶχον ὑποταχθῆ εἰς τοὺς Πέρσας. Οἱ Πάριοι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπερσχέθησαν, ὅτι θὰ πληρώσωσι τὰ ζητούμενα γρήματα, ἔπειτα δὲ, ἀφ' οὗ ἐπεσκεύασαν τὸ τεῖχός των, ἀπεκρίθησαν, ὅτι δὲν εἶχον νὰ πληρώσωσιν. Ἐνεκα τούτου ὁ Μιλτιάδης ἔξοργισθεὶς ἐποιείρηκε τὴν πόλιν. Ἄλλ' ἐν φροντίδι τοῦ προσεπάθει διὰ πολιορκητικῶν μηχανῶν νὰ κυριεύσῃ αὐτήν, αἰρόντης ἐν τινὶ ἐφόδῳ ἐπληγάθη εἰς τὸν μηρόν. Διὰ τοῦτο ἤναγκασθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας ἀπρόκτος.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην τοῦ Μιλτιάδου οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ εὗ-^{ταχθῆ}ρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταδιώξωσιν κατόπιν. Κατήγγειλαν δηλαδὴ αὐτόν, Πέρσαις, ὅτι ἔκαμε τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ὅχι διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Πα-^{τρούς} θρησ-^{τούς} τούς, ἀλλὰ διότι εἶχε πάθος ἐναντίον Παριών τινός. Τὴν κατηγορίαν ἴησορμον δὲ ταύτην ἀπεδέχθησαν οἱ δικασταὶ ὡς ἀληθῆ καὶ κατεδίκασαν τὸν ^{γραμματέα} Χρόνον Μιλτιάδην νὰ πληρώσῃ πρόστιμον πεντήκοντα ταλάντων καὶ νὰ ^{ταχθῆ}ρον μένῃ εἰς τὴν φυλακὴν μέχρι τῆς πληρωμῆς τοῦ προστίμου. Ἄλλαξ ^{πέντε εἴρηται} μετ' ὀλίγκας ἡμέρας μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ ὁ θρως τοῦ Μαραθῶνος ^{μέτοις εἴρηται} ἀφ' ἐνὸς μὲν ἔνεκα τῆς πληγῆς του, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔνεκα τῆς θλίψεως του, ἀπέθηκεν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ (489). Τὸ δὲ πρόστιμον αὐτὸν ἦρισθη τοῦ ἐπλήρωσε μετὰ ταῦτα ὁ υἱός του Κύμων. Μετά τινα δὲ ἑτη οἱ ^{ταχθῆ}ροι Αθηναῖοι πρὸς τιμὴν τοῦ ἀνδρὸς ἔστησαν ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ εἰκόναν ὑπὸ τοῦ ζωγράφου Παναίνου γραφεῖσαν, ἥτις ἀπεικόνιζε τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην καὶ τὸν Μιλτιάδην ἐν τῷ μέσῳ διοικοῦντα καὶ ἐνθαρρύνοντα τοὺς Ἀθηναίους.

§ 41. Ἀριστείδης καὶ Θεμιστοκλῆς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιλτιάδου δύο ἀνδρες ἀνεφάνησαν ἔξοχοι

ἐν Ἀθήναις, οἱ Μαραθωνομάχοι Ἀριστείδης ὁ οὐίος τοῦ Λυσιφάρχου καὶ Θεμιστοκλῆς ὁ οὐίος τοῦ Νεοκλέους, οἵτινες ἐνκληλᾶξ διηγήθυνχν τὰ πολιτικὰ πράγματα τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ δύο οὗτοι ἔνθρες, ἀν καὶ ἡσκν πολιτικοὶ ἀντίπαλοι, εἰς οὐδὲν ἔλλοι ἀπέβλεψαν εἰμὴ νὰ καταστήσωσι τὰς Ἀθήνας πόλιν ἔνδιοζον καὶ εὑδάκιμον.

Οἱ Ἀριστείδης ἡτο ἀνὴρ φύσει πρᾶξος καὶ πεπροικισμένος ὑπὸ πολλῶν ἀρετῶν, διετέλεσε δὲ καθ' ἀπαντὰ τὸν βίον πέντης, διότι ἦτο τιμιώτατος, καὶ ἐπωνομάσθη δίκαιος διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ δικαιοσύνην. Οἱ δὲ Θεμιστοκλῆς κατὰ μὲν τὴν παιδικήν του ἡλικίαν ἦτο ζωηρός, συνετός καὶ ψιλόπονος, κατὰ δὲ τὴν νεανικήν του ἡλικίαν ἦτο ἀστετός καὶ ἥγαπτο τὰς διαπεδάστεις. Άλλα μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, ὅτε εἶδεν ὅτι ὁ Μιλτιάδης ἀπέκτησε μεγίστην δόξαν, ἐσκέπτετο καὶ αὐτὸς πᾶς ν' ἀποκτήσῃ τοικύτην δόξαν. Διὰ τοῦτο κατέστη σκεπτικός, ἀφῆκε τὰς διαπεδάστεις καὶ ἔμεν τὰς νύκτας ἄγρυπνος. Εἰς δὲ τοὺς θαυμάζοντας τὴν τοικύτην μεταβολὴν τοῦ βίου του ἔλεγεν «οὐκ ἐχὶ με καθεύδειν τὸ τοῦ Μιλτιάδου τρόπαιον» (δὲν μὲν ἀφίνει νὰ κοιμῶμαι τὸ κατόρθωμα τοῦ Μιλτιάδου). Ἐκτὸτε περιεποιεῖτο τὸν λαὸν καὶ προσεφέρετο πρὸς πάντας φιλοφρονέστατα· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὑπερηγκυπτάτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην πάντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον, ὅτι οἱ Πέρσαι οὐδέποτε πλέον θὰ ἐτύλμων νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Ἑλλάδος· μάρτιος δ' ὁ Θεμιστοκλῆς προεῖδεν, ὅτι ἡ ἐν Μαραθῶνι ἥττα τῶν βαρβάρων ἦτο ἀρχὴ μεγάλειτέρων κινδύνων καὶ ἐπομένων ὅτι ἔπρεπεν αἱ Ἀθηναῖοι νὰ προπαρασκευασθῶσι κατὰ θάλασσαν. Άλλ' ἐγγνώριζεν δὲ μέγας οὗτος ἀνὴρ, ὅτι ματαίως θὰ ὁμίλει πρὸς τοὺς Ἀθηναίους περὶ ναυτικῶν προπορευσκευῶν, ἐλὺν ἔλεγε πρὸς αὐτούς, ὅτι θὰ ἔλθωσι πόλιν οἱ Πέρσαι. Λαβὴν λοιπὸν ὡς πρόφασιν τὸν πόλεμον, τὸν ὅποιον εἶχον τότε αἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὴν Αἴγινην, προέτεινεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι διὰ νὰ ὑπεριγκύσσωσι τῶν Αἰγινητῶν, ὥφειλον νὰ διπανήσωσι πρὸς ναυπήγησιν πλοίων τὰς ἐκ τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρείου πρόσσθους των, τὰς ὅποις εἶχον συνήθεικν νὰ δικανέμωνται. Τοῦτο δὲ παραδεγχέντες οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέκτησαν ταχέως στόλον ἐκ διακοσίων πλοίων. Ἐν τέλει ὁ Θεμιστοκλῆς ἐψελκύσας τὴν γενικὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ κατώρθωσε νὰ ἔξοστρακίσῃ τὸν πολιτικὸν του ἀντίπαλον Ἀριστείδην, διότι πάντοτε οὗτος ἀντέπραττεν εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Θεμιστοκλέους.

28

§ 42. Ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα.

Ο Δαρεῖος, δτε ἔμαθε τὴν ἐν Μαραθῶνι ἡττὰν τοῦ στρατοῦ του, ἐξηγριώθη ἀκόμη περισσότερον κατὰ τὸν Ἀθηναῖον. Διὸ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως κατὰ τὴν Ἑλλάδας, ὅδηγῶν στρατὸν πολυάριθμον, καὶ ἤρχισε νὰ προετοιμάζῃ στρατὸν καὶ πλοῖα. Ἄλλα ἐν ὅ τοιαῦτα ἐκδικητικὰ σχέδια ἔμελέτα, κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τῶν προπαρασκευῶν του (πῷ 485 π. Χ.) ἀπέθανε.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαρείου ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς τῶν Ηερῶν ὁ γιός του Ξέρξης, ὃστις ἦτο ἀλλαζόν καὶ μάταιος. Ὁ νέος οὗτος βασιλεὺς ἀπεράσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰ κατακτητικὰ σχέδια τοῦ πατρὸς του καὶ διέταξε νέας κατὰ τὴν Ἑλλάδας προπαρασκευάς, αἵτινες διήρκεσαν τέσσαρα ἔτη. Ἀφ' οὗ λοιπὸν προντοιμάσθη καλῶς, θρησκευεν ἐκ τῆς Ἀσίας ὅδηγῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα 1 700 000 ἀνθρῶν, 80 000 ἵππων καὶ στόλον ἐκ 1 207 πλοίων. Μεθ' ὅλου δὲ τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ἵππικοῦ τούτου διαβάς τὸν Ἑλλήσποντον διὰ δύο γεφυρῶν προσγέρασε διὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας εἰς Θεσσαλίαν καὶ διηυθύνθη κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδας. Ὁ δὲ στόλος του παραπλέων ἥγκυροθόλησε παρὰ τὴν εἰσοδον τοῦ Πηγασητικοῦ κόλπου εἰς θέσιν ὀνομαζομένην Ἀρέτας. Ἐν ὅ δὲ τὰ ἀπειράθιμα ἐκεῖνα περσικὰ στίφη ἐπήρχοντο κατὰ τὴν Ἑλλάδας, οἱ Ἑλληνες, ἀπειδὴ ἀπεράσισκεν νὰ φυλάξωσι τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διοδον τοῦ Ξέρξου, ἀπέστειλαν εἰς τὴν Θερμοπύλας τὸν ἀνδρεῖον βασιλέα τῆς Σπάρτης Λεωνίδαν μετὰ 6 000 Ἑλλήνων, ἐκ τῶν ὅποιων 300 ἦσαν Σπαρτιάται. Συγγράψως δὲ ἀπέστειλαν τὸν στόλον των ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου Εὐρυδιάδου εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον ἀκρωτήριον. Κατηκεῖ δὲ τοῦτο κατὰ τὰ βόρεια τῆς Εὐθοίας πλησίον τοῦ Ενηροχωρίου καὶ ὀνομαζόμενη τοισυτορύπως ἐκ ναοῦ τίνος τῆς Ἀρτέμιδος ἐκεῖ ἐκτισμένου.

29

§ 43. Ἡ ἐν Θερμοπύλαις μάχη (480 π. Χ.).

Ο Λεωνίδας, ἀφ' οὗ κατέλαβε τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, περιέμενε τοὺς Ηέρσας μετὰ θάρρους. Ἐκεῖ δὲ φύλανε αἴρνης ἄγγελος ἐξ Ἀλπινῶν, πόλεως κειμένης πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν, καὶ ἀγγέλλει εἰς τὸν Λεωνίδαν, δτι οἱ Ηέρσαι πλησιάζουσι πρὸς τὰς Θερμοπύλας

καὶ ὅτι εἶναι τόσον πολλοί, ὅστε τὰ πλήθη τῶν βελῶν, τὰ ὄποικα θὰ
ρίπτωσι, θὰ ἐπισκοτίσωσι τὸν ἥλιον. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιάται μετὰ τό-
σης ἀταραχῆς ἡκουσαν τὴν ἀγγελίκην ταύτην, ὅστε εἰς ἐξ αὐτῶν,
Διηνέκης δινομαζόμενος, ἀπεκρίθη γελῶν: «Τόσον τὸ καλλίτερον, θὰ
πολεμήσωμεν ὑπὸ σκιάν». Δέν παρῆλθε δὲ πολλὴ ὥρα καὶ οἱ Πέρ-
σαι ἔφθασαν πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν.

Οἱ Ξέρξης, ὅτε ἔφθασε πρὸ τῶν Θερμοπυλῶν, ἔμαθεν, ὅτι ὁ βασι-
λεὺς τῆς Σπάρτης κατέλαβε τὸ στενόν. Ἀμέσως λοιπὸν ἀπέστειλεν
ἴππεα, διὰ νὰ ἴδῃ τί ἐπραττον οἱ Ἑλληνες. Πλησιάσας δ' ὁ ίππεὺς
εἶδε μόνον τοὺς ἐκτὸς τοῦ ἐκεῖ τείχους εὑρισκομένους τὴν ἡμέραν ἐκεί-
νην 300 Σπαρτιάτας, ἐκ τῶν ὄποιων ἀλλοι μὲν ἐγυναῖζοντο, ἀλλοι
δὲ ἐκτενίζοντο· ταῦτα δ' ἐπιστρέψας διηγήθη πρὸς τὸν Ξέρξην. Οἱ
Ξέρξης, ὅτε ἡκουσε τοὺς λόγους τοῦ ιππέως, ἐγέλασε καὶ προσκαλέ-
σας τὸν συνοδεύοντα καύτὸν ἐξόριστον βασιλέα τῆς Σπάρτης Δημάρκ-
τον ἡρώτησε διὰ ποῖον λόγον οἱ Σπαρτιάται ἐκτενίζοντο. Ὅτε δὲ
ἡκουσε παρὰ τοῦ Δημαρκάτου, ὅτι οἱ Σπαρτιάται συνηθίζουσι νὰ
κτενίζωνται, ὅταν μέλλωσι νὰ πολεμήσωσι μέχρι θυνάτου, ἐθεώρησε
τοὺς λόγους τοῦ Δημαρκάτου γελοίους. Εἶχε δ' ὁ Ξέρξης τοσαύτην πε-
ποίθησιν, ὅτι θὰ καταπλήξῃ τοὺς Ἑλληνας, ὅστε ἐνόμισεν, ὅτι οἱ
Ἑλληνες θὰ σκεφθῶσιν δρῦδες καὶ θὰ φύγωσι. Διὰ τοῦτο δὲν ἐπε-
τέθη ἀμέσως κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ περιέμενεν αὐτοὺς ἐπὶ τέσσαρις
ἡμέραις. Τὴν δὲ πέμπτην ἡμέραν, ἐπειδὴ ἔβλεπεν, ὅτι οἱ Ἑλληνες
δὲν εἶχον σκοπὸν νὰ φύγωσιν, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Λεωνίδαν ἐπι-
στολήν, ἐν τῇ ὄποιᾳ ἔγραψε «παράδος τὰ ὅπλα». Ἀλλὰ τὸ στενόν δὲν
ἔχωρει πολλὰς χιλιάδας βαρβάρων, δὲν δὲ δύλισμὸς τῶν Ἑλλήνων
ἥτο ἀνώτερος τοῦ δύλισμοῦ τῶν βαρβάρων. Διὰ τοῦτο οἱ Πέρσαι
ἔπαθον καταστροφὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπεχώρησαν κατηγορυ-
μένοι. Τὴν ὑποχώρησιν δὲ ταύτην ἴδων δ βασιλεὺς ἀποστέλλει ἀμέ-
σως ἀλλα στρατεύματα. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ὑπεχώρησαν κατηγορυ-
μένα. Τὴν ὑποχώρησιν δὲ ταύτην ἴδων δ βασιλεὺς ἀποστέλλει ἀμέ-

Αφ' οὗ ἔλαβε ταύτην τὴν ἀπάντησιν ὁ Ξέρξης, ὥργίσθη πολύ.
Διὰ τοῦτο διέταξε τοὺς Πέρσας νὰ συλλάβωσι τοὺς Σπαρτιάτας καὶ
νὰ φέρωσιν αὐτοὺς ἐνώπιον του. Ἀμέσως λοιπὸν οἱ Πέρσαι ὥρμησαν
εἰς τὸ στενόν κατὰ τὸν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ τὸ στενόν ἐκεῖνο δὲν
ἔχωρει πολλὰς χιλιάδας βαρβάρων, δὲν δὲ δύλισμὸς τῶν Ἑλλήνων
ἥτο ἀνώτερος τοῦ δύλισμοῦ τῶν βαρβάρων. Διὰ τοῦτο οἱ Πέρσαι
ἔπαθον καταστροφὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπεχώρησαν κατηγορυ-
μένοι. Τὴν ὑποχώρησιν δὲ ταύτην ἴδων δ βασιλεὺς ἀποστέλλει ἀμέ-

σως ἄλλα στρατεύματα. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ὑπεγώησαν, ἀφ' οὗ ἔπειθον καταστροφήν. Στενοχωρία λοιπὸν καὶ τρόμος κατέλαβε τὸν μέγχιν ἐκεῖνον βακτιλέα. Ἀλλὰ δυστυχῶς, ἐν φόρῳ βασιλεὺς εἶχε τόσην στενοχωρίαν καὶ δὲν ἤξευρε τί νὰ πράξῃ, παρουσιάσθη ἐνώπιον αὐτοῦ προδότης τις, ὅστις κατήγετο ἐκ τῆς πλησίον Τραχίνιος καὶ ὡνομάζετο Ἐφιάλτης, καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν, ὅτι αὐτὸς ἡδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς Πέρσας εἰς τὰ ὅπισθεν τῶν Θερμοπυλῶν δι' ὅρεινής τινος στενῆς ὁδοῦ. Τοῦτο ἀκούσας ὁ Ξέρξης δικτάσσει τὸν στρατηγόν του Ὅδαρνην νὰ παραλάβῃ ἐκλεκτοὺς στρατιώτας καὶ ν' ἀκολουθήσῃ μετ' αὐτῶν τὸν προδότην. Κινήσαντες δὲ οὗτοι τὴν ἐσπέραν ἔφθισαν περὶ τὸ λυκανυγές εἰς κορυφήν τινα τοῦ ὄρους, δῆπου γίλιοι Φωκεῖς ἐφρούρουν τὴν γέραν των καὶ τὴν στεγὴν ὁδόν. Ἀφ' οὗ δ' ἔτρεψκαν τοὺς Φωκεῖς τούτους εἰς φυγήν, κατέβαινον μετὰ ταχύτητος τὸ ὄρος.

Ἀλλὰ ποὺν ἡ καταδεῖσιν ἀπὸ τοῦ ὄρους οἱ περὶ τὸν Ὅδαρνην καὶ τὸν Ἐφιάλτην Πέρσαι, ὁ γενναῖος Λεωνίδας εἶχε λάβῃ τὴν δεινὴν ἀγγελίαν, ὅτι μετ' ὀλίγον θὲν περικυλλωθῇ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔθεωρησε φρόνιμον νὰ καταστροφῶσι μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ οἱ ἄλλοι Ἐλληνες, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐκεῖ, συνεδρούλευσεν αὐτοὺς ν' ἀναχωρήσωσιν. Ἀπεφάσισε δὲ νὰ μείνῃ μάνον αὐτὸς μετὰ τῶν 300 Σπαρτιατῶν καὶ νὰ θυσιασθῇ, διὰ νὰ δειξῃ καὶ εἰς τοὺς Πέρσας καὶ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, πόσον ἔξοχος εἶναι ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ φιλοπατρία τῶν Ἐλλήνων. Μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἔμεινκαν καὶ 700 Θεσπιεῖς, διότι καὶ οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰ θυσιασθῶσιν ἐκεῖ. Ἐμεινκαν δὲ ἀκόμη καὶ 400 Θηβαῖοι, οἱ ὅποιοι ἐκρατήθησαν ὑπὸ τοῦ Λεωνίδου διὰ τῆς βίας, διότι ἦσαν προδόται.

Τοιουτοτρόπως εἶχον τὰ πράγματα, δὲ περὶ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἥλιου ὅρμησαν οἱ Πέρσαι. Οἱ Ἐλληνες ἐγνώριζον, ὅτι ἐπλησίαζε πλέον ἡ τελευταία των ἔρων. Διὸ τοῦτο ἐξῆλθον εἰς τὸ πλατύτερον μέρος τοῦ στενοῦ καὶ ἀποκρύπτοντες τοὺς Πέρσας προσυξένουν εἰς αὐτοὺς φοβερὸν καταστροφήν. Τὰ δόραταν τῶν περισσοτέρων Ἐλλήνων εἶχον πλέον θραυσθῆ, ἐφόνευον δὲ τοὺς Πέρσας μὲ τὰ ἔιφη. Ἀλλὰ τέλος φονεύεται ὁ Δεωνίδας καὶ πλεῖστοι ἐκ τῶν Ἐλλήνων, φοβερὸς δὲ γίνεται συμπλοκὴ μεταξὺ τῶν βαρβάρων καὶ τῶν Ἐλλήνων, διότι οἱ μὲν βάρβαροι ἡγωνίζοντο ν' ἀρπάσωσι τὸ πτῶμα τοῦ

Λεωνίδου, οἱ δὲ Ἕλληνες ἤγωντο νὰ σφέσωσιν κύτο. Κατὰ τὴν φοβερὸν δ' ἐκείνην συμπλοκὴν ὑπερισχύουσιν οἱ Ἑλλῆνες, τρέπουσι τοὺς βαρόβρόνες τετράκις εἰς φυγὴν καὶ λημβάνουσι τὸ πτῶμα τοῦ Λεωνίδου. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ ἄγὼν ἐξηκολούθει ἀκόμη, φθάνουσιν οἱ ὑπὸ τοῦ Ἐριάλτου ὀδηγούμενοι Πέρσαι. Κατὰ τὴν στιγμὴν δ' ἐκείνην τοῦ ἐσχάτου κινδύνου οἱ μὲν Θηβαῖοι εὐρόντες εὐκαιρίαν ἔφυγον καὶ παρεδόθησαν εἰς τοὺς Πέρσας, οἱ δὲ ὀλίγοι ζῶντες Σπαρτιάται καὶ Θεσπιεῖς ἀπεσύρθησαν ἐπὶ τίνος λόφου, δεστις ἡτο ἐντὸς τοῦ τείχους. Ἐπὶ τοῦ λόφου δ' ἐκείνου πανταχόθεν διὰ λίθων καὶ βελῶν ὑπὸ τῶν Πέρσῶν προσέβαλλόμενοι ὑπερήσπιζον ἔχυτοις, δπως ἦδύναντο, μὲ μαχαίρας, μὲ χειρὸς καὶ μὲ κύτους τοὺς ὀδόντας· τέλος δ' ἔπεισον πάντες.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἔφονεύθησαν 20 000 περίπου Πέρσῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ τοῦ Ξέρξου Ἀβροκόμης καὶ Ὑπεράνθης. Οἱ δὲ Ξέρξης μέχρι λύσσης παροργισθεὶς διὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην τῶν στρατευμάτων του διέταξε ν' ἀποκεφαλίσωσι καὶ νὰ κρεμάσωσι τὸ σῶμα τοῦ Λεωνίδου. Οἱ δὲ Ἑλλῆνες θάψαντες τοὺς νεκροὺς ἐκεῖ, δπου ἔπεισον, ἔγραψαν πρὸς τιμὴν ὅλων τῶν πολεμησάντων ἐν Θερμοπύλαις Ἕλλήνων τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα: «Ἐδῶ ἐποιέμησαν μίαν φορὰν κατὰ τοιῶν ἐκκτομμαρίων τέσσαρες χιλιάδες ἐκ Πελοποννήσου». Ἰδιαιτέρως δὲ πρὸς τιμὴν τῶν τρικοσίων Σπαρτιάτων κατεσκευάσθη μνημεῖον, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἔγραψη τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα:

«Ω ξείν, ἀγγέλλειν Δακεδαιμονίοις ὅτι τῇδε κείμεθα τοῖς κείνων δῆμασι πειθόμενοι».

Ἔτοι

«Ἐσύ, διαβάτη, π' ἀπερνᾶς, πὲς εἰς τὴν Σπάρτην κάτου, πῶς εἴμαστε θαμμένοι ἐδῶ, πιστοὶ τοῦ θέλημά της¹».

Ἐπὶ δὲ τοῦ λόφου ἐκείνου, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἔπεισον οἱ τελευταῖοι ἥρωες, ἤγερθη ὑπὸ τῶν Ἕλλήνων λίθινος ἀπεικονίζων τὸν λεον-

¹ Μετάφρασις τοῦ κ. Σπυρ. Π. Λάμπρου (Ιστορ. τῆς Ἑλλάδος. Τομ. Α., σελ. 421).

τόκαρδον Λεωνίδου. Βραδύτερον δ' ἡγέρθη ἐν Σπάρτῃ μεγαλοπρεπής τάφος, ἐντὸς τοῦ δποίου ἐτέθησαν τὰ θεράπου τοῦ Λεωνίδου ὅστε μεταχομισθέντα ὑπὸ τοῦ Πλυστίου πλησίον δὲ τοῦ τάφου τούτου ὑψώθη στήλη ἐκ μαρμάρου, ἐφ' ἣς ἐγχράγθησαν τὰ ὀνόματα τῶν συναγωνιστῶν του, καθ' ἔκαστον δ' ἔτος ἐξεφωνοῦντο λόγοι καὶ ἐτελοῦντο ἀγῶνες, καθ' οὓς Σπάρτιται μόνον ἤδυναντο ν' ἀγωνίζεσθαι.

§ 44. Συμβούλια τῶν Ἑλλήνων ἐν Σαλαμῖνες. Ἐμπρησμὸς τῶν Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὰς αὐτὰς ἐκείνας ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ Λεωνίδας ἡρωικῶς ἥγωνται εἰστο ἐν Θερμοπύλαις πρὸς τὸν Σέρενν, ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἶχε προσορμισθῆ, ως εἴδομεν ἀνωτέρῳ, εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον. Ἔκει δὲ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας συνήθησαν ναυμαχίαι μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν. Καὶ πολλὰς μὲν ζημίας ὑπέστησαν οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑλληνες ὑπέστησαν βλάβες καὶ δὲν ἥδυνθησαν νὰ ὑπερισχύσωσιν ἐντελῶς. Διὰ τοῦτο, διε ἥθιεν ἐκεὶ ἡ θιλίθερά εἰδῆσις τοῦ θανάτου τοῦ Λεωνίδου, ἀπεφύσισαν οἱ Ἑλληνες νὰ πλεύσωσι πρὸς νότον, διὰ νὰ προστατεύσωσι τὰς πατρίδας των. Καὶ ὁ μὲν ἀθηναϊκὸς στόλος ἀπέπλευσεν εἰς Φάληρον, διὰ νὰ μετακομίσῃ ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς τὰς γυναικας, τοὺς παῖδας καὶ τοὺς γέροντας, ὁ δὲ στόλος τῶν ἀλλων πόλεων εἰς Σαλαμῖνα, δποι περιέμενε τοὺς Ἀθηναίους. Ἄφ' οὖ δὲ μετεκομίσθησαν αἱ οἰκογένειαι τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς εἰς Τροιζῆνα, Αἴγινα καὶ Σαλαμῖνα, ἥνθη ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος μετὰ τοῦ ἐν Σαλαμῖνι ἀλλου στόλου. Ἡσαν δὲ πάντα τὰ ἐν Σαλαμῖνι συγκεντρωθέντα πλοῖα τῶν Ἑλλήνων τρικούσια ὄγδοοικοντα ἐπτά.

Οὕτως εἶχον τὰ πολύμακτα, ὅπότε ὁ μὲν στόλος τῶν Περσῶν καταπλέει εἰς Φάληρον, ὁ δὲ πεζικὸς στρατὸς διηρέθη εἰς δύο μέρη, ὃν τὸ μὲν διησυνόθη εἰς Δελφούς, τὸ δὲ ἀλλο πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα καθ' ἀποσκον τὴν πόλιν ἐπειράτει σιγῇ, διότι πάντες εἶχον φύγη μόνον ἐν τῷ Ἀκροπόλει εἶχον ἀπομείνη ὅλιγοι γέροντες, διότι, ἐν φ' τὸ μακτεῖον τῶν Δελφῶν εἶχε χρησμοδατήσῃ, διτι θὰ σωθῶσιν ὅπισθεν τῶν ξυλίνων τειχῶν, δὲν ἀπεδέχθησαν τὴν ὑπὸ τοῦ Θεριστοκλέους γενομένην ἐρμηνείαν τοῦ χρησμοῦ, ἀλλ' ἐπέμειναν, διτι

ξύλινα τείχη ύπενθει ὁ χρησμὸς τὸ ξύλινον τῆς Ἀκροπόλεως τεῖχος καὶ οὐχὶ τὰ πλοῖα. "Οτε λοιπὸν ἔφθασεν ὁ πεζικὸς στρατὸς εἰς Ἀθήνας καὶ εὗρε τὴν Ἀκρόπολιν κατεχομένην, ἐπετέθη κατ' αὐτῆς καὶ, ἀφ' οὗ ἐκυρίευσεν αὐτήν, κατέσφαξε πάντας ἐκείνους τοὺς γέροντας. Ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα ἐπυρπόλησε τὴν πόλιν.

"Ἐνῷ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο ἐν Ἀθήναις, οἱ ἐν Σαλαμῖνι Ἑλληνες στρατηγοὶ δὲν ἔμειναν ἀργοί, ἀλλὰ πάντες εἶχον συνέλθη εἰς συμβούλιον ἐν τῷ πλοιώ τοῦ Εὔρυθιάδου καὶ συνεσκέπτοντο περὶ τοῦ κατέλληλου τόπου τῆς ναυμαχίας. Ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ ἐτέθησαν εἰς ψηφοφορίαν δύο προτάσεις, ἐκ τῶν δύοιν τῇ μὲν μίᾳ ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους τεθεῖσα ὑπέρ τῆς συγκροτήσεως τῆς ναυμαχίας ἐν τῷ στενῷ τῆς Σαλαμῖνος, ἡ δὲ ἄλλῃ ἦτο ὑπέρ τῆς συγκροτήσεως τῆς ναυμαχίας παρὰ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Ἄλλον δὲν ὅ συνεζητοῦντο αἱ προτάσεις αὐταὶ, βλέπουσιν αἰφνῆς οἱ στρατηγοί, ὅτι αἱ Ἀθήναι ἐπυρπολοῦντο. Ἐκ τῆς θέας δὲ ταύτης τῶν φλογῶν τοσοῦτο κατεταράχθησαν, ὥστε πολλοὶ ὀρμησαν εἰς τὰ πλοῖά των, διὸν τὸν πρότασιν τοῦ Θεμιστοκλέους, πλὴν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Αἰγίνης καὶ τοῦ τῶν Μεγάρων, καὶ ἀπεράσισκον τὸν προπλεύσωσιν εἰς τὸν Ἰσθμόν, ἔνθα ἦτο παρατεταγμένος ὁ πεζικὸς στρατός, καὶ ναυμαχήσωσι πρὸ τῆς Ηελοποννήσου.

"Αφ' οὗ ἀπεράσισθησαν ταῦτα, ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπέστρεψεν εἰς τὸ πλοῖόν του τεταργμένος. "Οτε δὲ ἐνύκτωσε, κατὰ προτροπὴν συνετοῦ τινος Ἀθηναίου, Μνησιφίλου καλούμενου, ἐπλευσε πάλιν εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Εὔρυθιάδου καὶ ἐπεισεν αὐτὸν νὰ συγκαλέσῃ καὶ πάλιν εἰς συμβούλιον τοὺς στρατηγούς. Ἀφ' οὗ συνήλθε τὸ συμβούλιον, ἤρχισε πάλιν ζωηρὰ συζήτησις, καθ' ἓν ὁ μὲν Θεμιστοκλῆς ὑπεστήριζεν, ὅτι συμφέρον τῶν Ἑλλήνων νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν τῇ στενῇ θαλάσσῃ τῆς Σαλαμῖνος, ὅπου οἱ Πέρσαι δὲν θὰ ἡδύγαντο νὰ παρατάξωσι πάντα τὰ πλοῖά των, ὁ δὲ Εύρυθιάδης καὶ οἱ ἄλλοι ἐκ Ηελοποννήσου στρατηγοὶ ἐπέμενον τὸν πρότασιν εἰς τὸν Ἰσθμόν. Ἐν τῇ συζήτησει δὲ ταύτῃ τοσοῦτον ὁ Εύρυθιάδης ὠρχίσθη κατὰ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὥστε μέρος τὴν βασιηρίαν, διὸ νὰ κατυπήσῃ αὐτόν. Ὁ συνετός ὅμως Θεμιστοκλῆς γάριν τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος

οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδωκεν εἰς τὸν ἀπότομον τρόπον τοῦ Εὔρυθιάδου, ἀλλ' εἶπε μετ' ἀταραξίας: «πάταξον μέν, ἄκουσον δέ» καὶ ἐξηκο-
λούθησε νὰ διαιλῇ ὑποστηρίζων τὴν γνώμην του. Ἀλλ' ἐν φόβῳ Θε-
μιστοκλῆς ὅμιλει πρὸς τοὺς στρατηγοὺς ὑπὲρ τῆς προτάσεώς του,
ἐγείρεται αἰχνῆς ὁ στρατηγὸς τῶν Κορινθίων Ἀδείμαντος καὶ λέγει
πρὸς αὐτὸν νὰ σιωπήσῃ, διότι δὲν ἔχει πατρίδα: εἶπε δὲ τοῦτο,
διότι αἱ Ἀθηναὶ κατείχοντο ὑπὸ τῶν Περσῶν. Ὁ Θεμιστοκλῆς δόμως
μετ' ὀργῆς στραφεῖς πρὸς αὐτὸν εἶπεν δὲν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐν δσφ
ἔχουσι διακοσίας τριήρεις, ἔχουσι καὶ πόλιν καὶ γῆν. Ταῦτα δ' ἀκού-
σας ὁ Εὔρυθιάδης καὶ φοβηθεὶς μήπως ὁ Θεμιστοκλῆς φύγῃ μετὰ
τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἀναζήτησιν ἀλλης πατρίδος, ἐπεισθη νὰ προτι-
μήσῃ τὴν γνώμην τοῦ Θεμιστοκλέους, οὗτοι νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν τῷ
στενῷ τῆς Σαλαμίνος.

Ἄλλα καὶ μεθ' ὅταν ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς ἔβλεπεν, δὲν θὰ
ἡδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Πελοποννησίων, διότι
πολλοὶ ἡτοίμαζοντο πρὸς φυγήν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἔξηλθε κρυφίως
ἐκ τοῦ συνεδρίου καὶ ἀπέστειλε νύκτωρ πρὸς τὸν Ξέρξην τὸν παιδα-
γωγὸν τῶν τέκνων του Σίκιννον διατάξας αὐτὸν νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν
Ξέρξην: «Ο στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐπειδὴ θέλει
τὸ καλὸν σου, μ' ἔστειλε νὰ εἴπω πρὸς σέ, δὲν οἱ Ἑλληνες εἰναι
ἀσύμφωνοι καὶ σκέπτονται νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς Σαλαμίνος. Ἔὰν λοι-
πὸν φράξῃς τὸ στενόν, θὰ συλλάβῃς αὐτοὺς ἂνευ ἀντιστάσεως». Ὁ
δὲ Ξέρξης, ἀφ' οὗ ἤκουσε ταῦτα, ηὐχριστήθη καὶ ἀμέσως διέταξε
τὸν στόλον του νὰ περικυλώσῃ τὸ στενόν τῆς Σαλαμίνος καὶ νὰ περι-
ζώσῃ τὴν Σαλαμίνα, ὅπως οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων ἐκφύγῃ. Ἐν φόβῳ
ἐπράττοντο ταῦτα, οἱ Ἑλληνες στρατηγοὶ ἀγνοοῦντες τὴν περικύλω-
σιν ἐξηκολούθουν νὰ συζητῶσιν εἰσέτι, μέχρις οὗ ἔφθισεν ἐξ Αἰγίνης
ὁ ἐξόριστος Ἀριστείδης, διστις ἀνάγγειλε τὴν περικύλωσιν. Ἰδόντες
λοιπὸν οἱ Ἑλληνες στρατηγοί, δὲν ἡδύναντο πλέον νὰ φύγωσιν,
ἐσπευσαν εἰς τὰ πλοιά των καὶ ἤτοι μάσθησαν διὰ ναυμαχίαν.

99

§ 48. Η ἐν Σαλαμίνει ναυμαχία. (480 π. Χ.).

“Οτε ἀνέτελλεν ἡ 20η Σεπτεμβρίου τοῦ 480 ἔτους, ὁ Ἕλληνικὸς
στόλος συγκείμενος ἐκ 385 πλοίων καὶ ὁ περσικὸς συγκείμενος ἐκ

χιλίων καὶ πλέον ἡσαν πυρκτεταγμένοι ἀπέναντι ἀλλήλων καὶ ἔται-
γός τοι οὐαῖς πρὸς ἐπίθεσιν. Ὅπισθεν δὲ τοῦ περσικοῦ στόλου ἐπὶ λόφου τινὸς
τοῦ Αἰγαίου¹, καιμένου πλησίον τῆς θαλάσσης, εἶχε τοποθετηθῆ^{ται}
ἐπὶ καθέδρας ἔχούσης ἀργυροῦς πόδας ὁ μέγχης μονάρχης Σέρξης
αριστερᾷ, ἔχων πέριξ αὐτοῦ γραμματεῖς, διὰ τὰ σημειώνωσι τὰ ὄνδρα τῶν
κατὰ τὴν μάχην διακρινομένων Πέρσων. Οἱ δύο στόλοι ἐπὶ τινὰ
χρόνον ἔμειναν ἀκίνητοι, διότι οἱ μὲν Πέρσαι περιέμενον νὰ ἐπιτε-
θῶσι πρῶτοι οἱ Ἑλλήνες, οὗτοι δὲ κατὰ συμβούλην τοῦ Θεμιστοκλέους
πέθελον ν' ἀργίσωσι τὴν ναυμαχίαν κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, καθ' ἣν
τυνήθως ἐπνεεν ἀνεμος βοηθητικὸς εἰς τὰς κινήσεις τον. Τέλος
ἔρθασεν ἡ ὥρα· ἐσήμαναν καὶ ἐλληνικὴ σάλπιγγες· οἱ δὲ Ἑλλήνες
ἀκοράτητοι ὅρμησαν κατὰ τὴν βαρβάρων ψάλλοντες· «Ἐμπρός, πολ-
εῖς Ἑλλήνων, ἐμπρός ἐλευθεροῦτε τὴν πατρίδα». Τοιαυτοτρόπως
δὲ μετ' ὀλίγον ἡ ναυμαχία ἀπέδη γενική. *Ἀμυνίσθη Ηρωθήμη*
Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ναυμαχία ὑπῆρξεν ἀμφίβολος, διότι καὶ
οἱ Πέρσαι ἡγωνίζοντο γενναίως. Ἐπὶ τέλους δύως ἡ νίκη ἔκλινεν
εὐφρεγέως· ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, φονεύεται ὁ ναύαρχος τῶν Μάγων καὶ τῶν
Καρῶν Ἀριαθέγγης, διτὶς ἡτο ἀδελφὸς τοῦ Σέρξου, πάντες δ' οἱ
βαρβάροι βαρβάροις ὑποχωροῦσι καὶ δι' ἀτάκτου φυγῆς ἀποπλέουσιν εἰς Φάλη-
ρον. Ἐν τῇ γενικῇ δ' ἐκείνῃ φυγῇ ἡ βασίλισσα τῆς Ἀλικαρνασσοῦ
Ἀρτεμισία, ἥτις τὰ μέγιστα ἐτιμάτω ὑπὸ τοῦ Σέρξου διὰ τὴν
γενναιότητά της, ἐπειδὴ κατεδιώκετο ὑπὸ ἀθηναϊκῆς τριήρους καὶ
ἐκινδύνευε νὰ συλληφθῇ, ὅρμησε κατά τίνος περσικοῦ πλοίου πλέον-
τος πρὸ αὐτῆς καὶ κατεπόντισεν κύτο. Τοῦτο δὲ ἴδων ὁ καταδιώ-
κων αὐτὴν πλοίαρχος ἐνόμισεν, διτὶ τὸ πλοῖον τῆς Ἀρτεμισίας ἡτο
ἐλληνικόν, καὶ ἐπαυσε νὰ καταδιώκῃ αὐτό. Οἱ δὲ Σέρξης ἴδων τὸ
κατόρθωμα τῆς Ἀρτεμισίας ἐνόμισεν, διτὶ τὸ ὑπὸ τῆς Ἀρτεμισίας
βιθισθὲν πλοῖον ἡτο ἐλληνικόν. Διὰ τοῦτο μετ' ὀργῆς ἀνέκραξεν·
«οἱ μὲν ἄνδρες μαυ ἔγιναν γυναῖκες, αἱ δὲ γυναικες ἄνδρες».

Κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον ταῦτην ναυμαχίαν οἱ μὲν Ἑλλήνες,
ἀπώλεσαν 40 πλοῖα, ὁ δὲ Σέρξης 200 πλοῖα καὶ 50 000 ἀνδρῶν.
Τοσοῦτος δὲ ἡτο ὁ τοὺς Πέρσας καταλαβὼν τρόμος, ὥστε πλέοντες;
οὗτοι πρὸς τὸ Φάληρον ἐλησμάνησαν νὰ παραλάβωσι περσικὸν τι-

¹ Ο Αἰγαίεως εἶναι τὸ πρός τὴν θάλασσαν μέρος τοῦ Παναθηναϊκοῦ δρομοῦ.

ἀπόσπασμα, τὸ ὅποιον τὴν προτεράκιν εἶχον τοποθετήσῃ ἐν τῇ πλησίον τῆς Σαλαμίνος καιμένη μικρῷ νήσῳ Ψυτταλείᾳ, ἡ ὅποια σημερον δυναμάζεται Λειψοκουτάλη. Ηάντες δ' οὗτοι οἱ ἐν Ψυτταλείᾳ ἔφονεύθησαν περὶ τὴν ἑσπέραν ὑπὸ Ἀθηναῖκοῦ ἀποσπάσματος, τὸ ὅποιον ἀπεβίβασθη ἐκεῖ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἀριστείδου.

§ 46. Φυγὴ τοῦ Ξέρξου ἐκ τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ τὴν ἐν Σαλαμίνι υκυμαγίᾳν οἱ Ἐλληνες ἔθεσαν εἰς τάξιν τὰ πλοιάτων, διότι τὴν πρώταν περιέλενον καὶ ἀλλην τῶν Περσῶν προσβολήν. Ο Ξέρξης διμωὲ τοσοῦτον ἐφοβίθη, ὅτε εἶδε τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου του, ὡστε διενοήθην νὰ φύγῃ. Ἐπειδὴ δ' ἐφοβήθη, μήπως οἱ Ἐλληνες νοήσωσι τοῦτο καὶ πλεύσωσιν εἰς τὸν Ἐλλήσποντον, διπος λύσωσι τὰς γεφύρας, προσεποιεῖτο τὴν ἐπομένην ἡμέραν διτε προτοιμάζετο νὰ κατασκευάσῃ γέφυραν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τῆς Ἀττικῆς μέχρι τῆς Σαλαμίνος, διὰ νὰ μεταχερέῃ δῆθεν τὰ στρατεύματα τῆς ξηρᾶς κατὰ τῶν Ἐλλήνων. Ἄλλ' ἐν φένησολεῖτο δὲ Ξέρξης εἰς τὰς φευδεῖς ταύτας προπαρασκευάς, παρουσιεῖται οἱ Μαρδόνιος προέτεινε τῷ βασιλεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ βασίλειόν του, ἀφ' οὗ ἀφήσῃ εἰς αὐτὸν τριακοσίας χιλιάδας ἐκλεκτῶν στρατιωτῶν ὑπέσχετο δὲ οἱ Μαρδόνιος, διτε δι' αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἥθελεν ὑποδουλώσῃ τὴν Ἐλλάδα. Ο Ξέρξης, ἀκούσας τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Μαρδόνιου, πύχαριστήθη, διότι εἶγεν ἀπαυδήσῃ ἐκ τοῦ πολέμου καὶ διέταξε τὸν μὲν Μαρδόνιον νὰ ἐκλέξῃ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας, τὸν δὲ στόλον νὰ πλεύσῃ τὴν νίκτα ἐκείνην εἰς τὸν Ἐλλήσποντον, διὰ νὰ φυλάξῃ τὰς γεφύρας. Ταῦτα διατάξεις προητοιμάζετο, ἵνα μετὰ τοῦ πεζικοῦ ἀναγωρήσῃ ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

Οι δὲ Ἐλληνες, ὅτε εἶδον τὴν πρώταν, διτε ὁ περσικὸς στόλος εἶχεν ἀποπλεύση ἐκ Φαλήρου, ἐπλεύσαντες ἐν σπουδῇ, διὰ νὰ καταφέρσωσιν αὐτόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ πλεύσαντες μέχρι τῆς Ἀνδρου εἶδον, διτε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φθάσωσι τὸν ἔχθρον, διότι οὕτος εἶχε προχωρήση, ἐπαυσαν τὴν καταδίωξιν. Ἐκεῖ δὲ συνελθόντες εἰς συμβούλιον οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἐλλήνων, διπος ἀποφρούσισαντες ἐὰν ἔπειτε νὰ ἔξακολουθήσωσι τὴν καταδίωξιν, παρεδέχθησαν, ἐκτὸς τοῦ Θεμιστοκλέους, τὴν πρότασιν τοῦ Εὐρυδικίδου, εἰπόντας, διτε δὲν ἦτο συνετὸν νὰ κλείσωσι τὸν μονάρχην ἐντὸς τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ φέρωσιν αὐτὸν εἰς ἀ-

πελπισμόν. Ό δέ Θεμιστοκλῆς, ὅστις καὶ ἀρχὰς ἦτο ὑπὲρ τῆς μέγρης Ἑλλησπόντου καταδιώξεως, πεισθεὶς ἐκ τῶν λόγων τοῦ Εὐρυθίαδου ὃς μόνον μετέβαλε γνώμην, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Ξέρξην ταχύτατα ἐκ τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὴν Ἀσίαν. Ἐν φῆμηλαδὶ ἐνίσκετο εἰσέτι ἐν τῇ Ἀττικῇ ὁ Ξέρξης, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν κρυφίως ὁ Θεμιστοκλῆς Πέρσην τινὰ αἰχμάλωτον, Ἀργάκην δημοφιλέμενον, διὰ τοῦ ὅποίου ἀνήγγειλεν εἰς αὐτόν, ὅτι ἐν φῆμηλην διενοοῦντο νὰ πλεύσωσι πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅπως λύσωσι τὰς γεφύρας, αὐτὸς ὡς φίλος τοῦ βασιλέως ἀπέτρεπεν αὐτούς. Τοῦτο δ' ἀκούσκες ὁ Ξέρξης κατελήφθη ὑπὸ τοσούτου τρόμου, ὥστε ἀμέσως ἀνεγάρητεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς μεθ' ὅλου τοῦ πεζοῦ καὶ διὰ Ροιωτίας ἔφθασεν εἰς Θεσσαλίαν. Ἀφήσας δ' ἐκεῖ τὸν Μαρδόνιον μετὰ 300 000 ἐκλεκτῶν στρατιωτῶν, ἔφθασε μετὰ πορείαν 45 ἐν ὅλῳ ἡμερῶν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἀφ' οὗ ἀπώλεσε καθ' ὅδον πλεύστους στρατιώτας ἐκ τῆς πείνης καὶ τῶν ταλαιπωριῶν. Φθάσας δὲ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ εὑρὼν τὰς γεφύρας κατεστραμμένας ἐκ τῶν τρικυμιῶν διέβη αὐτὸν διὰ πλοίου καὶ ἐπέστρεψε κατηγυμμένος εἰς τὴν Περσίαν.

§ 47. Ηροτάσεις τοῦ Μαρδονίου. Ἀποκρίσεις τῶν Ἀθηναίων.

Ο Μαρδόνιος ἐν Θεσσαλίᾳ εὑρισκόμενος ἐθεώρητε συμφέρον του πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐκστρατείας νὰ καταστήσῃ φίλους καὶ συμμάχους του τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες εἶχον ἐπιστρέψη τότε εἰς Ἀθήνας. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἐν ὀνόματι τοῦ Ξέρξου ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς διὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου προτάτεις περὶ φιλίας καὶ συμμαχίας ὑποσχόμενος εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν πόλιν των ν' ἀνεγείρη καὶ χρήματα πολλὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς καὶ ἐν τέλει νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς κυρίους τῆς Ἑλλάδος. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι μαθόντες ταῦτα καὶ φοβηθέντες ἀπέστειλαν ἀμέσως εἰς τὰς Ἀθήνας πρέσβεις, οἵτινες παρεκάλεσαν τοὺς Ἀθηναίους νὰ μὴ ἐγκαταλίπωσι τὸν κοινὸν ἀγῶνα καὶ ὑπεσχέθησαν, ὅτι ἡ Σπάρτη θέλει διαθρέψῃ τὰς Ἀθηναῖκας οἰκογενείας· ἦτο δ' ἐν Ἀθήναις μεγάλη ἔλλειψις τροφίμων, διότι τὰ πάντα εἶχον κατῆγεν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀκούσαντες ταῦτα ἀπεκρίθησαν καὶ εἰς τὸν Ἀλεξανδρὸν καὶ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας θαυμαστὰς ἀποκρίσεις, τὰς ὅποιας συνέταξεν ὁ Ἀριστείδης.

Καὶ εἰς μὲν τοὺς Σπαρτιάτας ἀπεκρίθησαν, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὴν Σπάρτην νὰ παρακαλῇ τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ μάλιστα χάριν τροφῶν, διότι οὔτε ἐπὶ τῆς γῆς οὔτε ὑπὸ τὴν γῆν ὑπάρχει τόσος πλοῦτος, ὅσον θὰ ἡδύνωντο νὰ δεχθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀντὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων. Εἰς δὲ τὸν Ἀλέξανδρον δειξαντες τὸν ἥλιον εἶπον «ἐν δσῳ δὲ ἥλιος πορεύεται ταύτην τὴν πορείαν, ἡμεῖς δὲν θὰ συνθηκολογήσωμεν πρὸς τοὺς Πέρσας ἄλλα δὲ πολεμῶμεν πρὸς αὐτοὺς ἔχοντες ἐλπίδα εἰς τὴν σιμμαχίαν τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων, τῶν ὁποίων τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα ἀσεβῶς κατέκυψαν. Σὺ δέ, δὲν Ἀλέξανδρε, μὴ παρουσιασθῆς ἄλλοτε ἐνώπιον ἡμῶν φέρων τοιαύτας προτάσεις, διότι θὰ σε μεταχειρισθῶμεν κακῶς». Μετὰ τὰς θαυμαστὰς λοιπὸν ταύτας ἀποκρίσεις τῶν Ἀθηναίων δὲ μὲν Ἀλέξανδρος ἐπέστρεψε πρὸς τὸν Μαρδόνιον, οἱ δὲ Σπαρτιάται πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην.

338 48. Η ἐν Πλαταιαῖς καὶ ἡ ἐν Βικάλῃ μάχη. (429 π. Χ.)

902
Μεθών ὁ Μαρδόνιος τὴν ἀπόκρισιν τῶν Ἀθηναίων ὥριησε διὰ τῆς Βοιωτίας εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ κατέλαβε τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας εὑρεν ἐρήμους, διότι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον περάση πάλιν εἰς Σκλαβῖνα. Εύρισκόμενος δὲν Ἀθήναις ἀπεράστησε νὰ δοκιμάσῃ πάλιν, ὅπως προσελκύσῃ τοὺς Ἀθηναίους. Ἀπέστειλε λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς νέας περὶ φιλίας προτάσεις. 'Αλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ὅχι μόνον ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις του, ἀλλὰ καὶ ἡγανάκτησαν μέχρις αὐτοῦ τοῦ βαθμοῦ, ὃστις ἐφόνευσαν διὰ λίθων τὸν βουλευτὴν Δυκίδαν, ὃστις ἐγνωμοδότησε νὰ δεχθῶσι τὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου.

'Αλλ' ἐνῷ δὲ Μαρδόνιος εὑρίσκετο ἐν τῇ Ἀττικῇ, οἱ Ἀθηναῖοι ἔβλεπον, ὅτι οἱ Σπαρτιάται ἔβράδυνον ν' ἀποστείλωσι στρατόν. Διὰ τοῦτο ἀπέστειλαν εἰς Σπάρτην πρέσβεις, ὅπως μεμρθῶσι τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τὴν βραδύτητά των. Ἐβράδυνον δὲν οἱ Σπαρτιάται, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐώρταζον ἔօρτήν τινα, ἀφ' ἑτέρου δὲ περιέμενον νὰ περιτωθῇ τὸ ἐν Ισθμῷ κτιζόμενον τεῖχος. Μετὰ πολλὰς τέλος ἐπιπλήξεις καὶ ἀπειλὰς τῶν Ἀθηναίων πρέσβεων ἐξεκίνησαν ἐκ Σπάρτης 5 000 Σπαρτιατῶν, 5 000 περιοίκων καὶ 35 000 εἰλώτων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Παυσανίαν, ὃστις ἦτο ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίσκου

Πλειστάρχου, μίος καὶ δικηδόγου τοῦ ἐν Θερμοπύλαις πεσόντος βασιλέως Λεωνίδου. Τὴν ἔξιδον ταύτην τῶν Σπαρτιατῶν μαθῶν ὁ Μαρδόνιος ἡρόμωσεν ἐκ νέου τὰς Ἀθήνας καὶ ἀνεγώητεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἔχων μεθ' ἑκυτοῦ ἑκτὸς τῶν 300 000 Περσῶν καὶ πεντηκοντακισχιλίους Ἑλληνας συμμάχους. Φθίσας δ' εἰς Βοιωτίαν ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, ὅπου ἡ πεδιάς ἦτο κατάλληλος διὰ τὸ ἵππον του. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ἄλλοι Ἑλλῆνες φθίσαντες εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἥνωθησαν μετὰ τῶν ἀποβιβασθέντων ἐκεῖ ὀκτακισχιλίων Ἀθηναίων, ὃν στρατηγὸς ἦτο ὁ Ἀριστείδης. Γενόμενοι δὲ οἱ Ἑλλῆνες μαχηταὶ 110 000 καὶ τεθέντες ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Παυσανίου ἥλθον διὲ τοῦ Κιθαιρῶνος εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἐκεῖ δὲ πλησίον τῶν Ηλαταιῶν (τοῦ σημερινοῦ χωρίου Κόκλα) συνήφθη τῇ 25 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 479 π. Χ. ἡ περίρημος ἐν Ηλαταιῖς μάχη, καθ' ἣν ὁ μὲν Μαρδόνιος ἔπεσεν, οἱ δὲ Πέρσαι ἐτράπησαν εἰς ἀτακτον φυγὴν καὶ κατέφυγον εἰς ἔλινόν τι περιχαράκωμα, τὸ ὅποιον εἶχον κατασκευάση πρὸ ἡμερῶν. Ἄλλ' οἱ Ἑλλῆνες καὶ τὸ περιχαράκωμα ἐκεῖνο ταχέως ἐκυρίευσαν· διέπραξαν δὲ τοιαύτην σφραγήν, ὥστε, ἀφ' οὗ ἀφκιρέστωμεν τετσαρκοντακισχιλίους, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρδονίου ἔφυγον εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀρταχάρζου, ἐξ ὅλων τῶν ἄλλων βαρβάρων διεσώθησαν μόνον τρισχίλιοι. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν κατὰ τὸν Ηλούταρχον 1360. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην οἱ Ἑλλῆνες, ἀφ' οὗ ἔθαψαν τοὺς νεκροὺς καὶ διένειψαν πρὸς ἄλλήλους τὰ λάρυμα, ὥρισαν νὰ τελῆται ἀνὰ πέντε ἔτη ἐν Ηλαταιῖς ἀγῶν τῶν Ἐλευθερίων εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης, διὲ τῆς ὥποιας ἡ Ἑλλὰς ἔσωσε τὴν ἐλευθερίαν της.

f Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν οἱ Ἑλλῆνες κατέστρεψκν τοὺς Πέρσας ἐν Ηλαταιῖς, ἡ, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν συνεκροτήθη παρὰ τὴν Μυκάλην, ἀκρωτήριον τῆς Ιωνίας, ἄλλη μάχη, καθ' ἣν 25 000 Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου Λεωτυχίδου καὶ τοῦ Ἀθηναίου Εσνθίππου κατετρόπωσαν 120 000 Περσῶν.

Τοιοῦτο τέλος ἔλαθον οἱ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων. Οἱ πόλεμοι οὗτοι δὲν ἦσαν ἀγῶνες ἔθνους πρὸς ἔθνος, ἀλλ' ἦσαν ἀγῶνες πάσης τῆς Ἀσίας πρὸς τὸ μικρὸν ἔθνος τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τούτοις τὸ μικρὸν τοῦτο ἔθνος, διν καὶ ἡγωνίσθη πρὸς

διλόχληρον ἡπειρον, ἐθριάμβευσε καὶ τοιουτοτρόπως ἀπέκρουσε τὴν βαρβαρότητα, ἥτις ἡπείλησε νὰ καταστρέψῃ τὴν εὐγενῆ Ἑλλάδα, τὴν ἑστίαν δηλαδὴ ταύτην τῶν φώτων, ἐκ τῆς ὅποιας ἡ παιδεία καὶ ὁ πολιτισμὸς μετεδόθησαν εἰς τὸν κόσμον.

§ 49. Ἡ παρὰ τὴν Ἰμέραν μάχη.

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν οἱ ἐν τῇ κυρίᾳ Ἑλλάδι Ἑλληνες ἀπέκρουσον τὴν μεγάλην τοῦ Ξέρξου ἐπιδρομήν, ἦ, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὴν αὐτὴν ἑκείνην ἡμέραν, καθ' ἣν συνεκροτήθη ἡ Ἐλλαζμένη ναυμαχία, οἱ ἐν Σικελίᾳ Ἑλληνες ἐνίκησαν λιμπρὰν ὠσιύτως νίκην. Ο τύραννος δηλαδὴ τῶν Συρρακούσων Ιέλων καὶ ὁ τύραννος τοῦ Ἀκράγαντος Θύρων ἄγοντες πεντηκοντακισιλίους πεζοὺς καὶ πεντακισιλίους ἵππεῖς κατετρόπωσκν παρὰ τὴν Ἰμέραν, πόλιν τῆς Σικελίας, 300 000 Καρχηδονίων, οἵτινες ἦσαν σύμμαχοι τοῦ Ξέρξου. Η κατὰ τὴν μάχην ταύτην καταστροφὴ τῶν Καρχηδονίων ἦτο τοιάντη, ὥστε ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Ἀμίλκας ηὗτοκτόνησε βριφθεὶς εἰς πυράν. Λέγεται δὲ ὅτι ἐξ ὅλων ἑκείνων τῶν Καρχηδονίων ὅλιγοι μόνον διεσώθησκν καὶ κατέφυγον εἰς Πάνορμον, ὁ δὲ ἐν τῇ παραλίᾳ πτόλος τῶν κατεκάλη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, πλὴν ἐνδεικτοῦ μόνου πλοίου, τὸ ὅποιον διεσώθη καὶ ἀπέπλευσε, διὰ ν' ἀναγγείλη εἰς Καρχηδόνα τὴν συμφοράν.

§ 50. Τευτερός Ἀθηνῶν καὶ Ἡερατιῶς Ηεροδοτικὴ σχέδια Παυσανίου. Τευτερόντα Ἀθηνῶν.

Ο Θεμιστοκλῆς μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἐπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ψηφίσωσι ψήφισμα, διὰ τοῦ ὅποιου ἀπηγορεύετο εἰς πόντα ν ἀγοικοδομήσῃ τὴν οἰκίαν του ἢ νὰ ἐγγίσῃ τὰ ἐρείπια αὐτῆς πρὸν ἢ ἡ πόλις ὀχυρωθῇ δι' ισχυροῦ τείχους. Ἀπας λοιπὸν ὁ λαὸς ἔργισε νὰ ἐργάζηται πιερτωδῶς· τοιουτοτρόπως δὲ τὸ τεῖχος ἀνηγείρετο ταχέως. Τὸν τειχισμὸν δὲ τοῦτον τῆς πόλεως μαθόντες οἱ Σπαρτιᾶται καὶ ροβηθέντες μήπως οἱ Ἀθηναῖοι καταστῶσι καὶ κατὰ ξηρὰν ισχυροί, ὡς ἦσαν κατὰ θάλασσαν, ἐζήτησαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν κατάπαυσιν τοῦ τειχισμοῦ, προφασισθέντες ὅτι, ἂν οἱ

βάρβαροι εἰσβάλλωσι πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κυριεύσωσι τὰς Ἀθήνας, θὰ εἶναι δύσκολον νὰ ἐκδιωχθῶσιν ἐκ πόλεως τετεχισμένης. Ἐν τούτοις ὁ Θεμιστοκλῆς μεταβάς εἰς Σπάρτην κατώρθωσε νὰ ἔχει πατήσῃ αὐτούς, μέχρις οὗ τὸ τεῖχος ἀνηγέρθη (478). Μετὰ ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς κατανοήσας, ὅτι δὲ Πειραιεὺς εἶναι καταλληλότερος λιμὴν ἢ ὁ τοῦ Φαλήρου, περιετείχισε τὸν Πειραιὲ καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἀξιόλογον λιμένα.

Μετὰ ἐν ἑτοῖς ἀπὸ τοῦ τειχισμοῦ τῆς πόλεως (477) Ἀθηναϊκὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀριστείδου καὶ Κίμωνος ἡνῶθη μετ' ἄλλων ἑλληνικῶν πλοίων καὶ ἀπέπλευσεν ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ Παυσανίου εἰς Κύπρον, διποτός ἐκδιώξῃ ἐκεῖθεν τοὺς Πέρσας. Ὁ στόλος οὗτος, ἀφ' οὗ ἔξεδινε τοὺς Πέρσας ἐκ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῆς Κύπρου ἀπέπλευσεν εἰς Ἑλλήσποντον καὶ ἐκυρίευσε τὸ Βυζάντιον, ἔνθι δὲ Παυσανίας ἡχμαλώτισε πλείστους ἐπισήμους Πέρσας. Ἐκεῖ δὲ Παυσανίας ἔμιθε πάρα τῶν αἰχμαλώτων του τὰ ἥθη καὶ ἔθιμος τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, τὸν βίον καὶ τὴν τρυφὴν τῶν μεγιστάνων καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν κατὰ παντὸς ὑποδεεστέρου. Ἀποχῶς αἱ διηγήσεις αὗται τῶν αἰχμαλώτων διετάραξαν τὴν ἀσθενῆ καὶ κενόδοξον διάγοιαν τοῦ Παυσανίου. Ὅπερη φανερούθεις οὗτος διὰ τὴν ἐν Ηλλασταικὶς δόξαν του συνέλαβε τὴν προδοτικὴν ἰδέαν νὰ γίνη γαμέρος τοῦ Εέρζου καί, ἀφ' οὗ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τοὺς Πέρσας, νὰ γίνη ἀπόλυτος ἀρχῶν αὐτῆς. Ἀπέλυσε λοιπὸν κρυφίως τοὺς αἰχμαλώτους του, προφασισθείς, ὅτι ἐδραπέτευσαν, καὶ ἀπέστειλε δι' αὐτῶν πρὸς τὸν Εέρζην ἐπιστολήν, δι' οὓς ἔζητει τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον καὶ ὑπέσχετο νὰ ὑποτάξῃ εἰς αὐτὸν τὴν Ἑλλάδα.

Λαβὼν δὲ Εέρζης τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παυσανίου ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν τὸν σατράπην Ἀρτέβιζον, διὰ νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος. Ἐκτὸτε δὲ Παυσανίας ἐνεδύστεο περσικὰς στολές, ἐξήρχετο ἀκολουθούμενος ὑπὸ Περσῶν δορυφόρων καὶ λησμονήσας, διτὸ στρατηγὸς ἐλευθέρων ἀνδρῶν, προσεφέρετο πρὸς τοὺς συμμάχους ἀποτόμως ὡς σατράπης. Ἐνεκα τῆς διαγωγῆς ταύτης τοῦ Παυσανίου οἱ μὲν ἐξ Αιγίνης καὶ Πελοποννήσου σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν ἐπενήλθον εἰς τὰς πατρίδας των, οἱ δὲ λοιποὶ ἐγκατέλιπον αὐτὸν καὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων. Η μετάστασις αὕτη τῶν συμμάχων ἦτο βεβαίως μέγα

διὰ τὴν Σπάρτην τραῦμα. Καὶ ἔσπευσε μὲν ὀμέσως ἡ Σπάρτη ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Πλυσανίχον καὶ νὰ διορίσῃ ἄλλον στρατηγόν, ἀλλ' οἱ σύμμαχοι ἐπέμειναν εἰς τὴν ἀπόφρεσίν των ν' ἀναγγωρίζωσιν ὡς ἡγεμόνης τοὺς Ἀθηναίους. "Εκτοτε αἱ σύμμαχοι πόλεις τῶν Ἀθηναίων προσέφερον εἰς αὐτοὺς ἑκουσίως διὰ τὸν πρὸς τοὺς βαρβάρους πόλεμον ἐτήσιον φόρον, τὸν ὅποιον ὥρισεν ὁ δίκαιος Ἀριστείδης. Τόπος δὲ τῆς συνελεύσεως τῶν συμμάχων ὥρισθη ἡ Δῆλος, ὅπου καὶ κατετέθη τὸ ταμεῖον τῆς συμμαχίας.

"Ο Πλυσανίχος ἀνακλήθης εἰς τὴν Σπάρτην κατώρθωσε ν' ἀθωωθῇ. Ἐν τούτοις καὶ μετὰ τὴν ἀθωσίν του δὲν ἦθέλησε νὰ ἡσυχάσῃ, ἀλλ' ἐξηκολούθει νὰ συνεννοήσῃ μετὰ τοῦ Ἀρταβάζου. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ ἐπιστολή τις τοῦ Πλυσανίχου ἀποστελλομένη πρὸς τὸν Ἀρταβάζον παρεδόθη ὑπὸ τοῦ κομιστοῦ εἰς τοὺς ἐφόρους, οἱ ἐφόροι ἔσπευσαν νὰ συλλάβωσιν αὐτὸν. Καὶ κατέφυγε μὲν οὗτος ὀμέσως εἰς τὸν ναὸν τῆς Χαλκιούκου Ἀθηνᾶς, ἀλλ' οἱ ἐφόροι ἀφήρεσαν τὴν στέγην τοῦ ναοῦ καὶ περιέκλεισαν τὴν θύραν διὰ τοίχου. Τοισυτοτρόπως ὁ Πλυσανίχος ἀπέθανεν ἐξ ἀστίας. Τοιάντη δ' ἀγανάκτησις ἡγέρθη κατ' αὐτοῦ ἐν Σπάρτῃ, ὥστε λέγεται, ὅτι αὐτὴ ἡ μάτηρ του ἔθηκε τὸν πρῶτον λίθον, ἵτε ἥρχισεν ἡ περιτείχισις τῆς θύρας τοῦ ναοῦ.

§ 51. Θάνατος τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ Ἀριστείδου.

Τὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλέους μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν διεφημίσθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, διότι ἡ ἔνδοξος ἐκείνην νίκην ὥρείτετο κυρίως εἰς τὴν φιλοπατρίαν καὶ μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ. Πανταχοῦ δέ, ὅπου μετέβη οὗτος μετὰ ταῦτα, ἔτυχε μεγίστων τιμῶν. Ἀλλὰ τὴν μεγίστην τιμὴν ἔλαβεν ὁ Θεμιστοκλῆς εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν τελεσθέντας πρώτους ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, εἰς τοὺς ὅποιούς συνῆλθον ἀπειρέριθμοι θεαταὶ ἐξ ἀπάντων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος. "Οτε δηλαδὴ ἐνεφανίσθη εἰς τὸ στάδιον, οἱ θεαταὶ ἀφήταντες τοὺς ἀγωνιζομένους παρετήρουν ἐκεῖνον μετὰ θαυμασμοῦ καὶ ἐδείκνυαν αὐτὸν εἰς τοὺς ζένους χειροκροτοῦντες. Τότε δ' ὁ Θεμιστοκλῆς συγχινθεὶς εἶπε πρὸς τοὺς παρακαθημένους φίλους του· «Σήμερον ἀπολαμβάνω τὴν ἀνταμοιβὴν τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀγώ-

νων μου». Διέμεινε δ' ὁ Θεμιστοκλῆς μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ εἰκοσι σχεδὸν ἔτη τιμώμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του. Τοιαύτην δὲ δύναμιν εἶχεν, ὥστε μετὰ τοῦ Ἀθηναίου Ἐφιάλτου συνετέλεσεν εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅστις μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους εἶχεν ἀναλάβηρ καὶ αὐτὴν τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἐν τέλει ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ ὑποπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν συμπολιτῶν του ἐξωστρακισθη ἕκατέρυγεν εἰς Ἀργος. Ἔπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν μετά τινα χρόνον ἄνδρας εἰς τὸ Ἀργος, διὰ νὰ συλλάβωσιν αὐτὸν, διότι ἐπίστευσαν τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες κατηγόρησαν αὐτὸν ὡς διῃθεν συνένοχον τοῦ Παυσανίου, ἡναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀργους. Τέλος μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις κατέφυγεν εἰς Ἀσίνην, ἐνθεὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης ὑπεδέχθη αὐτὸν εὑμενέστατα καὶ μάλιστα ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν τρεῖς πόλεις, τὴν Μαγνησίαν διὰ τὸν ἄρτον, τὴν Μυοῦντα διὰ τὸ προσφάγιον, καὶ τὴν Λάζιφακον διὰ τὸν οἴνον. Ἄλλα μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινὸς ὁ Ἀρταξέρξης διέταξεν αὐτὸν νὰ ἐκστρατεύῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Τότε λοιπὸν ὁ μέγας Θεμιστοκλῆς μὴ θέλων νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα κατὰ τῆς προσφιλοῦς πατρίδος του, τὴν ὁποίαν κατέβη ἐν Σαλαμῖνι ἔσφασεν, ἐπιει δηλητήριον καὶ ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 65 ἐτῶν (τῷ 458). Ἐτάφη δ' ἐν Μαγνησίᾳ ἔνθα καὶ τάφος αὐτοῦ μεγαλοπρεπῆς ἀντιγέρθη. Ὁ δὲ βασιλεὺς μαθὼν τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου του ἐθαύμασεν ἀκόμη περισσότερον τὸν ἄνδρα καὶ ἐξηκολούθει νὰ παρέχῃ πολλὰς εὐεργεσίας εἰς τοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς αὐτοῦ. Λέγεται δὲ τὰ δεστὰ τοῦ Θεμιστοκλέους μετεκομίσθησαν ὅστερον ὑπὸ τῶν συγγενῶν του εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐτάφησαν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Πειραιῶς· ἐκεῖ δὲ πληνὸν τοῦ τάφου τοῦ Θεμιστοκλέους εἶναι καὶ ὁ τάφος τοῦ Θεμιστοκλέους τῆς νέας Ἑλλάδος Ἀνδρέου Μικούλη.

'Ο δὲ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀντίπαλος Ἀριστείδης, ὅστις ἐτιμάτο ὅχι μόνον ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων, εἶχεν ἀποθάνη ὀκτὼ ἔτη πρὸ αὐτοῦ (τῷ 466). Ἀπέθανε δὲ ὁ ἔντιμος οὗτος ἀνὴρ πενέστατος· ἡ πόλις ὅμως ὅχι μόνον ἐκήδευτεν αὐτὸν διὰ δημοσίας δαπάνης, ἀλλὰ καὶ ἐφρόντισε περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων του.

10235
§ 52. Κέρματα και αι νεκαί του.

Μετά τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὸν Ἀριστείδην διηύθυνε τὰ πράγματα τῶν Ἀθηνῶν ὁ Κίμων ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, ὃστις ἦτο ἀνὴρ ἀνδρειότατος καὶ συνετώτατος. Ἐκεῖνος στρατηγὸς πρῶτον μὲν ἔξεστράτευσε κατὰ τῶν παραλίων τῆς σημερινῆς Μακεδονίας, ὅπως ἐκδιώξῃ ἔκειθεν τοὺς Πέρσας (470 π. Χ.), ἐπειτα δὲ ἀπέειη εἰς τὴν νῆσον Σκύρον καὶ ἔξεδίωξεν ἔκειθεν τοὺς λεηλατοῦντας τὴν νῆσον ληστάς. Ἐκεῖ ἀνεκάλυψε τὸν τάφον τοῦ Θησέως καὶ λαβὼν τὰ δυτικά αὐτοῦ μετεκόμισεν αὐτὸς εἰς Ἀθήνας καὶ τὰ ἔθαψε πανηγυρικῶς (τῷ 468).

Ἐκ τῶν ἔκστρατειῶν τούτων ὁ Κίμων ἐκόμισεν εἰς Ἀθήνας ἀπειρα λάχφυρα, τὰ ὅποια μετεγειρίσθη πρὸς δύρωσιν καὶ καλλωπισμὸν τῆς πόλεως. Περιέβηλε δηλαδὴ τὴν Ἀκρόπολιν δι' ὀχυροῦ τείχους, τὸ δόποιον ἐκάλεσε τὸν Ἀκαδήμεια, κατέστησεν ὥραίαν τὴν ἀγορὰν σκιδσας αὐτὴν διὰ πλατάνων καὶ ἐκόμησε δι' εἰκόνων τοῦ περιφήμου ζωγράφου Πολυγνάτου τὴν ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ του Πεισιάνακτος εἰκοδομηθεῖσκη στοάν, ἢτις ἔκτοτε ἐκλήθη Ποικίλη. Ἐπειδὴ δὲ ἡτο πλουσιώτατος, ἐδαπάνα τὸν πλοῦτόν του ἀφειδῶς χάριν τοῦ λαοῦ. Ἀφήρεσε τοὺς φράκτας τῶν κήπων του, διὰ νὰ εἰσέρχωνται ἐλευθέρως ξένοι τε καὶ Ἀθηναῖοι καὶ νὰ κόπτωσι καρπούς· καθ' ἐκάστην δὲ εἶχεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἔστρωμένην τρέπεζαν καὶ προτεκάλει τοὺς πένητας νὰ τρώγωσιν. Οσάκις ἐξήρχετο τοῦ οἴκου του, ἤκολούθουν αὐτὸν ὑπηρέται, οἵτινες διεμισήραζον εἰς τοὺς πτωχούς ἐνδύματα καὶ χρήματα.

Μετὰ ταῦτα ὁ Κίμων ἔξελέχθη στρατηγός, ὅπως ἔκστρατεύσῃ κατὰ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Περσῶν. Ἐν ἔτει λοιπὸν 465 παραλαβὼν ἐκ Πειραιῶς δικκόσια πολεμικὰ πλοῖα καὶ ἀποτελέσας μετὰ τῶν συμμαχικῶν πλείων στόλον ἐκ τριακοσίων ἐν δλῳ πολεμικῶν πλοίων ἀπέπλευσε πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ περσικοῦ στόλου, ὃστις συγκείμενος ἐκ 350 πλοίων καὶ ἀναμένων ἀλλα 80 περιέπλεε κατὰ τὰ παράλια τῆς Ιαμαριλίκης, τῆς κειμένης εἰς τὰ νότια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐπιτεθεὶς δὲ ὁ Κίμων κατὰ τῶν περσικῶν πλοίων περὶ τὰς ἔκβαλτας τοῦ ποταμοῦ Εὔρυμέδοντος, ἀλλα μὲν κατεβύθισεν, ἀλλα δὲ ἤναγκασε νὰ ἑιφθῶσιν εἰς τὴν ἔηράν, τὰ δὲ λοιπὰ ἔτρεψεν εἰς φυγήν.

Μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταῦτην ἀμέσως ἀπεβιβάσε τὸν στρατόν του εἰς τὴν ζηρὰν καὶ ἐπιτεθεὶς κατὰ τοῦ ἐν τῇ παραλίᾳ παρατεταγμένου περσικοῦ στρατοῦ κατετρόπωσεν αὐτὸν καὶ ἔλαβεν ἀπειρά λάφυρα. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν μάχην ταῦτην ἐπλευσε πρὸς τὴν Κύπρον καὶ συναντήσας τὰ 80 πλοῖα, έτινα ἀνέμενεν δι περσικὸς στόλος, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ κατέστρεψε καὶ αὐτά. Ἐν μιᾷ λοιπόν ἡμέρᾳ δι Κίμων ἐνίκησε τοὺς Πέρσας εἰς δύο ναυμαχίας καὶ μίαν πεζομαχίας. Μετὰ τὰ μεγάλα ταῦτα κατορθώματα τοῦ Κίμωνος τοσοῦτον ἐφοβήθησαν οἱ Πέρσαι, ὅστε ἐπαυσαν πλέον οἱ στόλοι των να παρουσιάζωνται εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας. Τοσαύτην δὲ ἐντύπωσεν προκείνησεν δι φόβος οὗτος τῶν Περσῶν, ὅστε μετὰ ταῦτα ἐπιστεύθη, διτὶ οἱ περσικοὶ στόλοι δὲν ἐπέπλεον εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας καὶ δὲν ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διότι δι Κίμων εἶχε συνομολογήσῃ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξου τακτικὴν εἰρήνην. Ὁνομάσθη δὲ ἡ εἰρήνη αὕτη ὑπὸ τῶν πιστευσάντων αὕτην «Κιμώνειος εἰρήνη».

**§ 53. Τρίτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος.
Ἐξοστρακισμὸς τοῦ Κίμωνος.
Κατασκαφὴ τῶν Μοχηγῶν.**

(δι)
Κατὰ τὸ ἔτος 464 π. Χ. τρομερὸς σεισμὸς συνεκλόνησε τὴν Σπάρτην. Ἐκ τοῦ σεισμοῦ τούτου πᾶσαι μὲν οἱ οἰκίαι κατέπεσον, πλὴν πέντε, εἰκοσακισχίλιοι δὲ ἄνθρωποι ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια. Τὴν εὐκαιρίαν ταῦτην εὑρόντες οἱ Μεσσήνιοι ἐπανέστησαν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν γαὶ κατέλαβον τὴν Ἰθώμην. Τοιουτορόπως ἡρχισεν δι τρίτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος (464—454 π. Χ.).

Πολιορκοῦντες οἱ Σπαρτιάται τοὺς ἐπαναστάτας καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκπορθήσωσι τὴν Ἰθώμην ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄλλων οἱ δι Αθηναῖοι τῇ προτροπῇ τοῦ Κίμωνος, δοτιές ἥθελε νὰ στερεώσῃ τὴν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν ὄμονιαν, ἀπέστειλαν πρὸς βοήθειαν τῶν Σπαρτιατῶν τὸν Κίμωνα μετὰ τετρακισχίλιων ὄπλιτῶν. Ἄλλ’ ἐπειδὴ οἱ τετρακισχίλιοι οὗτοι Αθηναῖοι δὲν ἦδυν ἥθησαν νὰ κυριεύσωσιν ἀμέσως τὴν Ἰθώμην, οἱ Σπαρτιάται ὑπώπτευσαν τοὺς Ἀθηναίους καὶ προφασισθέντες, διτὶ δὲν εἶχον τὴν ἀνάγκην αὐτῶν, ἀπέπεμψαν αὗτούς, ἐν ὅ τοὺς λοιποὺς συμ-

μάχους δὲν ἀπέπεμψαν. Αὗτη λοιπὸν ἡ περιφρόνησις τῶν Σπαρτιατῶν τοσοῦτον ἐξώργισε τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε ἐξωτερκισαν τὸν Κίμωνα ἐπὶ δέκα ἔτη ὡς πρωταρίτιον τῆς ἐκστρατείας (τῷ 459). Οἱ δὲ ἐν Ἰθώμῃ ἀποκαμόντες μετὰ δεκαετῆ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας πόλεμον συνειβίβασθοσαν νὰ ἐξέλθωσι τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ παίδων καὶ κατερκίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν Ναυπλίῳ.

Κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον κατὰ τὸν ὅποιον οἱ Μεσσήνιοι ἐπανέστησαν καὶ κατέλαβον τὴν Ἰθώμην, οἱ Ἀργεῖοι ὀφεληθέντες καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς δεινῆς θέσεως, εἰς τὴν ὅποιαν εὑρέθησαν οἱ Σπαρτιάται, κατέσκαψαν τὰς Μυκήνας.

§ 34. Ἐκνάκλησες τοῦ Κίμωνος ἀπὸ τῆς ἐξορίας καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Οτε κατὰ τὸ ἔτος 457 π. Χ. συνήρθη ἐν Τανάγρᾳ μάχη μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν, ὃ ἐξόριστος Κίμων ἔδραμεν ὑπλιμένος, διὰ νὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῶν συμπολιτῶν του. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναίοι δισπιστοῦντες δὲν ἐδέχθησαν αὐτὸν, ἀπῆλθεν ἀφῆσας τὴν πανοπλίαν του εἰς ἐκατὸν φίλους του. Οὗτοι δὲ συναθροισθέντες περὶ τὴν πανοπλίαν τοῦ Κίμωνος ἡγωνίσθησαν γεννκίως καὶ ἐφονεύθησαν πάντες. Ἡ φιλοπατρία αὕτη τοῦ Κίμωνος τοσοῦτον ἐξέπληξε τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε ἀνεκάλεσαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐξορίας. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ἀθήνας ὁ Κίμων κατώρθωσε νὰ συνομολογηθῇ εἰρήνη μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν καὶ νὰ στρέψῃ τὰς Ἀθηναϊκὰς δυνάμεις κατὰ τῶν Πέρσων. Ἀλλ' ἐκστρατεύτας εἰς Κύπρον, δπως ἐκδιώξῃ ἐκείθεν τοὺς Πέρσας, καὶ πολιορκῶν τὸ Κίτιον ἔλαβε θανάτιμον τραῦμα, ἐξ οὐλέθανε (τῷ 449). Οἱ δὲ Ἀθηναίοι τιμῶντες τὸν ἄνδρα μετεκόμισαν τὸ σῶμά του εἰς Ἀθήνας καὶ ἐκήδευσαν αὐτὸ μεγαλοπρεπῶς.

§ 35. Περιεκλῆση.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος διηγέρθησε τὰ πράγματα τῶν Ἀθηνῶν ὃ μέγας πολιτικὸς Περικλῆς, διτις ἡτοι οὐδὲ τοῦ Ξανθίππου, τοῦ νικήσαντος τοὺς Πέρσας ἐν Μυκόλῃ. Ὑπῆρξε δὲ ὁ Περικλῆς δχι μόνον μέγας πολιτικός, ἀλλὰ καὶ δεινὸς βάτωρ καὶ ἐξοχὸς στρατηγὸς καὶ ἐκοπτυεῖτο ὑπὸ δλῶν τῶν ἀρετῶν, αἵτινες κορμοῦστε τοὺς μεγά-

λους ἀνδρας. Ὅτο δηλαδὴ μεγαλόψυχος, μεγαλόφρων, ἀξιοπρεπής, εὐγενής, σοφάρος καὶ ἀτάραχος Λέγεται, διτὶ ἐπὶ δλόκλησον ἡμέραν κακούθις τις Ἀθηναῖος ὑδρίζε τὸν Περικλέα ἐν τῇ ἀγορᾷ, μάλιστα δὲ τὴν ἐσπέραν ἡκολούθησεν αὐτὸν μέχρι τῆς οἰκίας του ὑδρίζων καὶ φωνάζων κατ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Περικλῆς μετ' ἀτάραχίας ἥκουε τὰς ὑδρεις καὶ δὲ ἔφθασε πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας του διέταξεν ἐν τῶν ὑπηρετῶν του νὰ λάβῃ φανὸν καὶ νὰ συνοδεύσῃ τὸν ὑδριστὴν μέχρι τῆς οἰκίας του.

Ο Περικλῆς, ἀφ' ὅτου ἥρχισε τὸ πολιτικόν του στάδιον, οὐδέποτε ἐφαίνετο ἔξω τῆς οἰκίας του ἐκτὸς ἂν ἐπορεύετο εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Πάντοτε ἀπέφευγε τὰ συμπόσια καὶ τὰς διασκεδάσεις λέγεται δὲ ἔτι ἐν τῷ διαστήματι των εἰκοσιν ἑτῶν, καθ' ἀ προΐστατο τοῦ δήμου, ἔπαξ μόνον παρευρέθη εἰς δεῖπνον, διτὲ ἑτέλει τοὺς γάμους του ὁ ἐξάδελφός του Εὐρυπότελεμος· ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν ἀνεγώρησεν ἐκ τοῦ δεῖπνου, διτὲ ἥλθεν ἡ ὥρα τοῦ πότου. Διετρίβων κατ' οἶκον ἐδέχετο τοὺς σοφοὺς καὶ καλλιτέχνας καὶ συνεζήτει μετ' αὐτῶν περὶ ἐπιστημῶν καὶ τεγχῶν.

Ο μέγας οὗτος ἀνήρ, ἢν καὶ ἐποτίσθη πλεῖστα ποτήρια πικρίας ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του, οὐδέποτε ἀπέβαλε τὸ θάρρος του. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου μετὰ τοσαύτις εὐγλωττίας διμίλει, ὥστε πάντοτε προυξένει εἰς τὸν λαὸν βαθυτάτην ἐντύπωσιν. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ δύναμις τῆς εὐγλωττίας του, ὥστε ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, διτὶ δημητριοφῶν ὁ Περικλῆς ἡστραπτεν, ἔβρόντα καὶ ἔφερεν εἰς τὴν γλώσσαν του τὸν κεραυνόν· διὰ τοῦτο καὶ ἐπωνομάσθη Ὄλύμπιος. Ἀγορεύων εἶχε τὸ ἴματιόν του συνεσταλμένον καὶ ἵστατο ὅλως ἀτάραχος καὶ σεμνοπρεπής, ζητῶν νὰ ἐπιβάλληται διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἐπιχειρημάτων του καὶ τῆς δρθότητος τῶν λόγων του καὶ ὅχι δι' ἔξωτερικῶν σχημάτων καὶ χειρονομιῶν.

Οτε ἥρχισε τὸ πολιτικόν του στάδιον ὁ Περικλῆς, ἡ ἀριστοκρατικὴ φατρία, ἥτις εἶχεν ἀρχηγὸν τὸν Κίμωνα, ἦτο πολὺ ισχυρά. Ο-Θεν ὁ Περικλῆς, διὰ νὰ καταβάλῃ τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν, ἀνέλαβε τὴν ὑποστήριξιν τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ καὶ κατώρθωσε ν' ἀφαιρέσῃ προνόμια τινα τῆς ἐν Ἀρείῳ Πάγῳ Βουλῆς.)

§ 26. Άξιος Ἀθηναῖος ἐπὲν Περικλέους.

Αἱ Ἀθηναὶ, αἵτινες περιεδάλλευτο ὑπὸ ὄχυροῦ τείχους καὶ συνε-

δέοντο μετά τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ Φελήρου (τοῦ παλαιοῦ) διὰ τῶν λεγομένων μακρῶν τειχῶν, κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα, κατὰ τὸ ὅποιον προίστατο τοῦ δήμου ὁ Περικλῆς, ἀπέβησαν πόλις ἐνδοξότατη, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐνισχύθησαν διὰ μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως καὶ μετέβαλον τοὺς συμμάχους εἰς ἀληθεῖς ὑπηκόους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκαλλωπίσθησαν καὶ κατέστησαν κέντρον τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους συνεστάθησαν εἰς διάφορον μέρη Ἀθηναῖαι ἀποικίαι, διὰ τῶν ὅποιων ἐπηυξήθη ἡ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν, ὃ δὲ Ἀθηναῖος στόλος κατέστη τὸ φόβητρον τῶν συμμάχων, διότι περιέπλεε τὰ παράλια αὐτῶν ἐπιδεικτικῶς καὶ ἐτιμώρει σκληρότατα τὰς ἀπειθουσας πόλεις. Διὰ τούτων τῶν μέσων κατωρθώθη ἡ αὐξηθῆ ἐπὶ Περικλέους ὁ φόρος τῶν συμμάχων εἰς ἔξακοσια τάλαντα, τῶν ὅποιων ἡ πραγματικὴ ἀξία ἀντιστοιχεῖ πρὸς εἰκοσι καὶ ἐννέα περίπου ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν. Πάντα δὲ τὰ ἀπὸ τῶν συμμάχων εἰσπραττόμενα ταῦτα χρήματα κατετίθεντο ἐν τῷ συμμαχικῷ ταμείῳ, τὸ ὅποιον ἀπὸ τοῦ ἔτους 454 εἶχε μετατεθῆ ἀπὸ τῆς Δήλου εἰς Ἀθήνας.

— Ἄλλ' αἱ Ἀθήναι ἔκτος τῶν ἔξακοσίων ταλάντων, ἀτιναχ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ἀπελέμβοντον περὶ τῶν συμμάχων, εἰσέπραττον καὶ τετρακόσια τάλαντα ἐκ τῶν λιμενικῶν καὶ ἄλλων φύρων καὶ ἐκ τῆς ἐκμισθώσεως τῶν δημοσίων κτημάτων, ἥτοι οἰκοδομῶν, ἀγρῶν, δασῶν, λιβαδίων, ἀλκτωρυχείων καὶ μεταλλείων. Ο Περικλῆς λιπὸν τὰς Ἀθήνας κυβερνῶν διεγειρίζετο κατ' ἔτος χίλια ἐν ὅλῳ τάλαντα, ἀτιναχ ἀναλογοῦσι πρὸς ἑξ ἑκατομμύρια ἀπτικῶν δραχμῶν, ἥτοι πρὸς τεσσαράκοντα ὅκτω ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν. Διὰ τῶν χρημάτων δὲ τούτων ὁ Περικλῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν διετήρει ἰσχυρὰν τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκαλλώπισε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀττικὴν διὰ πλείστων λαμπρῶν ἀριστοτεχνημάτων τῶν ὅποιων τὰ περισωβέντα λείψανα κινοῦσι σήμερον τὸν θυμασιὸν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους φύκοδομήθη ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὑπὸ τῶν ἀρίστων καλλιτεχνῶν Καλλικράτους καὶ Ἰκτίνου ἐκ λευκοτάτου Πεντελικοῦ μαρμάρου ὁ ἀμύμητος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, διστις καλεῖται Παρθενών καὶ ἐστοιχίσειν ὑπὲρ τὰ χίλια τάλαντα, ἥτοι περὶ τὰ πεντήκοντα ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν. Ἐπὶ Περικλέους ἀνηγέρθησαν ὡσαύτως ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὑπὸ τοῦ ἀρίστου καλλιτέχνου

Μνησικλέους τὰ ἐφάρμαλλα τοῦ Παρθενῶνος κατὰ τὴν καλλονὴν καὶ τὸ μέγεθος Προπύλαια, ὃν μέρος εἶναι ἡ πρὸς τὰ ἀριστερὰ αὐτῶν Πινακοθήκη, ἥτις περιεῖχεν εἰκόνας· ἐστοίχισαν δὲ τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὲρ τὰ δισχίλια τάλαντα, ἥτοι περὶ τὰ ἔκατον ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν. Ἐπὶ Περικλέους ἐπερατώθη ὁ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (τῆς κοινῶς λεγομένης Ἀπτέρου Νίκης), ὅστις φωτοδιμήθη πρὸς αἰωνίαν μνήμην τῆς ἐν τοῖς μηδικοῖς πολέμοις γίνης τῶν Ἀθηναίων. Ἐπὶ Περικλέους ἀνφορδομεῖτο τὸ Ἐρέχθειον, τὸ ὄποιον ἐπερατώθη τῷ 407 π. Χ., προσέτι δὲ ἀνηγέρθη θορειοδυτικῶς τῆς Ἀκροπόλεως παρὰ τὴν ὄδον τὴν καλουμένην τῶν Τριπόδων τὸ Ὁδεῖον, ἐν Τραχυοῦντι δὲ ὁ ναὸς τῆς Νεμέσεως καὶ ἐν τῷ ἀκρωτηρίῳ Σουνίῳ ὁ ναὸς τῆς Σουνιάδος Ἀθηνᾶς. Ἐπὶ Περικλέους τέλος ἐρομοτομήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἰπποδάμου τοῦ Μιλησίου ὁ Πειραιεὺς· ἀνηγέρθησαν δ' ἐν αὐτῷ στοά, ναοί, θέατρα καὶ ἡ Ἰπποδάμειος ἀγορά. Ἐπὶ πάντων δὲ τῶν ἐπὶ Περικλέους γενομένων καλλιτεχνικωτάτων ἔργων τὴν γενικὴν ἐποπτείαν εἶχεν ὁ ἔξοχώτατος καλλιτέχνης καὶ στεγάντας τοῦ Περικλέους φίλος Φειδίας, ὅστις καὶ διεκδόμησε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν καλλιτεχνῶν τὸν Παρθενῶνα δι' ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων καὶ κατεσκεύασε τὸ ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος στηθὲν χρυσελεφάντινον ἀγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς. Αὐτὸς δὲ ὁ Φειδίας ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κέμωνος κατεσκεύασε καὶ τὸ μέγιστον χαλκοῦν ἀγαλμα τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς, τὸ ὄποιον εἶχεν ὄψις ἀνώτερον τῶν πεντάκοντα ποδῶν καὶ ἐτοποθετήθη ἐν τῇ Ἀκροπόλει μεταξὺ τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ Ἐρεχθείου. Τὸ ἀγαλμα τοῦτο ἦτο τόσον πελώριον, ὥστε, διὸ νὰ δεῖξωσι τὸ ὄψις του, ἔλεγον, διτὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κράνους τοῦ ἀγαλμάτος καὶ τὸ ἄκρον τοῦ δόρατος ἥδύναντο νὰ διωσιν οἱ θαλασσοποροῦντες ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Σουνίου, διπόθεν δύμας ἀληθιδῶς δὲν φάνεται ἡ Ἀκρόπολις.

Ἐπὶ Περικλέους δῆλον αἱ τέχναι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἀνεπτύχθησαν εἰς ὑψίστην τελειότητα. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἀνεψήνησαν οἱ μέγιστοι σοφοὶ πάντων τῶν αἰώνων, ἥτοι οἱ τραγικοὶ ποιηταὶ Σοφοκλῆς καὶ Εὐριπίδης, ὁ πατὴρ τῆς Ἰστορίας Ἡρόδοτος, ὁ πατὴρ τῆς Ιατρικῆς Ἰπποκράτης, ὁ ἀστρονόμος Μέτων καὶ οἱ δύο ἔξοχοι φιλόσοφοι Σωκράτης καὶ Ἀναξιγύρας. Ἐὰν δὲ προσθέσωμεν εἰς τούτους τὸν τραγικὸν ποιητὴν Αἰσχύλον, ὅστις πρὸ διλίγων ἐτῶν

είχεν ἀποθάνη, καὶ τοὺς ὄλιγον ὑστερὸν ἀκμάσαντας τοφούς, ἥτοι τοὺς ἴστορικους Θουκυδίδην καὶ Ξενορῶντα, τὸν ῥήτορα Λυσίκην, τὸν χωματικὸν ποιητὴν Ἀριστοφάνη καὶ τὸν φιλόσοφον Πλάτωνα, βλέπομεν, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περιχλέους καὶ ὄλιγον μετ' αὐτὴν ἡ διδάσκαλος τοῦ κόσμου.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

*Ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν
Χαιρωνείᾳ μάχης (431—338 π. Χ.).*

129

§ 37. Πελοποννησιακὸς πόλεμος (431—404 π. Χ.).

Ἄιτια τοῦ πολέμου. Αἴτια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἡ ζηλοτυπία τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν μεγάλην δόξαν καὶ δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ ἀμοιβαῖον μῆσος τῶν δύο τούτων πρωτευούσιν πόλεων. Πρὸς ἔκρηξιν λοιπὸν τοῦ πολέμου δὲν ὑπελείπετο εἰκῇ ἡ ἀφροδινή.

Ἄφοροι δὲ τοῦ πολέμου. Ἡ νῆσος Κέρκυρα ἦτο ἀποικία τῶν Κορινθίων. Ἔπειτα οἱ Κερκυραῖοι, ἀφ' οὗ ἀπέκτησαν ναυτικὴν δύναμιν καὶ πλοῦτον, ἰδρυσαν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας νέαν ἀποικίαν, τὴν Ἐπίδαμνον, ἡς τὴν θέσιν κατέχει σήμερον τὸ Δυρράχιον. Ἐν Ἐπιδάμνῳ συνέβησαν τῷ 438 ἐμφύλιοι ταραχαί, καθ' ᾧ ὁι άριστοκρατικοὶ ἔξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν· αἱ ταραχαὶ δὲ αὐτοῖς προκάλεσαν πόλεμον μεταξὺ Κορινθίων καὶ Κερκυραίων, διότι οἱ μὲν Κορίνθιοι ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῶν δημοκρατικῶν, οἱ δὲ Κερκυραῖοι ὑπὲρ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν ἔλαβον μέρος ὑπὲρ τῶν Κερκυραίων καὶ οἱ Ἀθηναῖοι (τῷ 433), οἱ Κορίνθιοι ἀντεκδικούμενοι τοὺς Ἀθηναίους ἐκίνησαν εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν Ποτείδαιαν, ἥτις ἦτο ἀποικίας μὲν αὐτῶν, σύμμαχος δὲ τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἀπέστειλαν πρὸς βοήθειαν αὐτῆς δισχιλίους στρατιώτας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἀριστέα. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ φθάνουσιν ἐκεῖ τεσσαράκοντα Ἀθηναῖκαί τριήρεις μετὰ δισχιλίων ὅπλω-

τῶν· οἱ δισχίλιοι δ' οὗτοι Ἀθηναῖοι ἐνωθέντες μετ' ἄλλων συμμάχων καὶ χιλίων προσέτι Ἀθηναίων ἐν Μακεδονίᾳ εὑρισκομένων συνεκρότησαν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 432 παρὰ τὴν "Ολυνθον μάχην πρὸς τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς συμμάχους, καθ' ἣν ἐνίκησαν τοὺς Κορινθίους, καίπερ πολεμήσαντας γεννάίως. Ἄλλ' ἡ νίκη αὐτῆς τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπέφερεν οὔτε τὴν ἀπογάρησιν τῶν Κορινθίων οὔτε τὴν παράδοσιν τῆς Ποτειδίκης. Διὸ τοῦτο ἐνισχυθέντες οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ νέων δυνάμεων πρῶτον μὲν ὑπέταξαν τὰς ἄλλας ἀποστάσεις πόλεις, ἔπειτα δὲ ἐποιεὶρκησαν τὴν Ποτειδίκην.

Ἡ Κόρινθος βαρέως φέρουσα τὰς ἀποτυχίας της καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ σώσῃ τοὺς ἐν Ποτειδίκῃ πολιορκουμένους Κορινθίους ἀπέστειλε πρεσβεῖς εἰς Σπάρτην, διπος ὁθήση αὐτὴν εἰς τὸν καὶ ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλεμον. Ἐν τῇ Σπάρτη εἶχον προσκληθῆ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἀντιπρόσωποι καὶ ἄλλων συμμαχιῶν τῆς Σπάρτης πόλεων· πάντες δ' οὗτοι οἱ ἀντιπρόσωποι κατεβόντων κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἵδικ δὲ οἱ Μεγαρεῖς καὶ οἱ Κορίνθιοι, οἵτινες ἔλεγον δὲι οἱ Ἀθηναῖοι ἥδικουν τὴν Πέλοπόννησον. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες βαρέως ἔφερον τὴν αὐξησιν τῶν Ἀθηνῶν, ἀπεφάσισαν τὸν πόλεμον. Ἄλλ' ἔπειδὴ ἦθελον ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ λάζωσι καιρόν, διπος προετοιμασθῶσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἔχωσι πρόρατον τοῦ πολέμου, ἀπέστειλαν εἰς Ἀθήνας τρεῖς πρεσβεῖας, δι' ὧν ἀγερώχως ἀπήτησαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα ἀπαρέδεκτα. Καὶ ή μὲν πρώτη πρεσβεία ἀπήτησε νὰ ἐκδιωχθῆται τῶν Ἀθηνῶν δις ἀπειδεῖς οἱ αἴτιοι τοῦ Κυλωνείου ἀγούς, εἰς οὓς ἀνήκει καὶ ὁ Ηερικλῆς, οἵτις ἐκ μητρὸς ἦτο ἀπόγονος τοῦ Ἀλκμεωνίδου Μεγακλέους. Ἡ δὲ δευτέρα πρεσβεία ἀπήτησε παρὰ τῶν Ἀθηναίων νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Ποτειδίκης καὶ ν' ἀρήσωσιν αὐτόνομον τὴν Αἴγιναν, μάλιστα δὲ νὰ καταργήσωσι τὸ φήμισμα, δι' οὖ ἀπεκλείσιοντο οἱ Μεγαρεῖς τῆς Ἀττικῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν ἀγορῶν τῶν συμμαχιῶν τῶν Ἀθηνῶν πόλεων. Ἡ δὲ τρίτη καὶ τελευταία πρεσβεία ἀπήτησε ν' ἀρήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐλευθέροις καὶ αὐτονόμους ἀπέστας τὰς ὑπὸ τὴν συμμαχίαν των πόλεις. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις ταύτας τῶν Σπαρτιατῶν, ἔξερράγη τέλος ὁ ὀλέθριος Πελοποννησιακὸς πόλεμος, οἵτις διήρκεσε, πλὴν τινῶν διακοπῶν, 27 ἔτη, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 431 μέχρι τοῦ 404 π. Χ. Δικιρεῖται δὲ ὁ πόλεμος οὗτος εἰς τρία μέρη.

ΜΕΡΟΣ Α'

38

Τὰ δύο πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀργίδαμος εἰσέβαλὼν μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐλεγέλατησε τὴν χώραν καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψε εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατὰ συμβουλὴν τοῦ Περικλέους ἐκλείσθησαν ἐντὸς τῆς πόλεως, συγχρόνως δὲ ἀπέστειλαν δύο στόλους, τὸν μὲν ἐξ ἑκατὸν τριήρων εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, τὸν δὲ ἐκ τριάκοντα εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Εὔβοιάς. Καὶ αἱ μὲν ἑκατὸν τριήρεις, ὡν ἐστρατήγει ὁ Καρκίνος μετὰ δύο ἄλλων, αὐξηθεῖσαι ὑπὸ πεντήκοντα κερκυραϊκῶν πλοίων, περιέπλευσαν τὴν Πελοπόννησον καὶ, ἀρ' οὖν ἐβλαψαν τὰ παράλια, ἐπέστρεψαν εἰς Ηειραι· ὃ δὲ ἐκ τριάκοντα τριήρων στόλος κατέστρεψε δύο πόλεις τῶν Λοκρῶν. Κατὰ τὸ κύτο θέρος τοῦ πρώτου ἔτους οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιπεσόντες κατὰ τῆς Αἰγίνης ἐξεδίωξαν ἀπαντας τοὺς Αἰγινήτας σὺν γυναικὶ καὶ τέκνοις ἐκ τῆς Αἰγίνης καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὴν νῆσον κληρούχους Ἀθηναίους. Τέλος περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους οἱ Ἀθηναῖοι ἐκστρατεύσαντες πανστρατικὴ ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Περικλέους εἰς Μεγαρίδα ἐλεγέλατησαν τὴν χώραν.

Περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔαρος τοῦ δευτέρου ἔτους ὁ Ἀρχίδαμος πάλιν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικήν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐκλείσθησαν πάλιν ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ ἀπέστειλαν στόλον εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ἄλλακα κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐνέσκηψεν ἐν Ἀθήναις φοβερὸς λοιμός, ὅστις ἦτο ἐξανθηματικός τις τυφειδής πυρετός· μετεδόθη δὲ οὗτος πρῶτον μὲν εἰς τὸν Ηειραιακὸν πλοῖον τινὸς πλεύσαντος ἐξ Αἰγύπτου, ἔπειτα δὲ εἰς Ἀθήνας, ἐνθα ἐλαβε τρικαλέαν ἐπίτασιν ἐνεκκ τοῦ καύσωνος καὶ τῆς ἐν τῇ πόλει συσσωρεύσεως ἀπείρου πλήθους· διήρκεσε δὲ περὶ τὰ τρία ἔτη καὶ πλείστους ἀπέστειλεν εἰς τὸν ἄδην. Θύμα τοῦ λοιμοῦ τούτου ἐπεσε περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 429 καὶ αὐτὸς ὁ Περικλῆς, ἐξηκοντούτης ὥν, ὅστις καὶ ἐπάρη μετ' ἐξαιρετικῶν τιμῶν ἐν Κερραμειῷ.

Κλέων· Ἀποστασία καὶ ὑποταγὴ τῆς Μυτιλήνης. Οἱ θάνατοι τοῦ Περικλέους ὑπῆρξε δυστύχημα μέγα καὶ ἀνεπανόρθωτον διὰ τοὺς Ἀθηναίους, διότι ἔκτοτε ἡ διοίκησις τῆς πόλεως περιέπεσεν εἰς γείρας τοῦ διεφθαρμένου δημαρχοῦ Κλέωνος. Κατὰ συμβουλὴν τούτου οἱ Ἀθηναῖοι ἐν ἔτει 429, ὅτε ὑπέταξαν τὴν ἀποστατήσασαν ἀπ'

αὐτῶν Μυτιλήνην ἀπεφάσισαν νὰ θανατώσωσιν ἀπαντας τοὺς Μυτιληναίους· ἀλλ' εὐτυχῶς μετὰ πολλὰς δυσκολίας ὑπερίσχυσε τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἡ γνώμη φρονίμων τινῶν πολιτῶν καὶ ἐπεισθῆ ὁ Ιάκως νὰ μεταβάλῃ τὴν σκληρὰν ἀπόρφασίν του καὶ νὰ θανατώσῃ τοὺς πρωταγόρους μόνον τῆς ἀποστασίας, οἵτινες ἦσαν ὑπὲρ τοὺς χιλίους. Συγχρόνως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι καθήρεσαν τὰ τείχη τῶν Μυτιληναίων καὶ παρέλαβον τὸν στόλον αὐτῶν· ἔτι δὲ ἀπέστειλαν εἰς Λέσβον τρισγιλίους κληρούχους καὶ ὑπεχρέωσαν τοὺς κατοίκους νὰ καλλιεργῶσι τοὺς ἄγρους καὶ ν' ἀποδίδωσιν εἰς τοὺς τρισγιλίους αὐτοὺς κληρούχους ἐπήσιον φόρον.

Καταστροφὴ τῶν Πλαταιῶν. Μεγαλειτέρων συμφορῶν ὑπέστησαν κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν αἱ Πλαταιαί. "Ἐκπαλαιοὶ οἱ Πλαταιεῖς ἦσαν πιστοὶ φίλοι τῶν Ἀθηναίων· διὰ τοῦτο δὲ οἱ Θηβαῖοι μισοῦντες αὐτοὺς εἶχον εἰσβάληται νύκτα τινὰ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου αἰφνιδίως εἰς τὰς Πλαταιάς διὰ 300 ἀνδρῶν. Καὶ τότε μὲν κατώρθωσαν οἱ Πλαταιεῖς νὰ διαφύγωσι τὸν κίνδυνον φοεύσαντες τοὺς ζητήσαντας νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν· ἀλλ' ἐπειτα δὲν κατώρθωσαν νὰ διαφύγωσι τὴν καταστροφήν, διότι οἱ Σπαρτιαταὶ γάριν τῶν φίλων των Θηβαίων πολιορκήσαντες ἐπὶ δύο ἔτη (429—427) τὰς Πλαταιάς, ἐκυρίευσαν αὐτάς. Σκληροτάτη δ' ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῆς πόλεως καὶ παντελῶς ἀνελεῖμονες ἐδείχθησαν οἱ Σπαρτιαταὶ πρὸς τοὺς νικηθέντας. Διακόσιοι Πλαταιεῖς καὶ 25 Ἀθηναῖοι αἰχμαλωτισθέντες κατεσφάγησαν, αἱ δὲ γυναῖκες ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ ἡ πόλις κατηδαφίσθη ἐκ θεμελίων.

Τὸ ἐν Σφακτηρίᾳ πάθοντα τῶν Σπαρτιατῶν. Κατὰ τὸ ἔθδομον ἔτος τοῦ πολέμου (425) ὁ πρώην στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Δημοσθένης, ὅστις τότε ἡτο ἴδιώτης, περιπλέων τὰ παράλια τῆς Μεσσηνίας κατέλαβε τὴν Πύλον. Οἱ Σπαρτιαταὶ μαθύντες τοῦτο προεῖδον τὸν κίνδυνον, ὅστις ἡπείλει τὴν Σπάρτην, διότι ἡ Σπάρτη δὲν ἀπειχεῖται ἐκεῖθεν εἰμὴ 400 μόδις στάδια, ἥτοι περὶ τὰ 72 σημερινὰ χιλιόμετρα, τουτέστι περὶ τὰς 15 ὥρας. Διὰ τοῦτο ἐσπευσαν πανταχόθεν καὶ ἀπέκλεισαν τοὺς ἐν Πύλῳ Ἀθηναῖους. Πρὸς ἐντελὴ δ' ἀποκλεισμὸν αὐτῶν κατέλαβον διὰ 420 ὄπλιτῶν τὴν ἀπέναντι τῆς Πύλου κειμένην νῆσον Σφακτηρίαν. Ἡ πολιορκουμένη φρουρὰ τῶν Ἀθηναίων, ἣν καὶ ἀντέσχεν εἰς τὴν πρώτην προσβολὴν τῶν Σπαρτιατῶν, δὲν ἦδον καταστραφῆσθαι εἰμὴ ἐπὶ τέλους νὰ παρασθοθῇ· ἀλλ' αἴφνης τετ-

σαράκοντα ἀθηναῖκαὶ τριήρεις πλεύσασαι ἐκ Ζακύνθου εἰσέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σφακτηρίας καὶ ἐπιπεσσοῦσαι κατὰ τῶν σπαρτιατικῶν πλοίων ἄλλα μὲν ἔκυρίευσαν, ἄλλα δὲ ἡνάγκασαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν ξηράν. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἐσώθησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἀμέσως ἐπολιόρκησαν τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ 420 Σπαρτιάτας. Βλέποντες δὲ οἱ Σπαρτιάται, ὅτι δὲν εἶχον ἀλπίδα νὰ σύρωσι τοὺς ἄνδρας των, ἔκριναν ἀναγκαῖον μετὰ μὲν τοῦ Δημοσθένους νὰ συμφωνήσωσιν ἀνακωχὴν ὅπλων, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας νὰ προτείνωσιν εἰρήνην. Κατὰ συμβούλην δρώσας τοῦ Κλέωνος αἱ προτάσεις τῶν Σπαρτιατῶν ἀπερρίφθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων οὕτω δὲ ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν. Ἄλλον πολιορκίαν τῆς Σφακτηρίας παρετείνετο, ἢ δὲ ἐν Πύλῳ φρουρᾷ τῶν Ἀθηναίων ἐταλαιπωρεῖτο, διότι δὲν εἶχε τροφάς καὶ πόσιμον ὕδωρ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τὰς ταλαιπωρίας ταύτας τῶν συμποιεῦτῶν των ἥρχισαν νὰ γογγύζωσι κατὰ τοῦ Κλέωνος, ὁ δημαγγός οὗτος ἀνακάλεσε ἐπὶ τοῦ βήματος κατηγόρησε τοὺς ἐν Σφακτηρίᾳ στρατηγούς ὡς δεῖλους καὶ ὑπεσχέθη, ὅτι ἡδύνατο αὐτὸς ἐντὸς εἰκοσιν ἡμερῶν νὰ κυριεύσῃ τὴν νῆσον. Τοιουτοτρόπως κατώρθωσε ν' ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ἡ στρατηγία. Πράγματι δὲ ἐπέτυχε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του, διότι, διεῖθεν εἰς Σφακτηρίαν, τὸ δάσος τῆς νήσου, τὸ ὄπιον ἀπέκρουπτε τὰς κινήσεις τῶν Σπαρτιατῶν, εἶχε καῆ, δὲ Δημοσθένης τὰ πάντα εἴχεν ἡδη ἔτουμα πρέσεις. Ἐνωθεὶς λοιπὸν μετὰ τοῦ Δημοσθένους κατώρθωσε μετὰ πεισματώδη ἀμυναν τῶν Σπαρτιατῶν ν' ἀποβιβάσῃ στρατὸν εἰς Σφακτηρίαν καὶ νὰ ἐξαγαγάσῃ τοὺς Σπαρτιάτας ὅπλιτας νὰ παραδοθῶσιν. Ἐκ τῶν 420 Σπαρτιατῶν οἱ μὲν 128 ἐφορεύθησαν πολεμοῦντες, πάντες δὲ οἱ λοιποί, 292, ἀπήγθησαν εἰς Ἀθήνας. Τοιουτοτρόπως διὰ τοῦ κατορθώματος τούτου ὁ Κλέων κατώρθωσε νὰ λάβῃ ἀνέλπιστον στρατηγικὴν δόξαν.

Θινάτος Βρασίδου καὶ Κλέωνος. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Σφακτηρίας οἱ Ἀθηναῖοι ἔκυρίευσαν τὰ Κύθηρα καὶ κατέλαβον τὴν Θυρέαν, ἥτις εἶναι μέρος τῆς σημερινῆς Κυνουρίας. Ήστερον δὲ ἐνικήθησαν παρὰ τὸ Δάλιον, κείμενον εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας. Ἐκεῖ ὁ Ἀλκιβιάδης ἔσφεσε τὸν διδάσκαλόν του Σωκράτην κινδυνεύοντα νὰ συλληφθῇ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μεγαλεπήσιος στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Βρασίδης θέλων ν' ἀπομακρύνῃ τῆς Πελοποννήσου τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἀθηναϊκῆς ἀποικίας Ἀμφιπόλεως καὶ ἡνάγκασεν αὐτὴν νὰ γίνη σύμμαχος τῆς Σπάρτης.

Οι Ἀθηναῖοι μαθόντες τοῦτο ἀπέστειλαν κατὰ τοῦ Βρασίδου τὸν Κλέων. Ὁ δὲ Κλέων ἐλθὼν εἰς Μακεδονίαν κατ’ ἀρχὰς μὲν ἐπετύγχανεν, ἀλλ’ ἔπειτα προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Βρασίδου πλησίον τῆς Ἀμφιπόλεως ἐνικήθη κατὰ κράτος καί, ἐν φοισχρῷς ἔφευγεν, ἐφονεύθη. Ἐν τῇ μάχῃ αὐτῇ ἔπεισε καὶ ὁ Βρασίδας γενναίως μαχόμενος καὶ ἐτάφη ἐντὸς τῆς πόλεως.

Νικείος εἰρήνην. Ἀφ’ οὗ ἐξέλιπον οἱ δύο φιλοπόλεμοι στρατηγοὶ Βρασίδας καὶ Κλέων, ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν δὲν ἦτο πλέον ἀδύνατος. Περὶ τὸ τέλος λοιπὸν τοῦ δεκάτου ἔτους τοῦ πολέμου (421) διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ συνετοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Νικίου καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Πλειστοάντος συνεμολογήθη πεντηκονταετής μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης εἰρήνη, ἣτις ἀπὸ τοῦ ἐργασθέντος ὑπὲρ αὐτῆς Νικίου ὄνομαζεται Νικίειος. Διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης ἀντηλλάχησαν οἱ αἰχμάλωτοι, ἀπεδόθησαν ἀμοιβαίως αἱ κυριευθεῖσαι πόλεις καὶ τέλος ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι αἱ θρησκικαὶ πόλεις, ὑπογρεούμενοι μόνον νὰ πληρώνωσι φόρον τινὰ εἰς τὰς Ἀθήνας.

ΜΕΡΟΣ Β'

39
 Ἀλκιβιάδης. Ὁ Νικίες ἐνόμιζεν, ὅτι διὰ τῆς συνομολογηθείσης εἰρήνης ἐμελλον ν’ ἀπαλλαχθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ μακρὸν τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου, ἀλλ’ εἰς τοῦτο ἡπατάτο, διότι πρὸς τὴν φιλειρηνικὴν πολιτείαν του καὶ σύνεσίν του ἀντέκειντο αἱ ἀνήσυχοι διαθέσεις, τῶν φιλοπολέμων, ιδίως τῶν νέων, καὶ τὰ κακτακτητικὰ ὄντειρα τῶν ἐξημμένων. Ψυχὴ δὲ τῶν ἀνησύχων τούτων ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης.

Ο Ἀλκιβιάδης ὁ υἱὸς τοῦ Κλεινίου ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῷ 452 π. Χ., ἥτο δὲ συγγενὴς τοῦ Ηερικλέους καὶ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους. Ἀλλ’ οὔτε τοῦ πρώτου τὴν σοβαρότητα εἶχεν οὔτε τοῦ δευτέρου τὸν θετικὸν χαρακτῆρα. Εἶχεν ἐκ φύσεως τὰ μέγιστα τῶν προτερημάτων καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐλαχτωμάτων. Ἡτο δηλαδὴ ὡραῖος, μεγαλοφυὴς καὶ φιλότιμος, ἀλλὰ καὶ ἐπιπόλαιος, αὐθάδης καὶ ματαιώφρων. Πάντοτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐκυμάνετο μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, ὁ δὲ γχρακτήρος του ἦτο τοσοῦτον ἀκανόνιστος καὶ διεστραχμένος, ὥστε οὐδὲ αὐτὸς ὁ μέγις διδάσκαλός του ἀδυνάθη νὰ τὸν διαρρουθίσῃ. Διηγοῦνται

δὲ περὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου πολλὰ παράδοξα, διὸ τῶν ὅποιων ἀρκούντως κατὰ τὴν νεανικήν του ἡλικίαν χαρακτηρίζεται. Ἀνδρωθεὶς δ' ὁ Ἀλκιβιάδης τόσον φιλόδοξος ἔγινεν, ὥστε πάντοτε προσεπάθει νὰ ὑπερβαίνῃ τοὺς συμπολίτες του κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν πολυτέλειαν. Διὸ τοῦτο προσῆλθέ ποτε εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας μετὰ ἐπτὰ ἀρμάτων καὶ ἐνίκησε. Τοῦτο δὲ ὅχι μόνον ἴδιώτης ἂλλ' οὕτε βασιλεὺς εἶχε ποτε κατορθώσῃ.

Ἐκστρατεία εἰς Σικελίαν. Τοιοῦτος ὁν δὲ Ἀλκιβιάδης δὲν ἔραδυνε νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἀνήσυχόν του πνεῦμα καὶ τὴν περὶ τὸ λέγειν ἐπιδειξύστητά του, διὸ νὰ πείσῃ τοὺς συμπολίτες του νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Σικελίκης διπλᾶς κυριεύσωσι τὴν μεγάλην καὶ πλουσίαν ἐκείνην νῆσον. Οἱ Ἀθηναῖοι θεωρήσουντες τὴν ὑποταγὴν τῆς Σικελίκης εὔκολον δὲν ἔραδυναν νὰ πεισθῶσιν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ προφασισθέντες, ὅτι ἥθελον νὰ βοηθήσωσι τοὺς κατόκους τῆς Σικελίκης πόλεως Ἐγέστης, πολεμοῦντας κατὰ τῆς μεγίστης τῶν πόλεων τῆς Σικελίκης, τῷν Συρακουσῶν, ἥτοι μακαραν στόλον ἐξ 134 πλοίων καὶ στρατὸν ἐκ 36 000 ἀνδρῶν διώρισκαν δὲ στρατηγοὺς τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν Νικίαν καὶ τὸν Λάζαρον.

Ἄλλ' ἐν ᾧ εἶχον περατωθῆ ἀι μεγάλαι διὸ τὴν ἐκστρατείαν παρασκευαί, πρώταν τινὰ εὑρέθησαν κεκομμέναι αἱ κεφαλαὶ τῶν λεγομένων Ἐρμῶν. Όνομάζοντο δὲ τοιουτοτρόπως τετράγωνοι στῆλαι, αἱ ὅποιαι ἀπέληγον πρὸς τὰ ἄνω εἰς κεφαλὴν θεοῦ ἢ ἥρωος καὶ ἐκόσμουν τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως. Τότε οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἀλκιβιάδου εὐρόντες εὐκαιρίαν, διὸ νὰ καταδιώξωσιν αὐτόν, διέδοσαν, ὅτι αὐτὸς μετὰ τῶν φίλων του διέπραξεν ἐν καιρῷ νυκτὸς τὴν ἀσεβὴ ταύτην πρᾶξιν, ἀκόμη δὲ ὅτι περιέπαιξε καὶ τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Οἱ Ἀλκιβιάδης ἀκούσας τὰς κατηγορίας ταύτας ἐζήτησε νὰ δικασθῇ ἀμέσως, ἀλλ' οἱ ἀντίπαλοι του, ἐπειδὴ ἐγνώριζον, ὅτι οὐδόλως θὰ ἥδυναντο νὰ βλάψωσιν αὐτόν, διότι καὶ ὁ λαός καὶ ὁ στρατὸς τὸν ἥγεπα, κατώρθωσαν ν' ἀναβληθῇ ἢ δίκη. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Σικελίαν μετὰ τῶν συστρατήγων του ἀκριτος δ Ἀλκιβιάδης (415).

Καταδίκη τοῦ Ἀλκιβιάδου. Μετὰ τὸν ἀπόπλουν τοῦ στόλου οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἀλκιβιάδου ἔπεισαν τὸν ἄκρον ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀλκιβιάδην εἰς Ἀθήνας πρὸς ἀπολογίαν. Ἐν ᾧ λοιπὸν εἶχε φθάσῃ οὗτος εἰς Σικελίαν καὶ συνεσκέπτετο μετὰ τῶν συστρατήγων του περὶ τοῦ σχεδίου τοῦ πολέμου, αἴρντος φθάνει εἰς Σικελίαν ἢ οὐρὰ ναῦς

Σαλαμινίκ, διὸ νὰ παροχλέῃ αὐτὸν καὶ τοὺς φίλους του. Ὁ Ἀλκιβιάδης λαβὼν τὴν πρόσκλησιν ταύτην ἐφάνη μὲν πρόσημος νὰ πλεύσῃ εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἐπειδότη σημεῖον εἰς τὴν Σαλαμινίαν· ἀλλ' ὅτε ἡ ιερὰ ναῦς ἔφθασεν εἰς τοὺς Θουρίους τῆς κάτω Ἰταλίας, κατώρθωσε μεθ' ἔλαυν τῶν φίλων του νὰ ἐκφύγῃ, ἐπειτα δ' εὑρὼν πλοῖον ἐπλεύσεν εἰς Πειλοπόννησον καὶ κατέρρυγεν εἰς τὸ "Ἀργος. Οἱ Ἀθηναῖοι μαθόντες τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ἐκλαβόντες αὐτὴν ὥς ὅμολογίαν τῆς ἐνοχῆς του κατεδίκασαν αὐτὸν ἐρήμην εἰς θάνατον. Τοῦτο μαθὼν οὗτος εἶπεν «Ἔγὼ θὰ δεῖξω εἰς αὐτούς, διτι ζῶ» καὶ μεταβάσεις εἰς Σπάρτην παρεκίνησε τοὺς Σπαρτιάτας νὰ καταλάβωσι τὴν Δεκέλειαν, διὸ νὰ βλέπτωσιν ἐκεῖθεν τὴν Ἀττικήν, ἀκόμη δὲ ν' ἀποστείλωσιν εἰς Σικελίαν τὸν στρατηγὸν Γύλιππον πρὸς βοήθειαν τῶν Συρακοσίων.

Ἡ ἐν Σικελίᾳ πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων (413). Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀλκιβιάδου ὁ Νικίας πολιορκήσας στενῶς τὰς Συρακούσας ἔφερεν αὐτὰς εἰς τὸν ἕσχατον κίνδυνον. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν ὁ Γύλιππος μετὰ τρισχιλίων ὀπλιτῶν πρὸς βοήθειαν τῶν Συρακοσίων, τὰ πρόγυμντα ὅλως μετεβλήθησαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦλθον εἰς μεγάλην στενοχωρίαν. Καὶ ἔσπευσε μὲν ἀμέσως ὁ Νικίας νὰ ζητήσῃ ἐξ Ἀθηνῶν ἐπικουρίας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν τοιαύτας ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Δημοσθένη καὶ Εὐρυμέδοντα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀφίξιν τῶν ἐπικουριῶν τούτων οἱ Ἀθηναῖοι ἐνικήθησαν κατὰ ξηρὰν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἀπώλεσαν δισγιλίους ἄνδρας, ἐπειτα δὲ καὶ κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τῶν Συρακοσίων καὶ Καρινθίων. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἥδυναντο νὰ παραχεινῶσιν ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Συρακοσίων δὲ ἔλλειψιν τροφῶν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἥδυναντο νὰ ἐξέλθωσι τοῦ λιμένος, διότι τὰ πλοῖα τῶν Συρακοσίων ἔκλειον τὴν εἰσόδον. Διὰ τούτους λοιπὸν τοὺς λόγους ἡναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι στρατόπεδον, ἀσθενεῖς καὶ πλοῖα καὶ ὑπεγώρησαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου ἐν μόνον ζητοῦντες πλέον, πῶς νὰ σωθῶσιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τελευταία ἐλπὶς των ἐξέλιπε, διότι, ἐν φύνεον, προσεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Γύλιππου καὶ τῶν Συρακοσίων καὶ ἡναγκάσθησαν μετὰ αἰματηρούς ἀγῶνας νὰ παραδοθῶσιν. Ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων Ἀθηναίων ἐπτακισχίλιοι μὲν κατεδικάσθησαν νὰ ὑπηρετῶσιν εἰς τὰ λατομεῖα τῶν Συρακουσῶν, πολλοὶ δὲ ἀπωλήθησαν καὶ δλίγιστοι κατώρθωσαν νὰ ἐπιστρέψουσιν εἰς Ἀθήνας. "Οχι δὲ διαγώτερον σκληρὴ ὑπῆρχεν ἡ

τύχη τῶν στρατηγῶν Νικίου καὶ Δημοσθένους, οἱ ὅποιοι ἐφονεύθησαν
ἐν Συρραϊκούσαις.

ΜΕΡΟΣ Γ'

Όλιγαρχία ἐν Ἀθήναις. Μαθόντες οἱ ἐν Ἀθήναις τὴν ἐν Σικελίᾳ συμφορᾷν ἐφοβήθησαν τὰ μέγιστα, διότι ἐνδιμισαν ἀφ' ἑνὸς μέν,
ὅτι οἱ ἔχθροι εὐθὺς ἥθελον πολιορκήσῃ τὰς Ἀθήνας κατὰ τε Ἑράν
καὶ κατὰ Θάλασσαν, ἀφ' ἑτέρου δέ, ὅτι οἱ σύμμαχοί των ἥθελον
ἀποστατήσῃ. Ἐν τούτοις μετὰ πολλῆς σπουδῆς συνέλεξαν στρατὸν
καὶ κατετακεύσαν πλοῖα, τὰ ὅποια καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὰ παράλια
τῆς Μικρᾶς Ασίας, διὸ νὰ προσέγωσι μὴ ἀποστατήσωσιν οἱ σύμμα-
χοι. Οὐ δὲ Ἀλκιβιάδης, δοτις εἶχεν ἀναγωρήσῃ ἐκ τῆς Σπάρτης.
ἥλθεν εἰς Σάμον, ὅπου εὑρίσκετο τότε ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος. Ἐκεί-
θεν δὲ ἐνεργῶν διὰ τοῦ Ἀθηναϊου Πεισάνδρου κατώρθωσε νὰ κατα-
λυθῇ ἡ ἐν Ἀθήναις δημοκρατία. Ἀνετέθη δὲ ἡ κυβέρνησις τῆς πό-
λεως εἰς τετρακοσίους ἔνδρας, ἀντὶ δὲ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου
ἔξελεξαν πεντακισχιλίους ἔνδρας, τοὺς ὅπιούς συνεκάλουν οἱ τετρα-
κοσίοι, ὅπότε ἥθελον. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ τετρακόσιοι οὗτοι προσεφέ-
ροντο πρὸς τὸν λαὸν τυρκννικῶς καὶ ἄλλους μὲν τῶν πολιτῶν ἐφό-
νευσκαν, ἄλλους δὲ ἐξώμισαν καὶ ἄλλους ἔρριψαν εἰς τὰ δεσμωτήρια,
ὅ λαὸς συνελθὼν εἰς τὴν Πνύκην κατέλυσε τὴν ὀλιγαρχίαν τῶν τετρα-
κοσίων καὶ παρέδωκε τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς πεντακισχιλίους. Τοιουτο-
πρόπως καθιδρύθη πολίτευμα, τὸ ὅποιον ἦτο κράμα δημοκρατίας καὶ
ολιγαρχίας. Τότε δὲ ἐψήρισεν ὁ λαὸς καὶ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἀλκι-
βιάδου.

Κάθιδος τοῦ Ἀλκιβιάδου. Μαθὼν δὲ Ἀλκιβιάδης τὴν ἀνάκλησιν
τοῦ προσεπάθησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του νικητῆς καὶ τρο-
παιοῦχος. Τοῦτο δὲ καὶ κατώρθωσε, διότι κατενίκησε τοὺς Λακεδαι-
μονίους πρῶτον μὲν εἰς δύο ναυμαχίας, ἐν Σηστῷ καὶ Ἀεύδῳ, ἐπειτα
δὲ λαμπρῶς παρὰ τὴν Κύζικον κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Τέλος,
δέ, ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὰς παρὰ τὸν Ἐλλήσποντον χώρας, κατέπλευσεν
εἰς Ηειραῖς τῷ 408 π. Χ. φέρων ἀπειρα λάφυρα καὶ σύρων πολλὰ
ἔχθρικὰ πλοῖα. Ἀφ' οὗ δὲ ἔγινε δεκτὸς ἐν Ηειραιεῖτ μετ' ἐνθουσια-
σμοῦ ὑπὸ τοῦ πλήθους, ἐνθάλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐξελέγη στρατηγὸς
αὐτοκράτωρ κατὰ Ἑράν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Καθαιρεσίς τοῦ Ἀλκιβιάδου (407). Ἐκλεγθεὶς ὁ Ἀλκιβιάδης στρατηγὸς ἐξέπλευσε μετὰ τινας μῆνας μετὰ ἑκατὸν πλοίων εἰς Σάμον καὶ προσωριμόσθη εἰς τὸ Νότιον, ἐπίνειον τῆς Κολοφῶνος, ἐν ᾧ ὁ στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων Λύσανδρος εὑρίσκετο μετὰ στόλου ἐντὸς τοῦ λιμένος Σάμου. Κατὰ τὰς ἡμέρας δὲ ἐκείνας ὁ Ἀλκιβιάδης θέλων νὰ συλλέξῃ χρήματα πρὸς μισθοδοσίαν τῶν ναυτῶν του ἀπεμακρύνθη τοῦ στόλου καὶ μετέβη εἰς Καρίαν. Ἀνέθηκε δὲ τὴν διοίκησιν τοῦ στόλου εἰς τὸν ὑπαντάρχον Ἀντίοχον, τὸν δόποιον διέταξε νὰ μὴ συνάψῃ ναυμαχίαν, μηδὲ ἐν ἐπιπλεύσωσι κατ’ αὐτοῦ τὰ σπαρτιατικὰ πλοῖα. Ἄλλος δὲ Ἀντίοχος θέλων, ὃς φάνεται, νὰ δοξασθῇ, κατεφρόνησε τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ συνεκρότησε πρὸς τὸν Λύσανδρον ναυμαχίαν, καθ’ ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἐνικήθησαν. Οὐ δὲ Ἀλκιβιάδης μαθὼν τὴν ἤτταν τῶν Ἀθηναίων ἐπανῆλθε καὶ προσκόλει τὸν Λύσανδρον εἰς ναυμαχίαν. Ἄλλος οὖτος, ἐπειδὴ ἦτο νικητής, δὲν ἔδεχετο. Ἐκ τῆς ἤττας δὲ ταύτης οἱ ἐν Ἀθήναις ἔχθροι τοῦ Ἀλκιβιάδου λαβόντες ἀφορμὴν κατηγόρησαν αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, διτὶ κατέστρεψε τὸν στόλον, διότι ἀφῆκε τὴν στρατηγίαν εἰς ἀνθρωπον ἀπειρον. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πειθέντες ἐκ τῆς κατηγορίας ταύτης καθήρεσσαν τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ ἀπέστειλαν ἀντ’ αὐτοῦ δέκα ἄλλους στρατηγούς, ὃν τὰ πρωτεῖα εἶγεν δὲ Κόνων. Οὐ δὲ Ἀλκιβιάδης μαθὼν ταῦτα καὶ φοβηθεὶς μετέβη εἰς τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον, ὅπου εἶχε κτῆμα τι ωχυρωμένον.

Πολιορκία τοῦ Κόνωνος ἐν Μυτιλήνῃ. Ἐν ἔτει 406, ἐπειδὴ ἔληξεν ὁ γρόνος τῆς ναυαρχίας τοῦ Λυσάνδρου, ἀπέστάλη ὑπὸ τῆς Σπάρτης διάδοχος αὐτοῦ ὁ τολμηρὸς Καλλικρατίδης. Ἰδὼν οὖτος τὸν Κόνωνα πλέοντα μετὰ τοῦ στόλου του πρὸς τὴν Σάμον ἐσπευσεν ἀμέσως πρὸς καταδίωξίν του καὶ διεκόψεις τὸν πρὸς τὴν Σάμον πλοῦν αὐτοῦ ἡνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς Μυτιλήνης, ὅπου ἐπλευσε καὶ αὐτὸς μετὰ 170 πλοίων. Ἐκεῖ λοιπὸν συνήφθη κρατερὰ ναυμαχία, καθ’ ἣν δὲ Κόνων ἀπώλεσε τριάκοντα πλοῖα καὶ ἡναγκάσθη ν’ ἀνελκύσῃ τὰ λοιπὰ τεσσαράκοντα ὑπὸ τὸ τεῖχος τῆς Μυτιλήνης. Πολιορκηθεὶς δὲ πάραυτα καὶ κατὰς ἔηράν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐσπευσε ν’ ἀπόστείλῃ δύο ἐκ τῶν ἀριστα πλεουσῶν τριήρων εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἀναγγείλῃ τὰ γεγονότα. Ἐκ τῶν τριήρων δὲ τούτων μόνη ἡ μία κατώρθωσε νὰ διεκφύγῃ τοὺς ἔχθρους καὶ νὰ πλεύσῃ εἰς Ἀθήνας· ἡ δὲ ἄλλη συνελήφθη ὑπὸ τῶν ἔχθρων. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι μαθόν-

Προσφυγή μωρού Εὐζενία!

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

89

τες τὴν πολιορκίαν τοῦ Κόνωνος συνῆλθον ἀμέσως εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἀπεράσπισαν νὰ ἔτοιμασθῶσιν 110 πλοῖα, νὰ ἐπιβιβασθῶσι δὲ εἰς αὐτὰ πάντες οἱ ἔχοντες στρατεύσιμον ἡλικίαν καὶ δοῦλοι καὶ ἑλεύθεροι. Ο νέος αὗτος στόλος εἰς διάστημα τριάκοντα ἡμερῶν καταρτισθεὶς ἐπλευσεν εἰς Σάμον, δημοσίᾳ μετ' αὐτοῦ καὶ δέκα Σάμια πλοῖα καὶ ὑπὲρ τὰ τριάκοντα τῶν ἀλλού συμμάχων. Ο δὲ Καλλικρατίδας μαθῶν τὴν ἐν Σάμῳ συνάθροισιν τῶν ἀθηναϊκῶν πλοίων ἀφῆκεν ἐν Μυτιλήνῃ 50 πλοῖα καὶ ἤρχοντα κατέθεν τὸν Ἐπεσσινον, αὐτὸς δὲ μετὰ 120 πλοίων ἀπέπλευσεν.

13 Ἡ παρὰ τὰς Ἀργινούσας ναυμαχία (406). Αποπλεύσας ὁ Καλλικρατίδας ἐκ Μυτιλήνης συνήντησε τὰ ἀθηναϊκὰ πλοῖα παρὰ τὰς Ἀργινούσας νήσους ἀπέναντι τῆς Λέσβου καὶ συνῆψεν ἐκεῖ κρατερὸν πρὸς τὰ ἀθηναϊκὰ πλοῖα ναυμαχίαν, καθ' ἣν νικηταὶ ἀνεδείχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ταύτη οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἀπώλεσαν 25 τριήρεις αὐτάνδρους, οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ὑπὲρ τὰς 75 καὶ τὸν Καλλικρατίδαν αὐτόν, ὅστις πεσὼν εἰς τὴν θάλασσαν ἥψανίσθη. Χειμῶν δὲ σφοδρότατος ἐπελθὼν ἡμιπόδισε τοὺς Ἀθηναίους στρατηγοὺς νὰ καταδιώξωσι τὸν ἔχθρικὸν στόλον καὶ νὰ διασφώσωσι τοὺς ναυαγούς. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐστέρησεν αὐτοὺς τοῦ ἀξιώματος καὶ μάλιστα τοὺς εἰς Ἀθήνας ἐπιστρέψαντας κατεδίκασεν ἀδίκως εἰς θάνατον. Ο δὲ Κόνων διεσώθη, διότι δὲν εἶχε λάθη μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν.

"Ολεθρος τῶν Ἀθηναίων παρὸ τοὺς Αἰγαίου ποταμούς (405). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καλλικρατίδου οἱ σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν ἀποστείλαντες πρέσβεις εἰς τὴν Σπάρτην ἐζήτησαν πάλιν ναύαρχον τὸν πανοδρυγὸν Λύσανδρον. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ νόμον εἶχον νὰ μὴ ἐκλέγωσι δις τὸν αὐτὸν ναύαρχον, ἀπέστειλαν ὡς τοιοῦτον τὸν Ἀρακον, ἀλλ᾽ ἔδωκαν εἰς αὐτὸν ὡς ὑποναύαρχον ἡ ἐπιστολέα, ὡς ἔλεγον οἱ Σπαρτιάται, τὸν Λύσανδρον. Τοιουτοτρόπως ἐτηροῦντο μὲν οἱ νόμοι τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ πραγματικῶς ἐδίδετο καὶ πάλιν ἡ ναυαρχία εἰς τὸν Λύσανδρον. Ἐλθὼν δ' οὗτος εἰς τὸν Ἐλλήσποντον πρῶτον μὲν ἀνώρθωσε τὰς γενομένας ζημιάς, ἐπειτα δ' ἐπετέθη κατὰ τῆς συμμάχου τῶν Ἀθηναίων πόλεως Λακυψάκου καὶ ἐκυρίευσεν αὐτὴν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατὰ πόδας πλέοντες μετὰ 180 πλοίων προσωριμότησαν παρὸ τοὺς Αἰγαίου Ποταμούς ἀπέναντι τῆς Λακυψάκου. Ἐκεῖ δὲ ἔσπευσεν ὁ Ἀλκιειάδης, ὅστις εὑρίσκετο ἐκεῖ πλησίον ὡς ἔξορ-

στος, καὶ συνεδρούεισε τοὺς Ἀθηναίους στρατηγοὺς ν' ἀποπλεύσω-
σιν ἔκειθεν. Ὅπέδειξε δηλαδὴ εἰς αὐτοὺς πρῶτον μὲν ὅτι δὲν εὔρι-
σκοντο εἰς λιμένα, δεύτερον δὲ ὅτι, ἐπειδὴ δὲν εἶχον πλησίον πόλιν
τινά, ἡνιαγκάζοντο νὰ φέρωσι τρόφιμα ἐκ τῆς Σηστοῦ, ἥτις ἀπεῖχεν
ἔκειθεν δέκα καὶ πέντε στάδια. Ἐλλ' οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ δὲν
ἡκουσαν τὴν ὁρθὴν συμβουλὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ἐξηκολούθουν
νὰ μένωσι προσωρινοὶ εἰς τὸ ἀλίμενον ἔκεινο μέρος. Ἐκεῖ λοι-
πὸν ἡμέραν τινὰ ὠφεληθεὶς ὁ Λύστανδρος ἐκ τῆς κουράτητος τῶν Ἀθη-
ναίων, οἵτινες εἶχον ἀρήση κενὰ τὰ πλοῖα καὶ εἶχον διασκορπισθῆ-
εις τὴν παραλίαν, ἐπιπίπτει αἰρνιδίως καὶ συλλαμβάνει πάντα τὰ
πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, πλὴν ὅκτω, τὰ ὅποια διασωθέντα κατέφυγον
ὑπὸ τὸν Κόνωνα εἰς τὴν Κύπρον, καὶ τῆς Παραλίου, ἢ ὅποια ἀπέπλευ-
τεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀνήγγειλε τὴν καταστροφήν. Τοιχίλιοι δὲ τότε
αἰγαλώποτοι Ἀθηναῖοι ἐσφάγγησαν ὑπὸ τῶν νικητῶν ἀνηλεῶς. Τοιου-
τορόπως ἔκει ἐν Αἴγις Ηποτκοῖς συνετρίβη ὄλοσγερῶς ἡ δύναμις
τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐν μιᾷ μόνῃ ὥρᾳ ἐπερατώθη ὁ μακροχρόνιος Πε-
λοπονησιακὸς πόλεμος.

Παράδοσις τῶν Ἀθηνῶν (404). Εὗθὺς μετὰ ταῦτα ὁ Λύσαν-
δρος καθυπέταξε τὴν Χαλκηδόνα, τὸ Βυζάντιον καὶ ἀπάσχει τὰς
συμμάχους τῶν Ἀθηνῶν πόλεις καὶ νήσους πλὴν τῆς Σάμου. Ἄφ' οὖ
δὲ κατέλυσε πανταχοῦ τὰς δημοκρατίας καὶ κατέστησεν εἰς ἐκά-
στην πόλιν ἐναὶ ἀρμοστὴν Λακεδαιμόνιον καὶ δέκα ἀρχοντας ἐγγω-
ρίους, ἀπέπλευσε μετὰ 150 πλοίων εἰς Πειραιᾶ καὶ ἤρχισε νὰ
ἐμποδίζῃ τὸν εἰσπλούν παντὸς πλοίου φέροντος τρόφιμα. Συγχρό-
νως δὲ καταβάς καὶ ὁ Ἱαγις ἐκ Δεκελείας καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ
ἐλθόντος ἑτέρου τῆς Σπάρτης βασιλέως Πλυσσείου ἐποιέρκει τὰς
Ἀθήνας κατὰ ξηράν. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπόν, ἐπειδὴ εὔρισκοντο εἰς
τοιαύτην πολιορκίαν καὶ ἐστεροῦντο συμμάχων, πλοίων καὶ τρο-
φῶν, ἡνιαγκάζοισαν μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις νὰ δεχθῶσιν
εἰρήνην, δι' ἣς ὑπεχρεώθησαν α') νὰ καθαιρέσωσι τὰ μακρὰ τείχη
καὶ τὰ τοῦ Πειραιῶς β') νὰ παραδώσωσι τὰ πλοῖά των πλὴν
δώδεκα· γ') νὰ ἀνακαλέσωσι τοὺς φυγάδας καὶ δ') νὰ ἔχωσι μετὰ
τῶν Λακεδαιμονίων τοὺς αὐτοὺς ἔχθρους καὶ φίλους καὶ ν' ἀκο-
λουθῶσιν αὐτοὺς ἡγουμένους καὶ κατὰ ξηράν καὶ κατὰ θάλασσαν.
Τοιουτορόπως λοιπὸν διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης παρέδοσαν εἰς τὴν
Σπάρτην αὐτὰ τὰ νεῦρα τῆς δυνάμεως των καὶ ἐγκατέλιπον τὴν

ήγεμονίαν ἔκεινην, η ὅποια εἶχεν ἀναδείξη τὴν πόλιν πλουσίαν, ισχυρὰν καὶ λαμπράν. Ἀφ' οὗ ἐπεκυρώθη ἡ εἰρήνη αὕτη, ἤρχισε τῇ 16 Μαΐου τοῦ 404 ὥπο τὴν ἐποπτείαν τοῦ Λυσανδρού, τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ἡ κατεδάρισις τῶν τειχῶν, ἐν ᾧ συγγρόνως αὐλητρίδες ἐποιεῖσαν τοὺς αὐλαίας, ὡς νὰ συνέβαινε μέγα τι εὐτύχημα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν κατεδάρισιν τῶν τειχῶν κατελύθη τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἐν Ἀθηναῖς καὶ ἐξελέγχησαν τριάκοντα ἄνδρες, εἰς τοὺς ὅποιους ἐπετράπη πᾶσα ἑζουσία καὶ ἡ συγγραφὴ νόμων, καθ' οὓς ἔμελλον νὰ πολιτευθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀφ' οὗ δέ γινεν ταῦτα, δὲ μὲν Ἄγιος καὶ δὲ Παυσανίας μετὰ τῶν στρατιωτῶν των ἀπῆλθον, δὲ δὲ Λύσανδρος ἐπλευσεν εἰς τὴν Σάμον, τὴν μόνην μείνασσαν πιστὴν σύμμαχον τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἡνάγκασσεν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ καὶ νὰ ὑποκύψῃ εἰς κυβέρνησιν ὀλιγοχροικήν. Μετὰ ταῦτα δὲ Λύσανδρος ἀπολύσας τὰ πλοῖα τῶν συμμάχων ἐπανῆλθεν εἰς Σπάρτην φέρων ἄπειρα λάφυρα. Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ μακρὸς καὶ φρικώδης Πελοποννησιακὸς πόλεμος, δστις ἐπήνεγκε μὲν τὴν ταπείνωσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν αὔξησιν τῆς Σπάρτης, ἐκλόνησεν δραῖς ἐκ βάθους τὴν Ἑλλάδα καὶ προητοίμασε τὸν ὄλεθρον αὐτῆς.

Θάνατος τοῦ Ἀλκιβιάδου. Μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηνῶν δὲ Ἀλκιβιάδης κατέρρυγεν εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ ἔκειθεν εἰς τὴν Φρυγίαν, διοι κατ' ἀπαίτησιν τῶν Σπαρτιατῶν ἐδολοφονήθη κατὰ δικταγὴν τοῦ σκοτειάπου Φαρναβάζου.]

§ 38. Οἱ τριάκοντα ἐν Ἀθηναῖς.

Διὰ τῆς ἐν Αἴγιος Ποταμοῖς καταστροφῆς ἡ πολιτικὴ δόξα τῶν Ἀθηναίων ἐξηρχνίσθη, διότι ἐκτὸς τῆς ταπεινώσεως, τὴν δόπιαν ὑπέστησαν οὗτοι, ἀπώλεσαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν των ἀναγκασθέντες ὥπο τῶν νικητῶν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἀφρότονον ἀρχὴν τριάκοντα ἄνδρῶν, οἵτινες διὰ τὰς ώμας καὶ ἀπανθρώπους πράξεις των δικαίων ὑστερον ἐκλήθησαν τύραννοι. Οἱ τριάκοντα οὗτοι ἄνδρες ἐξελέγχησαν ἐπὶ ἀρχοντος Ηυθοδώρου τούτων δὲ ἐπισημάτεροι ήσαν δὲ Κριτίας καὶ δὲ Θηραμένης. Ἐκλεχθέντες πάντες οὗτοι, διὰ νὰ συντάξωσι νέους νόμους, τὴν μὲν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτῶν ἔργου ἀνέβαλλον, ἤρκεσθησαν δὲ μόνον νὰ διορίσωσι πεντακοσίους βουλευτὰς καὶ

τὰς ἀλλας ἀρχὰς, καθὼς αὐτοὶ ήθελον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκυ-
βέρνων ἐπιεικῶς καὶ κατεδίκων καὶ ἐφόνευσον τοὺς συκοφάντας καὶ
τοὺς πονηρούς· ἀλλ' ἔπειτα, ἀφ' οὗ ἐλαθον παρὸ τοῦ Λυσάνδρου
φρουρὸν σπαρτιατικὴν ὑπὸ ἀρμοστὴν τὸν Καλλίειον, ἥρχισαν νὰ
καταδίώκωσι καὶ νὰ φονεύσωσι τοὺς πλουσίους, τοὺς δυνατούς καὶ
πάντας ἐκείνους, τῶν ὅποιων τὰς περιουσίας ήθελον ν' ἀρπάσωσι.
Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ θηριωδία αὐτῶν, ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν συνάρχοντά
των Θηραμένη κατεδίκασαν εἰς θάνατον, διότι ἐτόλμησε ν' ἀντιτείνῃ
εἰς τὰ σκληρά των μέτρων. Ἐφόνευσαν δὲ ἐντὸς ὀλίγου χρονικοῦ δια-
στήματος οὐγὶ ὀλιγωτέρους τῶν 1500 ἀνδρῶν.

*Ενεκα τῆς θηριωδίας τῶν τυράννων πλεῖστοι φιλελεύθεροι πολῖται·
ἔφυγον ἐξ Ἀθηνῶν εἰς ἃδε ἐκ τῶν φυγάδων ἡτο καὶ ὁ Θρασύβουλος,
ὅστις μετ' ἀλλων φυγάδων κατέφυγε εἰς Θήβας. *Ο γενναῖος οὗτος
ἀνήρ μὴν ὑποφέρων νὰ δικτελῇ ἡ πατέρις του ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν τυράν-
νων ἀνέλαβε νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτάν. Ήμέραν τινὰ λοιπὸν καταλαμβάνει
μετὰ 70 ὄμοφόρων τὴν Φυλήν, χωρίον κείμενον ἐπὶ τῆς Πάρνηθος ἐν
τοῖς μεθορίοις τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, καὶ ἐκεῖθεν, ἀφ' οὗ ηὔξησε
τοὺς διπλαδούς του εἰς 700, καταβαίνει εἰς τὴν Μουνιχίαν. Καὶ ἔσπευ-
σαν μὲν τότε οἱ τύραννοι μετὰ στρατοῦ ἐναντίον τοῦ Θρασύβουλου,
ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσαν, διότι, μάχης γενομένης ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ
Πειραιῶς, ἐνικήθησαν. Ἐν τῇ μάχῃ μάλιστα ἐκείνη ἐφονεύθησαν καὶ
δύο τῶν τυράννων, ὁ Κριτίας καὶ ὁ Ἰππόμαχος, οἱ δὲ λοιποὶ ἡναγ-
κάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς Ἐλευσῖνα. Τοιουτορόπως λοιπὸν
ἔλαβε πέρας ἡ τυραννικὴ ἔξουσία τῶν τοιάκοντα, ήτις διήρκεσεν ὅκτω
μῆνας, καὶ ἀνασυνέστη τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα.

§ 39. Σωκράτης.

Κατὰ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους χρόνους τὰ ἡθη τῶν πολιτῶν ἐν Ἀ-
θήναις εἶχον διαφθαρῇ ὑπὸ τῶν σοφιστῶν. Ήσαν δὲ οἱ σοφισταὶ ψευ-
δοφιλόσοφοι, οἵτινες διὸ τῆς διδασκαλίας των καὶ τῆς συζητήσεως με-
τέθαλλον τὸ ψεῦδος εἰς ἀληθείαν καὶ ἐν γένει διεσάλευσον τὰς βάσεις
τῆς θρησκείας, τῆς ἡθικῆς, τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς πολιτείας. Κατὰ
τῶν διαφθορέων τούτων ἀνέλαβε νὰ παλαίσῃ εἰς πνευματικὸς ἥρως.
Οὕτος δ' εἶναι ὁ κατὰ τὸ 469 π. Χ. ἐν Ἀθήναις γεννηθεὶς Σωκρά-

της, ὁ υἱὸς τοῦ Σωφρονίσκου, δόστις καὶ εἰς τὸ πεδίον τῶν μαχῶν πολλάκις διεκρίθη.

Ο Σωκράτης δὲν ἦτο γιγάντειός τις καὶ πλούσιος ἀνήρ. Ἡ οἰκία του ἦτο πενιχρά· ἡ μήτηρ του ἦτο μαῖα καὶ ὁ πατέρας του λιθοζόος. Καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης ἐν τῇ νεότητί του ἡκολούθησε τὴν τέχνην τοῦ πατρός του, ἔπειτα δὲ καταλιπὼν τὸ ἐργαστήριον τοῦ γλύπτου ἐνέκυψεν εἰς τὴν μελέτην τῶν παλαιοτέρων φιλοσόφων. Οὐ μόνον δ' ἐκ πλουσίου καὶ ἴσχυροῦ οἶκου δὲν κατήγετο ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ καὶ ἡ σωματικὴ αὐτοῦ κατασκευὴ οὐδὲν εἶχε τὸ ὥραξον. Ἡτο δύσμορφος, βραχὺς τὸ ἀνάστημα, προγάστωρ καὶ εἶχε τοὺς ὄμοις εὐρεῖς, τοὺς δρθαλμοὺς μεγάλους καὶ ἐξέχοντας, τὴν δὲν σιφήν, τὸ στόμα μέγα καὶ τὰ γείλη παχέα. Ἀλλ' ἐν τῷ σώματι ἐκείνῳ, τὸ δοποῖον τοσοῦτον ἡδίκησεν ἡ φύσις, ἐγκατέκει πνεῦμα ὑπέρτατον καὶ ἀρετὴ ἐξογκωτάτη. Ο Σωκράτης δηλαδὴ διέψευσε τὸ ἀξιώματα τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες παρεδέχοντο, δτι «οἷς ἡ μορφή, τοιάδε καὶ ἡ ψυχή».

Καταστὰς σοφώτατος ὁ ἀνήρ οὗτος ἐδίδασκε δημοσίᾳ καὶ δωρεὰν τοὺς νέους ἐνσπείρων εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν σπόρου σοφίας, δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας, ἥλεγχε δὲ καὶ ἐκαυτηρίας θυμασίων τὴν βλαβερὰν διδασκαλίαν τῶν σοφιστῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἐκ φύσεως ἀγαθός, πρᾶος, εὐφύης καὶ πνευματώδης, προσείλκυσεν εὐκόλως τὴν προσοχὴν πάντων τῶν νέων καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡκολουθεῖτο ὑπὸ πολλῶν μαθητῶν, τοὺς ὅποιους ἀπεκάλει φίλους καὶ ἑταίρους. Διδάσκων δτι ἡ ἐγκράτεια εἶναι βέσις τῆς ἀρετῆς, πρῶτος αὐτὸς ἐδίδε τὸ παράδειγμα, διέτι κατενίκα τὰ πάθη του, ἀπεδέχετο μετ' ἀπαθείας τὰς ὑβρεῖς τῆς φιλέριδος συζύγου του καὶ ἔζη μετὰ σκληραγγίκς περιπατῶν γυμνούποιους καὶ φορῶν τὸ αὐτὸ φόρεμα καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος καὶ ἐν καιρῷ θέρους. Ἐδίδασκε δὲ οὐχὶ κατ' οἶκον, ἀλλ' ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις τῶν τεχνιτῶν καὶ ἐν τοῖς γυμνασίοις τῶν παιδῶν καὶ τῶν νέων. Ο τρόπος τῆς διδασκαλίας του ἦτο διαλογικός· ἐρωτῶν δηλαδὴ καὶ λαμβάνων ἀπόκρισιν καὶ προχωρῶν εἰς διαλογικὰς συζητήσεις ἔπειθε τέλος τὸν συνδιαλεγόμενον. Διέσφαγε δὲ εἰς ἡμές τοὺς διεκλόγους του ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Ηλέτων, διέτι αὐτὸς ὁ Σωκράτης οὐδὲν βιβλίον συνέγραψεν.

Ἀλλ' ἐν καὶ τοσοῦτον ὁ Σωκράτης διὰ τῆς διδασκαλίας του ὠφέλησε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐλάχιμορυνε τὴν ἐλληνικὴν σοφίαν καὶ

ἐπιστήμην, εύρεθησαν Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἐμίσησαν αὐτὸν διὰ τὴν αὐτηρότητά του καὶ κατεμήνυσαν αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, διέφθειρε τοὺς νέους καὶ εἰσῆγε νέους θεούς· ἐκαλούντο δ' οἱ καταμηνύσαντες αὐτὸν Ἀνυτος, Μέλητος καὶ Λύκων. Καὶ παρουσιάσθη μὲν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς δίκης ὁ Σωκράτης πρὸ τοῦ δικαστηρίου καὶ ἀπειλογήθη θαυμασίως ἀποδείξας τὴν ἀθρότητά του, ἀλλὰ πλειοναρχητικά τῶν δικαστῶν ἐκηρύχθη κατ' αὐτοῦ. Οὕτω δὲ ὁ μέγας τῆς ἀληθείας διδάσκαλος κατεδικάσθη νὰ πήρῃ τὸ κάνειν.

Τὴν προτεραιόν τῆς καταδίκης τοῦ Σωκράτους εἶχεν ἀποπλεύσῃ εἰς Δῆλον ἐν ἐκ τῶν δύο ιερῶν πλοίοιν τῶν Ἀθηνῶν φέρον θυσίας τῆς πόλεως εἰς τὸν Ἀπόλλωνα· ἐπειδὴ δὲ κατὰ νόμον οὐδεμίᾳ θανατικῇ ποινῇ ἔχετελεῖτο πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ πλοίου, ὁ Σωκράτης ἔμεινεν ἐν τῇ φυλακῇ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας. Ἐκεῖ καθ' ἑκάστην συνήρχοντο οἱ μαθηταὶ τοῦ τεθλιψμένοι καὶ ἀπωρηγόρητοι καὶ συνδιέλεγοντο μετ' αὐτοῦ. Εἰς δὲ ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ, ὁ Κρίτων, κατορθώσας μετὰ παρέλευσιν ἡμερῶν τινων νὰ πείσῃ τὸν δεσμοφύλακα, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀλλοτε εὑρεγετήση, ἤλθε πρώιαν τινὰ εἰς τὴν φυλακὴν καὶ παρεκίνησε τὸν Σωκράτη νὰ φύγῃ εἰς Θεσσαλίαν. Ἄλλ' ὁ Σωκράτης δὲν ἐδέχθη τὴν πρότασιν, διὰ πειστικωτάτων δὲ λόγων ἀπέδειξεν εἰς τὸν Κρίτων, ὃτι καθῆκον τοῦ πολίτου εἶναι νὰ πειθηται εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ὁ μέγας φιλόσοφος Σωκράτης, δοτικός καὶ ὑπὸ τῆς Ηὐθίας ἀνεκηρύχθη σοφότατος πάντων τῶν ἀνδρῶν, ἔπιε τὸ κάνειν καὶ μετὰ ψυχικῆς γαλήνης ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 70 ἑτῶν (399 π. Χ.).

§ 60. Κύρου ἀνάδασις (401) καὶ κάθοδος τῶν μυρίων (400).

140
 Ὅτε διεζήγετο ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ἐβασίλευεν ἐν Περσίᾳ Δαρεῖος ὁ Β'. Τοῦτον ἀποθανόντα κατὰ τὸ 405 διεδέχθη ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ Ἀρταξέρξης ὁ Β', ὁ ἐπικαλούμενος Μνήμων. Τὸν βασιλέα τοῦτον ἀπεφάσισε νὰ ἐκθρονίσῃ ὁ νεώτερος ἀδελφός του Κύρος, οὗτος ἦτο συγγένης τῆς Λαδίας, Φρυγίας καὶ Κυππαρισίας καὶ ἀρχιστράτηγος τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων τῶν συναθροιζομένων εἰς τὴν πεδιάδα Καστωλοῦ. Ήρες τοῦτο δ' ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Ἀρταξέρκου μετὰ 100 000 βασιλέων καὶ 12 900 Ἑλλήνων μισθο-

φύρων. Τοις Ἑλληνικοῖς δὲ τούτου στρατοῦ προσταντο Ἑλλῆνες στρατηγοί, ὃν πρώτος ἦτο ὁ Λακεδαιμόνιος Κλέαρχος. Μετὰ τοῦ στρατοῦ λοιπὸν τούτου προχωρῶν ὁ Κῦρος πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀσίας συνῆψε παρὰ τὰ Κούναξα τῆς Βασιλιωνίας πεισματώδη μάχην πρὸς τὸν στρατὸν τοῦ ἀδελφοῦ του τὸν ἀποτελούμενον ἐξ ἑνὸς ἔκατον μυρίου ἀνδρῶν (401). Ἐν δὲ τῇ μάχῃ ταύτῃ μὲν Ἑλλῆνες ἐνίκων, ἀλλ᾽ ἐφονεύθη ὁ Κῦρος καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ μετ' αὐτῷ βάρδουι ἐτράπησαν εἰς φυγήν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου οἱ Ἑλλῆνες στρατηγοὶ συνελήφθησαν διὰ δόλου ὑπὸ τοῦ σατράπου Τισσαφέρους καὶ ἐθνατώθησαν. Ἀλλ' οἱ Ἑλλῆνες, ὃν καὶ ἔμειναν ἄνευ στρατηγῶν, δὲν παρεδόθησαν ἀλλ' ἐξέλεξαν νέους στρατηγούς, ὃν ἐπισημάτερος ἦτο ὁ Ἀθηναῖος Σενοφῶν, διότις εἶχε παρακολουθήσῃ τὸν Κῦρον χάριν περιηγήσεως. Τότε λοιπὸν ἤρχισεν ἡ περίφημος καθοδος τῶν μυρίων, καθ' ᾧ οἱ ἐπιστρέφοντες οὗτοι Ἑλλῆνες, τὰ πάνινα ὑπέφερον ἐκ τοῦ ψύχους, τῆς πείνης καὶ τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἐχθρῶν. Ἐπὶ τέλους, ἀφ' οὗ ὑπέστησαν μυρίους κινδύνους διερχόμενοι ὅργιονοςκεπῆ καὶ ποταμοὺς ὅρμητικούς, κατάφθισκαν ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς καρτερίας των, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς στρατηγικῆς ικανότητος τοῦ Σενοφῶντος νὰ φθίσωσιν εἰς τὸ μεταξὺ Ἐρεβούμ καὶ Τραπεζοῦντος ὅρος, τὸ ὅποιον δνομάζεται Θήγης. Ἐκεῖ, ὅτε εἰδόν τὴν θάλασσαν, ἐκράγγασσαν πάντες θάλασσα, θάλασσαν καὶ συγκεκινημένον ἐνηγκαλίσθησαν ἀλλήλους. Βεβαίως δὲ ἡ συγκίνησίς των ἦτο μεγίστη, διότι μετὰ τοσούτους κινδύνους καὶ ταλαιπωρίας, μετὰ στρέψεις καὶ ἀπελπισμὸν ἐν γώραις ἀπωτάταις καὶ βαρβαρικαῖς ἔθλεπον πάλιν τὰ γλαυκὰ ἐκεῖνα ὅδατα τοῦ Πόντου, τῶν ὅποιων δὲ φρόδες περιέβρεγε πόλεις φίλας, ἐν αἷς ἐλατρεύοντο οἱ αὐτοὶ πάτριοι θεοὶ καὶ ἐκαλεῖτο ἡ ἑθνικὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ἄφιξις αὐτη εἰς τὸ ὅρος, θεον ἐφοίνετο ἡ θάλασσα, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ τέλος τῆς κκύδου τῶν μυρίων, διότι ἐκεῖθεν μετὰ τινας ἐπιθέσεις, τὰς ὅποιας ὑπέστησαν διερχόμενοι τὴν χώραν τῶν Κόλχων, ἔφθασσαν εἰς τὴν ἐλληνικὴν πόλιν Τραπεζοῦντα. Μετὰ τριακονθήμερον δὲ διατριβὴν ἐν Τραπεζοῦντι ἔφθασαν εἰς τὴν ἐλληνικὴν παραθαλασσίαν πόλιν Κερασοῦντα, ἔνθα ἀριθμηθέντες εὑρέθησαν 8 600, οἱ δὲ λοιποὶ εἴχον ἀπολεσθῆ ὑπὸ τῶν πολεμίων, τῆς γιώνος καὶ τῶν νόσων. Ἐκ Κερασοῦντος μετὰ νέας περιπετείας ἔφθασαν εἰς Βυζάντιον. Ἀπ' ἐκεῖ δὲ τοὺς ἀπομείναντας ἐξ αὐτῶν, ἔξα-

κισχιλίους ὄντας, ὡδήγησεν ὁ Ξενοφῶν εἰς Πέργαμον τῆς Ἀσίας καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὸν Σπαρτιάτην στρατηγὸν Θίβρωνα, δστις ἐπολέμει κατὰ τῶν Περσῶν. Ἡτο δὲ ἔκρι τοῦ 399 π. Χ.

Ἡ ἀνάθεσις αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τοῦ Κύρου καὶ ἡ κάθιδος αὐτῶν διήρκεσεν ἐν ἔτοις καὶ τρεῖς μῆνας. Μανθάνομεν δὲ τὰ κατ’ αὐτὴν ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ Ξενοφῶντος τῆς ἐπιγραφομένης «Κύρου ἀνάθεσις». Λέγονται δ’ ἐν αὐτῇ μύριοι, ἦτοι δέκα χιλιάδες, οἱ ἐπιστρέψαντες Ἑλληνες, ἐν ᾧ, ὡς εἰδομεν, οἱ μετὰ τοῦ Κύρου ἀναβάντες ἦσαν 12 900, ἀφ’ ἑνὸς μὲν διότι ἴνανοι ἐξ αὐτῶν κατεστράφησαν μέχρι τῆς εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια ἐπανόδου, ἀφ’ ἑτέρου δὲ διὰ τὸ στρογγύλον τοῦ ἀριθμοῦ.

§ 61. Θίβρων. Δερκυλίδης. Ἀγησέλαος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου ὁ Τισσαφέρνης ἔγινε σατράπης ἀπόστοις σχεδὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐζήτησε παρὰ τῶν ἴωνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τελείων ὑποταγήν. Ἄλλ’ αἱ ἴωνικαὶ πόλεις ἀντέστησαν εἰς τὴν αἰτησίν του καὶ ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης. Αὕτη δὲ ἀπέστειλε τὸν ἀρμοστὴν Θίβρωνα μετὰ 5 300 ἀνδρῶν, εἰς οὓς προσετέθησαν καὶ πολλοὶ ἐθελονταὶ ἐκ τῶν ἴωνικῶν πόλεων καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ξενοφῶντα, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, προσωθέντες ἔξακισχύλοι εἰκόνων Ελλήνων. Μετὰ τοῦ στρατοῦ τούτου ὁ Θίβρων ἔκυρίευσε πλείστας πόλεις τῆς Μισίας καὶ τῆς Αἰολίδης καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς αἰγαίης Λαρίσου. Ἄλλ’ ἐν ᾧ ἡτοιμάζετο νὰ ἐκπορθήσῃ αὐτήν, ἀνεκλήθη εἰς Σπάρτην καὶ ἀντ’ αὐτοῦ ἀπεστάλη στρατηγὸς ὁ Δερκυλίδης, δστις κατώρθωσε νὰ γίνη κύριος καὶ τῆς Λαρίσου καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων.

Ἐν ᾧ ἐγίνοντο ταῦτα, βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ἔγινεν ὁ Ἀγησέλαος, δστις ἦτο μὲν βραχύσωμος, χωλὸς καὶ δύσμορφος, εἶχεν δόμως προικισμῆι ὑπὸ πλείστων ἀρετῶν καὶ μεγίστης γενναιότητος. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀναλαβὼν νὰ ἔξκολουθήσῃ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον εἰσέβαλε τῷ 396 π. Χ. μετὰ ὀκτακισχύλων ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ, ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς Πέρσας κατὰ κράτος παρὰ τὰς ὅχθας τοῦ Πακτωλοῦ ποταμοῦ, προσγέρησε νικητὴς εἰς τὰ ἐνδύτερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

§ 62. Κορινθιακός πόλεμος. Ἀνταλκίδειος εἰρήνη.

Ο σατράπης Τιθραύστης, δοτις εἶχε διαδεχθῆ τὸν Τισσαφέρνη, βλέπων τὸν κίνδυνον, τὸν ὄποιον διέτρεχεν ἡ Περσία ἐκ τοῦ Ἀγησιλάου, δοτις προυχώρει νικητὴς εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐσκέφθη νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τοῦ μίσους, τὸ ὄποιον εἶχον κατὰ τῆς Σπάρτης αἱ Ἀθηναὶ, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆραι καὶ τὸ Ἀργος. Ἀποστείλκει λοιπὸν εἰς τοὺς ισχυροὺς τῶν πόλεων τούτων χρήματα καὶ ὄποσχέσεις κατώρθωσε νὰ ἔξεγειρῃ τὰς πόλεις ταύτας εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης. Ο πόλεμος οὗτος κατ' ἀρχὰς μὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ Βοιωτικός, διότι αἱ ἐχθροπραξίαι ἥρχισαν ἐν Βοιωτίᾳ, δοτερον δὲ Κορινθιακός, διότι ἐπὶ 8 ἔτη (395—387) ἔξηκολούθησε περὶ τὴν Κόρινθον. Ἐνεκα τοῦ πολέμου τούτου οἱ Σπαρτιάται ἡναγκάσθησαν ν' ἀνακαλέσωσιν ἐκ τῆς Ἀσίας τὸν Ἀγησίλαον. Ἐλθὼν δὲ οὗτος συνῆψεν ἐν Κορωνείᾳ μάχην κατὰ τῶν συμμάχων, καθ' ἣν ἐνίκησε μέν, ἀλλ ἐπληγώθη, πολλοὶ δὲ τῶν στρατιωτῶν του ἐφονεύθησαν. Μετ' ὀλίγον ὁ Κόρων διοικῶν τοὺς στόλους τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Περσῶν κατέστρεψε τὸν σπαρτιατικὸν στόλον περὶ τὴν Κνίδον. δοτερον δὲ διὰ χρηματικῆς βοηθείας τῶν Περσῶν ἀνήγειρε τὰ μακρὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ περὶ τὸν Πειραιᾶ. Οἱ δὲ Σπαρτιάται βλέποντες ὅτι δὲν ἡδύναντο πλέον ν' ἀντιταχθῶσι πρὸς τόσους ἐχθρούς, ἀπεφάσισαν νὰ περιποιηθῶσι τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Ἀρταξέρξην. Ἀπέστειλαν λοιπὸν πρὸς αὐτὸν τὸν πονηρὸν Ἀνταλκίδειον εἰρήνην, τὴν ὄποιαν ἀποδέχθησαν πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος, διότι ἡσαν βεβρημέναι πλέον ἐν τῶν πολέμων καὶ ἔζητον ἡσυχίαν. Ἡσαν δὲ τὰ ἐν τῇ συνθήκῃ ὑπὸ τοῦ βασιλέως γραφέντα τοιαῦτα:

«Ἀρταξέρξης ὁ βασιλεὺς νομίζει δίκαιον αἱ μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις νὰ εἰναι ἴδιαι του, ὡς καὶ ἐκ τῶν νήσων αἱ Κλαζομεναὶ καὶ ἡ Κύπρος, τὰς δὲ ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας ν' ἀφήσῃ αὐτονόμους, πλὴν τῆς Λήμνου καὶ Ιμβρου καὶ Σκύρου αὐταὶ δέ, καθὼς καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις, νὰ εἰναι τῶν Ἀθηναίων. Κατ' ἐκείνων δέ, οἵτινες δὲν ἀποδέχονται τὴν εἰρήνην ταύτην, θὰ πολεμήσω ἐγὼ μετὰ τῶν συμφώνων πρὸς ταῦτα καὶ πεζῇ καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ διὰ νεῶν καὶ διὰ χρημάτων».

Διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης οἱ Ἑλληνες ἐδέσμευσαν ἀτυχῶς τὴν Ἐλ-

λάδα καὶ ἐκηλίδωσαν τὴν δόξαν αὐτῆς, ἵν εἶχεν ἀπὸ τῶν κατὰ τῆς Περσίας τροπαίων. "Ωστε δικαίως ὁ Πλούταρχος τὴν εἰρήνην ταύτην ὀνόμασεν ἔργον αἰσχρὸν καὶ ἀνόσιον.

§ 63. Τὰ μετὰ τὴν Ἀνταλκίδειων εἰρήνην συμβάντα.

Διὰ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης μόνον οἱ Σπαρτιάται εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες ὡφελήθησαν, διότι διὰ μὲν τῆς παραδόσεως τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικῶν πόλεων ἐκέρδησαν τὴν φιλίαν τῶν Περσῶν καὶ περιώρισαν τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων, διὸ δὲ τῆς διαταχθείσης αὐτονομίας τῶν πόλεων τῆς Ἐλλάδος ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα νὰ διαλύσαι πᾶσαν συμμαχίαν, νὰ διατηρῶσι δὲ μόνον τὴν ἴδιαν τῶν. Τὴν διοστήσιν δὲ τῶν Περσῶν ἔχοντες οἱ Σπαρτιάται ἐπεγέιροσαν νὰ ἐπιβληθῶσι μετὰ τυραννικῆς βίας ἐπ' ἐκείνων τῶν πόλεων, αἵτινες ἐν καιρῷ πολέμου ἐφάνησαν εὔνοϊκαι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τῆς Σπάρτης.

Ἐν ἔτει λοιπὸν 385 ἐπετέθησαν οἱ Σπαρτιάται κατὰ τῆς Μαντινείας καί, ἀφ' οὗ κατέστρεψαν αὐτήν, διεσκόρπισαν τοὺς κατοίκους εἰς τέσσαρας κώμας. Τῷ δὲ 384 ἐπετεθέντες κατὰ τοῦ Φλιοῦντος, πόλεως καιμένης κατὰ τὰ ΒΑ τῆς Ηελοποννήσου, ἡνάγκασσαν τοὺς κατοίκους νὰ δεχθῶσι τοὺς ἔξορίστους ἀριστοκρατικοὺς καὶ νὰ ἐδρυσασιν ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα. Μετὰ ταῦτα προσκληθέντες ὑπὸ τῶν Χαλκιδικῶν πόλεων Ἀκάνθου καὶ Ἀπολλωνίας, ὅπως βοηθήσωσιν αὐτὰς ἀγωνιζομένας κατὰ τῆς εὐδαίμονος Ὁλύνθου, ἀπέστειλαν στρατὸν καὶ μετὰ τριετῆ ἀγῶνα κατέβαλον τοὺς Ὁλυνθίους καὶ ἡνάγκασσαν αὐτοὺς νὰ γίνωσι σύμμαχοι τῆς Σπάρτης (380). Ἄλλ' ἡ κατὰ τῆς Ὁλύνθου ἐκστρατεία τῶν Σπαρτιατῶν ἐπήνεγκε καὶ ἄλλο τι συμβέν. Τοιοῦτο συμβένει εἴναι ἡ κατάληψις τῆς Καδμείας.

§ 64. Κατάληψις τῆς Καδμείας.

Ἐν ἔτει 382 π.Χ. ὁ στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Φοιβίδας μεταβαίνων εἰς Μακεδονίαν μετὰ τρισχιλίων Σπαρτιατῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ κατὰ τῶν Ὁλυνθίων ἀγωνιζομένου σπαρτιατικοῦ στρατοῦ καὶ διεργόμενος διὰ τῆς Βοιωτίας κατέλαβε δολίως τὴν ἀκρόπολιν τῶν Θηβῶν, τὴν Καδμείαν, διότι παρεκλήθη κρυφίως ὑπὸ τοῦ πολεμάρχου τῶν Θηβῶν καὶ φίλου τῶν Σπαρτιατῶν Λεοντιάδου. Προσεκάλεσε δὲ ὁ Λεοντιά-

δῆς τὸν Φαιείδαν πρὸς κατάληψιν τῆς Καδμείας, διότι ἐφοεῖτο τὴν δύναμιν τοῦ ἀντιπάλου του πολεμάρχου Ἰσμηνίου, ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς τῆς ἐν Θήβαις δημοκρατικῆς φατρίας, ἥτις ἦτο ἀντισπαρτιακή. Ἀφ' οὖν κατελήφθη ἡ Καδμεία, πάντες οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ ἀντισπαρτιακὸν κόμμα, οἵτινες ἦσαν 300 περίπου, φοβούμενοι τὸν βέβαιον θάνατον, ἔφυγον εἰς Ἀθήνας, μάνος δὲ ὁ Ἰσμηνίας δὲν προέλαβε νὰ ψύγῃ καὶ συλληφθεὶς ἐθνατώθη. Ἡ δὲ Σπάρτη κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφάνη, ὅτι ἡγανάκτησε διὰ τὴν αὐθαίρετον ταύτην πρᾶξιν τοῦ Φαιείδου, ἔπειτα δέ τῇ προτροπῇ τοῦ βασιλέως Ἀγησιλάου ἐνέκρινεν αὐτὴν ὡς καλήν. Θέλουσα δὲ ἡ Σπάρτη νὰ δεῖξῃ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τὴν κατὰ τοῦ Φαιείδου ἀγανάκτησίν της ἀρήρεσε παρὰ τοῦ αὐθαίρετου τούτου στρατηγοῦ τὸ στρατηγικὸν ἀξιώματος καὶ κατεδίκασεν αὐτὸν νὰ πληρώσῃ πρόστιμον.² Αλλὰ τὸ παράδοξον εἶναι, ὅτι ἡ Σπάρτη, ἀν καὶ παρεδέχθη ὡς αὐθαίρετον τὴν πρᾶξιν τοῦ Φαιείδου καὶ ἐτιμώρησεν αὐτόν, δὲν ἐθεώρησεν δύμας συμφέρον της νὰ ἐπανορθώσῃ καὶ τὴν πρᾶξιν, διὰ τὴν δύοιν ἐτιμωρήθη δ. Φαιείδας, ἀλλ' ἐξηκολούθει νὰ κατέχῃ τὴν Καδμείαν.

§ 65. Η Ελευθέρωσις τῆς Καδμείας.

Δευτέρα κατὰ θάλασσαν ἡγεμονέα τῶν Ἀθηναίων.

Ἐπὶ ὄλοκληρον τετραετίαν οἱ Σπαρτιάται κατεῖχον τὴν Καδμείαν καὶ ἐπροστάτευον τοὺς τυραννικῶν διοικοῦντας τὰς Θήβας πολεμάρχους Λεοντιάδην, Ἀρχίαν καὶ Φίλιππον. Ἄλλ' ἡμέραν τινὰ τοῦ 379 π. Χ. δώδεκα τῶν ἐν Ἀθήναις φυγάδων Θηβαίων, τῶν ὄποιων ἀρχηγὸς ἦτο δ. Πελοπίδας, ἀρ' οὖν ἐνεδύθησαν ὡς κυνηγοί, ἀνεγχώρησαν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ οὕτω μετημφιεσμένοι εἰσῆλθον ἀπαρατήρητοι εἰς Θήβας καὶ κατέλυσαν εἰς τὴν οἰκίαν ἐνὸς τῶν συνωμοτῶν, τοῦ Χάρωνος. Ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτη τοῦ οἰκίου συνῆλθον καὶ ἄλλοι Θηβαῖοι συνωμόται καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ δ. γρηγοριανοὺς τῶν πολεμάρχων Φυλλίδας. Συνεφωνήθη δὲ ὑπὸ τῶν συνωμοτῶν, δ. μὲν Φυλλίδας νὰ καλέσῃ τὴν ἐπομένην ἑσπέραν τοὺς πολεμάρχους εἰς συμπόσιον, οἱ δὲ περὶ τὸν Πελοπίδαν νὰ εἰσέλθωσι κατὰ τὴν ὥραν τοῦ συμποσίου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φυλλίδου μετημφιεσμένοι ὡς γυναῖκες καὶ νὰ θανατώσωσι τοὺς συμποσιαζοντας πολεμάρχους. Τὴν ἑπομένην λοιπὸν ἡμέραν προσεκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Φυλλίδου οἱ πολέμαρχοι εἰς τὸ συμπόσιον, εἰς τὸ

όποιον καὶ προσῆλθον δύο, ἢτοι ὁ Ἀρχίας καὶ ὁ Φίλιππος· κατὰ δὲ τὴν ὀρισμένην ὥραν τῆς νυκτὸς εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φυλλίδου καὶ οἱ μετημφιεσμένοι συνωμόται. Μεθ' ὅλην δύως τὴν μυστικότητα διάγονον ἔλειψε νὰ προδοθῇ ἡ συνωμοσία, διότι κατὰ τὴν ὥραν τοῦ συμποσίου ὁ Ἀρχίας ἔλαβεν ἐπιστολήν, δι' οὓς ἡγγέλλοντο εἰς αὐτὸν λεπτομερῶς τὰ τῆς συνωμοσίας, ἀλλ' ὁ Ἀρχίας, ἐπειδὴ ἦτο οἰνοθαρής, χωρὶς ν' ἀνοίξῃ τὴν ἐπιστολὴν ἔθηκεν αὐτὴν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον καὶ εἶπε τὸ παροιμιῶδες καταστὰν «ἔς αὔριον τὰ σπουδαῖα». Τέλος, δέ τοι οἱ πολέμαρχοι ἐμέθυσαν, ὕρμησαν οἱ κεκρυμμένοι συνωμόται εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ συμποσίου καὶ ἐπιτεθέντες κατὰ τῶν πολεμάρχων φονεύουσιν αὐτούς, εἰτα δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Λεοντιάδην ἐν τῷ οἴκῳ του. Μετὰ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἡγώθησαν καὶ μετ' ἄλλων πολλῶν συνωμοτῶν Θηβαίων καὶ πολλῶν Ἀθηναίων, ἐπίτηδες ἐξ Ἀθηνῶν ἐλθόντων, πολιορκοῦσι τὴν Καδμείαν καὶ μετὰ δλιγοήμερον πολιορκίαν ἀναγκάζουσι τοὺς Σπαρτιάτας νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτούς τὴν Καδμείαν καὶ νὰ ἐπιστρέψουσι κατηγυμμένοι εἰς Σπάρτην. Ηὕπερηφανος Σπάρτη δὲν ἡδυνάθη νὰ ὑπομείνῃ τὸ ῥάπτημα τοῦτο τῶν Θηβαίων καὶ ἀπεφάσισε νὰ κατακτήσῃ τὰς Θήβας καὶ τιμωρήσῃ τοὺς Θηβαίους. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν πολλάκις εἰσέβαλον εἰς τὴν Βοιωτίαν οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης Ἀγησίλαος καὶ Κλεόμβροτος, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Θηβαίων, διότι οὗτοι διφοροῦντο ὑπὸ δύο μεγάλων στρατηγῶν, τοῦ Πελοπίδου, δοτις συνέστησε τὸν ιερὸν λόχον, τὸν ἀποτελούμενον ἐκ νέων φιλοπατέρων, καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, δοτις ἐπενόησε τὴν λοξὴν φύλαγγα.

Εἰς τοὺς πολέμους τούτους τοὺς διεξαγόντας μεταξὺ Θηβαίων καὶ Σπαρτιάτων σύμμαχοι τῶν Θηβαίων ἦσαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους αἱ Ἀθηναὶ ἀνῆλθον πάλιν εἰς δόξαν, διότι διὰ τῶν ἐνεργειῶν δύο ἐπισήμων Ἀθηναίων, τοῦ Ιφικράτους καὶ Καλλιστράτου, συνεστάθη ἡ δευτέρα κατὰ θάλασσαν ἡγεμονία τῶν Ἀθηνῶν. Εέδομάκοντα καὶ ἐπτὰ δηλαδὴ πόλεις καὶ νῆσοι ἔγιναν σύμμαχοι καὶ ἀνεγνώρισαν τοὺς Ἀθηναίους ἡγεμόνας πληρώνουσαι εἰς αὐτοὺς φόρον συμμαχικόν. Τὴν ἡγεμονίαν δὲ τῶν πόλεων τούτων καὶ νήσων ἀναλαβόντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν δις τοὺς Σπαρτιάτας (τῷ 376 καὶ 375). Ἄλλ' ἐπειτα (τῷ 371) ἐγκατέλιπον ἐνεκαὶ ζηλοτυπίας τοὺς προοδεύοντας Θηβαίους καὶ ἔγιναν φίλοι τῶν Σπαρτιάτων.

§ 66. Ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη (371 π. Χ.).

Οἱ Θηβαῖοι διὰ τῶν δύο ἐνδόξων στρατηγῶν, τοῦ Ἐπαμεινάνδου καὶ τοῦ Πελοπίδου, κατώρθωσαν νὰ ὑποτάξωσιν ἀπάσσας τὰς ἐν Βοιωτίᾳ πόλεις. Ἡ Σπάρτη μὴ ἀνεχομένη τὴν πρόδον ταύτην τῶν Θηβαίων καὶ συνεννοήθεισα μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἀποστέλλει κατὰ τῶν Θηβῶν ἐν ἔτει 371 π. Χ. τὸν βασιλέα Κλεόμβροτον μετὰ 14 000 Σπαρτιατῶν καὶ συμμάχων. Ἐξακισχίλιοι καὶ τετρακόσιοι Θηβαῖοι ὅμως ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινάνδον καὶ Πελοπίδαν ἐπετέθησαν ἐν Λεύκτροις κατὰ τοῦ στρατοῦ τούτου καὶ κατετρόπωσαν αὐτὸν φονεύσαντες τετρακισιλίους, ἐν οἷς καὶ τὸν βασιλέα Κλεόμβροτον. Διὰ τῆς λαμπρᾶς ταύτης νίκης οἱ Θηβαῖοι ἀπέκτησαν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐταπείνωσαν τὴν δύναμιν τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἦν τότε ἐκαυχῶντο, ὅτι ἦσαν ἀήττητοι.

§ 67. Εἰσβολὴ τῶν Θηβαίων εἰς Ηελοπόννησον.

Μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην πλεῖσται πόλεις συνεμάχησαν μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν. Οἱ δὲ Ἀρκάδες, οἵτινες ἔως τότε ἦσαν διεσπαρμένοι εἰς μικρὰς κώμας, ἀπεφύσισαν νὰ συνενωθῶσι καὶ κτίσωσι πρὸς τὰ σύνορα τῆς Λακωνικῆς τὴν Μεγάλην πόλιν, ἥτοι τὴν σημερινὴν Μεγαλόπολιν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Σπαρτιάται ἡθέλησαν νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτούς, οἵτοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Θηβαίων. Οἱ δὲ Θηβαῖοι ἀποτελοῦντες μετὰ τῶν συμμάχων των δύναμιν 70 000 ἀνδρῶν καὶ στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινάνδου καὶ Πελοπίδου εἰσέβησαν τῷ 369 εἰς τὴν Ηελοπόννησον καὶ λεηλατήσαντες τὴν Δακκωνικὴν ἔφθασαν πρὸ τῆς Σπάρτης, εἰς ἣν δὲν ἦδυν ἡθῆσαν νὰ εἰσέλθωσι, διότι καὶ ἀνδρες καὶ γυναικες καὶ παιδες ὑπερήσπισαν αὐτὴν μετὰ ὑπερχνθρώπου γενναιότητος. Μετὰ ταῦτα οἱ Θηβαῖοι τῇ προτάσει τοῦ Ἐπαμεινάνδου προσεκάλεσαν τοὺς ἀπανταχοῦ διεσπαρμένους Μεσσηνίους, ὅπως κτίσωσι πόλιν, οἱ δὲ Μεσσήνιοι σπεύσαντες ἔκτισαν ὑπὸ τὸ ὄρος Ἰθώμην τὴν Μεσσήνην. Ταῦτα κατορθώσαντες οἱ Θηβαῖοι ἐπέστρεψαν εἰς Θήβας.

§ 68. Ἡ ἐν Μαντινείᾳ μάχη. (362 π. Χ.).

Οἱ Ἐπαμεινάνδος, δοτις τρὶς εἶχεν εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ηελοπόννησον, ἡναγκάσθη ἐν ἔτει 362 νὰ εἰσέλθῃ καὶ τετάρτην φοράν, διότι

σύμμαχοί τινες τῶν Θρησκίων είχον ἐνωθῆ μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Ἀθηναίων. Καὶ ἔφεσε μὲν πάλιν ὁ Ἐπαμεινώνδας πρὸ τῆς Σπάρτης καὶ μάλιστα προυχώρησε μέχρις αὐτῆς τῆς ἀγορᾶς, ἀλλὰ τόσον μεγάλην ἀντίστασιν εὗρεν, ὅστε ἡναγκάσθη ν' ἀποσυρθῆ εἰς Μαντίνειαν. Ἐκεῖ δ' ἐν Μαντίνειξ κατὰ Ίουνιον τοῦ 362 συνεκροτήθη φονικὴ μάχη, καθ' ἣν οἱ Σπαρτιάται καὶ πάλιν ἐνικήθησαν. Ἀλλ' ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐπληγώθη ὁ Ἐπαμεινώνδας θανατίμως; εἰς τὸ στήθος διὰ δόρατος. Καὶ ἀπεσπάσθη μὲν τὸ δόρυ ἀμέσως, ἀλλ' ἡ αἰχμὴ αὐτοῦ ἔμεινεν ἐν τῷ σώματι. Διὰ τοῦτο ὁ Ἐπαμεινώνδας ἔπεσε κατὰ γῆς καὶ ἀμέσως ἀπεκομίσθη ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης εἰς τὸ στρατόπεδον, ἔνθα οἱ ἵστροι ἐγνωμοδότησαν, διτι, ἐὰν ἀποσπασθῇ ἡ αἰχμή, θὰ ἐπέλθῃ ὁ θάνατος. Τὰς λέξεις ταύτας τῶν ἵστρων ἀκούσας ὁ Ἐπαμεινώνδας ἥρωτησε, τίνες ἐνίκησαν καὶ ἐὰν ἐσώθῃ ἡ ἀσπίς του. Ἄφ' οὖ δὲ ἥκουσεν, διτι καὶ οἱ Θηβαῖοι ἐνίκησαν καὶ ἡ ἀσπίς του ἐσώθη, εἶπεν «Ἄρα ἐστὶ τελευτὴν» καὶ διέταξε ν' ἀπεσπάσωσι τὴν αἰχμήν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰς τῶν θρηνούντων φίλων του εἶπε πρὸς αὐτόν· «ἀποθνήσκεις ἀτεκνος, ω̄ Ἐπαμεινώνδα», — «Μὰ τὸν Δία, εἶπε, καταλείπω δύο θυγατέρας, τὴν τε ἐν Λεύκτροις νίκην καὶ τὴν ἐν Μαντίνειᾳ». Τέλος ἡ κίχμη ἀπεσπάσθη καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐξέπνευσεν.

Ἐν ἑτοις πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἐπαμεινώνδου εἶχε φονευθῆ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ὁ Ηελοπίδας πολεμῶν κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τυράννου τῶν Φερῶν (τοῦ σημερινοῦ Βελεστίνου). Μετὰ τὸν θάνατον τῶν δύο τούτων μεγάλων ἀνδρῶν καὶ Θῆβαι κατέπεσον εἰς ἀσημότητα, νέκ δὲ δύναμις ἴσχυρὴ ἀνεφάνη πρὸς Βορρᾶν, ἡ Μακεδονία.

§ 69. Οἱ Μακεδόνες πρὸ τοῦ Φελέππου.

Τὸ μακεδονικὸν βασίλειον ἰδρύθη κατὰ τὴν ὀγδόνην π. Χ. ἐκατονταετηρίδα. Πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου τούτου καὶ ἔδρα τῶν βασιλέων κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἦτο ἡ ἐπὶ τοῦ Λυδίου ποταμοῦ "Εδεσσα, ἥτις καὶ Αἴγαιον ὄντερον ἐκκλεῖτο, ἀπὸ δὲ Ἀρχελάου τοῦ Β' ἦτο ἡ Πέλλα. Οἱ Μακεδόνες κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἐλεύθεροι, πρὸ τῶν περσικῶν δὲ πολέμων, διτι ὁ Πέρσης στρατηγὸς Μεγάθαζος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἡναγκάσθησαν νὰ γίνωσιν ὑποτελεῖς εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ηερσῶν Δαρεῖον. Ἡτο δὲ τότε βασιλεὺς τῶν

Μακεδόνων Ἀμύντας ὁ Α' (540—498 π. Χ.). Τούτου υἱὸς καὶ διάδοχος ὑπῆρξεν Ἀλέξανδρος ὁ Α' (498—454), αὐτὸς οὗτος δηλαδὴ, διστις ὑπὸ τοῦ Μαρδονίου ἀπεστάλη πρεσβευτής πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου τούτου, μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, οἱ Μακεδόνες ἀπέσεισαν τὸν περσικὸν ζυγόν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων ἔγινεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περδίκκας ὁ Β' (454—413) καὶ μετὰ τοῦτον Ἀρχέλαος ὁ Β' (413—399), διστις μετέστησε τὴν καθέδραν του ἀπὸ τῆς Ἐδέσσης εἰς Πέλλαν, εἰσήγαγεν ἐν Μακεδονίᾳ ἀγώνας ὁμοίους πρὸς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς καὶ ἐφίλοξένει ἐν τῇ κἀλῇ του Ἑλληνας ποιητάς, ὡς τὸν Εύριπίδην, καὶ καλλιτέχνας, ὡς τὸν Ζεῦξιν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχέλαου πλεῖστοι ἴσχυροι Μακεδόνες ἦριζον περὶ τοῦ θρόνου, ἵνας οὖ μετὰ ἐξ ἔτη ἔγινε βασιλεὺς Ἀμύντας ὁ Β' (393—369). Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου νέκι πάλιν περὶ τοῦ θρόνου ἤρχισαν ἔριδες. Πρὸς κατάπαυσιν δὲ τῶν ἔριδων μετέβη εἰς Μακεδονίαν ὡς διαιτητής ὁ Πελοπίδας, διστις ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ Ἀμύντου Ἀλέξανδρον τὸν Β', παρέλαβε δὲ μεθ' ἔχυτοῦ ὡς δῆμηρον τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸν περίφημον μετὰ ταῦτα γενόμενον Φίλιππον. Ἀλλὰ μετὰ ἐν ἔτος (τῷ 368) ὁ Πτολεμαῖος Ἀλωρίτης ἐφόνευσεν Ἀλέξανδρον τὸν Β' καὶ ἔγινεν αὐτὸς βασιλεὺς. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ Πτολεμαῖος τρία ἔτη, ἥτοι μέχρι τοῦ 365, διπάτε ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ δευτερότοκου τοῦ Ἀμύντου υἱοῦ, Περδίκκου τοῦ Γ'. Τέλος δὲ Ηερδίκκας οὗτος βασιλεύσας πέντε ἔτη ἔπεισεν ἐν τινὶ μάχῃ πολεμῶν πρὸς τοὺς Πλλυριούς ἀφῆκε δὲ υἱὸν ἀνήλικον, Ἀμύνταν τὸν Γ'. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον Περδίκκου τοῦ Γ' ἴσχυροί τινες Μακεδόνες ὀφελούμενοι ἐκ τῆς μικρᾶς ἡλικίας τοῦ Ἀμύντου προέβαλον ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου. Νέκι λοιπὸν ἔριδες ἤρχισαν ἐν Μακεδονίᾳ· ἔνεκα δὲ τῶν ἔριδων τούτων διέτρεχεν ἡ χώρα τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων.

§ 20. Φίλιππος ὁ Β' (359—336 π. Χ.).

Οτε δὲ οἱ Μακεδονία εὑρίσκετο ἐν μεγίστῃ ἀναρχίᾳ καὶ ἀνωμαλίᾳ, ὁ ἀδελφὸς Ηερδίκκου τοῦ Γ' Φίλιππος εὑρίσκετο εἰσέτι ὡς δῆμηρος ἐν Θήβαις, ἔνθα πλησίον τοῦ Ἐπαμειώνδου εἶχεν ἀνατραφῆ λαμπρῶς.

Ο Φίλιππος λοιπὸν οὗτος μαθὼν τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς πατρίδος του, δραπετεύει ἐκ Θηβῶν καὶ σπεύσας εἰς Μακεδονίαν ἀναλαμβάνει τὴν βασιλείαν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνγλίκου ἀνεψιοῦ του καὶ κατορθώνει ἐν διαστήματι ὀλίγου χρόνου νὰ ταπεινώσῃ πάντας τοὺς ἔχοντας ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου. Τοῦτο δὲ κατορθώσας σχηματίζει τὴν περίφημον μακεδονικὴν φάλαγγα, ὑποτάσσει τὴν Παιονίαν καὶ μέρος τῆς Ἰλλυρίας καὶ τέλος καταπατεῖ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνεψιοῦ του καὶ ἀναγγορεύεται Βασιλεὺς (359). Μετὰ ταῦτα στραφεὶς πρὸς τὰ παράλια ἔκυριευσε τὰς ἀποικίας τῶν Ἕλλήνων Ἀμφίπολιν, Πύδναν καὶ Ποτείδαιαν, ὡς καὶ πάντα τὰ παράλια τὰ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Στρυμόνος καὶ Νέστου, ἔνθα ὑπῆρχον πλούσια μεταλλεῖα χρυσοῦ, καὶ τέλος ἐπεξέτεινε τὴν ἀρχὴν του ἐν Θεσσαλίᾳ. Ταῦτα δὲ πάντα κατορθώσας δὲν προσεῆγε πρὸς ἄλλο τι εἰμὴ πᾶς ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος.

§ 71. Δημοσθένης. Υποταγὴ Χαλκιδικῶν πόλεων καὶ τῆς Ολύνθου εἰς τὸν Φίλιππον.

Θέλων δὲ Φίλιππος ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, μετεχειρίζετο πρὸς τοῦτο πᾶν μέσον καὶ κατώρθωσε νὰ ἔχῃ εἰς πλείστας πόλεις ἀνθρώπους μισθωτούς, οἵτινες ὑπεράσπιζον τὰ συμφέροντά του. Καὶ ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς Ἀθήναις πολλοὺς τοιούτους τῶν συμφερόντων του ὑπερασπιστὰς εἶχεν, ἐν οἷς διέπρεπεν δὲ ῥήτωρ Αἰσχύνης. Ἄλλ' ἂν καὶ εἴχε πολλοὺς ἐν Ἀθήναις φίλους, εἴχεν δῆμος καὶ ἀντιπάλους, οἵτινες δὲν ἐπεθύμουν ἄλλο τι εἰμὴ τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον. Τῶν ἀντιπάλων τούτων τοῦ Φίλιππου φοβερώτατος ὑπῆρχεν δὲ μέγιστος τῶν ῥητόρων τοῦ κόσμου Δημοσθένης, διτις διὰ τῶν κεραυνοβόλων λόγων του ἀνέλαβε ν' ἀνεγείρῃ ἐκ τοῦ ληθέργου τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὑπέδειξεν εἰς αὐτοὺς τὸν κίνδυνον, τὸν ὅποιον διέτρεχεν ἀπὸ τοῦ πανούργου Φιλίππου (351). Ἄλλαξ μεθ' ὅλα ταῦτα δὲ Φίλιππος ἔξηκολούθει τὴν κατακτητικήν του πορείαν καὶ πρῶτον μὲν διὰ τῆς βίας κυριεύει πολλὰς Χαλκιδικὰς πόλεις, ἐπειτα δὲ διὰ προδοσίας τὴν Ολύνθον, πρὸς βοήθειαν τῆς ὅποιας εἶχον ἀποστέλλῃ ἐπικουρίας τινὰς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ προτροπὴν τοῦ Δημοσθένους, ὅπότε ἔξεφώνησε τοὺς τρεῖς περιφέρμους Ολυνθιακοὺς λόγους του.

§ 72. Ἀνάμεξες τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος.

Καταστάς ὁ Φίλιππος ἴσχυρότατος βασιλεὺς δὲν περιέμενεν ἄλλο τι εἰμὴ νὰ εὔρῃ ἀφορμήν, ὅπως ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος. Τέλος ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη ὡς ἔξης. Ἐν ἔτει 356 π. Χ. οἱ Φωκεῖς εἶχον κακλιεργήση μέρος γῆς ἀνῆκον εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Ἀμφικτιονικὸν συνέδριον κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς ὑπέροχον χρηματικὴν ζημίαν, διήρπασαν οὗτοι τοὺς θησαυροὺς τοῦ ναοῦ καὶ βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ ἀλλών Ἑλλήνων ἔξεστράτευσαν κατὰ τῶν Θηβαίων, διότι εἰς αὐτοὺς τὸ συνέδριον εἶχεν ἀναθέση τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως του. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ἔτους 356 εἶχεν ἀρχίση ὁ Φωκικὸς ἥιερὸς λεγόμενος πόλεμος. Ἄλλ' ἐν ἔτει 346 οἱ Θηβαῖοι ἀπέκαμον πολεμοῦντες πρὸς τοὺς Φωκεῖς. Διὰ τοῦτο ἐζήτησαν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Φίλιππου, οὗτος δὲ λίγαν εὐχαρίστως εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατέλυσε τὸν Φωκικὸν πόλεμον. Δι' ἀποφάσεως δὲ τοῦ Ἀμφικτιονικοῦ συνέδριον ἀπασκι αἱ πόλεις τῆς Φωκίδος πλὴν μιᾶς κατεσκάψησαν, αἱ δὲ δύο ψῆφοι, τὰς ὅποιας εἶχον ἐν τῷ συνεδρίῳ οἱ Φωκεῖς, ἐδόθησαν εἰς τὸν Φίλιππον. Μετὰ ταῦτα ὁ Φίλιππος ἐστράφη πάλιν πρὸς Βορρᾶν καὶ ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του μέχρι τοῦ Δουνάθεως. Τότε δ' ἐποιιόρκησε καὶ τὸ Βυζάντιον ἀλλ' ἡναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν, διότι προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, τῶν ὅποιων στρατηγὸς ἦτο ὁ περίφημος Φωκίων.

§ 73. Ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ μάχη (338 π. Χ.).

Δὲν παρῆλθον πολλὰ ἔτη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Φωκικοῦ πολέμου, ὅπότε οἱ Λοκροὶ τῆς Ἀμφίστης κατηγορήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἥγτορος Αἰσχίνου εἰς τὸ Ἀμφικτιονικὸν συνέδριον, ὅτι ἐκκλιεργησκού μέρος γῆς ἀνῆκον εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἔνεκκ τούτου κατεδικάσθησαν εἰς χρηματικὴν ζημίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἤρνοῦντο οἱ Λοκροὶ τὴν πληρωμήν, τὸ συνέδριον προσεκάλεσε τὸν Φίλιππον νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν. Ὁ Φίλιππος λαβὼν τὴν πρόσκλησιν ἐσπευσεν ἀμέσως καὶ ὑπέταξε τοὺς Ἀμφιστεῖς. Ἄλλα μὴ περιοριζόμενος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀνατεθείστης εἰς αὐτὸν ἐντολῆς ἐράνη

ἔχων κατακτητικούς σκοπούς; ἐν Ἑλλάδι καὶ κατέλαβε τὴν ὁχυρὰν Ἐλάτειν τῆς Φωκίδος (τὸ σημερινὸν Δραχμάνι).

Ἡ δύγγελία τῆς καταλήψεως τῆς Ἐλάτειας, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐνεποίησε μέγχν τρόμον εἰς πᾶσκαν τὴν Ἑλλάδα. Δύο δὲ μεγάλαι πόλεις διὸ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἔζοχωτάτου ἡτορος Δημοσθένους ἀνέλαβον νὺν ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ήσκαν δὲ καὶ πόλεις αὗται αἱ Ἀθηναὶ καὶ αἱ Θῆραι, ἐνούμεναι ἐπισήμως τώρα κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀπωλείας τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ἐν ᾧ ἐπὶ αἰῶνας πρότερον ἤσκαν πολέμιαι πρὸς ἄλλήλας. Περὶ τὰς δύο ταύτας συμμάχους πόλεις ἐτάχθησαν καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν Ἑλλήνων, οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Κερκυραῖοι καὶ οἱ Φωκεῖς, οἱ Εὔβοες καὶ οἱ Ἀγαροί. Στρατὸς λοιπὸν ἀποτελούμενος ἐκ 40 000 ἀνδρῶν καὶ διοικούμενος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν Στρατοκλέους, Χάρητος καὶ Δυσικλέους καὶ τοῦ Θηραίου Θεοχένους, ὅρμῃ (τῷ 338) κατὰ τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ Φιλίππου, ὅστις ὥδη γε 30 000 πεζῶν καὶ 2 000 ἵππων καὶ εἴχε μεθ' ἔχυτος καὶ τὸν δεκακοτακτῆτην τοῦ Ἀλέξανδρου. Ἡ μάχη ὑπῆρξε πεισματώδης καὶ αἱρατηρά, πολλοὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἔφονεύθησαν, πάντες δ' οἱ ἀποτελοῦντες τὸν ἵερὸν λόγχον τριακόσιοι Θηραῖοι ἐπεσον νεκροί. Τέλος ὁ Φίλιππος ἐνίκησε.

Μετὰ τὴν φοβερὰν ταύτην ἤτταν τῶν Ἑλλήνων ἥδυνατο βεβαίως ὃ νικητὴς Φίλιππος νὺν καταλάβη τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς ἄλλας πόλεις· ἀλλὰ δὲν ἔπραξε τοῦτο, διότι σκοπὸς τοῦ Φιλίππου δὲν ἦτο νὺν καταστρέψῃ ὀλοτελῶς τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἐλάτειος, ἀλλὰ νὺν ἐνώσῃ ἀπόστας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του καὶ νὺν καταβάλῃ τὸ περσικὸν βασίλειον. Διὰ τῆς γενομένης λοιπὸν εἰρήνης ἥρκεσθη μόνον ὡς ἀναγγωρισθῇ ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν ἐν Κορίνθῳ συνελθόντων ἀντιπροσώπων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Μόνοι δὲ οἱ Σπαρτιῆται δὲν ἀπέστειλον εἰς Κόρινθον ἀντιπροσώπους, ἀλλ᾽ εἶπον, ὅτι πατροπαράδοτον εἰς αὐτοὺς ἦτο νὺν ἀρχασι καὶ οὐχὶ νὺν ὑποτάσσωνται. Τοιουτορόπως διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης οἱ Ἑλληνες ἐταπεινώθησαν, διότι ναὶ μὲν διετήρησαν τὴν ἐλευθερίαν των, ἀλλ᾽ ἡναγκάσθησαν νὺν ἀναγγωρίζωσι πλέον τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν. Πρὸς αἰνίσιαν μνήμην τῶν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ πεσόντων ἔστησαν μετὰ ταῦτα οἱ Ἑλληνες ἐν Χαιρωνείᾳ κολοσσιαῖον λίθινον λέοντα, τοῦ ὄποιού τὰ λείψανα σώζονται μέχρι σήμερον.

Ἀπελθὼν δὲ Φίλιππος τῆς Ἐλάτειος μετέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ

ηρχισε νὰ παρασκευάζηται διὰ τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν.
'Αλλ' αἱρνης, ἐνῷ ἡτοι μάζετο διὰ τὴν μεγάλην ταύτην ἐκστρατείαν,
ἐδολοφονήθη ὑπό τινος τῶν σωματοφυλάκων του, Παυσανίου ὀνομα-
ζομένου (336 π. X.).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΕΜΠΤΗ

'Απὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς
Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (338—146. π. X.).

§ 74. Ἐποχή τοῦ Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φίλιππου (336) ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Μακεδονίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ὅστις ἦτο τότε εἰκοστατὴ; τὴν ἡλικίαν. Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ὁ Ἀλέξανδρος κατέδειξεν ἔξοχά-
τα προτερήματα, τὰ ὄποια προήγγελλον τὸ μέλλον μεγαλεῖον του. 'Ο πατέρης του Φίλιππος ἐνωρίς εἶχεν ἐννοήση τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ· δὲ
δὲ εἰδεν αὐτὸν νὰ κατορθώσῃ ἐν τῇ παιδικῇ του ἡλικίᾳ νὰ δικαστῇ τὸν δῆμον θεσσαλικὸν ἵππον Βουκεφάλινν, δὲν ἥδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυά του ἀπὸ τῆς ὑπερβολικῆς χαρᾶς, ἀλλ' ἐναγκαλισθεὶς αὐ-
τὸν ἀνέκραξε· «Ζήτει, ὃ υἱέ μου, βασιλεύειν ἀλλην κατάλληλον διὰ
σέ, διότι οὐ Μακεδονία δέν σε χωρεῖ».

'Ο Ἀλέξανδρος ὡς μόνον ἐπροικίσθη ὑπὸ τῆς φύσεως; δι' ἐξόχων ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ ἡγεμόνησε νὰ λάθῃ καὶ ἀνατροφὴν σπανιωτάτην. Παιδαγωγοὶ τοῦ Ἀλέξανδρου ὑπῆρξαν μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου ἔτους τῆς ἡλικίας του ὁ συγγενής του Λεωνίδας, ὅστις ἦτο ἀνὴρ αὐ-
στηρὸς κατὰ τὰ ἥθη, καὶ ὁ Ακρρόντης Λυσίμαχος. 'Απὸ δὲ τοῦ δεκά-
του τρίτου ἔτους καὶ ἐφεξῆς ἀνέλαβε τὴν διάπλασίν του ὁ μέγιστος φιλόσοφος Ἀριστοτέλης, ὅστις καὶ ἀνέδειξεν αὐτὸν ἀνθρωπὸν τέλειον καὶ βασιλέα μέγιστον.

'Ο Ἀλέξανδρος, ὅτε παρέλαβε τὴν βασιλείαν, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εύ-
ρεθη πρὸ μεγάλων κινδύνων, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν πολλοὶ τῶν ἐν Μακε-
δονίᾳ ἴσχυρῶν ἐνήργουν ν' ἀρπάσωσι τὴν βασιλείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ
πολλοὶ ἐλληνικοὶ πόλεις θέλουσαι ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν
τῶν ἐξηγέρθησαν κατ' αὐτοῦ. 'Ἐν Ἀθήναις μάλιστα καὶ ἐξέγερτις τῶν

πολιτῶν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Δημοσθένους ἀπέβη τοιαύτη, ὥστε δὲ μὲν Δημοσθένης ἀναβὰς ἐπὶ τοῦ βίκυρτος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἔξυμνησε τὴν πρᾶξιν τοῦ δολοφόνου Παυσανίου καὶ ἔξυρισε τὸν Ἀλέξανδρον ἐπονομάσας αὐτὸν ἀνθρωπὸν εὐήθη, ὃ δὲ δῆμος ἐκ τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους πεισθεὶς ἐψήφισε νὰ τελεσθῇ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου εὐχαριστήριος πρὸς τοὺς θεοὺς θυσία. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἢν καὶ εὑρέθη πρὸ τοιούτων κινδύνων, οὐδόλως ἐδίστασε. Καὶ πρῶτον μὲν κατέβαλε τοὺς ἐπιζητοῦντας τὴν βασιλείαν ἀντιπάλους του, ἔπειτα δὲ μετὰ μεγίστης ταχύτητος διηυθύνθη κατὰ τῆς Ἐλλάδος ἄγων φοβερὸν στρατόν. Εἰσεβαλὼν δὲ εἰς τὴν Ἐλλάδα, τοσοῦτο κατέπληξε τοὺς Ἑλληνας, ὥστε, ὅτε ἐφίκασεν εἰς Κόρινθον, πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἀπέστειλαν ἐκεῖ ἀντιπροσώπους, οἵτινες ἀνεκήρυξαν αὐτὸν, ὡς ἄλλοτε εἶχον ἀνακηρύξῃ τὸν πατέρα του, ἀρχιστράτηγον τῶν Ἑλλήνων διὰ τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον. Μόνοι δὲ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Σπαρτιατῶν ἤρνήθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν Ἀλέξανδρον ὡς ἀρχιστράτηγον, εἰπόντες ὅτι πατροπαράδοτον ἦτο εἰς αὐτοὺς νὰ στρατηγῷσι καὶ οὐχὶ νὰ στρατηγῶνται. Ἐν τούτοις δὲ Ἀλέξανδρος, ἢν καὶ ἡδύνατο εὐκόλως νὰ ἔχανεικάσῃ αὐτοὺς νὰ ὑποκύψωσι, δὲν ἤδει τοιούτης, διότι δὲν ἐνόμισε πρέπον νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίκυν κατὰ τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἐκείνης πόλεως, ἀφ' οὗ πᾶσαι αἱ ἄλλαι πόλεις οἰκειοθελῶς ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν του. Τέλος δὲ ἀπελθὼν ἐν Κορίνθῳ ἐπανῆλθεν εἰς Μακεδονίαν, διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἀναγκαίας παρασκευάς διὰ τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον.

Φθάσας εἰς Μακεδονίαν δὲ Ἀλέξανδρος ἔκρινε φρόνιμον, πρὸν ἀρχίση τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, νὰ ἔξεσφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν του ἐπὶ τῶν Ἰλλυρῶν, Παιίνων καὶ Θρακῶν, οἵτινες, ἢν καὶ εἶχον ὑποταχθῇ εἰς τὸν Φίλιππον, ἐδείκνυον διαθέσεις ἐπαναστατικές. Ὁρμησε λοιπὸν κατ' αὐτῶν καὶ ἐν διάγραφη χρόνῳ ὑπέταξεν αὐτούς. Ἄλλ' ἐν φέντεσκετο εἰσέτι ἐκεῖ, διεδόθη αἴρηντος ἐν Ἐλλάδι, ὅτι πολεμῶν πρὸς τοὺς λαοὺς ἐκείνους ὅχι μόνον ἐνικήθη, ἀλλὰ καὶ ἐφονεύθη. Ἡ φήμη αὕτη προκατέστη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, χράν καὶ ἀγαθλίσιν εἰς τοὺς Ἑλληνας· πρῶτοι δὲ οἱ Θηβαῖοι συγκροτήσαντες ἐκκλησίαν ἔξέδωκαν ψήφισμα, διὰ τοῦ ὅποιου ἀνεκήρυξαν τὴν ἐλευθερίαν των καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀποστασίαν πολλοὶ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὑπεσχύθησαν νὰ μιμηθῶσι τὸ παρόδειγμα τῶν Θηβαίων καὶ νὰ βοηθήσωσι αὐτοὺς μέλλοντας νὰ πολεμήσωσι

κατὰ τῶν Μακεδόνων. Ἀλλ' ἐν φῶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει εὑρίσκοντο τὰ πράγματα, φθίνει αἰφνίς πρὸ τῶν Θηβῶν δὲ Ἀλέξανδρος μετὰ εἰκοσακισχιλίων πεζῶν καὶ τρισχιλίων ἵππων καὶ προσβαλὼν τὴν πόλιν κυριεύει αὐτὴν ἐξ ἑρόδου ἔπειτα δὲ κατασκάπτει αὐτὴν ἐκ θεμελίων, πλὴν τῆς Καδμείας, τῶν ναῶν καὶ τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ Πινδάρου. Τοῦτο δὲ τὸ πάθημα τῶν Θηβαίων τασσοῦτο κατετάραξε τοὺς ἄλλους Ἑλληνας καὶ ιδίως τοὺς Ἀθηναίους, ὃστε ἔσπευσαν οὗτοι ν' ἀποστείλωσι πρὸς αὐτὸν πρέσβεις καὶ νὰ ζητήσωσι παρ' αὐτοῖς συγγνώμην διὰ τὰς ἐπαναστατικὰς διαθέσεις των. Τέλος δὲ δὲ Ἀλέξανδρος συγχωρήσας αὐτοὺς ἐπανῆλθεν εἰς Μακεδονίαν.

§ 25. Ἡ παρὰ τὸν Γρανικὸν μάχη. Υποταγὴ
τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

150
 Ἐπιστρέψας δὲ Ἀλέξανδρος εἰς Μακεδονίαν ἦρχισε νὰ παρασκευάζηται διὰ τὴν κατὰ τῆς Περσίκης ἐκστρατείαν. Ἐν ἔτει λοιπὸν 334 ἀφῆκεν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπίτροπον τῆς βασιλείας τὸν φίλον του Ἀντίπατρον μετὰ 13 000 στρατιωτῶν, αὐτὸς δὲ μετὰ 30 000 πεζῶν καὶ 5 000 ἵππων διέβη τὸν Ἐλλήσποντον καὶ διηυθύνθη πρὸς τὸν Γρανικὸν ποταμόν. Διαβὰς δὲ τὸν ποταμὸν ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἐν τῇ δεξιᾷ ὅχθῃ παρατεταγμένου περσικοῦ στρατοῦ, ἀποτελουμένου ἐξ εἰκοσακισχιλίων ἵππων καὶ ἰσχρίθμων πεζῶν, καὶ μετὰ φονικὴν μάχην, καθ' ἣν ἐκ μὲν τῶν Περσῶν ἐφονεύθησαν γύλιοι ἵπποις καὶ πάντες σχεδὸν οἱ πεζοί, ἐκ δὲ τῶν Μακεδόνων μόνον 115, ἀνεδείχθη νικητής. Ἐν τῇ μάχῃ δύος ταύτη ἐκινδύνευσε νὰ πέσῃ καὶ αὐτὸς δὲ Ἀλέξανδρος, ἀλλ' ἐσώθη ὑπὸ τοῦ στατηγοῦ Κλείτου, διότι μετὰ μεγάλης ἔτοιμότητος δὲ Κλείτος προέλαβε καὶ ἀπέκοψε τὴν χεῖρα Πέρσου τινὸς στρατηγοῦ, διότιος ἡτοιμος νὰ κατενέγκῃ ἐν τῶν ὅπισθιν θυντηρόρον τραῦμα κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Μετὰ τὴν παρὰ τὸν Γρανικὸν μάχην δὲ Ἀλέξανδρος ἔγινε κύριος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐπειτα δὲ διελθὼν τὴν Λυκίαν, Παριφυλίαν καὶ Πισιδίαν ἔφθασεν εἰς Γόρδιον. Ἐν Γόρδῳ εὑρίσκετο ὁμαξῖς ἀρχαῖοι τινὸς βασιλέως, εἰς τὸν δυμὸν τῆς ὄποιας (εἰς τὸ προέχον τῆς ἀμάξης ξύλον, εἰς τὸ ὄποιον ἐζεύγνυντο οἱ ἵπποι) ἡτο δεδεμένος διὰ φλοιοῦ κρανείας (κρανιᾶς) πολύπλοκος τις δεσμός, ὃστις ὠνομάζετο Γόρδιος δεσμός. Υπῆρχε δὲ χρησμός τις κατὰ τὸν ὄποιον, ὃστις ἦθελε λύση

τὸν δεσμὸν τοῦτον, ἔμελλε νὰ γίνη κύριος ἀπάσης τῆς Ἀσίας. Ὁ Ἀλέξανδρος λοιπόν, ἐπειδὴ δὲν ἦδυνθῆ νὰ λύσῃ τὸν δεσμόν, ἔκοψεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους καὶ τοιουτοτρόπως λύσας αὐτὸν ἐπλήρωσε τὸν χρησμόν.

Ἄναχωρήσας ἐκ Γορδίου ὁ Ἀλέξανδρος ἔφθασε διὰ τῆς Παρθαγονίας καὶ Καππαδοκίας εἰς Κιλικίαν καὶ κατέλαβε τὴν ἀξιόλογον πόλιν Ταρσόν. Ἐνταῦθα ἐνότητες βαρέως, διότι ἐλούσθη εἰς τὰ ψυχρὰ ὅδατα τοῦ ποταμοῦ Κύδνου, ἀλλ’ ἐσώθη ὑπὸ τοῦ ιατροῦ του Φιλίππου τοῦ Ἀκαργανος. Λέγεται ὅτι, ὅτε ὁ ιατρὸς οὗτος παρεσκεύαζε δραστήριον φάρμακον, διὰ νὰ δώσῃ αὐτὸν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ διαμένοντος στρατηγοῦ του Παρμενίωνος, διὰ τῆς ὁποίας ἀνηγγέλλετο εἰς αὐτὸν νὰ προφυλάττηται ἀπὸ τοῦ ιατροῦ Φιλίππου, διότι ἐδωροδοκήθη ὑπὸ τῶν Περσῶν νὰ τὸν δηλητηριάσῃ. Ἀλλ’ ὁ Ἀλέξανδρος, διτις εἰχε πεποιθησιν εἰς τὴν εἰλικρινὴ ἀγάπην τοῦ ιατροῦ, ἀφ’ οὗ ἀνέγνωσε τὴν ἐπιστολήν, ἔθηκεν αὐτὴν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, ἐπειτα δέ, ἀφ’ οὗ παρεσκεύασθη τὸ φάρμακον, διὰ τῆς μιᾶς μὲν χειρὸς ἐνεχείρισεν εἰς τὸν ιατρὸν τὴν ἐπιστολήν, διὰ τῆς ἀλλης δὲ ἀνευ ταραχῆς ἔλαβε τὸ ποτήριον· τοιουτοτρόπως λοιπόν, ἐνῷ ὁ ιατρὸς ἀνεγίνωσκεν, ἐκεῖνος ἐπινε τὸ φάρμακον. Ἡ τοσαύτη δὲ πρὸς τὸν ιατρὸν πίστις του δὲν ἦπατησεν αὐτόν, διότι διὰ τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ ἀνέρρωσε καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐξῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδόν του ὑγιής. Οἱ μεγάλοι ἀνδρες δεικνύουσι τὴν μεγάλην καρδίαν των ὅγι μόνον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐκτιμῶσι τοὺς φίλους των.

§ 26. Ἡ ἐν Ἰσσῷ μάχη. Κατάληψις τῆς Αἴγυπτου.

Ἡ ἐν Γαυγαμήλαις μάχη.

^{μαχομένοι}
Ο βασιλεὺς τῶν Περσῶν Δαρεῖος μαθὼν τὰς νίκας τοῦ Ἀλέξανδρου ἀπεφάσισε νὰ ἐπέλθῃ κατ’ αὐτοῦ αὐτοπροσώπως. Πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον συνήθροισεν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Συρίας, τὰς κειμένας μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ὁρόντου καὶ Εὐφράτου, στράτευμα ἀποτελούμενον ἐξ 600 000 ἀνδρῶν, ὃν οἱ τριακοντακιστίλιοι ἡσαν μισθοφόροι Ἑλληνες. Μετὰ τοῦ στρατεύματος δὲ τούτου ἀντὶ νὰ διευθυνθῇ εἰς μέρος εὐρύχωρον, ἐνθικήθελεν εἶναι δυνατὸν εὐκόλως νὰ κινῶνται οἱ πολυπληθεῖς οὗτοι στρατιῶται, διγυθύνη-

εἰς τὰ στενά, τὰ ὅποια ἔγουσιν ἀπὸ Κιλικίας εἰς Συρίαν. Ἐπήρχετο δὲ κατὰ τοῦ Ἀλέξανδρου ἔχων μεθ' ἑκυτοῦ καὶ τὴν μητέρα του καὶ τὸν σύζυγόν του καὶ τὰ τέκνα του καὶ πλῆθος ὑπηρετῶν. Ἐπορεύετο δηλαδὴ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του, ὃς ἐκν μετέβαινεν εἰς πανήγυριν. Οὐ δὲ Ἀλέξανδρος μαθών, ὅτι ὁ Δαρεῖος εὑρίσκετο εἰς τὰ στενὰ ἔκεινα, δὲν ἀφῆκε νὰ παρέλθῃ καιρός, ἀλλ' ἀναχωρήσας ἐκ τῆς Μυριάνδρου σπεύδει κατ' αὐτοῦ. Φθάσας δὲ εἰς τὰ στενὰ ἔκεινα συναντᾷ τὸν περισκὸν στρατὸν παρατεταγμένον εἰς τὴν στενὴν πεδιάδα, τὴν κειμένην πρὸ τῆς Ἰσσοῦ καὶ ἔκει συνάπτει φονικὴν πρὸς τοὺς Πέρσας μάχην (τὸν Νοέμβριον τοῦ 333). Κατὰ τὴν μάχην ταύτην, καθ' ἥν ὁ μὲν Ἀλέξανδρος διηνύθυνε τὸ κέντρον καὶ τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ στρατεύματός του, ὁ δὲ Παρμενίων τὸ ἀριστερόν, οἱ Πέρσαι ἐποίειντον κατ' ἄρχας μετὰ μεγάλης καρτερίας καὶ γενναιότητος· ἀλλ' ἔπειτα, μὴ δυνηθέντες ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὴν ἀκράτητον ὅρμην τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, ἐτράπησαν εἰς ἀτακτὸν φυγήν. Κατὰ τὴν φυγὴν δὲ ταύτην τῶν Πέρσων, κατὰ τὴν ὅποιαν οἱ Μακεδόνες ἀνηλεῶς κατέκοπτον τοὺς φεύγοντας ἔχθρούς, ὁ Ἀλέξανδρος κατεδίωξε τὸν Δαρεῖον βαίνοντα ἐπὶ ἄρματος. Καὶ αὐτὸν μὲν νὰ συλλάβῃ δὲν ἡδυνάθη, διότι προλαβὼν οὗτος εἶχεν ἵππευσην καὶ διὰ τοῦ ἵππου του κατέρθισε ν' ἀπομακρύνθῃ ἐπὶ πολύ· ἔλαβεν ὅμως τὸ ἄρμα τοῦ Δαρείου καὶ τὰ ὅπλα αὐτοῦ καὶ τὸ ἐπανωφέριόν του, τὰ ὅποια ὁ ἔντρομος οὗτος βασιλεὺς φεύγων εἶχε καταλίπη ἐν τινὶ φύραγγι.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐκ μὲν τῶν Μακεδόνων ἐφονεύθησαν 450, ἐκ δὲ τῶν βαρβάρων ἐφονεύθησαν μὲν 110 000, ἡγμαλωτίσθησαν δὲ ἡ μήτηρ καὶ ἡ σύζυγος καὶ κί δύο θυγατέρες καὶ ὁ μικρὸς υἱὸς τοῦ Δαρείου. Πρὸς τὰς αἰγματώτους δὲ ταύτας ὁ Ἀλέξανδρος προσηνέχθη βασιλικώτατα καὶ φιλοφρονέστατα. Ἀπέστειλε δηλαδὴ ἀμέσως πρὸς αὐτὰς τὸν στρατηγὸν του Λεοννᾶτον, διὰ νὰ τὰς παρηγορήσῃ· τὴν δὲ ἐπομένην ἡμέραν ἐπεικέρθη αὐτὰς αὐτοπροσώπως μετὰ τοῦ φίλου του Ἡφαίστιωνας καὶ ὅχι μόνον ὀμβίλησε πρὸς αὐτὰς φιλανθρωπότατα, ἀλλὰ καὶ ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ χορηγήσῃ εἰς αὐτὰς καὶ σύνταξιν καὶ τιμᾶς βασιλικάς. Ως δὲ ὑπεσχέθη, οὗτοι καὶ ἐπρεζεν ὁ μεγαλόφρων Ἀλέξανδρος.

163 Μετὰ τὴν ἐν Ἰσσῷ μάχην ὁ Ἀλέξανδρος ὑπέταξεν ἀπασαν τὴν Συρίαν, τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Παλαιστίνην. Ἀπ' ἔκει δὲ φυγὼν

εἰσῆλθεν εἰς τὴν Αἰγύπτον καὶ ἀνευ πολέμου ἔγινε κύριος αὐτῆς· ἐνταῦθη δ' ἐπὶ θέσεως καταλλήλου ἔκτισε τὴν Ἀλεξανδρειαν, ητίς ἀπέβη πόλις ἐμπορικωτάτη. Ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἐπορεύθη εἰς τὴν Λιβύην καὶ μετέβη εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ "Αμφωνος Διός, ἔνθι ὠνομάζεθη ὑπὸ τῶν Ἱερέων οὐδὲς τοῦ Διός.

Διαφένων ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἀλέξανδρος ἔμαθεν, δτι ὁ Δαρεῖος εὑρίσκετο ἐν Βαβυλῶνι ἔχων συνηθροισμένον εἰς τὰς ἀγανεῖς πεδιάδας τῆς Βαβυλῶνος ὑπὲρ τὸ ἐκκτομμύριον στρατοῦ. Ἀμέσως λοιπὸν μετὰ τεσσαράκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ ἐπτὰ χιλιάδων ἵππων πορεύεται διὰ τῆς Ηπειροτίνης καὶ τῆς Φαινίκης εἰς Θάψακον καὶ, ἀφ' οὗ διέβη τὸν Εὐρρήτην ποταμὸν καὶ μετὰ ταῦτα τὸν Τίγρητα, συναντᾷ τὸν Δαρεῖον παρὰ τὰ Γαυγάμηλα, πλησίον τῆς Ἀσσυριακῆς πόλεως τῶν Ἀρβήλων, καὶ ἐπιτεθεὶς κατ' αὐτοῦ συνάπτει μάχην φονικωτάτην (τῷ 331). Καὶ ἐνταῦθα πάλιν οἱ Πέρσαι, ἃν καὶ ἐπολέμησαν γενναίως, ἐνικήθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Ἔπεισον δὲ τριάκοντα χιλιάδες Περσῶν καὶ ἡχυμαλωτίσθησαν διπλάσιοι, ἐν ᾧ ἐκ τῶν Μακεδόνων ἐπεισον χίλιοι ἐν ὅλῳ ἵππεις καὶ ἑκκτὸν πεζοί· ἀπειρχόμενοι περιῆλθον εἰς γεῖρας τῶν νικητῶν.

§ 22. Κατάληψες τῆς Βαβυλῶνος, τῶν Σούσων καὶ τῆς Ηερσέπολεως.

Μετὰ τὴν ἐν Γαυγάμηλοις μάχην κατέλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Βαβυλῶνα, ἐπειταὶ δὲ καὶ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Περσίας, τὰ Σούσα, ἐνθι ἐνρέ πεντάκοντα χιλιάδας ταλάντων χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ νομίσματος καὶ πλεῖστα πολύτιμα πράγματα, τὰ ὅποια ὁ Εέρζης εἶχεν ἀφαιρέσῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ οἱ ἀνδριάντες τοῦ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, τοὺς ὄποιους ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεστειλεν εἰς Ἀθήνας, διότι ἦθελε νὰ περιποιηθῇ τοὺς Ἀθηναίους. Παραχρέινας δ' ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Σούσοις καὶ λαβὼν ἐκ Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος νέαν στρατιωτικὴν ἐπικουρίαν, ἀποτελουμένην ἐκ δεκαπεντακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν, κατέλαβε τὴν γενέθλιόν πόλιν τῶν βασιλέων τῆς Περσίας, τὴν Περσέπολιν, τῆς ὅποιας ἐπυρπόλησε τὰ λαμπρὰ ἀνάκτορα. Ἐνταῦθη δὲ εὗρε πλεῖστους θησαυρούς, διὰ τὸ μετακόμισιν τῶν ὄποιών τοῦ ἐχρειάσθησαν τρισχιλίαι κάρυπλοι καὶ πλῆ-

θος ἡμιόνων. Ταῦτα πάντα κατορθώσας διηγηθύνθη εἰς τὴν Μηδίαν ἐλπίζων νὰ εὕρῃ ἐκεῖ τὸν Δαρεῖον.

§ 78. Θάνατος τοῦ Δαρείου. Ὁ ποταγὴ τῶν βορείων μερῶν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον.

Εἰσβαλὼν εἰς τὴν Μηδίαν ὁ Ἀλέξανδρος ἔμαθεν, ὅτι ὁ Δαρεῖος ἔχων ὀλίγον στρατὸν διηγηθύνθη πρὸς βορρᾶν. Διὸ τοῦτο ἔσπευσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μηδίας, τὰ Ἐκβάτανα, ἔνθα κατέλιπεν ἐκεῖ θσούς θησαυροὺς ἐλαχεῖν ἀπὸ τῶν Σούσων καὶ τῆς Περσεπόλεως. Ἄπ' ἐκεῖ μετὰ ἐνδεκάνημερον πορείαν ἔφθασεν εἰς Ράγας, πόλιν μηδικήν, ἔνθα παρέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον, διὸ ν' ἀναπαυθῇ ὁ στρατός του. Ἄλλ' εὑρισκόμενος ἐν Ράγαις μανθάνει, ὅτι ὁ σατράπης τῶν Βακτρίων Βῆσσος συνομόστας μετ' ἄλλων συνέλαβε τὸν Δαρεῖον καὶ ἔσυρεν αὐτὸν αἰχμάλωτον εἰς τὰς πρὸς ἀνατολὰς χώρας. Ἀμέσως λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος σπεύδει πρὸς καταδίωξιν τοῦ Βῆσσου καὶ μετὰ παρατεταμένην καταδίωξιν καταφθάνει τὴν βασιλικὴν ἀμαξῖν, ἀλλ' εὑρίσκει τὸν Δαρεῖον νεκρόν, διότι ὁ Βῆσσος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ μαθόντες, ὅτι ἐπλησίαζεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ καταφθάσῃ αὐτούς, κατεπλήγωσαν τὸν ἀτυχῆ αἰχμάλωτόν των καὶ ἔφυγον εἰς Βακτριανήν. Ἰδὼν δ' ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἀντίπαλόν του νεκρὸν ἐδάκρυσε καὶ, ἀφ' οὗ ἐκάλυψεν αὐτὸν διὸ τῆς χλωμύδος του, διέταξε νὰ ταρῇ εἰς Περσέπολιν μετὰ βασιλικῶν τιμῶν. Μετὰ ταῦτα ἔξακολουθήσας τὴν καταδίωξιν τοῦ Βῆσσου συνέλαβεν αὐτὸν πέραν τοῦ ποταμοῦ Ὦξου καὶ τὸν παρέδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δαρείου, ὁ δποῖος καὶ τὸν ὄθανάτωσεν, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐβασάνισεν αὐτόν.

Εἰς τὰ βόρεια ἐκεῖνα μέρη τοῦ περσικοῦ κράτους ὁ Ἀλέξανδρος διέμεινε δύο σχεδὸν ἔτη. Ἐνταῦθα ὑπέταξε φρούρια, τὰ ὄποια κατεῖχον φυλαὶ πολεμικαί, καὶ ἔκτισε νέας πόλεις. Τοιουτοτρόπως διὰ τῆς ὑποταγῆς καὶ τῶν βορείων αὐτῶν μερῶν συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τοῦ ἀπεργάντου περσικοῦ κράτους. Τὴν ἐπὶ τοῦ περσικοῦ δὲ κράτους κυριότητά του ἐξησφράλισεν ὁ Ἀλέξανδρος, διότι ἐσεβάσθη τὴν θρησκείαν καὶ τὰ θῆτη τῶν διαφόρων ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του λαῶν. Ἐν Βακτριανῇ εὑρισκόμενος ὁ Ἀλέξανδρος ἐλαχεῖν ὡς σύζυγον τὴν ὥραιοτάτην Ρωξάνην, θυγατέρα ἐπιφανοῦς Βακτρίου, Ὁξυάρτου καλουμένου.

§ 79. Ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἰνδικήν
(327—326 π. Χ.).

Μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Βάσσου καὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Βακτρι-
ανῆς καὶ τῶν βορείων ἐν γένει μερῶν τοῦ περισκοῦ κράτους ὁ Ἀλέ-
ξανδρὸς διημύνθη πρὸς τὴν Ἰνδικήν, τὴν ὅποιαν οὐδεὶς Εὐρωπαῖος
στρατηγὸς εἶχε πατήσῃ. Ἀφ' οὗ δὲ διέβη τὸν Ἰνδὸν ποταμόν, πρῶ-
τον μὲν εἰσῆλθεν εἰς τὴν χώραν τοῦ φίλου του βασιλέως Ταζίλου, τοῦ
ὅποιού τὸ βασίλειον ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ὅχθος τοῦ Ἰνδοῦ,
ἔπειτα δ' ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ ἴσχυροῦ βασιλέως Πώρου, τοῦ ὅποι-
ου τὸ βασίλειον ἔκειτο ὑπεράνω τοῦ Υδάσπους ποταμοῦ καὶ ἐξετεί-
νετο μέχρι τοῦ Υδραύτου. Κατανικήσας δὲ τὸν Πώρον ὁ Ἀλέξαν-
δρὸς καὶ συλλαβὼν αὐτὸν αἰχμάλωτον προσηνέγκη πρὸς αὐτὸν φίλι-
κῶς. Μάλιστα δέ, ἐπειδὴ ἡρώτησε αὐτὸν «πῶς θέλεις νὰ σε μεταχει-
ρισθῶ» καὶ ἔλαβεν ἀπόκρισιν «βασιλικῶς», ἀφῆκεν αὐτὸν εἰς τὸν
θρόνον του καὶ ἔκτοτε εἶχεν αὐτὸν φίλον καὶ σύμμαχον πιστόν. Μετὰ
ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος ἔφθισε μέχρι τοῦ Υφάσιος ποταμοῦ (τῷ 326),
προτιθέμενος νὰ προγωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰνδικῆς.

§ 80. Ἐπάνοδος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ιεράν-
Θάνατος αὐτοῦ.

Φθάσας ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὸν Υφάσιν ποταμὸν καὶ προτιθέμενος
νὰ προγωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰνδικῆς, εἶδεν δὲ ὁ στρατός του
εἶχε βαρυνθῆ πλέον καὶ δὲν εἶχε προθυμίαν νὰ προγωρήσῃ. Διὸ τοῦτο
ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ιεράνην. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἔκτισεν
ἔκει παρὰ τὴν δυτικὴν ὅχθην τοῦ Υφάσιος βαθμοὺς τῶν δώδεκα
Ολυμπίων θεῶν ὡς ἔσχατον σημείον τῆς ἐκστρατείας του, ἐπειδή
σθη μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὸν στόλον του καὶ κατέπλευσε τὸν
Υδάσπην, τὸν Ἀκεσίνην καὶ τὸν Ἰνδὸν ὑποτάσσων πάντας τοὺς
παραποταμίους λαοὺς καὶ κτίζων πόλεις, λιμένας καὶ ναυπήγια. Μετὰ
ταῦτα, ἀφ' οὗ παρέδωκε τὸν στόλον εἰς τὸν ναύαρχόν του Νέαρχον
καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ καταπλεύσῃ εἰς Βασύλῶνα, ἐπανῆλθε κατὰ
τὸν Φεδρουάριον μῆνα τοῦ 324 ἔτους εἰς τὰ Σούσα, ἔνθι διένεμεν
εἰς τοὺς στρατιώτας του πλούσια λάζαρον. Ἐκεῖ δ' ἐν Σούσοις, ἐπειδὴ
ἡθελε νὰ συνδεθῇ ἀκόμη περισσότερον μετὰ τῶν ὑποταχθέντων

Περσῶν καὶ νὰ ἑνώσῃ καὶ συγχωνεύσῃ τὰ εὐρωπαῖκα καὶ ἀσιατικὰ στοιχεῖα, ἐνυμφεύθη τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα τοῦ Δαρείου Βαρσίνην. Τοῦτο δὲ τὸ παρόδειγμα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐμιμήθησαν ὀγδοήκοντα τῶν στρατηγῶν του καὶ φίλων του νυμφευθέντες παρθένους Περσίδας.

Ἐκ τῶν Σούσων δὲ Ἀλεξανδρος μετέβη εἰς Ἐκβάτανα. Ἐκεῖ δὲ ἀπέθανεν ὁ ἐπιστήθιος φίλος του Ἡφαιστίων. Διὸ τὸν θάνατον τοῦ φίλου του τούτου τοσαύτην λύπην ἦσθανθεὶ δὲ Ἀλεξανδρος, βαστεῖτες ἡμέρας ἔμεινεν ἀσιτος καὶ ἥρωνος πλησίον τοῦ νεκροῦ. Ἔγενεν δὲ ἀπῆλθεν εἰς Βασιλῶνα, ἔνθα ἦλθον πρέσβεις ἐξ ἀπόστολος σχεδὸν τῆς οἰκουμένης, οἵτινες ἐκόμισαν εἰς αὐτὸν πλούσια δῶρα καὶ ἐστεφάνωσαν αὐτὸν διὰ τὰ κατορθώματά του. Ἄλλος δὲ τυχεῖ, ἐν φεύγοντεον ἀπέθανεν ἐν τῷ Καραβούρων τοῦ Λαζαρίου τοῦ Αρριδαίου, ἔνθα ἦλθον πρέσβεις τῶν Αρριδαίων, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἐν ταῖς τεραστίαις ἐκστρατείαις του, καὶ ἀπέθανεν τῷ 323 ἐν ἡλικίᾳ 33 ἐτῶν. Ὁ Ἀλεξανδρος ἔβασιλευσε δώδεκα ἔτη καὶ ὅκτω μῆνας, κατώρθωσε δὲ κατὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸν διάστημα τόσα πολλὰ καὶ θαυμαστὰ ἔργα, δισαὶ δέ τοις αὐδεῖς τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν βασιλευσάντων. Οὐτε δικαίως ή Ιστορία ὠνόμασεν αὐτὸν Μέγαν.

§ 81. Διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξανδροῦ.

Οἱ Ἀλεξανδροι, ὅτε ἦσθανθεὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ἐδώκε τὸν δακτύλιον του εἰς τὸν στρατηγὸν Περδίκκην δεικνύων τοιουτοράπως τὴν πρὸς τὸν στρατηγὸν τοῦτον ἀγάπην του. Ἐρωτηθεὶς δέ, εἰς τίνα ἀρίστειν τὴν βασιλείαν, εἶπεν, «εἰς τὸν κράτειστον». Κατέλιπε δὲ ὁ Ἀλεξανδρος ἀδελφὸν μὲν ἐτεροθαλῆ τὸν Ἀρριδαῖον, διτις δητος διάδεξε καὶ ἀνίκανος νὰ ἥρξῃ, οὐδὲν δὲ ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Δαρείου τὸν Ἡρακλέα, ἀκόμη δὲ τὴν σύζυγόν του Ρωξάνην ἔγκυον, ητίς μετὰ ἓνκα μῆνα ἔτεκεν οὔδιν, Ἀλεξανδρὸν ὀνομασθέντα. Ἐπειδὴ δὲ ἀποθνήσκων ὁ Μέγας Ἀλεξανδρος δὲν ἔριτεν εἰς τίνα κατέλειπε τὴν βασιλείαν, οἱ δὲ Μακεδόνες δὲν ἤσαν πρόθυμοι νὰ ἀποδεχθῶσιν οὕτε τὸν ἀνίκανον Ἀρριδαῖον οὔτε τὸν Ἡρακλέα, διότι ἐθεώρουν αὐτὸν νόθον, ὀψεύνον αἰγματιώτου μητρός, ἥρχιτε στάσις καὶ φιλονικία μεταξὺ τῶν στρατηγῶν περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξανδροῦ. Ἀλλὰ

τελευταῖον δύμονοήσαντες οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν στρατηγῶν ἀνηγόρευσαν διάδοχον τοῦ Ἀλεξανδρου τὸν Ἀρριδαῖον, τὸν δόποιον ὄνομασκαν Φίλιππον, καὶ τὸ ἐκ τῆς Τρωζάνης τέκνον, ἢν ἔμελλε νὰ γεννηθῇ ἄρρεν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀρριδαῖος ἦτο ἀνίκανος, ὃς εἴπομεν, νὰ κυβερνᾷ, κατέστη ἐπίτροπος αὐτοῦ ὁ Περδίκκας. Γενόμενος δὲ οὗτος ἐπίτροπος διεμοίρασε τὸ κράτος εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους στρατηγοὺς τοῦ Ἀλεξανδρου, αὐτὸς δὲ ἡρκέσθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ βασιλέως. Ἔδωκε δὲ εἰς τὸν Πτολεμαῖον τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὸν Λεοννῆτον τὴν μικρὰν Φρυγίαν, εἰς τὸν Ἀντίγονον τὴν Παρφυλίκην, τὴν Λυκίαν καὶ τὴν μεγάλην Φρυγίαν, εἰς τὸν Μένανδρον τὴν Λυδίαν, εἰς τὸν Κάσσανδρον τὸν πρεσβύτερον τὴν Κερίκην, εἰς τὸν Φιλώταν τὴν Κιλικίαν καὶ εἰς τὸν Εύμενη τὴν Παρθαγονίαν, τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὸν Πόντον. Ἐπειτα δέ, γενομένης δευτέρης διαιρέσεως, ἐδόθησαν εἰς τὸν Πύθωνα ἡ Μηδία καὶ εἰς τὸν Σέλευκον ἡ Βαχυλωνία. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν διεμοιράσθησαν αἱ κυριώτεραι τῶν ἀνατολικῶν σατραπειῶν εἰς τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Μ. Ἀλεξανδρου, αἱ δὲ μικροῦ λόγου ἅξιαι κατελείφθησαν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ἔκείνους, τοὺς δόποιους εἴγε διορίσῃ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος. Ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ ὁ μὲν Λυσίμχος ἔλαβε τὴν Θράκην μετὰ τῶν δυτικῶν παραχλίων τοῦ Πόντου, ὁ δὲ Ἀντίπατρος ἐξηκολούθησε νὰ ἀρχῇ τῆς Μακεδονίκης καὶ τῆς Ἑλλάδος. Τοιουτοτρόπως διὰ τῆς διανομῆς ταύτης πάντες οἱ φιλόδοξοι τοῦ Ἀλεξανδρου στρατηγοὶ ἵκανοποιήθησαν καὶ ἡσύχασαν. Ἀλλ' ἡ ἡσυχία αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ, διότι μετ' ὀλίγον μεταξὺ τῶν στρατηγῶν τούτων ἐξερράγησαν φοβεροὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι, καθ' οὓς πλεῖστοι ἐκ τούτων ἐφονεύθησαν. Διήρκεσαν δὲ οἱ ἐμφύλιοι οὕτοι πόλεμοι ἐπὶ 22 ἔτη, ἥτοι μέχρι τοῦ ἔτους 301 π. Χ., δόπτε διὰ τῆς ἐν Ἰψῷ γενομένης μάχης τὸ κράτος τοῦ Μ. Ἀλεξανδρου διηρέθη εἰς τέσσαρα βασίλεια, τὸ τῆς Αἰγύπτου, τὸ τῆς Συρίας, τὸ τῆς Θράκης καὶ τὸ τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

§ 82. Λαμπακὸς πόλεμος (323 π. Χ.).

Οἱ Ἑλληνες ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Μακεδονίας, διατελοῦντες δὲν περιέμενον ἄλλο τι εἰμὴ τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν, δύως λάθιστα τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Μακεδόνων καὶ ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των. Μετὰ τὸ θάνατον λοιπὸν τοῦ Μ. Ἀλεξανδρου πλεῖσται

έλληνικαὶ πόλεις ὑποκινούμεναι ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Υπερείδου ἐθεώρησαν κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Μακεδόνων καὶ ἀπέστειλαν κατ' αὐτῶν στρατὸν ἀποτελούμενον ἐκ 30 000 ἀνδρῶν καὶ ὁδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Λεωσθένους (323 π. Χ.). Ὁδηγῶν δὲ ὁ Λεωσθένης τὸν στρατὸν τοῦτον κατὰ τῆς Μακεδονίας συναντᾷ ἐν Θερμοπόλαις τὸν Ἀντίπατρον ἔγοντα στρατὸν ἐκ 13 000 πεζῶν καὶ 600 ἵππων καὶ ἐπιτεθεὶς κατ' αὐτοῦ νικᾷ καὶ ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ καταφύγῃ ἐντὸς τῆς ὁχυρᾶς Λαμίας, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ὁ πόλεμος Λαμιακὸς ἐκλήθη. Ἀλλ' ἐν φόρῳ συμμαχικὸς τῶν Ἑλλήνων στρατὸς ἀπολιμόρχει τὴν Λαμίαν καὶ εἶχε φέρῃ τὸν Ἀντίπατρον εἰς ἀμυγχανίαν, φονεύεται αἰφνης ὁ γενναῖος Λεωσθένης πληγωθεὶς εἰς τὴν κεφαλὴν διὰ λίθου, πολλοὶ δὲ τῶν συμμάχων ἔφυγον. Καὶ ἀπεστάλη μὲν ἐγκαίρως ἐξ Ἀθηνῶν στρατηγὸς ἀντὶ τοῦ Λεωσθένους ὁ συνετὸς καὶ ἀνδρεῖος Ἀντίφιλος, ἀλλὰ ταχέως ἡναγκάσθη οὗτος νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας, διότι στρατὸς ἐξ 20 000 πεζῶν καὶ 2 000 ἵππων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λεοννάτον ἤρχετο πρὸς βοήθειαν τοῦ Ἀντίπατρου. Λύσας δ' ὁ Ἀντίφιλος τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας διημύθη εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἐπιτεθεὶς κατὰ τοῦ Λεοννάτου νικᾷ φονεύει αὐτόν. Ἀλλ' ή νίκη αὕτη οὐδόλως ὠφέλησε τοὺς Ἑλληνας, διότι ὁ Ἀντίπατρος, διστις εἶχεν ἐξέληθη τῆς Λαμίας, ἐνώσας τὸν στρατὸν του μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Λεοννάτου καὶ λαβὼν καὶ ἀλλας ἐπικουρίας ἐπετέθη κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν Κραννῶνι τῆς Θεσσαλίας (τῷ 322) καὶ ἔτρεψε αὐτοὺς εἰς φυγήν.

Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Ἀντίπατρος εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡνάγκασεν ἑκάστην πόλιν νὰ συνομολογήσῃ ἴδιαιτέρως εἰρήνην μετ' αὐτοῦ. Παρὰ δὲ τῶν Ἀθηναίων ἀπήτησε νὰ δεχθῶσι μακεδονικὴν φρουρὴν ἐν Μουνιγίζ, νὰ μεταβάλωσι τὸ πολίτευμά των, νὰ πληρώσωσι τὴν δικαίην τοῦ πολέμου, νὰ παραιτήσωσι τὴν Σάμον καὶ ἀλλας τινὰς νήσους καὶ τέλος νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τοὺς αἰτίους τοῦ πολέμου Υπερείδην καὶ Δημοσθένη. Καὶ ὁ μὲν Υπερείδης παρεδόθη καὶ ἐθανατώθη σκληρῶς· ὁ δὲ Δημοσθένης προλαβὼν κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Καλαυρίᾳ (νῦν Πόρω) ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἔνθα ἔπιε δηλητήριον καὶ ἀπέθανεν, ἵνα μὴ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀντίπατρον.

**§ 83. Αίτωλική καὶ Ἀχαική συμπολιτεία. Ἄγις ὁ Δ·
καὶ Κάλεσμένης ὁ Ε·.**

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ἡ Μακεδονία ἦτο ἴσχυρά, Ἑλληνικαὶ τινες πόλεις, διὸ καὶ διατηρῶσι τὴν ἐλευθερίαν των, ἵσσαν συνδεδεμέναι διὰ στενῆς συμμαχίας καὶ εἶχον ἀποτελέση συμπολιτείας. Τοικῦται συμπολιτεῖαι ἥσσαν δύο, ἡ Αίτωλική καὶ ἡ Ἀχαική.

Ἡ Αίτωλικὴ συμπολιτεία, ἥτις ἀνέκαθεν ὑπῆρχεν, ἤρχιτε νὰ διοργανῶται καλλίτερον περὶ τὸ ἔτος 280 π. Χ. Ταῦτης προϊστάτο εἰς στρατηγός, εἰς ἵππαρχος καὶ εἰς γραμματεύς, οἵτινες ἔζελέγοντο κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν πόλεων τῆς Αίτωλικῆς συμπολιτείας συνήρχοντο δὲ οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι κατ' ἔτος τακτικῶς μὲν ἐν Θέρμῳ, ἐκτάκτως δ' ἐν Ὑπάτῃ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἀπεράσιζον περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων.

Ἡ δὲ Ἀχαικὴ συμπολιτεία, ἥτις εἶχε συσταθῆ εἰς χρόνους ἡρηκαιοτάτους, ἀπετελεῖτο τὸ πάλαι ἐκ δώδεκα αὐτονόμων πόλεων, ὅν οἱ κάτοικοι κατὰ δικαρδίους ἐποχῆς συνήρχοντο εἰς τὸν παρὸ τὸ Αἴγιον υπὸ τοῦ Διὸς Ὁμοίου καὶ ἐκεῖ ἐτέλουν πανηγύρεις καὶ θυσίας, διέλυνον τὰς ἀμοιβαίας ἔριδας καὶ ἐρρύθμιζον τὰ κοινὰ συμφέροντα. Ἡτο δὲ ἡ συμπολιτεία κατη μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς τρίτης π. Χ. ἐκατονταετηρίδος ἀσθενεστάτη, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἤρχιτε νὰ διαλύται, πόλεις δέ τινες ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ τῆς συμπολιτείας κατελήφθησαν ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν. Τέλος δὲ βραδύτερον ἡ ἀρχαία ἐκείνη συμπολιτεία κατελύθη καὶ ἀντ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 281 π. Χ. ἐσχηματίσθη βαθμηδὸν νέα Ἀχαικὴ συμπολιτεία, ἥτις ἀπετελέσθη ἐκ δέκα πόλεων. Τῆς συμπολιτείας ταύτης κατ' ἀρχῆς μὲν προϊστάντο δύο στρατηγοὶ καὶ εἰς γραμματεύς, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 254 εἰς μόνον στρατηγὸς ἐνιαυσίος, ὅστις καὶ διηγήθη τὸ συνέδριον τῶν δημιουργῶν. Ἐκκλοῦντο δὲ δημιουργοὶ οἱ ἀντιπρόσωποι, τοὺς ὅποις εἴσελεγον αἱ δέκα τῆς συμπολιτείας πόλεις· οἱ δημιουργοὶ δὲ οὗτοι ἥσσαν δέκα (εἰς ἓξ ἐκάστης πόλεως) καὶ συνεργόμενοι μετὰ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τοῦ ἱππάρχου ἀπετέλουν συνέδριον δώδεκα ἀνδρῶν. Τοῦτο δὲ τὸ συνέδριον ἐγένετο ἀποφασίζη περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων τῆς συμπολιτείας. ἀλλ' αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐπραγματοποιοῦντο, ἐὰν ἀπεδέχετο αὐτὰς καὶ ἡ κοινὴ σύνοδος. Αὕτη δὲ ἡ σύνοδος ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν πολιτῶν

τῶν διαφόρων πόλεων τῆς συμπολιτείας καὶ συνήρχετο δις τοῦ ἔτους εἰς Αἴγιον· εἰς ἐκτάκτους δὲ περιστάσεις συνήρχετο καὶ ἐκτάκτως ὅχι μόνον εἰς Αἴγιον, ἀλλὰ καὶ ἀλλούσιον. Τέλος δὲ ψυχὴ τῆς συμπολιτείας ταύτης ἐγένετο ὁ ἐν ἔτει 245 π. Χ. κατὰ πρῶτον γενόμενος στρατηγὸς Ἐρχτος ὁ ἐκ Σικουῶνος, ὃστις ἐπὶ τριακονταετίαν τακτικῶς σχεδὸν ἐξελέγετο παρ' ἐνικυτὸν στρατηγός. Οὗτος διὸ τῆς μεγάλης του δραστηριότητος ὅχι μόνον κατέστησε τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν ἴσχυράν, ἀλλὰ καὶ συνήνωσε μετ' αὐτῆς πλείστας πόλεις, ἀφ' οὗ ἐξεδίωξεν ἀπ' αὐτῶν τὰς μακεδονικὰς φρουράς. Ἡ μόνη ἐπιθυμία τοῦ Ἐρχτοῦ ἦτο νὰ ἰδῃ τοὺς Πελοποννησίους ὅμονοιοῦντας καὶ ἀποτελοῦντας ἐν σύστημα πολιτικόν, ἔχον τὰ αὐτὰ νόμιμα, τὰ αὐτὰ ἥθη καὶ τὰ αὐτὰ συμφέροντα. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ Ἐρχτοῦ ἐμπαταιώθη ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῆς Σπάρτης. Διετέλουν δὲ οἱ Σπαρτιάται κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐν παραλυσίᾳ, διότι οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου δὲν ὑφίσταντο πλέον. Καὶ ἐπανέφερε μὲν τὴν Λυκούργειον νομοθεσίαν (τῷ 244) ὁ βασιλεὺς Ἀγις ὁ Δ' καὶ ἀνεστήλωσεν αὐτὴν ὁ τοῦτον διαδεχθεὶς Κλεομένης ὁ Γ' (τῷ 235), ὃστις καὶ ἐδωκεν εἰς τὴν Σπάρτην νέαν ζωήν, ἀλλ' ὑστερον αὐτὸς οὗτος ὁ Κλεομένης πρῶτον μὲν περιῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ ἐνίκησεν αὐτούς, ἔπειτα δὲ ἐνικήθη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καὶ Ἀχαιῶν ἐν τοῖς στενοῖς τῆς Σελλασίας τῆς Λακωνικῆς. Ἐνεκα δὲ τῆς ἥττης ταύτης ἡγαγκάσθησαν οἱ Σπαρτιάται νὰ δεσχθῶσιν ἐν Σπάρτῃ μακεδονικὴν φρουράν. Κατὰ τὴν μάχην τῆς Σελλασίας ἀνεδείχθη τὰ μέγιστα ὁ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν Φιλοποίμην.

§ 84. Ύποταγὴ τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Ρωμαίους.

"Αλωσις τῆς Ικορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

"Υποταγὴ τῆς Ελλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Ἡ ἀντιζηλία τῶν συμπολιτειῶν ἔθλαψε δυστυχῶς τὰ μέγιστα τὴν Ελλάδα, διότι αἱ συμπολιτεῖαι αὖται, ἀντὶ νὰ ἐνώσωσι τὰς δυνάμεις των καταστήσωσι τὴν Ἐλλάδαν ἴσχυράν, κατεστρέφοντο δι' ἐμφυλίων πολέμων. Τὴν ἀντιζηλίαν δὲ ταύτην τῶν δύο συμπολιτειῶν οὔτε ὁ Ἐρχτος οὔτε ὁ μετὰ τοῦτον ἐκλεχθεὶς στρατηγὸς τῆς

Αγχιεκῆς συμπολιτείας, ὁ ἔνδοξος δηλαδὴ Φιλοποίμην, κατώρθωσαν νάκατασθέσωσιν. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἐν τοιαύτῃ ἀνωμαλίᾳ εὑρίσκοντο τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, τὴν δὲ Μακεδονίαν ἐκυβέρνων βασιλεῖς ἀπερίσκεπτοι, ἀνεφάνησαν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐχθροὶ φοβεροί, οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες πρῶτον μὲν ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Μακεδονίας, τὴν ὅποίαν μετ' ἀλλεπαλλήλους πολέμους ὑπέταξαν τῷ 148 π. Χ., ἐπειτα δὲ διημένθησαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Εἰσβαλόντες δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα συνῆψαν πρὸς τοὺς Ἀχαιούς (τῷ 147) πεισματώδη μάχην παρὰ τὴν Σκάρφειαν (πόλιν τῆς Λοκρίδος, ἥτις δὲν σώζεται σήμερον, διότι κατεστράφη ὑπὸ πλημμύρας). Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ πλεῖστοι μὲν τῶν Ἀχαιῶν ἐπεσον, ὑπὲρ τοὺς χιλίους συνελήφθησαν αἰγυμάλωτοι, ὁ δὲ στρατηγὸς αὐτῶν Κριτόλοχος ἔγινεν ἄφοντος. Ἡτο δὲ κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων ὁ τὴν Μακεδονίαν ὑποτάξας Κοίντος Καικίλιος Μέτελλος.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην τῶν Ἀχαιῶν τὴν στρατηγίαν αὐτῶν ἀνέλαβεν ὁ Δίαιος, δστις ὑποχωρήσας παρετάχθη εἰς τὸν Ἰσθμὸν. Ὁ δὲ Μέτελλος, ἀφ' οὗ διέτριψεν ἐπὶ τινας χρόνον ἐν Θήραις ἥλθεν εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ προέτεινεν εἰρήνην ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ νὰ περιορισθῶσιν οἱ Ἀχαιοὶ εἰς τὰς κυρίως ἀγχιεκῆς πόλεις καὶ νὰ μὴ ζητῶσι νὰ περιλάβωσιν ἐν τῇ Ἀγχιεκῆ συμπολιτείᾳ καὶ ἀλλας πόλεις. Ἄλλ' αἱ προτάσεις αὗται τοῦ Μετέλλου ἀπερρίφθησαν ὑπὸ τῆς ἐν Κορίνθῳ συνελθούσης νέας συνόδου τῶν δρυσπόνδων πόλεων. Ἐν ᾧ δ' ἐγίνοντο ταῦτα, φθάνει ἐξ Ἰταλίας (146) μετ' ἀλλου στρατοῦ ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Λεύκιος Μόρμυιος καὶ, ἀφ' οὗ ἀπέστειλε τὸν Μέτελλον εἰς τὴν Μακεδονίαν, συνάπτει ἐν Λευκοπέτρᾳ παρὰ τὴν Κόρινθον μάχην, καθ' ἣν κατετράπωσε τοὺς Ἀχαιούς. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ μὲν Δίαιος ἀπελπισθεὶς ἔφυγεν εἰς Μεγαλόπολιν, διο ποτοκτόνησε πιῶν δηλητήριον, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐφόνευσε τὴν σύζυγόν του, διότι ἐφοβήθη μήπως αἰγυμαλωτισθῇ αὐτῇ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων οἱ δὲ νικηθέντες Ἑλληνες κατέσφυγον εἰς Κόρινθον, τὴν δ' ἐπιοῦσαν μετὰ τῶν πλείστων Κορινθίων κατέλιπον αὐτὴν καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους τῆς Ηελοπονήσου πόλεις. Ὁ δὲ ὡμός καὶ ἀγροῦκος Μόρμυιος ὅρμός τους κατὰ τῆς Κορίνθου τοὺς μὲν ὀλίγους ἀνδρας, τοὺς δοποίους εὗρεν ἐν τῇ πόλει, ἐφόνευσε, τὰς δὲ γυναικας καὶ τοὺς παιδας ἐξηνδραπόδισε, τὰ δὲ λαμπρότατα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης μετεκόμισεν εἰς Ῥώμην καὶ τελευταῖον ἐπυρπόλησε τὴν

λαμπρὸν πόλιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ αἱ τέχναι τὰ μέγιστα εἶχον ἀναπτυχθῆ. Τοσοῦτον ἀπαίδευτος καὶ ἀγροῖκος ἦτο ὁ ὅμιλος Μόμμιος, ὥστε λέγεται ὅτι εἰς τοὺς μετακομίζοντας εἰς Ῥώμην τὰ ἀγάλματα καὶ λοιπὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς Κορίνθου εἴπε «προσέχετε νὰ μὴ θραύσητε αὐτά, διότι θὰ ὑποχρεωθῆτε νὰ καταπλεύσητε ἀλλὰ τοιχῦτα». Ἐνόμιζε δηλαδὴ ὁ ἀπαίδευτος οὗτος ἀνήρ, ὅτι τὰ ἀριστοτεχνήματα ταῦτα καταπλεύσονται μεθ' ὅσης εὐκολίας αἱ πλίνθοι ἢ οἱ κέραμοι.

Μετὰ ταῦτα ὁ Μόμμιος περιελθὼν τὴν Πελοπόννησον ἐκρήμνισε τὰ τείχη τῶν πόλεων ἔκεινων, αἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὸν πόλεμον, καὶ ἀφώπλισε τοὺς κατοίκους. Ὁλίγον δ' ἔπειτα ἦλθον ἐκ Ῥώμης δέκα ἄνδρες ἀπεσταλμένοι πρὸς τακτοποίησιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Πανταχοῦ τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα κατηγόρηθησαν καὶ ἡ ἔξουσία παρεδόθη εἰς χεῖρας τῶν πλουσίων καὶ δυνατῶν. Ἡ Ἑλλὰς ἀπασχα ὅφειλε τοῦ λοιποῦ νὰ πληρώνῃ φόρον εἰς τὴν Ῥώμην· οὐδεὶς δὲ τῶν πλουσίων ἥδυνατο νὰ ἔχῃ ἀκίνητον κτῆμα ἐκτὸς τῶν ὅριων τῆς κατοικίας του. Ἀπασα δὲ ἡ Κορινθία ἔγινε κτῆσις ῥωμαϊκή. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν διὲ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἀπώλεσε τὴν ἐλευθερίαν της.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΕΚΤΗ

*'Απὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων
μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ
κράτους (146 π. Χ.—476 μ. Χ.).*

§ 83. Οἱ Ἑλληνες ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους.

Ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὴν ἀλώσιν τῆς Κορίνθου δὲν κατέστη ἀμέσως ἀπαρχίας ῥωμαϊκή. Αἱ διάφοροι αὐτῆς πολιτεῖαι διετήρησαν ἐλευθερίαν τινὰ καὶ αὐτονομίαν καὶ ἐθεωροῦντο ὡς σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων, ἐπλήρωνον δῆμως φόρον. Ὅλως δ' αὐτόνομοι εἶχον ἀφεθῆ αἱ Ἀθηναὶ καὶ ἡ Σπάρτη. Μόνη δὲ ἡ Κορινθία ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὕτης κατέστη δημοσίας ῥωμαϊκὴ χώρα. Ἄλλ' ἂν καὶ διετήρησαν αὐτονομίαν τινὰ αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, διετέλουν δῆμως ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς Ῥώμης καὶ οὐδὲν ἥδυναντο νὰ πράξωσιν ἄνευ τῆς θελήσεως αὐτῆς.

τῆς. Τέλος κατὰ τὸ 20 π. Χ. ἔτος ἐπὶ αὐτοκράτορος Αὐγούστου ἡ Ἐλλὰς κατέστη ἐπαρχία ῥωμαϊκὴ καὶ ὀνομάσθη Ἀχαΐα· διφερεῖτο δὲ ὑπὸ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου. Μόνον δὲ αἱ Ἀθήναι καὶ ἡ Σπάρτη διετήρησαν καὶ πάλιν τὸ δικαίωμα νὴ διοικῶνται κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους καὶ ὑπὸ τῶν ἴδιων πολιτῶν. Ἀλλ' ἂν καὶ ὑπετάχθησαν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἐλλήνων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ Ἐλληνισμὸς ὅχι μόνον δὲν ἀπερροφήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ τούναντίον αὐτὸς ἐπέδρασεν εἰς τὰ ἡθη, τὰς ἐπιστῆμας, τὰς τέχνας καὶ ἐν γένει εἰς τὸν βίον τῶν Ῥωμαίων. Κατὰ τὸ χρονικὸν ὅμως τοῦτο διάστημα τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας πλείστας πικρίας ἐδοκίμασαν πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Ἐλλάδος· μόναι δὲ αἱ Ἀθήναι δὲν ὑπέστησαν πολλὰς θλίψεις, διότι τὰ περίφημα σχολεῖά της, τὰ μεγαλοπρεπῆ μνημεῖά της καὶ τὸ ἔνδοξον παρελθόν της προσείλκυσαν τὰς συμπαθείας πολλῶν Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἐν τούτοις καὶ αἱ Ἀθήναι κατὰ τὸ ἔτος 86 π. Χ. ὑπέστησαν μεγάλην καταστροφὴν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων Σύλλα, διότι ἐτόλμησαν νὴ συμμαχήσωσι μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου, Μιθροδάτου τοῦ Π', διστις ἦτο φοβερώτατος ἐχθρὸς τῆς Ῥώμης. Τόσαι γιλιάδες ἀνθρώπων ὑπὸ τῶν κίρωχαρῶν στρατευμάτων τοῦ Σύλλα κατέφυγησαν ἐν Ἀθήναις, ὥστε τὸ αἷμα ποταμηδὸν ἔρρεεν ἀνὰ τὰς ὁδούς.

§ 86. Διάδοσες τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τὴν περίσσον ταύτην τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, διε ταύτωρ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἦτο ὁ Αὔγουστος, ἐγεννήθη ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου. Ἄφ' οὗ δὲ οἱ Ἀπόστολοι ἤρχισαν νὰ κηρύττωσι τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὰ ἔθνη, πρῶτοι οἱ Ἐλληνες ὅχι μόνον ἐδέχθησαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ πολὺ συνετέλεσαν εἰς τὴν διάδοσιν αὐτῆς. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ δοία ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξανδρου καὶ τῶν διαδόχων κύτοι εἶχε δικδοθῆ ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Ἀσίαν, ἐχρησίμευσε πρὸς συγγραφὴν τῶν εὐαγγελίων καὶ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων ὡς καὶ πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οἱ ἔνδοξοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν Ἐλληνες. Αἱ Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι συνεκροτήθησαν ὑπὸ Ἐλλήνων ἐπισκόπων. Αἱ ἀπο-

φάσεις τῶν συνόδων ἐγράφησαν ἐλληνιστί. "Ωστε δχι δλίγον συνετέλεσεν δ Ἐλληνισμὸς πρὸς ἔξαπλωσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ταυτοτρόπως δὲ Ἐλλὰς δχι μόνον ἐλευθέρη, ἀλλὰ καὶ ὑπόδουλος φέρεται τὴν ἀνθρωπότητα.

§ 87. Οἱ "Ἐλληνες ἐπὶ Νέρωνος.

Κατὰ τὸ ἔτος 54 μ. Χ. αὐτοκράτωρ τοῦ βαρυκίκου κράτους ἐγένετο δ ὁμότατος Νέρων, δστις πλεῖστα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης ἀφήσεν ἐκ τῆς Ἐλλάδος. Ἐλθὼν δὲ δ ἀυτοκράτωρ οὗτος (τῷ 66 μ. Χ.) εἰς τὴν Ἐλλάδα μετέβη εἰς Ὀλυμπίαν καὶ μετασχών τῶν ἀγώνων ἐνίκησεν, ὡς ἡτο ἐπόμενον, καὶ ἔλαβε πλείστους στεφάνους. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν τιμῶν καὶ τῶν κολλκειῶν τῶν Ἐλλήνων κατεγορεύθη, ἐκήρυξε τοὺς Ἐλληνας ἐλευθέρους καὶ παντὸς φόρου ἀπηλλαγμένους. Αὕτη δὲ δ ἡ φανομενικὴ ἐλευθερία τῶν Ἐλλήνων δὲν διήρκεσεν εἰμὴ περὶ τὰ πέντε ἔτη, διότι τῷ 70 μ. Χ. ἀφηρέθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ βαρυκίκου κράτους Οὐεσπασιανοῦ.

88. Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες εὑρεγετήσαντες τὴν Ἐλλάδα.—Ἡρόδης ὁ Ἀττικός.

Ἐκ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, ὑπῆρξαν τινες, οἵτινες τὰ μέγιστα ἡγάπησαν καὶ εὐηργέτησαν τὴν Ἐλλάδα. Ἐκ τούτων ἄξιος πολλοῦ λόγου εἶναι δ ἀπὸ τοῦ ἔτους 117 μέχρι τοῦ ἔτους 138 μ. Χ. βασιλεύσας Ἀδριανός, δστις εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ἐλλάδος ἀνήγειρε διάφορα μνημεῖα. Ἐν Μεγάραις δηλαδὴ ἀνήγειρε ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Κορίνθῳ κατεσκεύασε λουτρά καὶ ἔφερεν ἐκ τῆς ἐν Στυμφαλίᾳ λίμνης ἀφθονον ὅδωρ εἰς τὴν πόλιν ἐν Μαντινείᾳ ἀνήγειρε ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ἐν Ἀθαῖς τῆς Φωκίδος ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀλλ' ἀν καὶ τοσκύτην ἀγάπην ἐδείκνυε πρὸς πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἔξαιρετικὴν ἀγάπην κατέδειξε πρὸς τὰς Ἀθήνας, τὰς δοπίας πεντάκις ἐπεσκέψθη καὶ ἐνθα ἐπὶ μακρότερον χρόνον διέτριβε ζῶν ὡς πολίτης Ἀθηναῖος. Τοιαύτας δ' εὐγενεῖς διαθέσεις εἶχεν ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν, δστε καὶ τοὺς πτωχοὺς διὰ μεγάλων χρημάτων δωρεῶν ἐβοήθησε καὶ τὴν πόλιν διὰ πλεῖστων ἰδρυμάτων ἐκόσμησεν. Ἰδρυσε δηλαδὴ ναὸν τῆς Ἡρᾶς, ναὸν τοῦ Πανελληνίου

Διός, γυμνάσιον καὶ στοάν μετὰ βιβλιοθήκης· ταύτης δὲ τῆς στοᾶς λείψανα εἶναι οἱ παρὰ τὴν νῦν παλαιὰν ἀγορὰν σωζόμενοι κίονες. Πρὸς τούτοις ἐπερχτώσε τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὄλυμπίου Διός, τοῦ ὄποιον τὰ θεμέλια εἶχον τεθῆ ἐπὶ Πεισιστράτου, κατεσκεύασε τὸ μέχρι σήμερον σωζόμενον ὑδραγγεῖον καὶ τέλος παρὰ τὰ νοτιοανατολικὰ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ παρὰ τὰς ὅχθες τοῦ Πιλισοῦ ἤγειρε νέαν πόλιν, ἡ ὄποια ὀνομάσθη πόλις τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἔχωρίζετο ἀπὸ τῆς παλαιᾶς τοῦ Θησέως πόλεως διὰ τοῦ μέχρι τοῦδε σωζόμενου ὄρου, ὁ ὄποιος κοινῶς καλεῖται «πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ».

‘Ωσαύτως δὲ ἄξιοι λόγου διὰ τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἴδιας τὰς Ἀθήνας παντοειδεῖς εὐεργεσίας των εἶναι καὶ οἱ αὐτοκράτορες Ἀντωνίνος ὁ εὐσεβὴς καὶ Μέρκος Αὐρόλιος. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ ἐκείνους τὰ μέγιστα εὐηργέτησε τὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα τὰς Ἀθήνας ὁ πλουσιώτατος Μαραθώνιος Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, δστις μυθώδη ποσὰ ἐδαπάνησε πρὸς κατασκευὴν πλείστων ἐν Ἀθήναις καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀρχιτεκτονικῶν ἀριστουργημάτων καὶ ἄλλων πολυαρίθμων κατασκευασμάτων. Οὕτος πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνήγειρεν ἐν Ἀθήναις καταθεθεν τῆς Ἀκροπόλεως εἰς μνήμην τῆς ἀποθανούσης συζύγου του Ρηγίλλης τὸ περίφημον Ωδεῖον, τοῦ ὄποιου τὰ ἐρείπια περισώζονται μέχρι σήμερον.

§ 89. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας.

Μεγάλην ἀνακούφισιν εὗρον οἱ Ἑλληνες ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας ἦτο νίος τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ καὶ τῆς εὐσεβοῦς Ἐλένης γεννηθεὶς ἐν Ναΐσσῳ (τῇ σημερινῇ Νίσσῃ) τῆς ἀνω Μαισίας τῷ 274 μ. Χ. Ἐγένετο δὲ αὐτοκράτωρ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του (τῷ 306 μ. Χ.), ὃπότε αὐτοκράτορες τοῦ αὐτοῦ κράτους ἦσαν καὶ ἄλλοι πέντε. Ἀλλὰ πάντας τούτους κατώρθωσεν ὁ Κωνσταντῖνος διάγον κατ’ ὅλιγον νὸς καταβάλη καὶ τοιουτοτέροπως ἀπὸ τοῦ ἔτους 324 ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ τοῦ ὅλου ῥωμαϊκοῦ κράτους δινομαθεῖς διὰ τὰ κατορθώματά του Μέγας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τινὶ ἐκστρατείᾳ του ἀναβλέψκε πρὸς τὸν οὐρανὸν εἶδε σταυρὸν ἐκ φωτὸς φέροντα τὰς λέξεις «ἐν τούτῳ νίκα», πάντοτε μετὰ ταῦτα ἐκστρατείας του ὡς

σημαίαν τῶν στρατευμάτων του εἶχεν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ κεκοσμη-
μένην διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἥτις δι' ἄγνωστον αἰτίαν
ώνομάσθη Λάζαρον.

Αναλαβὼν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν κυβέρνησιν τοῦ ὅλου κράτους, πρῶ-
τον μὲν ἀνεκρύζεν ὡς ἐπικράτοῦσσαν ἐν τῷ κράτει θρησκείαν τὸν
Χριστιανισμὸν, ἔπειτα δ' ἐξέδωκε διάφορος ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ
διατάγματα. Ἐν ἑτει δὲ 325 συνεκάλεσεν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας
τὴν πρώτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἡ ὅποια ἐκ 318 πατέρων ἀπο-
τελουμένη κατεδίκασε τὸν αἱρετικὸν "Αρειον, ὅστις δὲν παρεδέχετο
τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς Θεὸν τέλειον, ἀλλὰ δημιούργημα ἡ κτίσμα
τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῇ Συνόδῳ δὲ ταύτη ὑπέρμαχος προστάτης τῶν χρι-
στικινῶν ἀρχῶν καὶ δεινὸς κατήγορος τοῦ Ἀρείου ὑπῆρχεν ὁ ἐπί-
σκοπος Ἀλεξανδρείας Ἀλεξανδρος, ἔχων μεθ' ἔχυτον ὡς σοφὸν σύμ-
βουλον τὸν τότε ἱεροδιάκονον, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπίσκοπον Ἀλεξαν-
δρείας, Ἀθανάσιον τὸν μέγαν, ἥτοι τὸν ἄγιον ἐκεῖνον ἀνδρα, ὅστις
ὑπῆρχε μέγας τῆς ὀρθοδοξίας προστάτης. Ὑπὸ τῆς Συνόδου δὲ ταύ-
της συνετάχθησαν τὰ πρῶτα ἀρθρά τοῦ συμβόλου τῆς Πίστεως.

Ο Κωνσταντῖνος, ἀφ' ὃτου ἐκηρύχθη ἐνθερμος προστάτης τῆς
χριστιανικῆς θρησκείας, εἶδεν δτι δὲν ἦδυνατο νὰ ἔχῃ καθέδραν του
τὴν Ψώμην, ἥτις ἦτο καθέδρα τῆς εἰδωλολατρείας. Διὰ τοῦτο ἐπὶ
τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου, ἐκεῖ ὅπου ἐκείτο τὸ Βυζάντιον, ἔκτισε
νέαν τοῦ κράτους πρωτεύουσαν, τὴν ὅποιαν ὠχύρωσε διὰ τειχῶν καὶ
ἐκαλλώπισε διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν. Ταύτης τὰ ἐγκαίνια ἐτέ-
λεσε μεγαλοπρεπῶς κατὰ τὸν Μάιον τοῦ ἔτους 330. Ὁνόμασε δὲ τὴν
νέαν ταύτην πρωτεύουσαν Νέαν Ψώμην· οἱ δὲ κάτοικοι βραδύτερον
ἀνόμασαν αὐτὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ολίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Κωνσταντῖνος ἐδέχθη τὸ ἄγιον
βάπτισμα. Ἀπέθανε δὲ τῇ 21 Μαΐου τοῦ ἔτους 337. Ἐκτοτε δὲ
κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐκάστου ἔτους ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ἐστάζει
τὴν μνήμην αὐτοῦ καὶ τῆς θεοσεβεστάτης μητρός του Ἐλένης, κα-
τατάξασα ἀμφοτέρους ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἀγίων.

§ 90. Οἱ μετὰ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον αὐτοκράτορες. Οἱ τρεῖς ἴεράρχαι.

Τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον ἀποθανόντα διεδέχθησαν οἱ τρεῖς οἵοι

του Κωνσταντίνος, Κώνστας καὶ Κωνστάντιος. Ἐκ τούτων οἱ μὲν δύο πρωτοὶ ἐφορεύθησαν ἐν ἐμφυλίοις ταραχῇς, ὁ δὲ τρίτος ἐξαπλεύσας μέχρι τοῦ ἔτους 361, ὅπότε ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ ὁ ἀγεψιὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Φλάβιος Τουλιανός. Ὁ Τουλιανὸς ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ, εἶχε μητρικὴν γλωσσαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἀνετράφη ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἡγάπησεν ὑπερβαλλόντως τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν, ἐξώμοσε μετὰ ταῦτα τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἡσπάσθη τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἐνεκα τῆς αἰτίας ταύτης ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἀποστάτης καὶ παραβάτης. Ἀπέθανε δὲ τῷ 363 ἐκ πληγῆς θανατηφόρου τὴν δύοιαν ἔλαθεν ἐν ἐκστρατείᾳ τινὶ κατὰ τῶν Περσῶν.

Μετὰ τὸν Τουλιανὸν ἐγένετο αὐτοκράτωρ ὁ ἄστημος Τοβικηνὸς καὶ μετὰ τοῦτον Οὐάλεντινον δ' Α', οὗτος διήρεσε τὸ κράτος εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν· καὶ τῆς μὲν δυτικῆς αὐτοκρατορίας ἔμεινεν αὐτὸς αὐτοκράτωρ, τῆς δὲ ἀνατολικῆς ἀνέδειξεν αὐτοκράτορα τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα. Κατὰ τοὺς χρόνους δ' ἐκείνους ἡγυαντες οἱ σοφοὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι καὶ μέγιστοι ἴεράρχαι Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος δὲ Ναζιανζηνὸς καὶ Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος.

§ 91. Ἔργα μωσείου ἐλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Γότθων. Θεοδόσιος ὁ Μέγας.

Οτε αὐτοκράτωρ τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἦτο δὲ Οὐάλης, οἱ Γότθοι (ἔθνος γερμανικὸν) εἰσβαλόντες εἰς τὸ κράτος του ἥρημασκη ἀνηλεώς τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν καὶ ἐπὶ τέλους ἐν τινὶ μάχῃ γενομένῃ ἐν τοῖς πεδίοις τῆς Ἀδριανούπολεως ἐφόνευσαν καὶ αὐτὸν τὸν Οὐάλεντα (τῷ 378 μ. Χ.). Ταῦτα μαθὼν δὲ αὐτοκράτωρ τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους Γρατικηνός, οὗτος τῷ 375 μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Οὐάλεντινον τοῦ Β' εἶχε διαδεχθῆ τὸν ἀποθανόντα πατέρα του Οὐάλεντινον, ἐξέλεξεν αὐτοκράτορα τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους τὸν ἐξ Ισπανίας κατκαγόμενον στρατηγὸν Θεοδόσιον (τῷ 379).

Γενόμενος αὐτοκράτωρ δὲ Θεοδόσιος κατώρθωσεν ἀρ' ἐνδὲ μὲν δι' ἐπιτυχῶν ἐκστατεῖσθαι, ἀρ' ἐτέρου δὲ διὰ συμβίβασμοῦ νὰ περιορίσῃ τοὺς Γότθους καὶ νὰ καταστείλῃ τὰς λεηλασίας αὐτῶν. Ἄρ' οὖ δὲ

ἀπηλλάγη ἀπὸ τῶν Γότθων, ἐπροστάτευσε μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως τὸν Χριστιανισμὸν. Κατεδίωξε δηλαδὴ τοὺς ἐν τῷ κράτει του εἰδωλολάτρας καὶ τοὺς κίρετικους καὶ τέλος ἐν ἔτει 392 ἐδημοσίευσε νόμον, διὸ τοῦ ὁποίου κατήργησε τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἐπὶ Θεοδοσίου δὲ συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινούπολει ἡ δευτέρη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (τῷ 381), ἡ ἐξ 150 πατέρων ἀποτελουμένη, ἡ ὅποια προσέθηκεν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως τὰ τελευταῖα πέντε ἥρθα. Τέλος ὁ Θεοδόσιος, δοτις καὶ Μέγας ὀνομάσθη διὰ τὸν μέγχιον ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ ζῆτον του, κατώφθισε ἐν ἔτει 394 νὰ ἐνώσῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του καὶ τὸ δυτικὸν κράτος καὶ τοιουτοτρόπως νὰ γίνη μονάρχης τοῦ ὅλου κράτους. Ἀλλὰ μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ἐπεζησεν εἰμὴ ἐν μόνῳ ἔτος Ἀποθανὼν δὲ κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τοὺς δύο ἀνηλίκους υἱούς του Ὁνώριον καὶ Ἀρκάδιον. Καὶ εἰς μὲν τὸν Ὁνώριον ἀφῆκε τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τρόμην, εἰς δὲ τὸν Ἀρκάδιον τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν συνεστάθησαν δύο πάλιν ῥωμαϊκὰ κράτη.

§ 92. Κατάλυσες τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

"Οτε ἐν ἔτει 476 μ. Χ. αὐτοκράτωρ τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἦτο ὁ Τρωμύλος Αὐγουστύλος, ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς Ὄδοσκρος ἀδηγῶν στρατὸν ἀποτελούμενον ἐκ δικαρδίων γερμανικῶν λαῶν ἐπέπεσε κατὰ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐξεθρόνισε τὸν Τρωμύλον. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν κατεῖθη τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος, τὸ ὅποιον διήρκεσε 1230 ἔτη (754 π. Χ.—476 μ. Χ.). Ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ ἰδρύθησαν πολλὰ κράτη ἐκ λαῶν μέχρι τοῦδε ἀγνώστων ἢ ἐλάχιστα ἐν τῷ πολιτισμῷ γνωστῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως σὺν τῷ γρίνῳ προσήχθη ὁ νεώτερος πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης.

ΜΕΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

(476—1453 μ. Χ.).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

Απὸ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους
μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινούπολεως
ὑπὸ τῶν Λατίων (476—1204 μ. Χ.).

---

§ 93. Σχηματισμὸς τῆς Ἐλληνικῆς ἢ Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος, τὸ ὅποῖν περιελάχιστες καὶ τὴν κυρίως Ἐλλάδα, ἐξηκολούθει ν' ἀναπτύσσηται, τὴν δ' ἀνάπτυξίν του διφειλεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, τὸ ὅποῖν ἐπρώτευε καὶ ἐπεκράτει ἐν αὐτῷ. Ἔνεκ δὲ τῆς ἐν αὐτῷ ἐπικρατήσεως τοῦ Ἐλληνισμοῦ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὸ ἀνατολικὸν τοῦτο κράτος γέγενετο κράτος καθαρῶς ἑλληνικόν. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐσχηματίσθη ἡ Ἐλληνικὴ ἢ Βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία, τῆς ὅποίας πρωτεύουσα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ καὶ χριστιανικὴ Κωνσταντινούπολις.

§ 94. Υἱουστινιανός.

Ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ἐλληνικῆς ἢ Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας πολλοὶ ὑπῆρξαν ἀνάξιοι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ διέπραξαν πολλὰ κατορθώματα. Εἰς δὲ ἐκ τῶν πολλοῦ λόγου ἀξίων αὐτοκρατόρων ὑπῆρξεν ὁ Υἱουστινιανός. Οἱ ἀνὴρ οὗτος ἐγεννήθη ἐν Ταυρησίῳ τῆς Δαρδανίας τῷ 482 μ. Χ., ἀνῆλθε δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ 527 διεγέθεις τὸν θεῖόν του Υἱουστίνον. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ Υἱουστινιανός 38 ἐν δλῷ ἔτη (527—565) καὶ ἀνεδείχθη ἦσες ἐκ τῶν λαμπροτέ-

ρων αὐτοκράτορων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, διότι ἐλάχιμηνε τὴν βασιλείαν του καὶ ἐπωτερικῶς δι᾽ ἔργων εἰρήνης καὶ ἐξωτερικῶς διὰ πολλῶν κατορθωμάτων. Διέπραξε δὲ τοσαῦτα ἔργα καὶ κατορθώματα, πρῶτον μὲν διότι αὐτὸς οὗτος ἦτο ἀνὴρ ἔχων θέλησιν, δεύτερον δὲ διότι ηὔτυχησε νὰ ἔχῃ ὡς συνεργοὺς ἀνδρὸς ικανωτάτους, ἥτοι τὸν νομοδιδόσκαλον Τριβωνιανὸν καὶ τοὺς ἑξάρχους στρατηγοὺς Βελισάριον καὶ Ναρσῖν. Καὶ διὰ μὲν τοῦ Τριβωνιανοῦ καὶ ἄλλων τινῶν νομομακθῶν συνέταξε μέγα νομοθετικὸν σύστημα, τὸ δποὺον λέγεται «Σῶμα πολιτικοῦ δικαίου» καὶ εἶναι ἡ βάσις, ἐπὶ τῆς δποίας στηρίζονται πᾶσαι αἱ νομοθεσίαι τῶν νεωτέρων ἔθνῶν. Διὰ δὲ τοῦ ἑξάρχου στρατηγοῦ Βελισαρίου κατώρθωσε νὰ κατατροπώσῃ τοὺς ἐν Ἀφρικῇ Βανδήλους καὶ τοὺς κατέχοντας τὴν Ἰταλίαν Ὀστρογότθους (ἀνατολικοὺς Γότθους) καὶ ν΄ ἀποκρούσῃ τοὺς Πέρσας, τοὺς Ούννους καὶ ἄλλους βαρβάρους λαούς. Διὰ δὲ τοῦ ἑτέρου ἑξάρχου στρατηγοῦ Ναρσῖν κατώρθωσε νὰ κατατροπώσῃ καὶ πάλιν τοὺς Ὀστρογότθους, οἱ δποίοι εἶχον κυριεύση ἐκ νέου τὴν Ἰταλίαν. Εἰς δλα δὲ ὡς σύμβουλον εἶχεν δὲ Ιουστινιανὸς τὴν σύζυγόν του Θεοδώραν, ἡ δποία, ἀν καὶ κατήγετο ἐξ εὐτελοῦς οἴκου, ἀνεδείχθη ἀξία αὐτοκράτειρα καὶ ἡδυνήθη διὰ τῆς συνέσεώς της νὰ σφῆῃ καὶ τὸν θρόνον καὶ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνδρός της ἐπὶ τῆς στάσεως τῆς ὀνομαζομένης «νίκα».

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς δηλαδὴ τοῦ Ιουστινιανοῦ ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει δύο φυτρίαι, ἡ τῶν Ηρασίνων καὶ ἡ τῶν Βενέτων, αἵτινες ἔλαθον τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ ἴματισμοῦ τῶν εἰς τὰς ἀρματοδρομίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡνιόχων, εἰς τὰς δποίας ἐλάχιμανον μέρος δύο ἀρμάτων. Καὶ Πράσινοι μὲν ἐλέγοντο ἐκεῖνοι οἵτινες εἰς τὰς ἀρματοδρομίας ταῦτας ἦσαν ὑπὲρ τοῦ ἀρμάτος ἐκείνου τοῦ δποίου δὲ ἡνίοχος ἐφόρει πράσινα ἐνδύματα· Βένετοι δὲ (κυανοί) ἐλέγοντο ἐκεῖνοι οἵτινες ἦσαν ὑπὲρ τοῦ ἀρμάτος ἐκείνου τοῦ δποίου δὲ ἡνίοχος ἐφόρει κυανά ἐνδύματα. Ἐκ τούτων οἱ μὲν Βένετοι ἦσαν ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ δὲ Πράσινοι ἦσαν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ διὰ τοῦτο κατεδιώκοντο ὑπὸ τῶν Βενέτων. Στενοχωρούμενοι οἱ Πράσινοι ἐκ τῶν καταδιώξεων, τὰς δποίας ὑφίσταντο ὑπὸ τῶν Βενέτων, ἐζήτησαν ἡμέραν τινὰ τὴν προστασίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἄλλ’ ὁ αὐτοκράτωρ ὅχι μόνον δὲν ἐπροστάτευσεν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπέπεμψεν. Ἔνεκ τούτου λοιπὸν δργισθέντες οὗτοι ἐπέπεσον μανιωδῶς κατὰ τῶν Βενέτων. Τοιουτούρπως δὲ ἐξερράγη ἀλη-

θής ἐμφύλιος πόλεμος, οἵτις ὠνομάσθη στάσις τοῦ «νίκα», διότε οἱ στασιασταὶ εἶχον ως σύνθημα τὴν λέξιν «νίκα». Καὶ ἔσπευσε μὲν ἀμέσως ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ λάβῃ ὅλη τὰ δραστήρια μέτρα πρὸς περιστολὴν τῆς στάσεως, ἀλλ᾽ οὐδὲν κατώρθωσε· μάλιστα δὲ παραδόξως εἶδεν, ὅτι αἱ δύο φατρίαι συνεμάχησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα ἀλλον, τὸν Ὑπάτιον. Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὑρίσκομενος ὁ Ἰουστινιανὸς ἐμφελέτα νὰ σφῆῃ τὴν ζωὴν του φεύγων εἰς Ἀσίαν. Ἄλλ᾽ ἡ σύζυγός του Θεοδώρα κατώρθωσε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ὑποδεῖξας εἰς τὸ πτόν, ὅτι καλλίτερον ἦτο ν' ἀποθάνῃ αὐτοκράτωρ παρὰ νὰ ζήσῃ ἐσημύτητι. Μετὰ δὲ ταῦτα κατώρθωσεν αὕτη πανούργως νὰ κινήσῃ τὴν ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος συμπάθειαν τῶν Βενέτων καὶ τοιουτορόπως ἐχώρισεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν Ηρασίνων. Ἀφ' οὗ δὲ κατώρθωθη τοῦτο, ὁ γενναῖος στρατηγὸς Βελισάριος δρμήσας μετὰ τρισκιλίων στρατιωτῶν κατὰ τῶν ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ συνηθροισμένων Προκσίνων ἐφόρευσε τρικοντακισχιλίους ἐξ αὐτῶν. Τοιουτορόπως ἔλαβε τέλος ἡ αἰματηρὴ αὕτη στάσις.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατασκευασθέντα εἰς τὸ κράτος κτίρια, ἥτοι φρούρια, ὀχυρώματα, ὑδραγωγεῖα, γέφυροι, νοσοκομεῖα, νοοὶ καὶ λοιπά, ἥσχεν ἀναρίθμητα. Μόνον ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινούπολει ὄφελόμησεν εἴκοσι καὶ πέντε νέους ναοὺς καὶ μεταξὺ τούτων τὸν περίβλεπτον ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Ἀγίας Σοφίας, διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὅποιου εἰργάσθησαν ἐπὶ ἔξι σχεδόν ἔτη ἀδικούσπιας δεκακισχιλίου ἐργάτων καὶ ἐδαπανήθησαν ὑπὲρ τὰ τρικόσια ἐκατομμύρια δραχμῶν. Τέλος δὲ Ἰουστινιανός, ἐπειδὴ ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης ἦτο γνωστὴ μάνον ἐν τῇ Σινικῇ, οἱ δὲ Σινικοὶ διετήρουν αὕτην μυστικὴν καὶ δὲν ἐπέτρεπον τῆς ἐξαγωγῆς ὧδαν μεταξοσκωλήκων, ἀπέστειλεν εἰ τὴν Σινικὴν δύο εὐφενίες μοναχούς, ὅπως μάθωσι τὴν κατασκευὴν τῆς μετάξης. Μεταβάντες δ' οὗτοι ἐκεῖ καὶ μαθόντες τὸν μυστικὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς τῆς μετάξης κατώρθωσαν νὰ μεταφέρωσι κρυφίως εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐντὸς τῶν κοίλων βακτηριῶν των ὡρὰ μεταξοσκωλήκων. Τοιουτορόπως λοιπὸν ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς εὐφύίας τῶν δύο ἐκείνων μοναχῶν ἴδρυσε τὰ πρῶτα ἐν Εὐρώπῃ μεταξουργεῖα καὶ διέδωκε τὸ πολύτιμον τοῦτο προϊὸν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην. Ἄλλ᾽ ἐν τοιούτοις αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ Ἰουστινιανός, ἐν τούτοις ἐδοκίμασεν ὅχι δλίγας πικρίας, διότι, ἐνῷ ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν ἀνέγερσιν φρουρίων καὶ ὀχυρωμάτων καὶ διὰ παντὸς τρόπου προσεπάθει νὰ καταστήσῃ

τοὺς ὑπηκόους του εὐδαιμονας, ἐνέσκηψεν εἰς τὸ κράτος του τρομερὸς λοιμός, δστις ἐξωλόθρευσε πλείστους ἀνθρώπους· ἐν δὲ τῇ κυρίῳς Ἐλλὰδι ἐκτὸς τοῦ λοιμοῦ ἐπῆλθε καὶ ἄλλο ὀλέθριον δυστύχημα. "Εγινε δηλαδὴ φοβερὸς σεισμός, ὑπὸ τοῦ ὅποιου ὀκτὼ μεγάλαι πόλεις, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἡ Χαιρώνεια, ἡ Ναύπακτος, ἡ Κόρινθος καὶ αἱ Πάτραι, καὶ πλεῖστα χωρία ἐν θεμελίων σγεδὸν ἀνετράπησαν, ἀπειράριθμοι δὲ τῶν κατοίκων ὑπὸ τὰ ἔρειπια αὐτῶν ἐτέφησαν.

§ ΘΞ. Ἡράκλειος.

Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἄξιος λογου αὐτοκράτωρ εἶναι ὁ Ἡράκλειος, δστις ἐγεννήθη ἐν Καππαδοκίᾳ, τῷ 575 μ. Χ. ἐκ γονέων ἐπιφανῶν, ἀνὴλθε δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ 610 διαδεχθεὶς τὸν ὑπὸ τοῦ λαοῦ θνατωθέντα ἀνάξιον αὐτοκράτορα Φωκᾶν. Ὁ Ἡράκλειος ἦτο ἀνὴρ σώφρων καὶ γενναῖος· δτε δ' ἀνὴλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου, εῦρε τὸ κράτος εἰς ἀθλίαν κατάστασιν ἔνεκα τῆς κακῆς διοικήσεως τοῦ προκατόχου του Φωκᾶ. Διὸ τοῦτο ἐπὶ πολλὴ ἔτη μετὰ δραστηριότητος εἰργάσθη ν' ἀνορθώσῃ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, νὰ διοργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ νὰ ὑποβάλῃ αὐτὸν εἰς πειθαρχίαν. Ἀφ' οὗ κατώρθωσε ταῦτα, πρῶτον μὲν συνεφιλιώθη μετὰ τῶν Σλαβῶν, παραχωρήσας εἰς αὐτοὺς ἐκτεταμένας ἐντεῦθεν τοῦ "Ιστρου χώρας, δεύτερον δὲ (τῷ 620) συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τοὺς λεηλατοῦντας τὴν Μυσίαν Ἀβάρους (λαὸν Ταταρικῆς καταχωγῆς). Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Περσῶν καὶ μετὰ ἡρωικοὺς ἀγῶνας διαρκέσαντας ἐπὶ ἐξ ἔτη ἀνέκτησε τὰς παρ' αὐτῶν ἀφαιρεθείσας χώρας τοῦ κράτους του, ἀκόμη δὲ καὶ τὸν τίμιον Σταυρὸν, τὸν ὅποιον εἶχον λάβηρι οἱ Πέρσαι, δτε ἐκνοίεσσαν τὴν Ἱερουσαλήμ. Τῇ δὲ 14 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 629 μετὰ λαμπρῆς τελετῆς ἀνύψωσε τὸν Σταυρὸν ἐν Ἱερουσαλήμ, δπότε καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς ἐγονυπέτησε πρὸ αὐτοῦ. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐορτάζει ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν τῇ 14 Σεπτεμβρίου.

"Οτε δὲ ὁ Ἡράκλειος εὑρίσκετο ἐν Περσίᾳ, οἱ "Αβάροι συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Περσῶν ὄρμησαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπολιορκησαν αὐτήν. Ἀλλὰ τὰ πρόχυματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως διηγύθυνον κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἀνδρες ἴνανοι, ἥτοι ὁ πατριάρχης Σέργιος καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Βῶνος, οἵτινες ἐνεθέρρυναν τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει λαὸν ἐμπνεύσαντες εἰς αὐτὸν τὴν πεποί-

θησιν, ὅτι ἡ πόλις ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῆς Θεοτόκου. Ήραγματικῶς δὲ πάντες οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, διότι εἶχον τὴν πεποίθησιν ταύτην, ἀπέκρουσαν τοὺς Ἀβάρους γενναίως καὶ ἔσφασαν τὴν πόλιν. "Ἐκτοτε πρὸς δήλωσιν αἰωνίας πρὸς τὴν Θεοτόκον εὐγνωμοσύνης καθιερώθη ἡ τοῦ Ἀκαθίστου" Γυμνου ἀκολουθία, ἡτις μέχρις σήμερον τελεῖται παρ' ἡμῖν τὴν ἐσπέραν τῆς Παρασκευῆς τῆς πέμπτης ἑδδομάδος τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς¹. Κατὰ τὴν ἀκολουθίαν δὲ ταύτην φάλλεται πρὸς τιμὴν τῆς λυτρωσάσης τὴν Κωνσταντινούπολιν Θεοτόκου ὁ ἔξτις ὅμιλος.

Τῇ ὑπερημάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια
ώς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια
ἀναγράψω Σοι ἡ πόλις Σόν, Θεοτόκε.
Ἄλλ' ως ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
ίνα κράζω Σοι χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε.

"Ο Ἡράκλειος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 641 βασιλεύσας ἕτη τριάκοντα καὶ ἔν.

§ 96. Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πιωγωνάτος.

"Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλείου ἀνεφάνη ἐν Ἀραβίᾳ ἰδρυτὴς νέκις θρησκείας ὁ Μωάμεθ, ὃστις κατώρθωσε ν' ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τῶν Ἀράβων προφήτης τοῦ Θεοῦ καὶ νὺν γίνη κυρίαρχος τῆς Ἀραβίας. Τούτου οἱ διάδοχοι κατέκτησαν τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ ὅλον τὸ περσικὸν κράτος, ἐπὶ τέλους δὲ ἐπῆλθον καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐποιεῖσαν αὐτὴν ἐπὶ ἐπτὰ ἔτη (672—679). Ἄλλ' εὐτυχῶς αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ γενναῖος Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πιωγωνάτος, ὃστις κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν μεταχειρισθεὶς κατὰ τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ τῶν Ἀράβων τὸ ὑπὸ τοῦ ἐκ Συρίας Ἐλληνος Καλλινίκου ἐφευρεθὲν ὄγρον ἢ ἑλληνικὸν πῦρ, τὸ δόπον ἔκαπε καὶ ἐντὸς τοῦ ὅδατος. Τοῦ πυρὸς δὲ τούτου τὴν φύσιν ἀγνοοῦμεν, διότι ἡ κατασκευὴ του ἐτηρήθη μυστικὴ.

¹ Κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς Παρασκευῆς φύλλεται ὁ ὅρθρος τοῦ Σαββάτου. "Ωστε ἀκριβῶς δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ὁ Ἀκάθιστος" Γυμνος φύλλεται κατὰ τὸν ὅρθρον τοῦ Σαββάτου.

Κωνσταντίνος ὁ Δ' ἐπεκλήθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ Πωγωνᾶτος, διότι, ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔκ τινος ἀνὰ τὴν Σικελίκην ἐκστρατείας του, ἔφερε μακρὸν πώγωναν· ἀπέθανε δ' ἐν ἑτεῖ 685 εἰς ἡλικίαν 37 ἑτῶν βασιλεύσας 17 ἑτη (668—685).

§ 97. Εἰκονομάχος αὐτοκράτορες. Εἰρήνη. Πανηγύριος ὁ Α'.

Μετὰ τὸν Κωνσταντίνον τὸν Πωγωνᾶτον ἄξιος μνείας αὐτοκράτωρ εἶναι Λέων Γ' ὁ "Ισαυρος", ὃστις κατέγετο ἐκ τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Ἰσαυρίας. Ο αὐτοκράτωρ οὗτος ἐβασίλευσεν 24 ἑτη (717—741). εἶναι δὲ ἄξιος πολλοῦ λόγου, πρῶτον μὲν διότι ἔσφεται τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῶν Ἀράβων, οἱ ὅποιοι δευτέραν φορὰν ἐποιούρκησαν αὐτὴν (τῷ 718), δεύτερον δὲ διότι προήγαγε τὸ κοράτος του δική νόμων ἀρίστων. Ἀλλ' ἂν καὶ ἡτο τοιοῦτος, ἀνεμίγθη μετὰ ταῦτα εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων, διότι ἔθεώρει αὐτὴν ὡς εἰδωλολατρείαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πλεῖστοι μὲν τῶν ὑπηκόων του ἔθεώρησαν ὡς ἀντιχριστιανικὴν τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην, ὀλίγοι δ' ἀπεδέχθησαν αὐτὴν ὡς ὀρθήν, διηρέθησαν οἱ χριστινοὶ εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, ἥτοι εἰς εἰκονολάτρας καὶ εἰκονομάχους. Τοιουτορόπως καθ' ὅλον τὸ κράτος ἐπεκράτει φοβερὴ θρησκευτικὴ ἔρις, ἥτις ἐγένετο παραίτιος πολλῶν κακῶν.

Λέοντα τὸν Γ' ἀποθανόντα τῷ 741 διεδέγη ὁ ὥσταύτως εἰκονομάχος νιός του Κωνσταντίνος ὁ Ε', ὃστις κατεδίωξε τοὺς εἰκονολάτρας, κατήργησε πλεῖστα μοναστήρια καὶ ἀφήρεσε τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας ἀπὸ τῶν μοναχῶν καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς διδασκάλους λαϊκούς. Δι' ὅλη δὲ ταῦτα οἱ εἰκονολάτραι καὶ μοναχοὶ ἐκδικούμενοι ὠνόμασαν αὐτὸν Κ οπρώνυμον, λέγοντες δὲ ἀπέδοσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην, διότι, ὅτε ἐβαπτίζετο ἐμόλυνε τὴν κολυμβήθραν. Ἐν τούτοις Κωνσταντίνος ὁ Ε' ὑπῆρχε γενναῖος καὶ δραστήριος αὐτοκράτωρ, διότι ἐπολέμησε γενναίως καὶ πρὸς τοὺς Ἀράβους καὶ τοὺς Βουλγάρους. Εἶναι δὲ οἱ Βουλγαροὶ ἔθνος σκυθικὸν καὶ ἔλαχον τὸ ὄνομα τοῦτο, διότι κατέκουν ἐν ἀρχῇ περὶ τὸν Βόλγαν ποταμόν, τὸν ὅποιον οἱ Βυζαντῖνοι ὠνόμαζον Βούλγαν. Κατέλα-

ἥν δὲ μετὰ ταῦτα οἱ Βουλγάροι τὴν βαρείαν Θράκην, ἥτις ἀπὸ τούτων ὠνομάζεται Βουλγαρία.

Κωνσταντίνον τὸν Ε' ἀποθνάντα τῷ 775 διεδέχθη ὁ νιός του Λέων ὁ Δ', ὃστις ᾧτο ἐπίστης εἰκονομάχος. Ἀποθνάντα δ' οὗτος ἀφῆκε διάδοχον ἀνήλικον τὸν νιόν του Κωνσταντίνον τὸν σ', ὃστις ἔβασιλευσεν ὑπὸ τὴν ἐπίτροπείαν τῆς μητρός του Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας. Αὕτη δὲ συγκροτήσασα ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴν Σύνοδον (τῷ 787) ἐπανήγαγε τὴν προσκύνησιν τῶν ἀγίων εἰκόνων· βραδύτερον δὲ (τῷ 797), ἀφ' οὗ ἐδολοφονήθη ὁ νιός της, ἐγένετο αὐτοκράτειρα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀναβάσσει ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐπεθύμησε νὰ ἐνώσῃ τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικὸν κράτος καὶ πρὸς τοῦτο ἐζήτησε σύζυγον Κάρολον τὸν μέγαν, βασιλέα τῶν Φράγκων, ἐξωρίσθη ὑπὸ τῶν προκρίτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς Λέσβον (802), ὃπου μετὰ ἐν ἐτοῖς ἀπέθανεν· ἐξελέγθη δ' ἀντ' αὐτῆς αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Α', ὃστις ἐν ταῖς ἐκστρατείαις του ὑπῆρξεν ἀτυχής, διότι καὶ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐνικήθη. Τέλος δὲ ὁ Νικηφόρος κατὰ τῶν Βουλγάρων μαχόμενος ἐφονεύθη (τῷ 811), ὁ δὲ ἄγριος τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς Κροῦμπος ἐν τῇ βαρδικράτητι του ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου καὶ μετεσκεύασε τὸ κρανίον εἰς ποτήριον, διὰ τοῦ ὅποίου ἔπινεν οἶνον.

§ 98. Νέος εἰκονομάχος αὐτοκράτορες. Θεοδώρα. Κορικανὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Μετὰ τὸν Νικηφόρον τὸν Α' ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας Μιχαὴλ ὁ Α' καὶ μετὰ τοῦτον Λέων ὁ Ε' (831), ὃστις κατέγρηγε τὴν προσκύνησιν τῶν ἀγίων εἰκόνων. Τοιουτοράπως ἐπὶ Λέοντος Ε' νέαι θρησκευτικαὶ ἕριδες ἡρχισαν πάλιν μεταξὺ εἰκονομάχων καὶ εἰκονολατρῶν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος ἐγένετο αὐτοκράτωρ ὁ εἰκονομάχος Μιχαὴλ ὁ Β' (820) καὶ μετὰ τοῦτον ὁ ὀδούτως εἰκονομάχος Θεόφιλος (829), ὃστις ἔλαβε σύζυγον τὴν χρηστὴν Θεοδώραν. Αὕτη δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου ἀναλαβούσα τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου νιοῦ της Μιχαὴλ τοῦ Γ' συνεκάλεσε Σύνοδον καὶ ἐπανήγαγε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων (τῷ 842). Τὸ γεγονός τοῦτο ἔορτάζει ἡ ὀρθόδοξος

ήμδων Ἐκκλησίας τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς μεγάλης τεσσαράκοστῆς· αὗτη δὲ ή Κυριακὴ οὐλεῖται Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

§ 99. Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών. Λέων Γ' ὁ Σοφός. Κωνσταντῖνος ὁ Ζ'. Φωκανὸς ὁ Β'.

Ἐν ἔτει 867 αὐτοκράτωρ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἐγένετο Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών, ὃστις εἶναι ὁ πρῶτος γνήσιος Ἑλλην αὐτοκράτωρ. Κατώρθωσε δ' ὁ Βασίλειος νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἀφ' οὗ ἐδολοφόρησε τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ τὸν Γ', υἱὸν τοῦ Θεοφίλου καὶ τῆς Θεοδώρας. Ἀλλ' ἂν καὶ ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου διὰ κακουργίας, ἐκυβέρνησεν δύμας τοσοῦτον συνετῶς, ὃστε θεωρεῖται ὡς εὐεργέτης τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ἀνέπτυξε τὰς νομιτικὰς καὶ πεζικὰς δυνάμεις, κατετρόπωσε τοὺς "Αραβίας ἐν Σικελίᾳ καὶ Ιταλίᾳ καὶ ἐν γένει διέπραξε πλεῖστα κακτορθώματα. Πρῶτος δ' αὐτὸς ὥρισεν νὰ γράψωνται πάντα τὰ δημόσια ἔγγραφα ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀντὶ τῆς λατινικῆς, εἰς ḥν ἐγράφοντα, καὶ διέταξε τὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ νέαν συλλογὴν τῶν νόμων.

Ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος εἰσῆχθη καὶ διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Σλαύους, οἵτινες εἶχον καταλάβη τὰς ἀπὸ τῆς "Αδριατικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Δουναβίους χώρας. Κατὰ τοὺς χρόνους δ' ἐκείνους δύο μοναχοί, ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, μετέβησαν εἰς Βουλγαρίαν, ἵνα ἡγεμὼν ἦτο ὁ Βόγορις, καὶ ἐκήρυττον τὸν Χριστιανισμὸν. Ἀφ' οὗ δ' ἐδιαπίσθη ὁ Βόγορις, ὁ ἱερὸς Φώτιος ἀπέστειλεν εἰς Βουλγαρίαν ἴερεῖς, οἵτινες ἐρρύθμισαν τὰ τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας. Τότε δὲ καὶ ὁ πάπας Νικόλαος θέλων νὰ ὑποτάξῃ τὸν βουλγαρικὸν Χριστιανισμὸν ὑπὸ τὴν παπικὴν ἀρχὴν ἀπέστειλε καὶ αὐτὸς ἴερεῖς, τῶν ὄποιων δύμας τὰς ἐνεργείας ἐμπλείωσεν ὁ ἱερὸς Φώτιος.

Τὸν Βασίλειον, ἀποθανόντα τῷ 886, διεδέχθη ὁ υἱὸς του Λέων ὁ Γ', ὁ ἐπικληθεὶς σοφός, ὃστις ἐβαπτίσεται μέχρι τοῦ ἔτους 912. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου οἱ "Αραβίες κατέλαβον πολλὰς νήσους καὶ μάλιστα προυχώησαν μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οὗτος δ' ὁ αὐτοκράτωρ, διὰ ν' ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων,

ήναγκάσθη ν' ἀπονείμῃ εἰς τὸν ἡγεμόνα κατῶν Συμεῶνα τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως.

Λέοντας τὸν σοφόν, ἀποθνήντας τῷ 912, διεδέχθη ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος ὁ Ζ', ὃστις ὠνομάσθη πορφυρογέννητος, διότι ἐγεννήθη, ὅτε ἐβασίλευεν ὁ πατέρας του. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἐδικάζει τὸν καιρὸν του εἰς ἀναγνώσεις, μουσουργίας καὶ ζωγραφίας καὶ ἐγκατέλιπε τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους εἰς τὸν πενθερόν του Ῥωμανὸν τὸν Α', τὸν ἀπονομασθέντα Λεκαπηνόν, τὸν δόποιον ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἔξι ἔτη εἶχε συμβασιλέα, καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ῥωμανοῦ. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' ἡ αὐτοκράτειρα τῆς Ῥωσσίας Ὀλγα, γήρα τοῦ Ἰγάρω, ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν (τῷ 955) ἐβαπτίσθη καὶ ὠνομάσθη Ἐλένη. Ἔκτοτε δὲ ἤρχισε νὰ διαδίδηται ζωηρότερα ὁ Χριστιανισμὸς ἐν Ῥωσσίᾳ.

Μετὰ τὸν Κωνσταντίνον τὸν Ζ' ἔγινεν αὐτοκράτωρ ὁ υἱός του Ῥωμανὸς ὁ Β' (959), ὃστις ηὐτύχησε νὰ ἔχῃ στρατηγοὺς καλούς, ιδίως δὲ τὸν ἔξοχον Νικηφόρον Φωκᾶν.

§ 100. Νικηφόρος Φωκᾶς.

Ο Νικηφόρος Φωκᾶς ἐγεννήθη ἐν ἔτει 912 ἐκ γονέων ἐπιφανῶν. Ἡτο συνετός καὶ ἀνδρεῖος καὶ διὰ τὰ προτερήματά του ταῦτα διωρίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου στρατηγὸς καὶ ἐξηκολούθει νὰ είναι τοιοῦτος καὶ ἐπὶ τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Β'. Πρώτη ἐκ τῶν μεγάλων πράξεων αὐτοῦ είναι ἡ εἰς Κρήτην ἐκστρατεία του. Τὴν ἐλληνικωτάτην δηλαδὴ ταύτην νῆσον κατεῖχον ἀπὸ τοῦ ἔτους 823 οἱ Ἀραβῖοι. Κατὰ τῶν Ἀράβων δὲ τούτων ἐπελθὼν ὁ Νικηφόρος μετὰ πολυαρίθμου στόλου καὶ στρατοῦ κατετρόπωσεν αὐτούς. Μετὰ δὲ τὸ κατόρθωμά του τοῦτο διέδωσε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς ἐν τῇ νήσῳ Μωακμεθανούς καὶ ἐπανῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ὥγων πολλοὺς αἰχμαλώτους, μεταξὺ τῶν δόπιων καὶ τὸν ἐμίρην τῆς Κρήτης Ἀθδούλο-Αζίζ (961). Ὁλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ἐξεστράτευσε μετὰ διακοσίων χιλιάδων ἀνδρῶν κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἀράβων καὶ ἐκυρίευσεν ἐξήκοντα φρούρια αὐτῶν, ἐπανελθὼν δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτέλεσε δεύτερον θρίαμβον. Τέλος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ ἀνηγορεύθη ὁ Νικηφόρος αὐτοκράτωρ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, συζευχθεὶς

τὴν χήραν τοῦ Ῥωμανοῦ Θεοφανώ (τῷ 963). Γενόμενος δ' αὐτοκράτωρ ὁ ἔνδοξος οὗτος ἀνὴρ ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον καὶ κατώρθωσε ν' ἀποσπάσῃ ἀπ' αὐτῶν τὴν ἀξιόλογον πόλιν τῆς Κιλικίας Ταρσόν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν ἐκστρατειῶν του ἐκόμισεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀμυθήτους θησαυρούς, διὰ τῶν ὅποιων ἐπλήρωσε τὸ δημόσιον ταμεῖον.

'Αλλ' ἐν ᾧ τοιοῦτος ἦτο ὁ Νικηφόρος καὶ ὡς μόνην ἐπιθυμίαν εἶχε νὰ ταπεινώσῃ ὅλοσχερῶς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ καταστήσῃ τὸ κράτος του εὐτυχές, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ (μικροσώμου) καὶ ἄλλων συνωμοτῶν κατὰ προτροπὴν τῆς βδελυφῆς Θεοφανοῦς (τῷ 969).

Πρὸς τὸν Νικηφόρον δρείλομεν οἱ Ἑλληνες εὐγνωμοσύνην, διότι ἀνέκτησεν ἀπὸ τῶν Μωαμεθανῶν τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τοιουτορόπως διέσφεσε τὸν ἐν ταῖς γύρωσις ταύταις Ἑλληνισμόν.

§ 101. Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

Μετὰ τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν ἐγένετο αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς, ὃστις καὶ ἐξώρισε τὸν Θεοφανό. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ἐν καὶ ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου διὰ κακουργίας, ἀνεδείχθη ἐπιφανέστατος κατὰ τοὺς ἀγῶνας, οὓς διεξήγαγε κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ὑπερέβη δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Νικηφόρον. Καὶ πρῶτον μὲν διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Βέρδας τοῦ Σκληροῦ κατετρόπωσε τοὺς Ῥώσους εἰς τὰ μεταξὺ Θράκης καὶ Βουλγαρίας σύνορα· ἐπειτα δὲ ὁ ἴδιος ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ κατακυνάσας αὐτοὺς κατέστησε τὴν Βουλγαρίαν ἐπαρχίαν τοῦ κράτους του. Μετὰ ταῦτα εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἀτίαν ἐκυρίευσε τὴν ὑπὸ μωαμεθανῶν κατεχομένην Ἀμιδαν (τὸ σημερινὸν Διαρβεκίο) καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν καλίσην τοῦ Βαγδατίου. Ἄφ' οὗ δὲ κατώρθωσε ταῦτα, ἐπανῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν φέρων ἀπειρα λάσπυρα.³ Ἀλλὰ δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος, ὅπότε πάλιν ἡναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς Ἀσίαν κατὰ τοῦ καλίσην τοῦ Βαγδατίου, διότι ὁ καλίσης οὗτος εἶχεν ἀνατρέψθη τὰς συνθήκας. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην εἰσβαλὼν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν κατεχομένην Συρίαν ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις, ἐν αἷς καὶ τὴν Ἱεράπολιν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εῦρε τὰ σαν-

δάλια τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὰ ὄποια καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἥρ' οὖ διῆλθε τὸ ὅρος Λίθινον καὶ ἀνέκτησε πολλὰς πόλεις, ἐν αἷς καὶ τὴν Βηρυτόν, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα καὶ ἀπέθανε (τῷ 976) δηλητηριασθεὶς ὑπό τινος εὐνούγου, Βασιλείου ὀνομαζομένου.

§ 102. Βασίλειος ὁ Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.

Τὸν Ιωάννην Τσιμισκῆν ἀποθανόντα διεδέχθη Βασίλειος ὁ Β', ἐστις ἦτο υἱὸς Ῥωμανοῦ τοῦ Β' καὶ τῆς Θεοφανοῦς, τὴν ὄποιαν ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἔξορίας, τρισέγγονος δὲ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος: ἀνῆλθε δ' ὁ Βασίλειος ἐπὶ τοῦ θρόνου εἰκοσαετής τὴν ἡλικίαν (τῷ 976), ἔχων συνάρχοντα τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντίγονον. Οὐ αὐτοκράτωρ Βασίλειος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρέσχε δείγματα τῆς δραστηρίας τητός του, διότι πρῶτον μὲν κατέβαλε τὸν κατ' αὐτοῦ σταπιάσκντα στρατάρχην Βάρδαν τὸν Σκληρόν, ἔπειτα δὲ ἐξετράπευτε κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἐπαναπτατίσκντες καὶ ἀνκυρορεύσαντες Βασιλέων τὸν Σαμουὴλ εἶχον καθιμποτάζῃ τὴν Μακεδονίαν, Ἀλβανίαν, Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν καὶ ἐπέτρεψαν λεηλατοῦντες μέχρις αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ναὶ μὲν κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐκστρατείαν του οὐδὲν κατώρθωσε, διότι παρὰ τὴν Τριαδίταν τὴν καιμάνην πλησίον τῆς Σαρδικῆς (τῆς σημερινῆς Σόφιας), ἐνικήθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων (τῷ 981), ἐν τούτοις οὐδόλως ἀπεθαρρύθη, ἀλλ' ἐπιστρέψκις εἰς Κωνσταντινούπολιν ἤρχισε νὰ παρακευάζῃ στρατεύματα διὰ νέαν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν. Ἀλλ' ἐν φ' παρεσκεύαζε στρατεύματα, μακνύνει αἴρηντος δὲ τὸ Σαμουὴλ μεθ' ἵκανον στρατοῦ εἶχεν εἰσβάλη εἰς Πελοπόννησον καὶ ἐλεημάτει αὐτήν. Κατεσπεύσμένως λοιπὸν ἀπέστειλε κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκείνων τὸν περίφημον στρατηγὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν μεθ' ἵκανῆς δυνάμεως, αὐτὸς δ' ἐξηκολούθει νὰ παρακευάζῃ νέαν στρατεύματα. Εἰσβάλων δ' ὁ Νικηφόρος εἰς τὴν Ἐλλάδα καὶ φθάσας εἰς τὴν ἀριστερὰν ὅχθην τοῦ Σπεργειοῦ ποταμοῦ βλέπει παραδέξως ἐν τῇ δεξιᾷ ὅχθῃ παρατεταγμένους τοὺς ὑπὸ τὸν Σαμουὴλ Βουλγάρους. Ἀλλ' ὁ ποταμὸς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἶχε πλημμυρήσῃ ἐνεκκ ἁγδαῖοτάτων βρογχῶν διὰ τοῦτο οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο στράτευμα ἡδύνατο νὰ διέλθῃ τὸν ποταμόν. Ὁστε,

ἐπειδὴ πᾶσα συμπλοκὴ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἦτο ἀδύνατος, ἡσύχαζον καὶ τὰ δύο στρατεύματα. Ήερὶ τὸ μεσονύκτιον δρως, ἐν ᾧ οἱ Βουλγάροι ἐκοιμῶντο ἀμέριμνοι, ὁ Νικηφόρος ἀνακαλύπτει πόρον τινά, τὸν ὅποιον ὁ στρατός του ἀδύνατο νὰ διαβῇ. Διὸ τοῦ πόρου λοιπὸν ἐκείνου διαβάζει μετὰ τοῦ στρατοῦ του καὶ ἐπιπεσῶν κατὰ τῶν κοιμωμένων Βουλγάρων κατασφάζει πάντας σχεδόν μόλις δὲ ἡδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ὁ Σαμουῆλ καὶ ὁ υἱός του Ῥωμανός, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἡσαν βαρέως πληγωμένοι.

Μετὰ ταῦτα ὁ Βασίλειος, ἐπειδὴ ἐπεθύμει ν' ἀπαλλαγῇ διὰ παντὸς ἀπὸ τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἐπεγείρησε τακτικὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐπίθεσιν καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος 1014 κατετρόπωσεν αὐτοὺς εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Βουλγαρίας, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1018 κατέβαλεν αὐτοὺς ὀλοτελῶς. Τοιουτοτρόπως μετὰ μηκὸν καὶ αἱματηρὸν ἄγωνα ἀπεπεράτωσε τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον καὶ κατέστησε τὴν Βουλγαρίαν ἐπαρχίαν τοῦ κράτους του, ὡνομάσθη δὲ διὰ τὰς λαμπρὰς ἐκείνας νίκας του «Βουλγαροκτόνος». 'Αλλ' ὁ Βασίλειος εἶναι θαυμαστός, ὅχι μόνον διότι κατεπολέμησε τοὺς Βουλγάρους, ἀλλὰ καὶ διότι καθ' ὃν χρόνον ἐπολέμει πρὸς αὐτοὺς διεξῆγε συγχρόνως καὶ ἀλλούς πολέμους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας καὶ τοὺς "Αραβαῖς". Εν γένει δὲ ἡ βασιλεία του ὑπῆρξε λαμπροτάτη καὶ ἐνδοξοτάτη, διότι ἐπ' αὐτοῦ τὸ κράτος καὶ ἐπεξετάθη καὶ μεγάλως ἐδόξασθη. 'Απέθανε δ' ὁ ἔνδοξος οὗτος αὐτοκράτωρ τῷ 1025 ἐν ἡλικίᾳ 69 ἔτῶν.

§ 103. Περὶ τοῦ σχέσιματος τῶν Ἐκκλησιῶν.

Οἱ πάπαι τῆς Ῥώμης πρὸ πολλοῦ εἶγον ἀρχίση νὰ ἐπιφέρωσι καινοτομίας εἰς τὴν θρησκείαν, μετέβαλον δὲ καὶ τὸ δγδον ἀρθρὸν τοῦ συμβόλου τῆς Πίστεως προσθέσαντες δὲ τὸ "Ἄγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ (filioque). Πρὸς τούτους εἶγον τὴν ἀξίωσιν νὰ μὴ εἶναι ἴσοτιμοι πρὸς τοὺς πατριάρχας, ἀλλ' ἀνώτεροι αὐτῶν, καὶ ἀπήτουν, ἵνα πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι παραδέχωνται, δὲ τὸ πάπας εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς γῆς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰς παραδόξους ταύτας τῶν παπῶν ἀξιώσεις καὶ τὰς αἱρετικὰς αὐτῶν διδασκαλίας ἀπέκρουσαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, οἱ κατὰ καιροὺς πατριάρχαι, ἰδίᾳ δὲ ὁ ἐν ἔτει 857 ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἀνελθὼν σοφώτατος Φώ-

τιος, δστις καὶ συνεκάλεσε σύνοδον, ὑπὸ τῆς ὁποίας κατεδικάσθησαν καὶ ἀπεκριόύσθησαν αἱ κακινοτομίαι τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κυριαρχικαὶ ἀξιώσεις τοῦ πάπα. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἐπὶ πατριάρχου Φωτίου ἥρχισε τὸ σγίσμα, τὸ ὄποιον συνετείλεσθη ἐν ἔτει 1054 ἐπὶ πατριάρχου Μιχαὴλ Κυρουλαρίου, δστις ὅγι μόνον ἔκλεισε τὰς ἐν τῇ ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ λατινικὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια, ἀλλὰ καὶ διὰ συνόδου ἀφώρισε τὴν ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν. "Ἐκτότε ἐπίσημοι σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν δὲν συνήφθησαν, πᾶσαι δὲ αἱ ἀπόπειραι, αἵτινες ἐγένοντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐμπαταιώθησαν.

§ 104. Δυναστεία τῶν Κομνηνῶν. Σταυροφορίας.

Ἐκ τῶν μετὰ τὸν Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον αὐτοκρατόρων τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἀξιος λόγου εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν Ἰσαάκιος Κομνηνός, δστις ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐν ἔτει 1057. Οὗτος ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἐξησφάλισεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδρομῶν. Ζῶν δ' ἐτὶ παρεγώρησε τὸν θρόνον ἐν ἔτει 1059 εἰς τὸν Κωνσταντίνον Δούκαν, ἀπεσύρθη δ' εἰς μοναστήριον, ἔνθα μετὰ δύο ἔτη ἀπέθηκεν.

Μετὰ μικρὸν διάλειμμα τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, κατὰ τὸ ὄποιον ξένοι τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν ἐβασίλευσαν, κατέλκεν ἐν ἔτει 1081 τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνός, δστις ἐβασίλευσε 37 ἔτη (1081—1118). Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος πρῶτον μὲν διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Δούκα ἀπέκρουσε τοὺς Τούρκους, οἱ ὄποιοι ἐλεηλάτουν τὰς ἀνατολικὰς χώρας τοῦ κράτους του, ἐπειτα δὲ αὐτοπροσώπως ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Σκυθῶν, οἱ δόποιοι ἐλεηλάτουν τὰς βαρείους χώρας του, καὶ κατετρόπωσεν αὐτούς. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου συνέβη ἡ πρώτη ἐκ τῶν ἐπτὰ γενομένων σταυροφοριῶν. Ὄνομάζοντο δὲ σταυροφορίαι αἱ ἐκστρατεῖαι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ἀνέλαβον οἱ χριστιανοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, διὰ ν' ἀπελευθερώσωσι τοὺς ἀγίους Τόπους, τοὺς ὄποιοὺς κατεῖχον οἱ Τούρκοι· ἐκλήθησαν δὲ αἱ ἐκστρατεῖαι αὕται οὕτω, διότι οἱ ἀναλαβόντες τὰς ἐκστρατείας ταύτας ἐκκλοῦντο σταυροφόροι ἐκ τοῦ ἐρυθροῦ σταυροῦ, τὸν ὄποιον ἔφερον ὡς σημεῖον ἐπὶ τοῦ στήθους. Οὗτοι δὲ οἱ σταυροφόροι τῆς

πρώτης σταυροφορίας είχον ύποσχεθή εἰς τὸν Ἀλέξιον νὰ παραδώσω-
τιν αὐτῷ ἀπάσας τὰς γάρκες τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, τὰς ὁποίας
ἡθελον ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῶν Τούρκων. Ἐν τούτοις οὖτοι δχι μόνον δὲν
ἔτηρησαν τὴν ὑπόσχεσίν των, ἀλλ’ ἥρχισαν καὶ νὰ κατακτῶσι γάρκες
τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Ἐνεκκ τούτου ἡναγκάσθη ὁ Ἀλέξιος νὰ
κηρύξῃ κατ’ αὐτῶν πόλεμον καὶ μετὰ διαφόρους μάχας ἡνάγκασεν
αὐτοὺς νὰ δεχθῶσι συνθήκην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὸν
αἱ καταληφθεῖσαι γῆραι, δηλαδὴ ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Λαοδίκεια καὶ
ἄλλαι (1108). Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ὁ Ἀλέξιος, ἀν καὶ ἐκυβέρνα
εἰς τόσον κακὰς περιστάσεις, κατώρθωσε διὰ τῆς φρονήσεώς του καὶ
τῆς στρατιωτικῆς του ἴκανότητος νὰ περισώσῃ τὸ κράτος του. Εἶναι
δὲ θυμαστὸς ὁ Ἀλέξιος, διότι δὲν ἦτο μόνον ἀνὴρ τοῦ ξίφους,
ἀλλὰ καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων. Τὸν βίον καὶ τὰ κατορθώματα
τοῦ ἐνδόξου τούτου ἀνδρὸς ἔξιστρόησεν ἡ εὐφυὴς θυγάτηρ του Ἀννα
ἡ Κομνηνὴ ἐν τῷ συγγράμματί της, τὸ ὅποιον ἐπιγράφεται «Ἀλε-
ξιάς».

Μετὰ τὸν θάνατον Ἀλεξίου τοῦ Α' αὐτοκράτωρ ἐγένετο ὁ τοῦ Ἀ-
λεξίου υἱὸς Ἰωάννης ὁ Β', δστις διὰ τὰς πολλὰς ἀρετὰς του ὀνομά-
σθη Καλοσωάννης. Οὗτος κατετρόπωσε τοὺς Τούρκους καὶ ἀφήρε-
σεν ἀπ’ αὐτῶν πρῶτον μὲν τὴν Σφεζόπολιν, ἔπειτα δὲ ὅλην τὴν
Ἀρμενίαν, ἀπέκρουσε δὲ καὶ τοὺς Οῦγγρους, οἵτινες κατεῖχον τὸ
Βελιγράδιον. Ἀπέθανε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τῷ 1143, βασιλεύσας
25 ἔτη.

Τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν διεδέχθη ὁ γιγαντώδης τὸ ἀνάστημα υἱὸς
του Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, δστις ὑπῆρξε ἡρμακλεώτατος καὶ ἡρωικώ-
τατος. Ο ἀνὴρ οὗτος ἐθεώρει τὸν πόλεμον ὡς μόνην εὐχάριστον ἐνα-
σχόλησίν τον. Καὶ πρῶτον μὲν ἔξεστράτευσε κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ
Τούρκων καὶ ἡνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τὰ ἐν Παρμυλίᾳ καὶ
Κιλικίᾳ φρούρια, τὰ ὄποια είχον κυριεύση, ἔπειτα δὲ ἐπὶ τῆς δευτέ-
ρας σταυροφορίας ἐπετέθη κατὰ τῶν Νορμανῶν, οἵτινες είχον κατα-
λάβη τὴν Κέρκυραν καὶ ἐλεηλάτουν διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος,
καὶ ἀνέκτησε τὴν Κέρκυραν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἀφοῦ κατενίκησε τοὺς
Σέρβους καὶ τοὺς συμμάχους των Οῦγγρων, δρμήσας εἰς Ἀσίαν κα-
τενίκησε τοὺς Τούρκους καὶ Ἀρμενίους καὶ ἐκυρίευσε τὸ Χαλέπιον.
Τέλος δ' ὁ γενναῖος οὗτος αὐτοκράτωρ ἐν τινὶ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκ-
στρατείᾳ του περιέπεσεν εἰς φοβερὰν ἐνέδραν καὶ οὐ μόνον ἐνικήθη,

ἀλλὰ καὶ ἐπληγώθη. Ἐκ τῆς ἐκστρατείας δ' ἐκείνης ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπέθανε (1180).

Τὸν Μανουὴλ Κομνηνὸν ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ἀνὴρικος υἱὸς του 'Αλέξιος ὁ Β' ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς ἀσυνέτου μητρός του Μαρίας. Ἐκ τῆς ἀνηλικότητος δ' αὐτοῦ ἐπωφελούμενος ὁ πανούργος ἔξαδελφός του 'Ανδρόνικος ὁ Α' εἰσέβαλε μετὰ πολυαριθμου στρατοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ κατασφάξας τὸν ἀνὴρικον αὐτοκράτορα ἐγένετο αὐτοκράτωρ (τῷ 1183). Ἀλλὰ καὶ οὗτος λίγην ἐνωρίς κατέστη μισητὸς εἰς τὸν λαόν. Ἐκ τοῦ πρὸς αὐτὸν δὲ μίσους τοῦ λαοῦ ἐπωφεληθεὶς πλάγιος τις συγγενὴς τῶν Κομνηνῶν 'Ισαάκιος Β' ὁ "Αγγελος κατώρθωσε νὰ κινήσῃ κατ' αὐτοῦ τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν καὶ μετὰ τὴν τραγικὴν καταστροφὴν ἐκείνου νὰ καταλάβῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον (τῷ 1185).

§ 103. "Αλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων (1204).

'Ο μετὰ τὸν 'Ανδρόνικον ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου ἀνελθὼν 'Ισαάκιος ὁ "Αγγελος, ἐνεκκαὶ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀτυχημάτων του εἰς τοὺς κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνας του καὶ τῆς τυραννικῆς διαγωγῆς του προκαλεσεν ἐναντίον του τὴν δυσαρέσκειαν καὶ τὸ μῆσος ἀπέντων. Ἐκ τοῦ μίσους δὲ τούτου ἐπωφεληθεὶς ὁ ἀδελφός του 'Αλέξιος ὁ Γ' ἀνηγορεύθη διὰ συνωμοσίας αὐτοκράτωρ, τὸν δὲ 'Ισαάκιον ἐτύφλωσε καὶ ἐψυλάκισεν. 'Αλλ' ἐν ᾧ ἔξηκολούθει 'Αλέξιος ὁ Γ' νὰ κυβερνᾷ γειράτερον τοῦ ἀδελφοῦ του, ὁ υἱὸς τοῦ 'Ισαάκιου 'Αλέξιος ὁ Δ' μεταβάξεις εἰς τὴν Ἐνετίαν ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν σταυροφόρων, οἱ δόποιοι παρεσκεύαζον τὴν τετάρτην σταυροφορίαν, καὶ ὑπεργέθη εἰς αὐτοὺς νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπκαν καὶ νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ιερουσαλήμ, καὶ διὰ γρημάτων καὶ διὰ στρατοῦ. Οἱ σταυροφόροι λοιπὸν οὗτοι ἀποδεγμέντες τὰς προτάσεις 'Αλέξιου τοῦ Δ' ἐπῆλθον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπολιορκησαν αὐτήν. Ἐνεκκαὶ δὲ τῆς πολιορκίας ἐκείνης ὃ μὲν 'Αλέξιος ὁ Γ' ἔφυγε κρυφίως, ὃ δὲ λαὸς ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν 'Ισαάκιον καὶ τὸν υἱόν του 'Αλέξιον τὸν Δ'. 'Αφ' οὖ δ' ἔγιναν ταῦτα, οἱ Λατῖνοι εἰσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς φέλοι καὶ παρέμειναν ἐν αὐτῇ ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας· ἐπειτα

δὲ ἐξελθόντες τῇς πόλεως μετέβησαν εἰς τὰ προάστεια αὐτῆς καὶ περιέμενον ἐκεῖ, διὸ νὺν λάθισται παρὰ τοῦ Ἀλέξιου τὰ ὑποσχεθέντα χρήματα. Ἐλέξιος ἐπειδὴ δὲν εἶχε νὺν δώσῃ τὰ ὑποσχεθέντα ἔχρονοςίδειοι δὲ Λατῖνοι ἤρχισαν διὰ τοῦτο ν' ἀπειλῶσι καὶ πάλιν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐνεκκ λοιπὸν τῶν ἀπειλῶν τούτων ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσις, καθ' ἣν ὁ λαὸς ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα εὐγενῆ τινα νέον, Νικόλαον Καναβόν ὄνομαζόμενον. Ἐλέξιος Δούκας, δεσπις ἐνεκκ τῶν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του ἐπικρεμαχένων μεγάλων ὀφρύων ὠνομάζετο Μούρζουφλος, ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς περιστάσεως δωροδοκεῖ τὴν βασιλικὴν φρουράν, ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ, φυλακίζει τὸν Καναβόν καὶ τέλος πνίγει Ἀλέξιον τὸν Δ'. μόνον δὲ τὸν γέροντα Ἰσαάκιον δὲν προέλαβε νὰ κακοποιήσῃ, διότι οὗτος μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ νεοῦ του ἀμέσως ἐκ τῆς λύπης του καὶ τοῦ φόβου του ἀπέθανε. Τέλος δὲ οἱ σταυροφόροι μαθόντες ταῦτα ἐπέπεσον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ τριήμερον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν αὐτὴν (τῷ 1204). Τοιουτορόπως λοιπὸν ἡ βασιλὶς τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἐγένετο πρωτεύουσα αὐτοκρατορίας λατινικῆς.

Τὰ δεινά, δια ύπεστη κατὰ τὴν ἀλωσιν ταύτην ἡ Κωνσταντινούπολις, εἶναι ἀπερίγραπτα. Υπὸ τῶν ἀσεβῶν ἐκείνων κατακτητῶν τὰ πάντα κατεστράψθησαν. Οἰκίαι καὶ ἀνάκτορα ἐληγστεύθησαν· οἱ κάτοικοι, διὰ νὺν μαρτυρήσωσι ποῦ εἶχον κεκρυμμένα τὰ χρήματά των καὶ τὰ πολύτιμα πράγματά των, ἐθασανίσθησαν· οἱ ναοὶ μετεποιήθησαν εἰς στάθλους καὶ ἐν γένει ἐβεβήλωθησαν· τὰ ἱερὰ σκεύη μετεβλήθησαν εἰς ἀγγεῖα μαγειρικῆς· ἡ περίφημος τράπεζα τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας κατεκερυμματίσθη· πολλὰ λαμπρὰ τῆς τέγυνης ἔργα ἡκρωτηριάσθησαν, πλεῖστα δὲ κατεστράψθησαν ὅλοτελῶς. Τέλος δὲ πᾶν φοερόν, τὸ ὄποιον ἦτο δύνατὸν νὺν διαπραγμήθη ὑπὸ ἀγρίων κατακτητῶν, διεπράγμη.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

'Απὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν
Λατίων μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ¹
τῶν Τούρκων (1204-1453).

§ 106. Κατακερυκτισμὸς τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ Λατῖνοι μετὰ τὴν ἀλώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διένειμκν
μεταξύ των τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Ὁ κόμης δηλαδὴ τῆς Φλωνδρίας
Βαλδουΐνος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ
Ἐνετοὶ ἔλαθον μέγα τι τυῆμικ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπόσκι
τὰς νήσους τοῦ Ιονίου πελάγους, πλείστας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ
πλείστας πόλεις τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Βονιφάτιος ἀνηγορεύθη βασι-
λεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔλαθε μέρος τι καὶ ἐκ τῆς Ἐλλάδος. Διά-
φοροι τέλοις Ἐνετοὶ καὶ Γάλλοι διένειμκν μεταξύ των τὰς λοιπὰς
ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τῇ ὑπογρεώσει ν' ἀναγνωρίζωσιν ὡς
κυρίσχον τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοιουτορό-
πως λοιπὸν ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία κατεκερυκτίσθη εἰς πολλὰς
λατινικὰς ἢ φραγκικὰς ἡγεμονίκας.

'Αλλ' ἐπὶ τῆς φοβερᾶς ταύτης φραγκικῆς καταιγίδος κατώρθωσαν
καὶ τινὲς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν Ἐλλήνων νὰ ἴδρυσωσι δεσποτάτα (ἡγε-
μονίας). Ἐν Ἡπείρῳ δηλαδὴ καὶ Αιτωλίᾳ ἐγένετο ἴδρυτής μεγάλου
δεσποτάτου ὁ Μιχαὴλ Κομνηνός, δστις κατήγετο ἐκ τῆς οἰκογενείας
τῶν Κομνηνῶν. Ἐν Θράκῃ πόλεις τινὲς διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν
των. Ἐν Τραπεζοῦντι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἔστησεν ἵδιον θρόνον
Τέλος δ' ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐγένετο αὐτοκράτωρ Θεόδωρος ὁ Λάζ-
αριος, δστις προεγειρίσθη μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτωρ
κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἀντὶ τοῦ Μουρζούφλου, ἀλλὰ μετ'
δλίγας ὥρας ἡναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς Νίκαιαν.

§ 107. Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων (1261).

'Ἐκ τῶν ἴδρυσάντων τὰ δεσποτάτα Ἐλλήνων ὃ ἐν Νικαίᾳ αὐτο-

κράτωρ Θεόδωρος Λάζαρος ήδυνόθη διὰ τῆς φρονήσεώς του καὶ τῆς ἀνδρείας του ὃχι μόνον νὰ διατηρήσῃ τὸ κράτος του, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ αὐτό. Ο δὲ γαμβρὸς καὶ διάδοχος τούτου Ἰωάννης Βατάτσης ἐξακολούθων τὰς νίκας τοῦ πενθεροῦ του πρῶτον μὲν ἀπέσπασε πολλὰς νήσους καὶ παραλίας τοῦ φραγκικοῦ κράτους καὶ περιώρισε τὴν κυριαρχίαν τῶν Λατίνων αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν μόνῃ σχεδόν τῇ Κωνσταντινουπόλει, δεύτερον δὲ ἀφήρεσεν ἀπὸ τῶν Βουλγάρων μέρος τῆς Θράκης, ἐπαπείνωσε τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου Θεόδωρον καὶ κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν. Τέλος δὲ ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος, στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου κατάρθωσε τῇ 25 Ἰουλίου τοῦ 1261 ἔτους νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ἐκδιώξῃ ἐκεῖθεν τοὺς Λατίνους. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν κατελύθη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει δύναστεία τῶν Λατίνων, ἥτις διήρκεσε 57 ἔτη, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 1204 μέχρι τοῦ 1261, καὶ ἀνιδρύθη ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία.

‘Αλλ’ ἀτυχῶς οὔτε ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου οὔτε ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἀνεκτήθησαν πᾶσαι καὶ ἐπαρχίαι τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Αἱ Ἀθηναὶ, αἱ Θῆραι, ἡ Εὔβοια, διάφοροι ἀλλαὶ νῆσοι καὶ μέρη μέρος τῆς Πελοποννήσου ἔμειναν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν διαφόρων ἡγεμονίσκων. Ενεπῶν καὶ Φράγκων, ἀκόμη δὲ διάφορα μικρὰ μέρη κατείχοντο ὑπὸ Ἑλλήνων δεσποτῶν. Τέλος, ἐν ᾧ ἐν τοιαύτῃ θέσει εὑρίσκετο ἡ Ἑλλάς, νέα καταιγίς, ἡ τουρκική, ἐπῆλθε κατ’ αὐτῆς, ἥτις καὶ συνεπήγαγε τὸν δλεθρὸν ἀπάστης τῆς Ἑλλάδος.

§ 108. Τοῦρκοι.

Οι Τοῦρκοι κατάγονται ἐκ τῆς βορείου Ἀσίας, εἰναι δὲ τὴν θρησκείαν μωαρεθανοῖ. Ἰδρυτὴς τοῦ κράτους αὐτῶν εἰναι ὁ Ὁσμάν η Ὁθομάν, ἐξ οὗ καὶ Ὁσμανλίδαι καὶ Ὁσμανοὶ καὶ Ὁθωμανοὶ οἱ Τοῦρκοι προσωνομάσθησαν. Τούτου ὁ υἱὸς Ὁρχάν ὁ Α΄ διαδεχθεὶς αὐτὸν συνέστησε τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων, κατέλαβεν ἀμφαγτὶ τὴν δυγυράν τῆς Βιθυνίας πρωτεύουσαν Προύσαν καὶ κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ νέου Ὁσμανικοῦ κράτους. ἀκόμη δὲ ἐκυρίευσε τὴν Νίκαιαν (1330) καὶ τὴν Νικομήδειαν (1336), ἀκολούθως δὲ πάσας τὰς πόλεις τῆς ἀρχαίας Μυσίας καὶ ἐπειτα τὴν Σηστόν καὶ τὴν ὁχυρὰν Καλλίπολιν (1357). Ο δὲ τοῦ Ὁρχάν υἱὸς καὶ διάδοχος Μουράτ οἱ Α΄ κα-

τέλαχε τὴν Φιλιππούπολιν καὶ ἐπειτα τὴν Ἀδριανούπολιν (1361), τὴν δύοις καὶ κατέστησε πρωτεύουσαν ἀντὶ τῆς Προύσης. Τούτου ὁ νέος καὶ διάδοχος Βαῖκήτ ὁ Α' ἐπεξέτεινε τὰς κατακτήσεις τοῦ πατρός του ἐν Ἀσίᾳ μὲν μέχρι τοῦ Εὐφράτου, ἐν Εὐρώπῃ δὲ μέχρι τῆς κυρίως Ἐλλάδος καὶ ἐποιείρησε τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἥθελε δὲ ἵσως καὶ ταύτην κυριεύσηρ, ἐὰν δὲν ἀνεψαίνετο διώκτης αὐτοῦ ἄλλος ἐπίσημος κατακτητής, ὁ Ταμερλάνος, ὃς τις καὶ ἡγυαλώτισε τὸν Βαῖκήτ.

Απαλλαγέντες οἱ Τούρκοι τοῦ τρομεροῦ Ταμερλάνου ἐξηκολούθουν κυριεύοντες τὰς χώρας τῆς Ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Μόνον δὲ ἐν Ἡπείρῳ κατεπολεμήθησαν γενναῖως ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας Γεωργίου Καστριώτου, τὸν δόπονον οἱ Τούρκοι ὀνόμασαν Σκενδέρμπην, δηλαδὴ ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον. Ὅτε δὲ ἀνέην ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινούπολεως ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος ΙΑ', ὁ Παλαιολόγος, ὃς τις ἐπωνομάζετο Δραγάστης (1449), εἰς τὴν Ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν δὲν ἀπέμενον ἄλλαι γῷραι εἰμὴ ή Κωνσταντινούπολις, ή Σηλυβρία, ή Πέρινθος, ή Μεσημβρία, ή Ἀγγίαλος, ή Βιζύη καὶ μικραὶ τινες νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους πᾶσαι δὲ σχεδὸν αἱ ἄλλαι εἶχον κυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, διίγνι δὲ κατείχοντο ὑπὸ Ἐνετῶν, ἐλάχισται δὲ ὑπὸ δεσποτῶν Ἐλλήνων.

§ 109. Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Οἱ ἐν ἔτει 1451 ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ θρόνου ἀναβόκες σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β' δὲν ἀπέβλεπε πρὸς ἄλλο τι εἰμὴ πρὸς τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡρχισε λοιπὸν τὰς ἐπὶ τούτῳ προπαρασκευάς του, αἵτινες διήρκεσαν καθ' ὅλον τὸ ἔτος 1452. Κατὰ δὲ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1453 ἀναχωρήσας ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἐνεργούσθη πρὸ τῶν τειγῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ 160 000 ἀνδρῶν καὶ 135 πλοίων. Ἄλλ' ἐν ᾧ τοιαῦται ἦσαν αἱ δυνάμεις τῶν Τούρκων, αἱ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου ἀπετελοῦντο μόνον ἐξ 6 000 Ἐλλήνων καὶ 3 000 ξένων, τοὺς δύοις καὶ παρέταξεν ὅπισθεν τοῦ ἔξωτερικοῦ τείγους τῆς πόλεως· ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε πλοῖα ὁ αὐτοκράτωρ, κατέσχε πάντα τὰ κατὰ τύχην ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ εύρεθέντα 16 πλοῖα καὶ ἔφραξε τὴν εἰσοδον τοῦ κόλπου διὰ σιδηρᾶς ἀλύσεως, τὴν δύοις οἱ Τούρκοι δὲν ἦδύνκτο νὰ διασπάσωσιν.

Η πρώτη τῶν πολιορκούντων πρόσδοιὴ ἔγινε ἀπὸ τῆς ξηρᾶς δι’ ἀκαταπαύστου ἐκπυρσοκρυπτήσεως τῶν τηλεβόλων, ἐπειτα δὲ καὶ ἀπὸ θαλάσσης, διότι κατώρθωσαν νὰ μετακομίσωσι διὰ ξηρᾶς 80 πλοῖα ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸν λιμένα. Ἐπὶ ἑπτά συεδὸν ἐδομάδας ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐποιήρκει τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπετίθετο κατὰ τῶν τειχῶν, ἀλλ’ οὐδὲν κατώρθωνε. Διὰ τοῦτο δὲ Μωάμεθ ἀπεφάσισε νὰ κάμη γενικὴν καὶ φοβερὴν ἔφοδον. Ἀλλ’ ἐπειδὴ ἐφρόνει, ὅτι πολὺ πιθανὸν ἦτο νὰ δεχθῇ δὲ Κωνσταντῖνος προτάσεις εἰρήνης, ἀπέστειλε πρός αὐτὸν τῇ 26 Μαΐου πρόσδεις, παρακινῶν νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ ἐπέλθῃ μετὰ τῶν μεγιστάνων του καὶ τῶν θησαυρῶν τῆς πόλεως εἰς Πελοπόννησον ἢ διὰ τοῦ άλλοχου θέλει. Ἀλλ’ ὁ Κωνσταντῖνος μετ’ ἀγανακτήσεως ἀπέρριψε τὰς προτάσεις ταύτας εἰπὼν «μετ’ ἀλλοπίστων δὲν συνθηκολογῶ». Τοῦτο, ὡς ἦτο ἐπόμενον, σφόδρα ἐξώργισε τὸν Μωάμεθ. Διὰ τοῦτο διέταξε νὰ προετοιμασθῇ δὲ στρατὸς, ὥπως τῇ 29 Μαΐου ἐπιχειρήσῃ μεγάλην καὶ φοβερὴν ἔφοδον. Τὴν διαταγὴν δὲ ταύτην τοῦ Μωάμεθ μαθὼν ὁ Κωνσταντῖνος ἐκάλεσε πάντας τοὺς στρατηγούς του περὶ τὴν δείλην τῆς παρακμονῆς καὶ μετὰ δικρύων παρεκάλεσεν αὐτοὺς νῦν ἀγωνισθῶσι τὸν ἔσχατον ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶνα. Μετὰ ταῦτα ἐπορεύθη δὲ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐπειτα δὲ μετέβη εἰς τὰ ἀνάκτορα, διὰ νὰ ἴδῃ αὐτὰ διὰ τελευταῖαν φοράν. Ἐκεῖ σταθεὶς διλύγον ἐζήτησε δικρυρούων συγχώρησιν παρὰ τῶν θερκοπόντων του· πάντες δὲ ἐκινήθησαν εἰς δάκρυα. Καὶ ἥπο ξύλου ἢ ἐκ πέτρας ἐκνήσας ἦτο δὲ ξηρῶπος, δὲν ἦτο δυνατὸν εἰς τὴν κατανυκτικὴν ἐκείνην σκηνὴν νὰ μὴ δικρύσῃ. Τελευταῖον ἀπῆλθεν δὲ αὐτοκράτωρ εἰς τὰ τείχη καὶ περιεφέρετο ἀπὸ ἐπάλξεως εἰς ἐπαλξίν ἐπιθεωρῶν τὰ τείχη καὶ ἐνθαρρύνων τοὺς φρουρούς. Κατὰ τὴν ἑσπέραν δὲ ἐκείνην ἐν μὲν τῷ τουρκικῷ στρατοπέδῳ ἐπεκράτει χαρά καὶ ἀγαλλίασις, ἀπλετος δὲ φωτοχυσίκη διεγύνετο· ἐντὸς δὲ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἐβασίλευεν ἡ κατήρεια καὶ ἡ θλιψία καὶ μόνον ἀκούετο ὁ κλαυθυμῆρος ἥχος τοῦ «Κύριε ἐλέησον». Τέλος περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπῆλθε σιγῇ.

Εἶχε φθίση ἡ δευτέρα μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥρα καὶ ἐπεκράτει εἰσέτι σιγῇ. Αἴφνης δημιούριοι διλύγον μετὰ τὴν δευτέραν ὥραν τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον εὑρέθη ἐπὶ ποδὸς καὶ ἀμέσως ὥρμησε κατὰ τῶν τειχῶν. Ἡ ἔφοδος ἥρχισε λυσσώδης, ἡ δὲ σκηνή, ἡ δοϊκα παρίστατο, ἥτο φρικτή. Οἱ Τούρκοι ἐπέπιπτον μετὰ μανίας, οἱ δὲ «Ἐλλῆνες μι-

μενοι τὸν γενναῖον αὐτοκράτορα μετ' ἀπαρχειγματίστου καρτερίας ἀπέκρουν αὐτούς. Ἡ μανίκ καὶ ἡ εὐαισθησία, ἡ βαρβαρότης καὶ ὁ πολιτισμὸς ἐπάλαιον κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην. Διὰ τοῦτο ἡ πάλη ἦτο φοβερά. Τρεῖς μεγάλαι ἔφοδοι ἔγιναν ὑπὸ τῶν Τούρκων τὴν νύκτα ἐκείνην καὶ αἱ τρεῖς δὲ θυμασίως ἀπεκρούσθησαν.

Ἡ 29 Μαΐου εἶχεν ἀνατείλη, δόποτε οἱ μὲν ἔχθροι οὐδὲν εἶχον κατορθώσῃ καὶ ἐξηκολούθουν μετὰ μανίκς τὰς ἔφοδους των, οἱ δὲ Ἐλλήνες πλήρεις θάρρους καὶ ἐλπίδων ἀντεῖχον. Ἀλλ' ἐν φοβερὸν εὑρίσκουσι δυστυχῶς ἀνοικτὴν μικράν τινα καὶ ἀφανῆ πύλην Ευλόκερων ὀνομαζομένην, ἡ ὥποια κατὰ τὴν προτεραίαν εἴχε λησμονηθῆ ἀνοικτή. Διὰ ταύτης δὲ τῆς πύλης εἰσώρημησαν πλεῖστοι εἰς τὴν πόλιν καὶ κατέλαβον τὰ νῶτα τῶν ἀγωνίζομένων Ἐλλήνων συγχρόνως δὲ καὶ οἱ ἔξωθεν ἥρχισαν ν' ἀναβαίνωσιν ἀκωλύτως ἐπὶ τῶν τειχῶν διὰ κλιμάκων. Φοβερὰ ὑπῆρξε τότε ἡ θέσις τῶν Ἐλλήνων, οἱ ὄποιοι πανταχόθεν προσεβάλλοντο. Ἐν δλίγῳ χρόνῳ ἔπεισον πλεῖστοι, μόνος δὲ ὁ ἐν τῇ πύλῃ τοῦ Ρωμανοῦ εὑρισκόμενος αὐτοκράτωρ δὲν εἶχεν ἀκόμη προσβληθῆ ἐκ τῶν νώτων. Οἱ ἀτυχῆς αὐτοκράτωρ δὲν ἐγνώριζε τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων. Διὰ τοῦτο ἐξηκολούθει μετὰ τῶν πλησίον του Ἐλλήνων μαχητῶν ν' ἀγωνίζηται πρὸς τοὺς ἔξωθεν Τούρκους γενναίως. Ἀλλ' ἐν φοβορούσιν τὰς ἔφοδους ἥλπιζεν, δτι ἐπὶ τέλους ἥθελε σφῆη τὴν πόλιν, αἰφνῆς εἰδεν, δτι πκνταχόθεν περιεκυλώθη ὑπὸ τῶν ἔχθρῶν. Ἀπηλπισμένος λοιπὸν ὅρμησεν εἰς τὸ πυκνότερον στῖφος τῶν ἔχθρῶν καὶ ἥγωνίζετο ὡς ἥρως, ἔχων πλησίον του τοὺς ὑπασπιστάς του. Μετ' ὀλίγον πάντες οἱ ὑπασπισταί του ἔπεισον, μόνος δὲ αὐτὸς ἔμενεν ἀτρωτος. Εἰς ταύτην δὲ τὴν φοβερὰν θέσιν εὑρεθεὶς ἔφοβοθῆη μή πως συλληρθῆ ζῶν, καὶ στρέψας τὸ τεθιλωμένον βλέμμα του πέριξ ἔφωνακέ· «Δέν ὑπάρχει Χριστιανὸς νὲ λάβῃ τὴν κεφαλήν μου;». Μόλις δὲ εἶπε τὰς λέξεις ταύτας, ἀμέσως ὑπὸ τινος μὲν τῶν Τούρκων ἐπληγώθη εἰς τὸ μέτωπον, παρ' ἄλλου δὲ εἰς τὰ νῶτα καὶ ἔπεισε νεκρός καὶ αἵματόφυρτος ἐν ἡλικίᾳ 49 ἐτῶν τριῶν μηνῶν καὶ εἴκοσιν ἡμερῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα σφαγὴ καὶ λεηλασία ἥρχισεν ἐν τῇ πόλει μετὰ πρωτοφρανοῦς ἀγρυπτητος. Τὸ θέαμβλον ἦτο φρικῶδες, διότι οὐδὲν ιερὸν καὶ οὐδὲν δσιον ἐσεβάσθησαν οἱ ἔχθροι· καὶ αὐτὸν τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας ἔβαψαν διὰ τοῦ αἴματος τῶν καταφυγόντων ὑπὸ τὴν σκέπην του Χριστιανῶν καὶ μετὰ τοῦτο μετέβαλον αὐτὸν εἰς μωμε-

θανικὸν τέμενος (τζαμίου), μέχρι σήμερον διατηρούμενον. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ σουλτάνος δὲν ἐφάνη κατώτερος τῶν στρατιωτῶν του κατὰ τὴν ἀγριότητα, διότι διέταξε νὰ κόψωσι τὴν κεφαλὴν τοῦ πτώματος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ προσηλώσωσιν αὐτὴν ἐπὶ τινος στήλης. Μετὰ ταῦτα κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου ἐτάφη τὸ πτῶμα τοῦ αὐτοκράτορος.

Ο τάφος τοῦ ἀλησμονήτου Κωνσταντίνου ὑπάρχει μέχρι σήμερον ἐν τινι γωνίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· εἶναι δὲ εὐτελῆς καὶ πενιχρὸς καὶ οὐδὲν ἐπίγραμμα ἔχει. Ἀλλ' ἂν καὶ εἶναι τοιοῦτος, δι' ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας εἶναι ὁ μέγιστος καὶ σεβαστότατος τάφος, διότι περικλείει τὰ δυτικά τοῦ ἐνδοξοτάτου καὶ ἀποχεστάτου αὐτοκράτορος ἡμῶν, τοῦ ἡρωικῶς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων πεσόντος κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην εἰκοστὴν ἐνάτην Μαΐου. Αὕτη δὲ ἡ ἀπαισία εἰκοστὴ ἐνάτη Μαΐου, καθ' ἣν τὸ βαθύτατον τῆς δουλείας σκότος ἐπεκάλυψε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ μετ' αὐτῆς σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἥτοι ἡμέρα τῆς ἑδομάδος Τρίτη. Διὸ τοῦτο δικαίως ἔκτοτε ἡ Τρίτη τῆς ἑδομάδος ἡμέρα θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἡμέρα ἀποφράσης, ἥτοι ὡς ἡμέρα κακὴ καὶ ἀπαισία.

ΝΕΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

(1453 καὶ ἐφεξῆς)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

*Oι Ἑλληνες υπὸ τὴν τουρκικὴν δυραστείαν.
(1453—1821).*

Από τούτην την περίοδον μέχρι την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης.

§ 110. Τριποταγὴ τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἰς τοὺς Τούρκους.

Μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ Τούρκοι ὑπέταξαν βαθμηδὸν καὶ κατ’ ὀλίγον τὰς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων δεσποτῶν κατεχομένας χώρας τῆς κυρίως Ἑλλάδος, πλὴν ὀλίγων τινῶν ἐνετικῶν αἰτήσεων, ἐν ἔτει δὲ 1669 ἐκυρίευσαν καὶ τὴν μεγαλόνησον Κρήτην. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1685 καὶ 1686 ἐπελθὼν κατὰ τῶν Τούρκων ὁ στρατηγὸς τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας Μοροζίνης ἀνέκτησεν ἀπασαν τὴν Πελοπόννησον πλὴν τῆς Μονεμβασίας, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1687 ἐκυρίευσε καὶ τὰς Ἀθήνας. Δυστυχῶς ὅμως, διτε ὁ Μοροζίνης ἐποιεῖσκει τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐνετικὴ βόμβικη πεσοῦσα ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος ἀνέφλεξε τὴν ἐν αὐτῷ φυλαττόμενην ὑπὸ τῶν Τούρκων πυρίτιδα καὶ προύξενησε σπουδαιοτάτην βλάβην εἰς τὸ ἔκτακτον τοῦτο ἀριστούργημα, τὸ ὅποιον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐσώζετο ἀκέραιον. Τότε δὲ οἱ Ἐνετοὶ ἀφήρεσαν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ πλεισταὶ ἀρχαῖαι ἀριστουργήματα, τὰ ὅποια ἀπέστειλαν εἰς τὴν Ἐνετίν.

Μετὰ ταῦτα οἱ Ἐνετοὶ διὰ τῆς ἐν ἔτει 1699 μεταξὺ Γερμανίκς καὶ Τουρκίας γενομένης ἐν Καρλοβιτσίῳ συνθήκης ἡναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς Τούρκους ἀπάσας τὰς ἐν Ἑλλάδι αἰτήσεις των, πλὴν τῆς Πελοποννήσου, τῆς Βονίτσης, τῆς Πρεβέζης, τῆς Ηπέργαξ, τῶν Ιονίων νήσων καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ (φρουρίου ισχυροῦ,

κειμένου ἐν τῇ ἀκτῇ τῆς Ἡπείρου καὶ κατέναντι τῆς Κερκύρας): ἐν
ἔτει δὲ 1715 ἐπὶ σουλτάνου Ἀχμέτ τοῦ Γ' παρεχώρησαν εἰς τοὺς
Τούρκους καὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Βόνιτσαν, ἵν μετὰ δύο ἔτη
πάλιν κατέλαβον. Ἐκτὸς πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ γῆραι διετέλουν
ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων, μόνον δὲ ἡ Βόνιτσα, ἡ Πρέβεζα,
ἡ Πάργα, αἱ Ἰόνιοι νῆσοι καὶ τὸ Βουθρωτὸν ἔμειναν ὑπὸ τὴν κυριαρ-
χίαν τῶν Ἐνετῶν. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1797, ὅποτε ἡ Ἐνετικὴ δη-
μοκρατία κατελήθη ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος, πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω κτή-
σεις τῆς Ἐνετίας περιῆλθον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας, ἐν
ἔτει δὲ 1800 ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσίας καὶ Τουρκίας. Ἐκ
τούτων δὲ πάλιν τὸ μὲν Βουθρωτόν, ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Βόνιτσα κα-
τελήθησαν ὑπὸ τοῦ διαβούτου πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ, αἱ δὲ
Ἰόνιοι νῆσοι καὶ ἡ Πάργα, περὶ ᾧς κατωτέρω γενήσεται λόγος,
κατὰ μὲν τὸ ἔτος 1807 περιῆλθον πάλιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν
Γάλλων, κατὰ δὲ τὸ 1815 ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀγγλῶν.

§ 111. Δεινοπαθήματα τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν.

Οἱ Ἑλληνες, ἀφοῦ ὑπεδουλώθησαν εἰς τοὺς Τούρκους, εὐθὺς ἐξ
ἀρχῆς ἥρχισαν νὰ ὑποφέρωσι τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν ἀγρίων κατακτη-
τῶν. Πάντες οἱ Ἑλληνες ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας καὶ
ἀνωτέρω ὑπεβλήθησαν εἰς φόρον κεφαλικόν, τὸν ὅποιον οἱ Τούρκοι
ὄνομάζουσι χαράτσι. Διὰ τοῦ φόρου ἔκεινου οἱ Ἑλληνες ἐξηγόραζον
ἔτησίως τὴν ζωήν των· οὐδεὶς δὲ ἥδυνχτο νὰ ζήσῃ, ἐὰν δὲν ἐπλή-
ρωντε τὸν ἀτιμωτικὸν ἔκεινον φόρον· ὁ δὲ πληρώνων ἐλάμβανε παρὰ
τοῦ εἰσπράκτορος ἀπόδειξιν, ἐν τῇ ὅποιᾳ ἐσημειοῦτο, διτὶ ὁ ἔχων
τὴν ἀπόδειξιν ἐδικαιοῦτο νὰ φέρῃ ἐπὶ ἐν ἔτος τὴν κεφαλήν του
ἐπ' ὄμρων.

Πάντα τὰ ἐν τοῖς πεδίοις τόποις κτήματα τῶν Ἑλλήνων κατέ-
λαβον οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ διακεκριμένοι· ἄλλοι Τούρκοι, εἰς
δὲ τοὺς Ἑλληνας ἀφῆκαν μόνον τὰ ἐν δρεινοῖς τόποις κείμενα καὶ
ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς νὰ πληρώνωσιν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τὸ πέμ-
πτον ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτῶν. Κατὰ δὲ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς δου-
λείας εἰς οὐδένα τῶν Ἑλλήνων ἐπετρέπετο ὑπὸ τῶν κατακτητῶν νὰ
φορῇ πολυτελῇ ἐνδύματα καὶ νὰ ἴππεύῃ ἵππον ἔχοντα ἐφίππιον. Ἐὰν

δέ τις καθήμενος ἐπὶ ἴππου ἢ ὅνου συνήντα καθ' ὁδὸν Τοῦρκόν τινα, ὥφειλεν ἀμέσως νὰ κατέληῃ καὶ νὰ προσκυνήσῃ λέγων «πολλὰ τὰ ἔ-τη σου, αὐθέντα μου».

Δικαιοσύνην οἱ Ἐλληνες σπανίως εὔρισκον ἐν τοῖς τουρκικοῖς δικα-στηρίοις. Τὸ πᾶν ἐξηρτάτο ἐν αὐτοῖς ὑπὲ τοῦ ἱεροδικαστοῦ (τοῦ καθῆ), διτις ἐδίκαζε κατ' ἀρέσκειαν. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων οἱ δυστυχεῖς Ἐλ-ληνες τὰ μέγιστα ὑπέφερον ἐκ τοῦ φοβεροῦ φόρου τοῦ αἴματος, τὸν διποῖον οἱ προπάτορες ἡμῶν ὄνόμαζον παιδιομάζωμα. Ἡρπάζον δηλα-δὴ οἱ Τοῦρκοι τὰ νεαρὰ τέκνα τῶν χριστιανῶν, τὰ διοῖα ἀνέτρεφον ἐν τῷ Ἰσλαμισμῷ καὶ κατέτασσον εἰς τὰ φοβερὰ τῶν γενιτσάρων τά-γματα, ἔτινα, ὡς εἰδομεν, συνεστάθησαν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Ὁρχάν τοῦ Α τῷ 1326. Ἄνηλθον δὲ οἱ μέχρι τοῦ ἔτους 1826 ἀρπαγέντες παιδες εἰς 500 000 καὶ ἐπέκεινα.

Ἄλλ' ὡς νὰ μὴ ἡρκουν πάντα ταῦτα, οἱ Τοῦρκοι ἐστέρησσεν τοὺς Ἐλληνας καὶ αὐτῆς τῆς πνευματικῆς των μορφώσεως, διότι ἔκλεισαν πάντα τὰ σχολεῖα τῶν Ἐλλήνων· μόλις δὲ καὶ μετὰ στενοχωρίας διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Πατριαρχείων ἀφῆκαν τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικὴν σχολήν, ητις καλεῖται «μεγάλη τοῦ Γένους σχολή». Ἄλλα καὶ ταύτην ἄλλοτε μὲν ἔκλειον, ἄλλοτε δὲ πάλιν καμπτόμενοι ἐκ τῶν παρακλήσεων τοῦ πατριάρχου ἀφίνον νὰ λειτουργῇ. Ἔπολέ-μουν δ' οἱ Τοῦρκοι μετὰ τόσης λύσσης τὴν ἐλληνικὴν παιδείαν, διότι ἦθελον νὰ εἰναι οἱ Ἐλληνες ἀμαχεῖς, ἥλπιζον δὲ δι τοιουτορόπως ἦθελεν ἐπέλθη καιρός, καθ' ὃν οἱ Ἐλληνες καὶ ἐλευθερίαν ἦθελον λη-σμονήσῃ καὶ καταγγαγήν καὶ ἔθνικότητα. Ἐν τούτοις οἱ δυστυχεῖς Ἐλληνες, ἐπειδὴ ἐγνώριζον τὴν ἀξίαν τῶν γραμμάτων, πᾶν μέσον κατέβαλλον νὰ μὴ ἀφίνωσι τὰ τέκνα των δλως ἀγράμματα καὶ τυ-φλὰ καὶ ἀπέστελλον αὐτὰ κρυφίως καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἵερέως ἢ τοῦ ψάλτου ἢ ἄλλου τινὸς ἐγγραμμάτου, διὸ νὰ μαν-θάνωσιν δλίγυχ γράμματα. Τέλος δέ, ἀφ' οὗ παρῆλθον διακόσια περί-που ἔτη, κατὰ τὰ διοῖα ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως σχολείων σκότος ἀμα-θείας ἐπεκράτει ἀνὰ τὰς ἐλληνικὰς χώρας, ἥρχισαν οἱ Ἐλληνες διὰ διαφόρων μέσων νὰ λαμβάνωσιν ἀδειαν παρὰ τῶν Τούρκων καὶ νὰ συ-ιστῶσι βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον σχολεῖα. Τοιουτορόπως εἰς πλεί-στας πόλεις συνέστησαν τοιαῦτα, εἰς τὰ διοῖα ἐδίδαξαν ὀνομαστοὶ τοῦ Γένους διδάσκαλοι, οἷοι δὲ Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης, δὲ Παναγιώ-της Παλαμᾶς, δὲ Εὐγένιος Βούλγαρις, δὲ Νικηφόρος Θεοτόκης καὶ πλεῖ-

στοι ἄλλοι. Τὰ μέγιστα δὲ εἰς τὴν παιδείαν τοῦ ἔθνους καὶ τὴν διαμόρφωσιν αὐτοῦ συνετέλεσε μετὰ ταῦτα ὁ σοφὸς Ἀδαμάντιος Κοραῆς, δοτις διὰ τῶν συγγραμμάτων του κατέδειξε πρὸς τοὺς Ἑλληνας τὴν προγονικὴν δόξαν καὶ ἐδίδασκεν αὐτούς, διὰ τῆς ἀρετῆς καὶ χρηστοθείας ἥθελον κατορθώσῃ νὰ κατασταθῶσι ἄξιοι τῆς ἑλευθερίας. Διὰ τοῦτο καὶ συγχρήγραφε καὶ ἐλεγε τὸ ἀληθινόντον παράγγελμα «Ἡ ἑλευθερία, τέκνα μου, δὲν ἀγαπᾷ νὰ κατοικῇ εἰς τόπους, δπου δὲν βασιλεύει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ χρηστοθεία». Ἀπέθανε δ' ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν Ηπειρίᾳ ζήσας 85 ἔτη (1748—1833).

§ 112. Διάσωσες τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνεσμοῦ.

Οἱ κατακτηταὶ Τούρκοι ὑπῆρξαν μὲν ἀνηλεῖς καὶ ἀπάνθρωποι πρὸς τοὺς δυστυχεῖς Ἑλληνας, ἀλλ' εὐτυχῶς δὲν κατώρθωσαν νὰ καταστρέψωσι τὸν ἑλληνικὸν ἔθνισμόν. Οἱ ἑλληνικὸς ἔθνισμὸς διεσώθη, τὴν δὲ σωτηρίαν του δῷσεις εἰς τὴν ιερὰν ἡμῶν θρησκείαν καὶ τὴν γλώσσαν ἡμῶν, τὴν ὄποιαν διετήρησεν. Οἱ κατακτητὴς Μωάμεθι μετέβαλε μὲν τὸν ἄγιον Σαρίας καὶ πολλοὺς ἄλλους χριστιανοὺς ναοὺς εἰς δόθωμανικὰ τεμένη, ἀλλ' ἐνόμισε συμφέρον νὰ φεισθῇ τῆς θρησκείας τοῦ κατακτηθέντος λαοῦ καὶ μάλιστα ἐχορήγησεν εἰς τὸν τότε προχειρισθέντα πατριάρχην Γεώργιον Σχολάριον, τὸν μετονομασθέντα Γεννάδιον, προνόμικά τινα, διὰ τῶν ὄποιων κατέστησεν αὐτὸν θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν δὲ κατακτητὴς χωρὶς νὰ θέλῃ καὶ νὰ ἔννοῃ ἔθηκε τὴν βάσιν τῆς διασώσεως καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

‘Αλλ' ἐκτὸς τῆς θρησκείας καὶ τῆς γλώσσης εἰς τὴν διάσφοιν της ἑλληνικῆς ἔθνικότητος συνετέλεσεν ὅχι ὀλίγον καὶ ἡ διασωθεῖσα ἔθνικὴ διοίκησις, διότι τὰ χωρίκ διετέλουν ὑπὸ τὴν διοίκησιν Ἑλλήνων προεστώτων, οἱ δύοιοι διὰ πατρικοῦ τρόπου ἔλυσον τὰς διαφορὰς τῶν χριστιανῶν συγχωρίων των καὶ προσεπάθουν νὰ προστατεύωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν καταχρήσεων τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων· ἐκαλούντο δὲ οἱ προεστῶτες οὗτοι ὑπὸ τῶν Τούρκων κοτσαμπάσηδες. Ἐκτὸς τούτων καὶ οἱ ἐν τῇ Δύσει σπουδάζοντες Ἑλληνες τὰ μέγιστα ὠφέλουν τὸν ἑλληνισμόν, διότι ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐφείλκουν τὴν εὔνοιαν τῶν Τούρκων μεγιστάνων καὶ τοιουτοτρόπως δι' αὐ-

τῶν κατώρθουν νὰ προστατεύωσι τοὺς ἀδικουμένους Ἐλληνας. Εἰς τοὺς πεπαιδευμένους δὲ τούτοις οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν νωθροὶ καὶ ἀπαίδευτοι, ἥρχισαν νὰ χαρηγῶσι διάφοροι ἀξιώματα καὶ ίδιως νὰ μεταχειρίζωνται αὐτοὺς ὡς διερμηνεῖς καὶ γραμματεῖς. Ἐκ τῶν δοθέντων δὲ εἰς τοὺς Ἐλληνας ἀξιωμάτων ὑψηλότατον ἦτο τὸ τοῦ μεγάλου διερμηνέως τῆς Ὑψηλῆς Πύλης (τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως) τὸ ὅποιον συνετάθη περὶ τὰ μέσα τῆς δεκάτης ἑβδόμης ἐκατονταετηρίδος. Εἰς τὸ ἀξιωματοῦ τοῦτο πρῶτος ἀνῆλθεν ὁ Παναγιώτης Νικούσιος, ὃστις ἔβαλτιώσε τὴν τύχην τῶν Χριστιανῶν καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ πρεσβύτερος, ὃστις ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ σουλτάνου τὸν τίτλον τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ τοῦ «ἔξ ἀπορρήτων» καὶ πολλαχῷς ἐπροστάτευσε τὸν Χριστιανισμόν.

Τέλος εἰς τὴν διάσφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνουσμοῦ καὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τὰ μέγιστα συνετέλεσεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ἡμιανεξαρτησία τῆς Μάνης, ἡτις ἀπὸ τοῦ ἔτους 1670 ἔλαβε τὸ δικαίωμα νὰ κυβερνᾶται ὑπὸ ἐγγωρίου ἡγεμόνος, ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ πρόμαχοι τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας κλέφται καὶ ἀρματωλοί.

§ 113. Κλέφται.

Κλέφται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἐκκλοῦντο οἱ γενναῖοι ἔκεινοι ἀνδρες, οἵτινες, ἐπειδὴ δὲν ἦδύναντο νὰ ὑποφέρωσι τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, κατέκουν εἰς τὰ ἀπρόσιτα καὶ ἀβατα μέρη τῶν δρέων. Τὰ μέρη ταῦτα, εἰς τὰ ὅποια ἐνδιητῶντο, τὰ ὀνόματαν ἀλημέρια. Ἐκεῖνεν δὲ δρομένοι ἐπεχείρουν συγνάς κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιδρομὰς καὶ προουένονταν εἰς αὐτοὺς μεγάλας ζημίας. Οἱ ἀρχηγὸς ἐκάστου σώματος κλεφτῶν, ὃστις ἦτο καὶ ὁ ἀνδρειότατος καὶ συνετώτατος, ἐκκλεῖτο καπετᾶνος, οἱ δὲ κλέφται ὠνομάζοντο παλληκάρια· ἐκ τούτων δὲ πάλιν ὁ μετὰ τὸν ἀρχηγὸν πρῶτος κατὰ τὴν ἀνδρείαν, ὃστις ἐπεῖχε θέσιν ὑπασπιστοῦ καὶ ὑπαρχηγοῦ, ὠνομάζετο πρωτοπαλλήκαρον. Διετέλουν δὲ οἱ κλέφται ἐν ἀδελφικῇ μεταξύ των ἀγάπης καὶ ἡσαν ἀφωσιωμένοι πρὸς τὸν ἀρχηγόν, οὐδένα δὲ ἄλλον ἔθεωρουν ὡς φυσικὸν ἔχθρον των εἰ μὴ τῶν Τούρκων. Τόσον δὲ ἀδιάλλακτος ἦτο ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος τῶν κλεφτῶν, ὃστε, ὅσακις πασσᾶς τις ἡ βεζίρης προσεκάλει κλέφτην τινὰ νὰ προσκυνήῃ, ὁ κλέφτης ἐκεῖνος ὑπερηφάνως ἀπήντα.

«Πασσᾶ μου ἔχω τὸ σπαθί, βεβίρη τὸ τουφέκι.
Κάλλιο νὰ ζῶ μὲ τὰ θηριὰ παρὸτι νὰ ζῶ μὲ Τούρκους.

“Εζων δ’ οἱ κλέφται λιτόταται. Εὐτυχεῖς ἐθεώρουν ἑαυτούς, θτε εἶχον νὰ φάγωσι τὴν προσφιλεστάτην των τροφήν, ήτις ἡτο ὀδελίας ἀμνός (ἀρνὶ τῆς σούβλας). Όδοιποροῦντες καὶ μιχόμενοι ως μόνην τροφὴν ἔφερον μεθ’ ἔκυτῶν ἐντὸς τοῦ σακκιδίου των ἄρτον, ὀλίγας ἐλαίας καὶ τεμάχιον τυροῦ· ἀλλὰ καὶ τῆς λιτοτάτης ταύτης τροφῆς ἥδηναντο μετ’ ἀποχαμίλλου καρτερίας νὰ στερηθῶσι, διότι ἀντεῖχον ὑπερανθρώπως καὶ εἰς τὴν πεῖναν καὶ εἰς τὴν δίψαν. Παράδειγμα τῆς καρτερίας των ταύτης ἔχομεν τὸν Νικοτσάραν καὶ τοὺς συντρόφους του, οἱ ὅποιοι ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐν Μακεδονίᾳ μιχόμενοι ως μόνην τροφὴν καὶ ως μόνον ποτὸν εἶχον τὴν χιόνα. Υπέρερον δὲ πάντα ταῦτα οἱ γεννκῖοι κλέφται, διότι ἐλαυνόμενοι ἐκ τοῦ σφοδροῦ ἔρωτος, ὃν εἶχον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἐκδικήσεως ὑπὲρ τῶν καταδινκτευομένων ὅμοφύλων καὶ ὄμοπίστων των οὐδὲν ἄλλο ἐπεθύμουν εἰμὴ νὰ σφάζωσι Τούρκους. Αὕτη δὲ ἡ ἐπιθυμία τῶν κλεφτῶν κάλλιστα δεικνύεται ἐκ τινος περισωθέντος δημώδους φρεματος, ἐν τῷ ὅποιῳ ἀπεικονίζεται ὁ κλέφτης ἀποχαιρετίζων τὴν μητέρα του. Ἐν τῷ φρεματι δηλαδὴ ἐκείνῳ ὑπάρχει δίστιχον, ἐν τῷ ὅποιῳ σκρέσταται καταφαίνεται ὁ πόθος του κλέφτου. Ἔχει δὲ τὸ δίστιχον ως ἑξῆς:

«Θὰ φύγω, μάννα, καὶ μὴ κλαῖς, ασδ’ δός μου τὴν εὐχή του
Κ’ εὐχή σου με, μαννοῦλά μου, Τούρκους πολλοὺς νὰ σφάξω».

Τοιοῦτον λοιπὸν πόθον ἔχοντες οἱ κλέφται, ὥρμων εἰς χωρία καὶ εἰς πόλεις οὐδὲν ἄλλο ζητοῦντες εἰμὴ Τούρκους. Ωρμῶν δηλαδὴ πρὸς ἀναζήτησιν τυρκικῶν κεφαλῶν, ως κάλλιστα τοῦτο γίνεται φανερὸν ἐκ τοῦ δημώδους φρεματος.

«Διψοῦν οἱ κάμποις γιὰ νερὰ
καὶ τὰ βουνὰ γιὰ γιένια,
διψᾶ καὶ δόλιο Ζαχαριᾶς
γιὰ τούρκικα κεφάλια».

Πρὸς τοὺς τυράννους τέλος οἱ κλέφται ἥσκαν ἀμείλικτος. Οὐδέποτε ἔχάριζον ζωὴν εἰς τοὺς Τούρκους αἰχμαλώτους. Τοιουτοράπως δὲ καταδιώκοντες τοὺς Τούρκους ἐγνώριζον εἰς τίνα βασκνιστήρια θὰ

ύπεβάλλοντο, ἐὰν συνελαμβάνοντο ὅπ' αὐτῶν. Διότι δὲ ἐγγάριζον τὰ βασανιστήρια, προτίμων πάντοτε νὰ φονευθῶσι καὶ οὐχὶ νὰ παραδοθῶσι ζῶντες πρὸς αὐτούς. Διὰ τοῦτο ή μεγαλειτέρα εὐχή, τὴν ὁποίαν οἱ κλέφται ηὔχοντο πρὸς ἀλλήλους, ἵτο «καλὸ μολύβι». Ἀλλοί-μονον δὲ εἰς ἔκεινους τοὺς κλέφτας, οἵτινες συνελαμβάνοντο ζῶντες. Οἱ ἄγριοι Τούρκοι ἐπέβαλλον εἰς αὐτοὺς βασανιστήρια φρικωδέστατα καὶ θένατον μαρτυρικώτατον. Ἐθανάτουν δηλαδὴ αὐτοὺς καταθραύσαντες τὰ μέλη αὐτῶν διὰ τῆς σφύρας ή ἐκδέροντες αὐτοὺς ζῶντας ή ἀνασκολοπίζοντες αὐτούς. Ἐν τούτοις οἱ γενναῖοι ἔκεινοι ἄνδρες ὑπέμενον ἀταράχως πάντα ταῦτα καὶ οὕτε ἐδάκρυον οὕτε ἐστέναζον οὕτε προέφερον λέξιν, διὰ νὰ δεῖξωσι τὸ ἄλγος των.

§ 114. Ἀρματωλοί.

Ἄπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς τουρκοκρατίας οἱ Ἐνετοὶ θέλοντες νὰ προφυλάττωσι τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις των ἀπὸ τῶν Τούρκων, προσελάχμανον Ἐλληνας μαχητὰς καὶ ἀνέθετον εἰς αὐτοὺς τὴν φύλαξιν τῶν κτήσεών των. Οἱ τοιοῦτοι μάχιμοι ἄνδρες ἐκαλοῦντο ἀρματωλοί· εἰς δὲ ἐν τῶν ἀρματωλῶν ἔκεινων ἵτο καὶ ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰώνος ἀκμάσας Κορκύρειλος Κλαδᾶς, διτις ἐκτὸς τῶν ἀλλων ἀνδρογαθημάτων του κατώρθωσε νὰ σχηματίσῃ πολυάριθμον στρατὸν καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς Μάνης. Τὸ σύστημα τοῦτο τῶν Ἐνετῶν ἐφάνη κατάλληλον ἔπειτα καὶ εἰς τοὺς Τούρκους, διποτὲ διὰ αὐτοῦ κατορθώσασι νὰ ἐφελκύσωσι πρὸς ἔκπτοντας τοὺς κλέφτας. Ἡρχισαν λοιπὸν καὶ οἱ Τούρκοι νὰ ἔρχωνται μετὰ κλεφτῶν εἰς ἴδιαιτέρας συμφωνίας καὶ νὰ διορίζωσι πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἐπὶ μισθῷ φύλακας καὶ προστάτας ἐλληνικῶν μερῶν. Περιεποιοῦντο δηλαδὴ τοὺς γενναῖους ἔκεινους ἄνδρας, διότι δὲν ἡδύναντο νὰ θέσωσιν αὐτοὺς ὑπὸ τὸν ζυγόν. Οὗτοι δὲ οἱ γενναῖοι κλέφται, οἵτινες ἀνελάχμανον τὴν φύλαξιν ἐλληνικῶν μερῶν, ἐκαλοῦντο, ὡς καὶ ἐπὶ Ἐνετῶν, ἀρματωλοί, τὰ δὲ ὅπ' αὐτῶν φυλαττόμενα μέρη ὠνομάζουντο ἀρματωλίνια. Ἐν τούτοις οἱ ἀρματωλοὶ ἔκεινοι μεθ' ὅλας τὰς περιποιήσεις τῶν Τούρκων, ἀπεστρέφοντο τοὺς Τούρκους καὶ πάντοτε προσεπάθουν νὰ βοηθῶσι μυστικῶς τοὺς κλέφτας. Ἐπειδὴ δὲ οὐδέποτε εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτε συνεκρούοντο πρὸς αὐτούς, ἐγκατέλειπον τὸ ἀρματω-

λίκι των καὶ ἐγίνοντο πάλιν κλέφται. Ἀλλὰ βεβαίως οὕτε δῆλοι οἱ κλέφται ἔγιναν ἀρματωλοὶ οὕτε δῆλοι οἱ ἀρματωλοὶ ἔγιναν πάλιν κλέφται.

§ ΙΙΙ. Ἐπανάστασις τοῦ 1770 καὶ 1787.

Οἱ ἀτελεύτητοι πρὸς τοὺς τυράννους πόλεμοι τῶν ἀρματωλῶν καὶ κλερτῶν ὅχι δλίγον συνετέλεσαν, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες μὴ μένωσι πάντοτε μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας. Οἱ προπάτορες ἡμῶν μιμούμενοι τοὺς προμάχους ἐκείνους τῆς ἐλευθερίας πολλάκις ἔλαβον τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας καὶ συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Ἐνετῶν προσεπάθουν νὰ ἐπανακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των. Ἄλλ' αἱ διάφοροι αὖται ἐπαναστάσεις τῶν Ἕλλήνων ἦσαν τοπικαί. Διὸ τοῦτο εὐκόλως κατεβάλλοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἀπανθρώπων οἱ ἐπαναστάται κατεσφάζοντο. Τέλος δὲ μετὰ πολλὰς ἐπαναστάσεις καὶ ἀνηλεῖς σφαγὰς ἀπελπισθέντες πλέον οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς Ἐνετίας ἔστρεψαν τὰς ἐλπίδας των εἰς τὴν ὅμοδοξον Ρωσίαν. Οἱ Ρώσοις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Πέτρου τοῦ μεγάλου ὡς μόνον ὄντερον εἶχον νὰ κατακτήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς Εὐρώπης. Διὸ τοῦτο περιεποιοῦντο τοὺς Ἕλληνας, πολλοὺς δ' αὐτῶν κατέτασσον ἐν τῇ στρατιωτικῇ καὶ πολιτικῇ τῆς Ρωσίας ὑπηρεσίᾳ καὶ δὲν ἐπαυον ὑποκινοῦντες τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπαναστάσεις. Ή κυριωτέρα δ' ἐπανάστασις ἐκ τῶν γενομένων καθ' ὑποκίνησιν τῆς Ρωσίας εἶναι ἡ ἐν ἔτει 1770.

Αἱ διὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770 ἐνέργειαι τῆς Ρωσίας ἥρχισαν ἐν ἔτει 1766 διὰ τοῦ ἐκ Πετρουπόλεως εἰς τὴν Ἕλλαδα σταλέντος Παπδέωλη, δστις ἦτο Μακεδόνων καὶ ὑπηρέτει εἰς τὸν Ῥωσιστὸν στρατὸν ὡς λογογάρος τοῦ πυροβολικοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ ἀνὴρ οὗτος ἥλθεν εἰς Ἡπειρον, ἔνθα κληρικοί τε καὶ ἀρματωλοί, προύχοντες καὶ λαός ὑπεδέχθησαν ἐνθουσιωδῶς τὰς προτάσεις καὶ ὑποσχέσεις αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ κατελθὼν εἰς Ἀκαρνανίαν συνενοήθη μετὰ διαφόρων προυχόντων καὶ ἀρματωλῶν, ἔξαπέστειλε δὲ πολλοὺς τῆς μελετωμένης ἐπαναστάσεως κήρυκας εἰς Ναυπακτίαν, Δωρίδα καὶ Πλαρνασσόδα. Μετὰ δὲ ταῦτα διαπεράσσας εἰς Πελοπόννησον ἥλθεν εἰς Οἴτυλον, ἔνθα διὰ πολλῶν ὑποσχέσεων προσεπάθησε νὰ ἐξεγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Μανιάτας. ἀλλ' οἱ Μανιάται διδαχθέντες ἐκ τῆς

πείρας τῶν προηγουμένων ἐπαναστάσεων εἰπον εἰς αὐτὸν ὅτι τότε μόνον ἥθελον ἔξεγερθῆ, ὅπότε ἥθελον ἴδη ἐν Πελοποννήσῳ ῥωσσικὴν ἐπικουρίαν. Τὴν ἀπόκρισιν δὲ ταύτην τῶν Μανιατῶν λαβὼν ὁ Παπάζωλης μετέβη εἰς Καλάμας, ἵνα διὰ πολιλῶν ὡσαύτως ἐπαγγελιῶν καὶ προτροπῶν προσεπάθησε νὰ ἔξεγειρῃ εἰς ἐπανάστασιν τὸν ἔξεχοντα Μανιάτην Παναγιώτην Μπενάκην καὶ τοὺς ἑκεῖ ἄλλους Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τοιαύτην σχεδὸν ἀπόκρισιν ἔλαβεν, ὅποιαν εἶχε λάβῃ ἐν Οἰτύλῳ.

Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν Παπάζωλης ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μετὰ δικόρων ἀρχιερέων καὶ προσύργοντων ἄλλων πόλεων τῆς Πελοποννήσου, διάφοροι δὲ ἄλλοι τῆς ἐπαναστάσεως κήρυκες διέτρεχον τὴν ὅλην Ἑλλάδα καὶ τὰς βορειοτέρας χώρας Μολδαύην, Βλαχίαν, Σερβίαν καὶ Μαυροβούνιον κατηγοροῦντες τοὺς Χριστιανοὺς καὶ προτρέποντες αὐτοὺς νὰ λάβωσι τὰ δπλα υπέρ τοῦ ιεροῦ ἀγῶνος. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν λοιπὸν τούτων μέγας ἀναβρασμὸς ἐπεκράτει καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον, πάντες δὲ μετ' ἀγωνίας ἀνέμενον τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἡ Ψωσσία ἥθελε δώσῃ τὸ σύνθημα τῆς ἔξεγέρσεως ἀποστέλλουσα πολεμεφόδια καὶ ἐπικουρίας. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ μέγας ωὗτος ἀναβρασμὸς τῶν Χριστιανῶν δὲν διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων. Διὰ τοῦτο πρὸν ἡ γίνηται σπουδαῖον προέβησαν οἱ Τούρκοι εἰς ἀνηλεῖς κατὰ τῶν Χριστιανῶν σφαγάς, μὴ φεισθέντες μηδὲ αὐτοῖς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Μελετίου τοῦ Β', ὃν ἐστρέβλωσαν καὶ ἡμιθανὴ ἔξώρισαν εἰς Τένεδον. Τέλος δέ, ἐν φῷ οἱ Τούρκοι ἔξηκολούθουν τὰς σφαγάς, κατέπλευσε περὶ τὸ τέλος Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1770 εἰς Οἴτυλον ἡ πρώτη μοῖρα τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν ναύαρχον Θεοδόρον Ὄρλώφ.

‘Ἄρ?’ οὖν κατέπλευσεν ὁ ῥωσσικὸς αὔτος στόλος, πρῶτοι ἔλαβον τὰ δπλα οἱ Μανιάται, οἵτινες καὶ συνεκρύτησαν δύο στρατιωτικὰ σώματα, ὃν τὸ μὲν ἐκυρίευσε τὴν Κυπαρισσίαν, τὸ δὲ τὸν Μισθρόπν. ἔπειτα δὲ ἐπανέστησαν τὸ Αἴγιον, ἡ Κορινθία, ἡ Ἀνδρίτσαινα, ὁ Βάλτος, ἡ Βόνιτσα, τὸ Ἀγρίνιον, τὸ Ἀγγελόκαστρον, τὸ Μεσολόγγιον, ἡ Ναυπακτία, τὸ Λιδωρίκιον, ἡ Ηπειρωτική, ἡ Λεσβάδεια, ἡ Μεγχαρίς καὶ ἡ Κρήτη. Τέλος δέ, ἐν φῷ ἡ ἐπανάστασις διειδίδετο, καταπλεῖει εἰς Κορώνην τῇ 23 Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ ἡ δευτέρα μοῖρα τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον Ὄρλώφ. Ἀλλ’ ἀτυχῶς αἱ ἡνωμέναι αῦται δύο μοῖραι τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου οὐδὲν σπουδαῖον

ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων κατώρθωσκν, ἡ δὲ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπέστειλε κατὰ τῆς Ἑλλάδος πολυάριθμα στίφην Ἀλβανῶν πρὸς κατάσθεσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Τέλος δὲ μετ' οὐ πολὺ αἱ δύο μοῖραι τοῦ ῥωσικοῦ στόλου ἀπέπλευσαν, ἡ δὲ ἐπανάστασις κατεσθέσθη ὑπὸ τῶν λυσσαλέων Ἀλβανῶν, οἵτινες κατέκλυσαν τὴν Ἑλλάδα. Τῆς ἐπαναστάσεως δὲ ταύτης ἀποτέλεσμα ἦτι οἱ δυστυχεῖς Ἑλληνες ἔγκαττελείφθησαν ὑπὸ τῶν Ρώσων εἰς τὴν θηριωδίαν τῶν Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων. Αἱ συμφοραί, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν τότε οἱ Ἑλληνες, εἶναι ἀπερίγραπτοι· γιλιάδες ἐξ αὐτῶν ἐσφάγησαν ἀρχιερεῖς ἔβασαν θηρίον, πόλεις ἡρημάθησαν· ἐν γένει πᾶν θηριώδες διεπράχθη.

Ἄλλοι οἱ Ἑλληνες, ἐν καὶ ἀπανθρωπότατα κατεδιώγθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ τὴν μετὰ τῶν Ρώσων συμμαχίαν των, πάλιν κατὰ τὸ ἔτος 1787, ὅπότε ἐκηρύχθη πόλεμος μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας, δὲν ὕκνησαν, καθ' ὑποκίνησιν καὶ πάλιν τῆς Ρωσίας, νὰ ἔξεγερθῶσι κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ εἰς ἡρωικὴν πρημίσθη, οὕτος δὲ εἶναι ὁ ἐν Λεβαδείᾳ γεννηθεὶς καὶ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσίας κατατάχθεὶς περίφημος θαλασσομάχος Λάζαρος Κατσώνης, ὃστις καταρτίσας ἴδιαν του στόλου καὶ παραλαβὼν μεθ' ἔχυτοῦ καὶ τὸν περίφημον κλέρτην Ἀνδρίτσον (τὸν συνήθως καλούμενον Ἀνδροῦτσον) ἐτέλεσεν ὑπεράνθρωπα θαλάσσαις καταρρίψαται ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας καὶ ἐπὶ ὀλόκληρον τετραετίαν (1788—1792) κατέστη ὁ φόρος καὶ ὁ τρόμος τῶν τουρκικῶν πλοιών. Ἄλλα καὶ ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἀπέέθη εἰς τοὺς Ἑλληνας ὡσαύτως ὀλεθρία, διότι ἡ Ρωσία συνομολογήσασα ἐν ἔτει 1792 εἰρήνην πρὸς τοὺς Τούρκους δὲν ἐφόροτισε ποσῶς περὶ τῆς Ἑλλάδος· Τοιουτορπαῖς οἱ Ἑλληνες ἔμειναν καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν θηριωδίαν τῶν Τούρκων.

§ 116. Ρήγας Βελεστινλής (Φεραζίς).

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἑλληνες μετὰ τὰς ἀποτυχούσας ἐπαναστάσεις ὑπέφερον τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς θηριωδίας τῶν Τούρκων, ἀνεράντη ὁ φιλόπατρις καὶ ἐνθουσιώδης Ρήγας. Ο μέγας οὗτος ἀγήρ ἐγεννήθη τῷ 1757 εἰς χωρίον τι τῆς Θεσσαλίας ὀνομαζόμενον Βελεστίνον (τὰς ἀρχαίας Φεράς)· ἐκ τοῦ ὄντος δὲ τοῦ χωρίου του ἐπωνομάζετο

Βελεστινλῆς καὶ ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἀνεφάνη καὶ ἀνεδείχθη ἐν τῷ κόσμῳ· οὐδέποτε δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ρήγας ἐπώνυμασεν ἔχων ἄλλως εἰμὴ Βελεστινλῆν. "Ἄξιον λοιπὸν ἀπορίας εἰναι πᾶς ἐν τοῖς ἐπειτα χρόνοις πρὸς ἐπωνυμίαν τοῦ Ρήγκα ἐλήφθη τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς πατρίδος του καὶ ἐπωνυμάσθη Φερχῆς.

Τὰ πρῶτα μαθήματα διήκουσεν ὁ Ρήγας εἰς τὰ ἐν Ζαγορᾷ σχολεῖα, ὅπου καὶ διεκρίθη διὰ τὴν ἐπιμέλειάν του. Ἀπ' ἐκεῖ μετέβη εἰς γαρίον τι τῆς Θεσσαλίας ὀνομαζόμενον Κισσόν, ἐνθα νεώτατος δὲν ἐδίδαξεν ἐπί τινα χρόνον ὃς διδάσκαλος. Ἀλλ' ὁ Ρήγας ήτο νέος φιλελεύθερος καὶ δὲν ὑπέφερε νὰ βλέπῃ τὰ δεινά, τὰ ὅποια ὑπέφερον οἱ "Ελληνες ὑπὸ τῶν Τούρκων τῆς Θεσσαλίας. Διὰ τοῦτο, ἐν ᾧ ἀκόμη ήγε τὸ δέκατον ἔνατον ἐτος τῆς ἡλικίας του, ἐγκατέλιπε τὴν φίλην πατρίδα καὶ ἀπῆλθεν εἰς Βουκουρέστιον· ἐκεῖ δὲ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του, ἐξέμαθε ζένας γλώσσας καὶ ἐν τέλει διωρίσθη γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Νικολάου Μαυρογένους.

'Αλλ' ἐν Βουκουρέστιῳ ζῶν ὁ Ρήγας δὲν ἥδυνατο νὰ μείνῃ ἡσυχος, διότι πάντοτε εἶχε κατὰ νοῦν τὰ δεινά, τὰ ὅποια ὑπέφερον οἱ "Ελληνες ὑπὸ τῶν Τούρκων, νυχθυμερὸν δὲς ἄλλο τι δὲν ἐσκέπτετο εἰμὴ πᾶς νὰ ἐλευθερωθῇ ἢ Πατρίς. Ἐπειδὴ δὲ ητο ἀνὴρ μεγαλεπήβολος, συνέλαβε τὴν ίδεαν νὰ ἐγείρῃ αὐτὸς τοὺς "Ελληνας εἰς μεγάλην κατὰ τῶν Τούρκων ἐπανάστατην καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πατρίδος. Ἐν ἔτει λοιπὸν 1796 μετέβη εἰς Βιέννην καὶ ἐκεῖ ἐδημοσίευσε διάφορα βιβλία καὶ μέγαν χάρτην τῆς Ελληνικῆς γερσονήσου, θέλων δι' ὅλων αὐτῶν νὰ διαφωτίσῃ τοὺς "Ελληνας διοισοι ήσκεν ἄλλοτε καὶ ὅποιοι ήσκεν τότε. Εἰς τὴν πολύμορφον ταύτην ἐργασίαν του εἶχεν ὃς συνεργάτες δι Ρήγας νέους τινάς φιλοπάτριδας καὶ ἐνθουσιώδεις, οἱ ὅποιοι ὅχι μόνον παρεῖχον τὴν συνεργασίαν των εἰς τὸν Ρήγαν καὶ ἐδιπλώνων χρήματα πρὸς τύπωσιν τῶν βιβλίων του, ἄλλα καὶ ἀνελάμβανον ν' ἀποστέλλωσιν αὐτὰ πανταχοῦ ὅπου ἔπειλλον ἐλληνικαὶ παρδίαι. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ ὁ Ρήγας καὶ πάντες οὗτοι οἱ ἐταῖροι του ἔπρεπτον ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι προφυλασσόμενοι ἀπὸ τῶν αὐτοτικῶν ἀρχῶν, διότι ἡ Αὐτοτίκη διέκειτο φιλικώτατη πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ κατεδίωκε τοὺς ἐχθροὺς τῆς Τουρκίας.

"Ἐν τούτοις δι Ρήγας ἐπειθύμει νὰ ἰδῃ ταχέως πραγματοποιούμενα τὰ ὑπέρ τῆς ἀναστάσεως τῆς πατρίδος ὄντειρά του. Διὰ τοῦτο δὲν

περιωρίσθη εἰς μόνα τὰ βιβλία, ἀλλὰ καὶ συνέστησε καὶ συνωμοτικὴν ἑταῖρείναν, ἡ ὅποια παρεσκεύαζε τὴν μεγάλην τῶν Ἑλλήνων ἐξέγερσιν. Τῆς συνωμοτικῆς ταύτης ἑταῖρείς ἀρχηγὸς ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Ἐρήγας. Ἔνεκκ λοιπὸν τούτου εἶχεν ἀδιάκοπον ἀλληλογραφίαν μετὰ διαφόρων ἀρματωλῶν, ἐπισκόπων, ἐμπόρων καὶ ἀλλων προυχόντων τῆς Ἑλλάδος, ἀκόμη δὲ καὶ μετά τινων ἐπισήμων Τούρκων, τοὺς ὅποιους κατέφθισε νὰ καταστήῃ στενοὺς φίλους του. Ἀλλ’ ἐκτὸς τοῦ Ἐρήγα καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ δὲν ἔπαινον γράφοντες πρὸς πολλοὺς ἐγκρίτους Ἐλληνας· πολλοὶ δὲ τούτων μάλιστα εἶχον ἔλθη εἰς συνενόησιν καὶ μετὰ διαφόρων εὐγενῶν Γάλλων ζητοῦντες παρ’ αὐτῶν τὴν σύμπραξιν τῆς Γαλλίας ὑπέρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων. Τοιουτορόπως λοιπὸν τὰ πράγματα διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἐρήγα καὶ τῶν ἑταῖρων του παρεσκευάσθησκαν καλῶς. Τέλος δέ, ὅτε ὑπὸ πάντων τούτων ἐκρίθη, διὰ ἐφθαστεν ἡ κατάλληλος στιγμὴ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἐδημοσίευσεν ὁ Ἐρήγας ἐπαναστατικὴν πρὸς τοὺς Ἐλληνας προκήρυξιν, ἐν τῇ ὅποιᾳ περιέλαβε καὶ τὸν περίφημον Θούριόν του, τὸ ἀληημόνητον ποίημα.

Ως πότε, παλληκάρια, νὰ ζῶμεν 'ς τὰ στενά,
μονάχοις 'σδν λιοντάρια, 'ς ταὶς ράχαις, 'ς ιπά βουνά,
σπηλαῖς νὰ κατοικῶμεν, νὰ βλέπωμεν κλαδεῖς,
νὰ φεύγωμεν ἀπ' τὸν κόσμον γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά;
νὰ γάνωμεν ἀδέλφια, πιτρίδα καὶ γονεῖς,
τοὺς φίλους, τὰ παιδιά μας καὶ δλους τοὺς συγγενεῖς;
Καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σχεδόντα χρόνων σκλαβιὰ καὶ φυλακή.

'Αφ' οὖν ἐδημοσίευσεν ὁ Ἐρήγας τὴν προκήρυξίν του καὶ ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ἵκανὰ ἀντίτυπα, διὰ νὰ διαμοιράζῃ δπου θὰ διηρχετο, ἀνεγχώρησεν ἐκ Βιέννης σκοπῶν νὰ μεταβῇ εἰς Πελοπόννησον καὶ ἀπ' ἐκεῖν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλ' ἀτυχῶς, ὅτε ὁ μέγας οὗτος ἀνήρ ἐφθασεν εἰς Τεργέστην, ὁ διοικητὴς τῆς Τεργέστης λαμβάνει μυστικὴν ἀγγελίαν, διὰ τοῦτο τοιούτους τούς οὓς οἱ πατέρες τοῦ Ἐρήγα προκήρυξαν, οἵτινες οὐδέποτε οὐδέποτε παρείχασαν τὴν προκήρυξιν της Τεργέστης. Καὶ τοιούτους οὐδέποτε παρείχασαν τὴν προκήρυξιν της Τεργέστης, οὐδέποτε παρείχασαν τὴν προκήρυξιν της Τούρκιας. Αμέσως λοιπὸν ὁ διοικητὴς οὗτος συλλαμβάνει τὸν Ἐρήγαν καὶ διατάσσει νὰ γίνη ἔρευνα εἰς τὰ κιβώτια, τὰ δποῖα ὁ Ἐρήγας ἐφερε μεθ' ἑαυτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἀνευρέθησκαν ἀντίτυπα τῆς ἐπαναστατικῆς προκήρυξεως, ἀπέστειλεν αὐτὸν δέσμιον εἰς Βιέννην, ἐκεῖ δὲ ὄδηγηθεὶς ἐνώπιον τοῦ ἀνακριτοῦ,

ὅχι μόνον δὲν ἡρυκθή τὰς ἐνεργείας του, ἀλλὰ καὶ εἰπε πρὸς αὐτὸν τὰς ἔξης ἀξιομνημονεύτους λέξεις· «Ἐπιθυμῶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἐλλάδος ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Μετὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μου τοῦτο ἔχω ὡς πρᾶτον πόθον, νῷ ἵδω ἐκδιωκομένους τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῆς Ἐλλάδος, ἐπειδὴ προτιμῶ νῷ ἔχω κυρίαρχον τὸν διάβολον μᾶλλον παρὰ τοιοῦτον τύραννον, οἷος ὁ Τούρκος». Ἐνώπιον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἀνακριτοῦ συλληφθέντες ὠδηγήθησαν καὶ ἐννέα ἐκ τῶν ἑταῖρων τοῦ Ρήγα, ἐκ τῶν ὅποιών ἐπτὰ ἐκρίθησαν ἔνοχοι. Μετὰ ταῦτα ὁ Ρήγας καὶ οἱ ἐπτὰ ἑταῖροι του ὠδηγήθησαν εἰς Βελιγράδιον δεδεμένοι ἀνὰ δύο, ὡς πρόσωπα ἐπὶ σφραγίν, καὶ παρεδόθησαν εἰς τὸν πασσάν τοῦ Βελιγραδίου. Οὗτος δέ, ἀφ' οὗ ἐφυλάκισε καὶ τοὺς ὄκτὼ ἐντὸς σκοτεινῆς φυλακῆς, νύκτα τινὰ διέταξε τὸν στραγγαλισμὸν αὐτῶν Τοιουτοράμπως λοιπὸν ἀπέθανεν ὁ πρωτομάρτυς τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας Ρήγας μετὰ τῶν ἐπτὰ ἑταῖρων του. Ἡτο δὲ τότε Ιούνιος τοῦ ἔτους 1797. Λέγεται δέ, ὅτι ἀποθνήσκων ὁ πρωτομάρτυς Ρήγας ἀνέκραξεν· «Οἱ Ἕλληνες θέλουσι ποτε ἐκδικηθῆ τὸν θάνατόν μου· ίκανὸν ἔσπειρα σπόρον· θέλει βλαστήσῃ καὶ τὸ γένος μου θέλει συλλέξῃ τὸν γλυκὺν αὐτοῦ καρπόν». Τῷ ὅντι δέεις τὴν μεγάλην τοῦ "Εθνους ἐπανάστασιν" ὅχι ὀλίγον συνετέλεσκεν ὁ γενναῖος Ρήγας. Ἡ δὲ Ἐλλὰς ὡς ἱερὰν τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς διατηροῦσσα ἔστησε τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου.

§ 117. Ἀλῆ-πασσᾶς.

Πάντες οἱ Τούρκοι ὑπῆρχαν θηριώδεις πρὸς τοὺς ἀτυχεῖς Ἐλληνας, ἀλλὰ πάντας ὑπερέβη ὁ ἀγριος Τουρκαλβανὸς Ἀλῆς. Ὁ διαβότος οὗτος ἀνὴρ ἐγεννήθη τῷ 1741 ἐν Τεπελενίῳ τῆς Ἀλβανίας καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο ληροτής, ἐπειτα δὲ βαθυτάτων διὰ τῆς πονηρίας του, τῆς πανουργίας του καὶ τῶν δολοφονιῶν του κατώρθωσε ν' ἀναγνωρισθῆ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου διοικητῆς τῆς Ἡπείρου. Ὄμοτερος καὶ ἀγριώτερος τύραννος τοῦ Ἀλῆ δὲν ἐγεννήθη. Πόλεις δλοκλήρους ἡρήμωσεν· οἰκογενείας δλοκλήρους ἐξηράνισε· περιουσίας δλοκλήρους ἔρπασεν· ἀπειραρίθμους δ' ἀθώους ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακάς, ἔνθι διὰ πολλῶν βασάνων ἔθανάτωσεν αὐτούς. Ἡτο δηλαδὴ ὁ Ἀλῆς ἀνθρωπόμορφον τέρκε, τὸ δποῖον ἐξέβρασεν ὁ ἥδης πρὸς βάσανον τῶν ἀν-

θρώπων. 'Αλλ' ώς νὰ μὴ ἥρκει ἡ θηριωδία του αὕτη, ἵτο προσέτι καὶ ὑποκριτής καὶ δόλιος. Καὶ ὑποκριτής μὲν μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου ἦτο, ὅστε μὲν συνανεστρέφετο μετά τοῦ Γάλλων, διεβεβίωνεν αὐτούς, ὅτι ἔξετίμχ καὶ ἐλάττευε τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν· δῆτε δ' εὑρίσκετο μετά τοῦ Τούρκων, ἐδείκνυεν εἰς αὐτούς, ὅτι ἦτο πιστότατος διπλός τοῦ Κορανίου, δῆτε δὲ συνωμίλει μεθ' Ἐλλήνων, ἔλεγεν εἰς αὐτούς, ὅτι ἦτο φίλος τοῦ Χριστοῦ θερμότατος. Δόλιος δὲ μέχρις αὐτοῦ τοῦ βαθμοῦ ἦτο, ὅστε κρυφίως μὲν διέτασσε νὰ θανατώνωσιν οἰκείους του καὶ φίλους του, ἐν τῷ φανερῷ δὲ ἐπένθει καὶ ἔκλαιε διὰ τὸν θάνατον αὐτῶν. Τέλος ὁ μισάνθρωπος ἐκεῖνος Ἀλῆς ἦτο τοιοῦτος, ὅστε οὐδὲ αὐτοὶ οἱ στενώτατοι συγγενεῖς του εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτόν. 'Ο τερατώδης λοιπὸν οὗτος Ἀλῆς ἔχων στρατὸν ἐκ δώδεκα περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν κατέρθωνε διὰ τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου νὰ κρατῇ ὑπὸ τὸν ζυγὸν δύο ἐκκτομμύριων Ἐλλήνων, Ἀλβανῶν καὶ Τούρκων μόνοι δ' οἱ Σουλιώται, οἵτινες εἶχον τὰ χωρίκα των¹ ἐπ' ἀπροσίτου ὅρους τῆς Ἡπείρου, δὲν ἔκλιναν τὴν κεφαλὴν πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ τερατώδους ἐκείνου ἀνθρώπου.

§ 118. Ηρώεις ἡρωικοὶ ἀγῶνες τῶν Σουλιώτων κατὰ τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ.

'Ο Ἀλῆς, ὃφ' οὖ ἔγινε παντοδύναμος, ἐθεώρει αἰσχος ν' ἀνέγηται τοὺς δλίγους ἐκείνους Σουλιώτας ἐλευθέρους. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸ ἔχο τοῦ ἔτους 1790 ὄρμησε κατ' αὐτῶν ἄγων πολὺν στρατόν. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης οὐδὲν κατέρθωσε, διότι κατενικήθη καὶ

¹ Οἱ Σουλιώται κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχον τέσσαρα χωρία ἐπὶ τοῦ ὅρους κείμενα βραδύτερον δὲ καὶ ἄλλα ἐπὶ τὰ κείμενα εἰς τοὺς πρόσοδας τοῦ ὅρους. Τὰ ἐπὶ τοῦ ὅρους χωρία τῶν Σουλιωτῶν, τὰ ὅποια ἀπετέλουν τὸ καλούμενον Τετραχώριον, ἥσαν τὸ Σοῦλι, ἥ Κιάρα, ὁ Ἀβαρίκος καὶ ἡ Σαμονίβα καὶ ἐκείνο τοῦ πλησίον ἀλλήλων. Πλησίον δὲ τῆς Κιάρας ἦτο βράχος ἀπότομος, ὅστις ἐκαλεῖτο Κουγγι. Ἐπὶ τοῦ βράχου ἐκείνου ἀνηγέρθη μικρὸν πλήν τρομεσὸν φρούριον, ἐντὸς τοῦ ὅποιον ὑπῆργεν ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς. Τὰ δὲ εἰς τοὺς πρόσοδας τοῦ ὅρους κείμενα χωρία τῶν Σουλιωτῶν, τὰ ὅποια ἀπετέλουν τὸ καλούμενον Ἐπταχώριον, ἥσαν τὸ Τυεκούρι, τὸ Ἀλποχῶρι, ἥ Γκιαρόλα, τὸ Περιχάτι, ἥ Βίλια, οἱ Κορτάται καὶ τὸ Τσιφλίκι. Πάντα τὰ χωρία τῶν Σουλιωτῶν ὀνομάζονται γενικῶς Σουλι, οἱ δὲ κάτικοι αὐτῶν γενικῶς Σουλιώται.

κατεδιώχθη ύπό τῶν Σουλιώτῶν μέχρι τῶν Ιωαννίνων. Μετὰ τὴν ἡττάν του εἶδεν δὲ πανούργος Ἀλῆς, διὸ μόνον διὰ τοῦ δόλου ἤθελε δυνηθῆ νὰ κυριεύσῃ τὸ Σουλί. Διὰ τοῦτο κατὰ Ιούνιον τοῦ 1792 ἐκστρατεύσας κατὰ τοῦ Σουλίου μετὰ 13 400 Τουρκοχλωνῶν διεκήρυξεν δὲ διημιύνετο κατὰ τοῦ Ἀργυροκάστρου. Διὰ νὰ ἔξαπατήσῃ δ' ἀκόμη περισσότερον τοὺς Σουλιώτας ἔζητησε τὴν συμμαχίαν αὐτῶν. 'Αλλ' οἱ Σουλιώται, ἐπειδὴ ἐγνώριζον τὸν δόλιον χαρακτῆρα τοῦ πανούργου Ἀλῆ, δὲν ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν εἰμὴ ἑδομήκοντα μόνον μαχητὰς ύπό τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Λάζαρου Τζαβέλλα, ἔχοντος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν νεαρὸν οὗτον τοῦ Φῶτον. Καὶ πραγματικῶς εἰς τοῦτο οἱ Σουλιώται δὲν ἤπατήθησαν, διότι ὁ Ἀλῆς καὶ τὸν Λάζαρον καὶ τὸν Φῶτον καὶ τοὺς λοιποὺς Σουλιώτας ἐλθόντας εἰς τὸ στρατόπεδόν του ἐδέσμευσε, τὴν δὲ ἐπομένην ἀποστείλκει τὸν Φῶτον καὶ τοὺς λοιποὺς Σουλιώτας εἰς Ιωάννινα καὶ παραλαβόν μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Λάζαρον, ὥρμητε μετὰ τοῦ στρατοῦ του κατὰ τοῦ Σουλίου ἐλπίζων δὲι θὰ εὕρῃ τοὺς Σουλιώτας ἀπαρκευέουσας. 'Αλλ' εὐτυχῶς οἱ Σουλιώται ἤσαν ἔτοιμοι καὶ διὰ φοβεροῦ πυρὸς ὑποδεχθέντες τὸν Ἀλῆν ἡνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Ἀλῆς ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ Σουλίου μεταχειρίζομενος ὡς ὄργανόν του αὐτὸν τὸν Λάζαρον Τζαβέλλαν. Προσεκάλεσε δηλαδὴ αὐτὸν καὶ τῷ εἶπε: «Τζαβέλλα, η ἴδιαν σου ζωὴν καὶ τοῦ παιδιοῦ σου εἶναι σήμερον εἰς χειρές μου. Εἳναν μοῦ παραδώσης σήμερον τὸ Σουλί, θὰ σοῦ χαρίσω τὴν ζωὴν σου καὶ τὸ παιδί σου καὶ θὰ σοῦ χαρίσω καὶ χρήματα καὶ δόξαν· ἀλλως θὰ σᾶς φένω ζωντανούς καὶ θὰ κάμω τὸ Σουλί χορτάρι νὰ μὴ φυτρώσῃ». Ταῦτα δὲ ἀκούσας ὁ Τζαβέλλας, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ τυράννου καὶ νὰ σπεύσῃ πρὸς βοήθειαν τῆς πατρίδος του, ὑπεσχέθη νὰ κάμη τοῦτο, ἀλλ' ὑπὸ τὸν δρόν νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Σουλί καὶ νὰ συνεννοθῇ καὶ μετὰ τῶν ἀλλων διπλαρχηγῶν. Ηράγματι δὲ ὁ Ἀλῆς πιστεύσας τὸν Τζαβέλλαν ἀπέλυσεν αὐτόν· ἐκράτησεν δμως ὡς δμητὸν τὸν οὗτον τοῦ Τζαβέλλα Φῶτον, ἀγνοῶν δὲι εἰς τὸν Σουλιώτην προσφιλεστέρα τῶν τέκνων ἦτο ή πατέρις.

'Επιστρέψας ὁ Τζαβέλλας εἰς τὸ Σουλί ὡς πρώτην φροντίδα του ἔσχε νὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς Σουλιώτας πρὸς πόλεμον· ἐπειτα δὲ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἀλῆν ἐπιστολήν, ἐν τῇ δρούσῃ ἔγραψε πρὸς αὐτὸν τὰ ἔνθης: «Χαίρω, διότι ἐγέλασα ἐνα δόλιον καὶ ἀπιστον ἀνθρω-

πον. Είμαι έδω, διὰ νὰ προστατεύσω τὴν πατρίδα μου. Ἡξένω,
ὅτι δὲ μός μου θ' ἀποθάνη· ἀλλ' ἐγὼ θὰ τὸν ἐκδικήσω πρὶν ἀπο-
θάνω. Ἐὰν ὁ μός μου δὲν μένῃ εὐχαριστημένος ν' ἀποθάνη διὰ τὴν
πατρίδα του, δὲν είναι ἀξιος νὰ ζήσῃ καὶ νὰ γνωρίζηται ὡς μός
μου. Προχώρησε λοιπόν, ἀπιστε· είμαι ἀνυπόμονος νὰ ἐκδικηθῶ». Ταύτην
δὲ τὴν ἐπιστολὴν λαβών ὁ Ἀλῆς ὥργισθη, καθὼς ἦτο ἐπο-
μενον, μέχρι λύστης καὶ διέταξε νὰ ὅρμησῃ ὁ στρατός του κατὰ τοῦ
Σουλίου. Τῇ εἰκοστῇ λοιπὸν Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1792 συνήφθη φοβε-
ρὸς μεταξὺ Ἀλεξανδρίας καὶ Σουλιωτῶν ἀγών, κατὰ τὸν ὄποιον ἔλαβον
μέρος καὶ τετρακόσιαι γυναῖκες ἔχουσαι ἀρχηγὸν τὴν ἀτρόμητον σύ-
ζυγον τοῦ Τζαβέλλα Μόσχων. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μάχην ταῦτην
τοιάυτην ἦταν καὶ πανωλεθρίαν ὑπέστη ὁ Ἀλῆς, ὥστε ἡναγκάσθη
ὄχι μόνον νὰ φύγῃ κατηγυμμένος, ἀλλὰ καὶ νὰ δεχθῇ συνθήκην,
διὰ τῆς ὁποίας ὥφειλε ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸ Σούλι τὸν Φῶτον καὶ τοὺς
λοιποὺς αἰχμαλώτους Σουλιώτας. «Οτε δὲ» ἐγίνοντο ταῦτα πρὸ τοῦ
Σουλίου, ὃ ἐν Ἱωαννίνοις Βελῆς, μόδις τοῦ Ἀλῆ, ἐπειδὴ εἶχε μάθη-
τὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Τζαβέλλα, διέταξε νὰ φέρωσιν ἐνώπιον του
τὸν Φῶτον καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν, διὰ εἶχε σκοπὸν νὰ τὸν φήσῃ ζων-
τανόν· ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος Φῶτος ἀπεκρίθη· «Δὲν φοβοῦμαι. Ἄν μὲ
ψήσῃς, δὲ πατήρ μου θὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατόν μου». Τὴν ἡρωικὴν
δὲ ταῦτην ἀπάντησιν ἀκούσας ὁ Βελῆς ἀπεφάσισε νὰ φονεύσῃ αὐτόν·
ἀλλ' εὐτυχῶς δὲν προέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασίν του, διότι ἡ
μεταξὺ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ Σουλιωτῶν εἰρήνη εἶχε συνομολογηθῆ.

Τοιουτοτρόπως διὰ τῆς νίκης τῶν Σουλιωτῶν ἐσώθη καὶ τὸ Σούλι
καὶ ὁ Φῶτος καὶ οἱ λοιποὶ αἰχμαλώτοι. Ἀλλὰ κατὰ τὴν φονικὴν
ἐκείνην μάχην ἐπληγώθη ὁ Λάμπρος· ἐκ τῆς πληγῆς του δὲ ταύτης
ἀπέθανε μετὰ ταῦτα καταλιπὼν ἀντάξιον διάδοχὸν του τὸν περίφη-
μον μόνον του Φῶτον.

§ 119. Τελευταῖος ἡρωικὸς ἀγών πῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ.

Ο ἄγριος Ἀλῆς δὲν ἤδύνατο νὰ ἱσχάσῃ, ἐν δοσῷ τὸ ὑπερήφανον
Σούλι ἔμενεν ἐλεύθερον. Διὰ τοῦτο, καὶ οὐ ἐπὶ ἐπτὰ μόνον ἔτη κα-
τωρθώσεις νὰ τηρήσῃ τὴν μετὰ τῶν Σουλιωτῶν εἰρήνην, ὥρμησεν ἐν
ἔτει 1800 αἰφνιδίως κατὰ τοῦ Σουλίου μετὰ δεκακισκιλίων Τουρ-

καλθανῶν καὶ περιέκλεισεν αὐτὸν πανταχόθεν. Ἀλλ' οἱ Σουλιώται, οἵτινες καὶ τροφάς καὶ πολεμεφόδια εἶχον, δχι μόνον ἀντεῖχον γενναίως, ἀλλὰ καὶ προυξένουν εἰς τοὺς Τουρκαλθανικούς πλείστας καταστροφάς. Ὁ Φῶτος Τζαβέλλας μάλιστα τοιοῦτον ὅλεθρον προυξένει εἰς τοὺς ἔχθρούς, ὥστε οἱ Σουλιώται, δτε ἥθελον νὰ ὀρκισθῶσιν, ὡραίζοντο «εἰς τὸ σπαθί τοῦ Τζαβέλλα». Πόσον δὲ γενναίως οἱ Λευντόκχρδοι Σουλιώται ἀπέκρουον τὰς ἐφρόδους τῶν ἔχθρῶν καὶ πόσον περιεφρόνουν αὐτούς, ἀποδεικνύεται καλλιστα καὶ ἐκ τῆς φυιδρότητος, τὴν ὄποιαν εἶχον. Ὅτε δηλαδὴ ἀπεπλανήθη εἰς ὄνος των καὶ ἐνέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν πολιορκητῶν, ἕστειλαν καὶ τὸν ἑζήτησαν, ὑποτρχεύοντες ν' ἀποδώσωσι τὴν ἁξίαν αὐτοῦ· ἀφ' οὗ δὲ οἱ Τούρκοι συγκατένευσαν καὶ ἀπέδοσαν τὸν ὄνον, οἱ Σουλιώται ἀπέστειλαν πρὸς αὐτούς ὡς ἀντάλλαγμα Τούρκον αἰχμάλωτον πρὸ δλίγων ἡμερῶν συλληρθέντα, εἰπόντες δτι ἀπέστειλαν ἵστον ἀντὶ ἵσου. Ἐν τούτοις μετὰ τριετῆ ὑπεράνθρωπον ἀγῶνα οἱ γενναῖοι Σουλιώται, οἱ ὄποιοι δὲν κατεβάλλοντο ὑπὸ τῶν ὅπλων τοῦ Ἀλῆ, ἐπέπρωτο νὰ καταβληθῶσι διὰ προδοσίας. Εὑρέθη δηλαδὴ προδότης τις Πίλιος Γούστης καλούμενος, ὃστις διὰ στενωπῶν ἀγνώστων εἰς τοὺς Τούρκους ὁδήγησεν εἰς τὸ κυρίως Σουλι πεντακοσίους Ἀλβανούς. Οἱ δὲ Σουλιώται εὑρεθέντες τότε λεταξὸν δύο πυρῶν, διότι ἔμπροσθεν μὲν προσεβάλλοντο ὑπὸ τῶν ἔξωθεν ἐφορημάντων Τούρκων, ὅπισθεν δὲ ὑπὸ τῶν μετὰ τοῦ Γούστη, κατέφυγον εἰς τὴν ἀγίαν Παρασκευὴν καὶ ἐκεῖθεν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα ἀγωνιζόμενοι ἀπέκρουον τοὺς κατ' αὐτῶν ἐφορημάντας ἔχθρούς. Ἀλλ' ὡς νὰ μὴ ἥρκουν ταῦτα, ἐξήνταλησαν οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι ἀνδρες τὰς τροφάς των καὶ ἥρχισαν νὰ τρώγωσι ἕίζας καὶ φλοιοὺς δένδρων· προσέτι δὲ ἐστεροῦντο καὶ ὑδατος, διότι οἱ ἔχθροι εἶχον ἀποκόψη τὰς πηγάς. Ἐπὶ ἐπτὰ δλοκλήρους ἡμέρας ὑδωρ δὲν εἶχον· ἐδρόσιζον δὲ τὰς χείλη των διὰ σπόργων, τοὺς ὄποιούς ἔθρευχον κρεμῶντες αὐτοὺς διὰ μακρῶν σχοινίων εἰς τὰς κοιλότητας τῶν βράχων, εἰς τὰς ὄποις ἀπέμενεν δλίγον ὑδωρ ἐκ τῆς βροχῆς. Ἐν τοικύτη λοιπὸν θέσει εὑρισκόμενοι οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι καὶ οὐδαμόθεν ἐλπίζοντες βούθειαν, ἐνέδοσαν πλέον νὰ προτείνωσι πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν τουρκαλθανικῶν στρατευμάτων Βελῆν, υἱὸν τοῦ Ἀλῆ, συνθήκην, ἀλλ' ὑπὸ δρους ἐντίμους. Ἡ συνθήκη ἔγινε δεκτή· διὰ ταύτης δ' ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς ν' ἀπέλθωσιν ἀνενόχλητοι μετὰ τῶν ὅπλων των. Ἡτο δὲ τότε Δεκέμβριος τοῦ ἔτους 1803.

§ 120. Ἀναγώρησες τῶν Σουλιωτῶν ἀπὸ τοῦ Σουλίου. — Παράδασες τῆς συνθήκης ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ. — Τραγικὸς θάνατος 60 Σουλιωτεσσῶν.

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης οἱ λεοντόχαρδοι Σουλιώται διαχρυρροοῦντες καὶ στενάζοντες ἐγκατέλιπον τὴν πατρίδα των. Ἀναγώρησοῦντες οἱ γενναῖοι ἔκεινοι μαχηταὶ διηρέθησαν εἰς τρία σώματα, ἐξῶν τὸ μὲν ἐτράπη πρὸς τὴν Πάργαν, τὸ δὲ ἔτερον πρὸς τὸ ὑπεράνω τοῦ Ἀχέροντος ποταμοῦ ὑφούμενον ἀπότομον καὶ κρημνῶδες Ζάλογκον, τὸ δὲ τρίτον πρὸς τὴν Ρανιάσκν. Εἰς δὲ ἀτρόμητος καλόγηρος, ὁ Σαμουήλ, μετὰ πέντε Σουλιωτῶν παρέμεινεν ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς καὶ καθ' ἓν στιγμὴν εἶγον εἰσβάλῃ εἰς αὐτὸν πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἄρέρ ρυτὰ τῶν συντρόφων του καὶ πεντακοσίων ἐχθρῶν.

Ἄλλ' ἐν ᾧ οἱ γενναῖοι Σουλιώται ἔβαδίζον οἱ μὲν πρὸς τὴν Πάργαν, οἱ δὲ πρὸς τὸ Ζάλογκον, οἱ δὲ πρὸς τὴν Ρανιάσκν, αἴφνης ὁ ἀπιστος Ἀλῆς ἀθετεῖ τοὺς δρους τῆς συνθήκης καὶ ἐπιπίπτει κατὰ τῶν πρὸς τὴν Πάργαν βαδιζόντων, συγχρόνως δὲ ἀποστέλλει ἄλλον στρατὸν κατὰ τῶν πρὸς τὸ Ζάλογκον πορευομένων. Καὶ αὐτὸς μὲν οὐδὲν σχεδὸν κατώρθωσε, διότι οἱ Σουλιώται, πλησίον τῆς Πάργας εὑρισκόμενοι, προέλαβον καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν ἀπολέσαντες ὅλην γους· ἀλλ' ὁ στρατὸς ὁ ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν πρὸς τὸ Ζάλογκον πορευομένων κατώρθωσε νὰ περικλείσῃ τοὺς ἀτυχεῖς αὐτοὺς Σουλιώτας ἐπὶ τοῦ κρημνῶδου ἔκεινου Ζαλόγκου. Ἐκεῖθεν δὲ οἱ γενναῖοι οὗτοι ἀνδρες ἀπέκρινον τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ τέλος ἐξήντλησαν καὶ τὰς δλιγίστας τροφάς των καὶ τὰ πολεμεφόδιά των, καὶ διετέλουν ἐν μεγίστῳ ἀπελπισμῷ. Τότε λοιπὸν ἔέκινοντα Σουλιώτεσσαι προβλέπουσαι τὰς βασάνους καὶ τὰς ἀτιμώσεις, τὰς δύοις θάνατοντο, ἀν περιέπιπτον εἰς χεῖρας τοῦ ἀπανθρώπου Ἀλῆ, ἀνηλθον εἰς τὸν ὑψηλότατον τοῦ Ζαλόγκου βράχον, κάτωθεν τοῦ ὄποιου εἰς φοβερὸν βάθος διαρρέει ὁ Ἀχέρων ποταμός, καὶ κατεκρήμνισαν ἔκειθεν τὰ φίλτατά των τέκνα· ἔπειτα δὲ κρατούμενοι ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐσχημάτισαν χορόν, εἰς ἑκάστην στροφὴν τοῦ ὄποιου ἡ ἑκάστοτε σύρουσα τὸν χορὸν ἀπεσπάζτο τοῦ χοροῦ καὶ κατεκρημνίζετο εἰς τὸ φοβερὸν ἔκεινο βάθος. Τοιουτοτρόπως δὲ ἀπέθανον πᾶσαι καταλιποῦσαι ἀμίγητον παράδειγμα γυναικείας ἀνδρείας. Οἱ δὲ ἄνδρες μετὰ τὸν τρα-

γικὸν τοῦτον θάνατον τῶν γυναικῶν πλήρεις θλίψεως καὶ φρίκης ὥρμησαν ξιφήρεις κατὰ τῶν ἐγθρῶν καὶ διέσχισαν τὰς τάξεις αὐτῶν ἀλλ' ἐκ τῶν ὀκτακοσίων διεσώθησαν μόνον ἑκατὸν πεντήκοντα, οἵτινες καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Πάργαν.

Μετὰ ταῦτα τὰ τουρκαλβανικὰ στρατεύματα ὥρμησαν εἰς Ρανιάσαν, ἔνθα τὰ παιδία καὶ αἱ γυναικεῖς εἴκοσι σουλιωτικῶν οἰκογενειῶν εἶχον ζητήση καταφύγιον. Ἀφ' οὗ δὲ κατέσφαξαν δλα ἑκεῖνα τὰ ἀθῷα πλάσματα καὶ ἀπάσας τὰς γυναικας, ὥρμησαν κατὰ τῆς μονῆς τοῦ Σέλτσου, ὅπου εἶχον ἀποσυρθῆ χίλιοι Σουλιώται καὶ μετὰ τετράμηνον ἀγῶνα κατέστρεψαν τοὺς γενναίους ἑκείνους Σουλιώτας, πλὴν 45, οἵτινες διεσώθησαν εἰς Ηπέργαν. Πάντες δὲ οἱ εἰς Πάργαν περισωθέντες Σουλιώται μετέβησαν ἐπειτα εἰς Κέρκυραν.

§ 121. Ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου.

Οἱ Ἀλῆς, ἀφοῦ ἔγινε κύριος τοῦ Σουλίου, ἐστράφη κατὰ τῶν ἀρματωλῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ διὰ τοῦ δόλου καὶ τῆς βίας κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ τινὰς ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρματωλῶν ἑκείνων τοῦ Ὀλύμπου ὑπῆρξαν καὶ πολλοί, οἵτινες ὅχι μόνον δὲν ὑπετάχθησαν εἰς τὸν Ἀλῆν, ἀλλὰ καὶ ἐξηρολούθησαν φοβεροὺς κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Τούρκων ἀγῶνας. Ἐκ τῶν γενναίων δὲ ἑκείνων ἀνδρῶν περιφημότατοι ὑπῆρξαν ὁ Νίκος Τσάρας καὶ ὁ Εὐθύμιος Βλαχόθεας.

Νίκος Τσάρας.—Οἱ Νίκος Τσάρας, ὅστις Νικοτσάρας συνήθως ἐκαλεῖτο, ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Γιαννωτά, κείμενον εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου· ἦτο δὲ νίδιος τοῦ περιφήμου Τσάρα, ὁ ὅποιος ἦτο ἀρματωλὸς τοῦ Βλαχολιβάδου τῆς Ἐλασσόνος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ὁ Νικοτσάρας ἔλαβε τὸ ἀρματωλίκι τοῦ Βλαχολιβάδου καὶ δὲν ἐπέτρεπε νὰ πατήσῃ εἰς κύτο οὔτε ληστῆς οὔτε Τούρκος. Ἀλλὰ μετά τινα χρόνον ὁ Ἀλῆ-πασσᾶς, ἐπειδὴ ἦθελε νὰ καταρρίψῃ τὴν δύναμιν τοῦ Νικοτσάρα, διώρισεν ἀντ' αὐτοῦ ἀρματωλὸν τοῦ Βλαχολιβάδου ἄλλον τινά. Ἐνεκα τούτου λοιπὸν ὁ Νικοτσάρας ἔγινε κλέφτης καὶ διατρέχων τὴν ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ Θεσσαλίαν ἐπέφερε μυρίας καταστροφὰς εἰς τοὺς Τούρκους, ἐπειτα δὲ καταρτίσας στολίσκον περιέπλες τὰ μέγρῳ

τοῦ Ἑλλησπόντου παράλια καὶ συνελάμβανε πᾶν τουρκικὸν πλοῖον, τὸ δόποιον συνήντα. Μετὰ δὲ ταῦτα (τῷ 1807) ὁ γενναῖος οὗτος ἀνὴρ μετὰ 250 κλεφτῶν καὶ 300 Θεσσαλῶν, Μακεδόνων καὶ νησιωτῶν ἀνέλαβε νὰ σπεύσῃ πρὸς βοήθειαν τῶν Σέρβων, στίνες εἶχον ἐπαναστατήσῃ κατὰ τῶν Τούρκων, ἀπεφάσισε δὲ νὰ διασχίσῃ τὴν Μακεδονίαν καὶ Βουλγαρίαν καὶ τοιουτοτρόπως νὰ φθάσῃ εἰς Σερβίαν. Ἀνεγώρησε λοιπὸν μετὰ τῶν 550 ἀνδρῶν του καὶ ὥρμησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τοῦτο δὲ ἴδοντες οἱ Τούρκοι ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ μετὰ μακίας, ἀλλ᾽ οὗτος καταρρίθωσε νὰ κατατροπώσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸν Αἴμον. Ἐν τούτοις διευθυνόμενος πρὸς τὸν Αἴμον εἶδεν ὅτι οἱ Τούρκοι πκνταχθέν συγκεντρώθεντες εἶχον καταλάθη τὰς διόδους. Ἐν ἀμηχανίᾳ λοιπὸν εὑρεθεὶς καὶ μὴ ἔχων ὀδηγούς, οἱ δόποιοι νὰ ὀδηγούντων αὐτὸν δι᾽ ἄλλης ὄδοις, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοιουτοτρόπως ἥρχισε τὴν πλήρη κινδύνων κάθισδόν του, ἡ δόποια ὑπῆρχε τόσον ἔνδοξος, ὃσον καὶ ἡ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους κάθισδος τῶν στρατιωτῶν τοῦ Επειρωτακοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν διέσχισε τοὺς Τούρκους, οἱ δόποιοι ἐπὶ τοῦ δροῦς Μενοικέως εἶχον πολιορκήσῃ αὐτόν· ἐπειτα δὲ καταβάς εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νέστου καὶ πολεμῶν νύκτα καὶ νήμεραν πρὸς τοὺς ἀπειροτίθους ἔχθρους ἔφθασεν εἰς τὴν Ζύγην καὶ κατέλαβεν αὐτὴν διὰ τῆς βίας. Ἐκεῖ δὲ περικυκλωθεὶς ὑπὸ δεκαπεντακισχιλίων ἔχθρῶν ἐπολέμει ἐπὶ τρία νήμερονύκταις ὑπερανθρώπως. "Οτι δὲ πραγματικῶς ὑπεράνθρωποι ἦσαν οἱ ἀγῶνες οὗτοι τοῦ Νικοτσάρα, καταδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ἔξης δημώδους ἀσματος".

Τι ἔχουν τῆς Ζύγης τὰ βουνά καὶ στέκουν βουρκωμένα ;
μήπως χαλάζι τὰ βαρεῖ, μήπως βρύνεις χειμῶνας.
Οὔτε χαλάζι τὰ βαρεῖ οὔτε βρύνεις χειμῶνας.
δ Νικοτσάρας πολεμάει μὲ τρία βιλαέτια,
μὲ Σέρρας καὶ μ' Ἀσάχωνα, μὲ δώδεκα ταμπούρια

Τέλος ἐξέλιπον τὰ πολεμεφόδια τῶν γενναίων ἐκείνων ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο ὁ ἀτρόμητος Νικοτσάρας ἐξελθὼν τὴν νύκτα διηηθύνθη πρὸς τὸν Στρυμονικὸν κόλπον, ὃπου ἥλπιζεν ὅτι ἄθελεν εῦρη τὰ ἡωστικὰ πλοῖα. Ἀλλά, διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν, δὲν ἤτο εὔκολον, διότι ὥφειλε νὰ διέλθῃ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀγκίτου ποταμοῦ γέφυραν, ἡ δόποια ἐφυλάσσετο ἐκατέρῳθεν ὑπὸ πολλῶν

Τούρκων καὶ εἶχε σιδηρᾶς πύλης φραγμένης δυνατή καὶ δεμένης μὲ διπλῆν ζήλουσιν. Ἐν τούτοις δὲ γενναῖος Νικοτσάρχης ἀποφράζει νὰ διπερνινήσῃ καὶ τοὺς κινδύνους τούτους. Καὶ πρῶτον μὲν ὅρμη καὶ διασκορπίζει τοὺς Τούρκους, τοὺς φυλάσσοντας τὴν πρώτην πύλην τῆς γεφύρας· ἔπειτα δὲ κόπτει τὴν ἀλυσιν, θραύσει τὴν δευτέρην πύλην, εἰσέργεται εἰς τὴν γέφυραν, θραύσει τὴν δευτέρην πύλην, κατακόπτει τοὺς ἔξω τῆς δευτέρας πύλης φυλάσσοντας Τούρκους καὶ φθάνει εἰς Πράουσταν (Πράδι), ἐνθα ὄχυρωθεὶς διενυκτέρευσεν. Ἀπ' ἑκεῖ ἀναχωρεῖ περὶ τὸ χαράγματα καὶ διὰ τοῦ Ηαγγαίου ὄρους καταβαίνει εἰς τὴν παραλίαν καὶ διὰ τῆς παραθαλασσίας ὁδοῦ εἰσελθὼν εἰς τὴν Χαλκιδικὴν Χερσόνησον κατέρρυγεν εἰς τὰς μονάς τοῦ Ἀγίου Ὁρούς ἀπ' ἑκεῖ δὲ διὰ πλοίων ἔρθασε τέλος εἰς Σκόπελον (20 Σεπτεμβρίου 1807). Τοιουτορόπως λοιπὸν διὰ μυρίων κινδύνων διελθὼν ὁ Νικοτσάρχης ἐπώθη. Κατὰ τὴν περίηρημον δὲ ἑκείνην ἐκστρατείαν του καὶ ἐπιστροφήν του ἀπώλεσε 370 ἀνδρας· πάντες δὲ οἱ ἐπιζήσαντες, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Νικοτσάρχης, ἔφερον πολλὰς πληγάς.

Φθάσας εἰς Σκόπελον ὁ Νικοτσάρχης εἶδεν, διὰ δὲν ἦδύνατο νὰ μεταβῇ εἰς Ὁλυμπον, διότι ὁ Ἀλῆ-πασσᾶς θέλων νὰ καταστρέψῃ τοὺς ἀρματωλοὺς τοῦ Ὁλύμπου εἶχεν ἀποστείλη ἐις τὴν Θεσσαλίαν στίφη Ἀλβανῶν. Ἐνεκα τούτου λοιπὸν ὥπλισε πλοῖον καὶ δι' αὐτοῦ κατέστη ὁ τρόμος τῶν Τούρκων ἑκείνων, οἱ δόπλοιοι ἔπλεον τὸν κόλπον τῆς Θεσσαλονίκης. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐλθὼν εἰς Σκίαθον ἤνθη μετὰ τῶν ἑκεῖ συνελθόντων ἀρματωλῶν τοῦ Ὁλύμπου, οἱ δόπλοι εἶχον δόπλιση καταδρομικὸν στόλον. Διὰ τοῦ στόλου δὲ τούτου, τοῦ δόπλου ναύαρχος μὲν ἦτο ὁ Ἰωάννης Σταθᾶς, ὑποναύαρχος δὲ ὁ Νικοτσάρχης, διέπραξαν οἱ γεγναῖοι ἑκεῖνοι ἀρματωλοὶ πλεῖστα κατορθώματα, διότι καὶ τὰ μέγρι τοῦ Ἐλλησπόντου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τουρκικὰ παράλια ἐλεηλάτησαν καὶ πλεῖστα τουρκικὰ πλοῖα συνέλαβον. Διὰ τὰ κατορθώματά των δὲ ἑκεῖνα ἤναγκασθη ὁ σουλτάνος νὰ διατάξῃ τὸν Ἀλῆν νὰ παύσῃ τὸν κατ' αὐτῶν ἔγριον πόλεμον καὶ ν' ἀποσύρῃ ἀμέσως τοὺς Ἀλβανοὺς ἐκ τοῦ Ὁλύμπου καὶ τῆς Θεσσαλίας· συγχρόνως δὲ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατ' ἀπαίτησιν τοῦ σουλτάνου προέτρεψε τοὺς γενναῖούς ἑκείνους ἀρματωλούς νὰ διαλυθῶσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς πατρίδας των ἀπειλήσας, διὰ τὴν ἡθελεν ἀφορίση αὐτούς, ἐκν ἡπείθουν. Πάντες

λοιπὸν οἱ ἀρματωλοὶ ὑπακούσαντες ἀνεγώησαν εἰς τὰς πατρίδας τῶν ἔκτὸς τοῦ Νικοτσάρχη, δεστις μεθ' ἐνὸς πλοῖου διέμεινεν ἐν Σκοπέλῳ. Μετ' ὅλιγον χρόνον διωξεῖ, ἐνῷ δὲ Νικοτσάρχης εἶχε προσορμισθῆναι εἰς παραλίαν τινά, Ἀλβανοὶ πολλοὶ ἐνεδρεύοντες προσέβηκαν τοὺς ἔξελθόντας εἰς τὴν Ἑράκλην ναύτας τοῦ Νικοτσάρχη. Κατὰ τὴν κρίσιμον δὲ ἔκεινην στιγμὴν ἀποβιβασθεὶς δὲ Νικοτσάρχης διεσκόρπισε μὲν τοὺς ἔχθρους, ἀλλὰ δὲ ἐπέστρεψεν ἀμέριμνος εἰς τὸ πλοῖον, Ἀλβανός τις διπισθεὶς δένδρῳ κρυπτόμενος ἐπλήγωσεν αὐτὸν θυνασίμως. Μετεκομίσθη δὲ δὲ γενναῖος Νικοτσάρχης ὑπὸ τῶν ναυτῶν του ἀμέσως εἰς τὸ πλοῖον καὶ ἐκεῖ μετ' ὅλιγον ἔξεπνευσεν ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα καὶ ἔξι ἑτᾶν, ἐτάφη δὲ ἐν Σκιάθῳ.

Εὐθύμιος Βλαχάδης.—Ο Εὐθύμιος Βλαχάδης ήτο οὗτος τοῦ ἀρματωλοῦ Ἀθηναῖον Βλαχάδη. Κατὰ τὴν νεανικήν του ἡλικίαν ἐνεκλείσθη ὑπὸ τοῦ πατρός του εἰς μοναστήριον πρὸς τὸν σκοπὸν ν' ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον καὶ μετὰ πάροδον ἐτῶν τινῶν ἐχειροτονήθη ιερεύς. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ὁ λεοντόκρδος Εὐθύμιος, ἐπειδὴ δὲν ὑπέρφερε τὸν τουρκικὸν ζυγόν, ἐξεδύθη τὸ ιερατικὸν ἔνδυμα καὶ κατέταχθη μεταξὺ τῶν κλεφτῶν καὶ ἐπειτα διωρίσθη ἀρματωλὸς τῶν Χασίων. Ἀρματωλὸς γενόμενος δὲ Βλαχάδης πρῶτον ἐβοήθησε τὸν πασσάν τῆς Ἡπείρου Ἀλῆν πολεμοῦντα πρὸς τὸν ἀντάρτην πασσάν τῆς Σκόδρας Μουσταφᾶν, ἐπειτα δὲ διωργάνωσεν ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ Ἀλῆ-πασσάκη καὶ ὥρισεν ἡμέραν ἐνάρξεως τῆς ἐπέτειον τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτοι τὴν 29 Μαΐου τοῦ ἔτους 1808. Ἀλλ' ἀτυχῶς τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ Βλαχάδη ἔγινε γνωστὸν εἰς τὸν Ἀλῆν ὑπὸ προδότου τινός. "Ἐνεκκ τούτου ἡναγκάσθη δὲ Βλαχάδης νὰ μὴ περιμείνῃ τὴν ὠρισμένην ἡμέραν, κατὰ τὴν ὄποιαν θὰ ἤρχοντο καὶ οἱ ἄλλοι ἀρματωλοί, ἀλλὰ" ὑψώσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 5 Μαΐου. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν ὑψώσιν τῆς σημαίας ἐπιτεθεὶς κατὰ τῆς Καλαμπάκας, ἐκυρίευσεν αὐτὴν καὶ ἀργῆκεν, ἐν αὐτῇ τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον μετὰ ἔξακοσίων ἀνδρῶν. Ἀλλὰ μετ' ὅλιγον ἡ ἐπανάστασις αῦτη ἀπέτυχεν, δὲ δὲ Βλαχάδης νικηθεὶς ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν Ὀλυμπὸν. Ἀπ' ἐκεῖ δὲ μετὰ ταῦτα διηγήθη ἐις Σκιάθον καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Νικοτσάρχη καὶ ἄλλων ἀρματωλῶν συνεκρύτησε μετ' αὐτῶν ἀξιόλογον στολίσκον. Τέλος, ἀφ' οὗ διέπρεψε πολλὰ κατὰ θάλασσαν κατορθώματα, ὑπήκουσεν εἰς τὰς

προτροπάς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ ἀπεγώρησε λαβὼν παρὰ τοῦ συντάκτου ἀμηντίαν. Ἀλλὰ μετ' ὅλιγον ὁ γενναῖος οὗτος ἀνήρ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίων διὰ δόλου ἀπήχθη δέσμιος εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἐκεῖ κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλῆ-παστᾶ ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον.

§ 122. Πώλησις τῆς Πάργας.

Ἄπολλαχγεὶς ὁ Ἀλῆς τοῦ Νικοτσάρα, τοῦ Βλαχάδη καὶ τῶν ἄλλων ἀρματωλῶν τοῦ Ὀλύμπου δὲν εἶχε πλέον ποὺ νὰ στρέψῃ τὸ ἄγριον καὶ ἀρπακτικὸν βλέμμα του εἰμὴ πρὸς τὴν ἐλευθέρων πόλιν τῆς Ἡπείρου Πάργαν. Προσεπάθησε λοιπὸν διὰ πολλῶν κολκχευτικῶν μέσων, προσέτι δὲ καὶ διὰ τῶν ὅπλων νὰ γίνη κύριος αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε. Ἐν τούτοις δὲ, τι δὲν κατώρθωσε διὰ τῆς πειθοῦς καὶ διὰ τῆς βίας, τὸ κατώρθωσαν ἐν ᾧτει 1819 διὰ τῶν χρημάτων. Προτέτινε δηλαδὴ εἰς τοὺς "Ἀγγλους οἵτινες εἶχον τὴν Πάργαν ὑπὸ τὴν προστασίαν των, νὰ τὴν παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ πληρώσῃ ἀποζημίωσιν· οἱ δὲ "Ἀγγλοι ἀποδεχθέντες τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλῆ ἐζήτησαν δι' ἀποζημίωσιν 150 000 λιρῶν καὶ ὥρισαν ὡς ἡμέραν παραδόσεως τῆς πόλεως τὴν 19 Μαΐου τοῦ ἔτους 1819. Οἱ Πάργιοι, ὅτε ἔμαθον, ὅτι ἡ πατρίς των ἐπωλήθη καὶ τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ ἐπλησίαζον πρὸς τὴν πόλιν, τοικύτην φρίκην ἡσθάνθησαν καὶ ὑπὸ τοιούτου ἀπελπισμοῦ κατελήφθησαν, ὥστε πάντες ἐφόναξαν «Θάνατος». Ἀπεφάσισαν δηλαδὴ κατὰ τὰς πρώτας ἐκείνας στιγμὰς τοῦ ἀπελπισμοῦ των νὰ θανατώσωσι τὰς οἰκογενεῖας των, διὰ νὰ μὴ περιπέσωσιν εἰς τὰς χειρας τῶν ἀπίστων, καὶ ὥστερον ν' ἀγωνισθῶσιν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα καὶ ν' ἀποθάνωσι πάντες. Ἀλλ' ἔπειτα ψυχρότερον σκεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ ἔγκαταλίπωσι τὴν πατρίδα των σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καὶ τοιουτοτρόπως νὰ μὴ ἴδωσι τὴν ὄψιν τοῦ Ἀλῆ καὶ τῶν ἄλλων Τούρκων. "Αφ' οὐδ' ἀπεφάσισαν τοῦτο, ἀνοίξαντες τοὺς τάφους τῶν προγόνων των καὶ συγγενῶν των συνήθροισαν τὰ ὅστη καὶ ἀνάψαντες ἐν τῇ ἀγροφῇ μεγάλην πυράν ἔκαυσαν αὐτά. "Επειτα δὲ παραλαβόντες τὴν κόρην τῶν καέντων ὥστεν καὶ τὰς εἰκόνας τῶν ἀγίων ἀπέπλευσαν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους.

Διὰ τὴν συμφορὰν ταύτην τῶν Παργίων ὑπάρχει τὸ ἔξτις δῆμοῦδες
ἀσμα.

Τοῖα πουλεὰ ἀπ' τὴν Πρέβεζα διεθήκανε· τὸν Πάργα,
τῶνα κυττάει τὴν ἔνιτειά, τāλλο τὸν "Αἴ Γιανάκη,
τὸ τρίτο τὸ κατάμαυρο μοιρολογάει καὶ λέγει·
Πάργα, Τουρκία σὲ πλάκωσε, Τουρκία σὲ τριγυρίζει·
δὲν ἔρχεται γιὰ πόλεμο, μὲ προδοσία σὲ παίρνει·
Βεζίρης δὲν σε νίκησε μὲ τὰ πολλὰ τάσκέρια.
Ἐφεῦγαν Τούρκοι· σὰν λαγοὶ τὸ Παργηνὸ τουφέκι,
κ' οἱ Λιάπηδες δὲν ἥθελαν νάλθοῦν νὰ πολεμήσουν.
Εἶχες λεβέντας σ' σὰν θηριά, γυναῖκες ἀνδρειωμέναις,
πῶτρωγαν βόλια γιὰ ψωμί, μπαροῦτι γιὰ προσφάγι·
Τάσπρα πουλῆσαν τὸ Χριστό, τάσπρα πουλοῦν καὶ ἐσένα.
Πάρτε, μανναδες, τὰ παιδιά, παπάδες τοὺς ἄγιους.
Ἄστε, λεβέντας, τάρματα, ἀφῆστε τὰ τουφέκια.
Σκάψτε πλατεία, σκάψτε βαθεῖα δλοι σας τὰ κιθούρια
καὶ τάνδρειωμένα κόκκαλα ξεθάψτε τῶν γονιῶν σας.
Τούρκους δὲν ἐπροσκύνησαν, Τούρκους μὴ τὰ πατήσουν.

§ 123. Ἐπάνοδος τῶν Σουλιώτῶν εἰς τὸ Σούλι. Θάνατος τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Πάργας ὁ Ἀλῆ-πασσᾶς ἔφθασε πλέον
εἰς τὴν ὄψιστην δοξαν του, διότι ἡρχε τῆς Ἀλεξανδρίας, τῆς Ἡπεί-
ρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ μεγάλου μέρους τῆς Μακεδονίας. Ἀλλ' ἐπὶ
τέλους ἔφθασε καὶ ἡ ἡμέρα τῆς καταστροφῆς του. Ἐν ἔτει δη-
λαδὴ 1820 ἐκηρύχθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἀποστάτης καὶ ἔχθρος
τῆς θιωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐπολιορκήθη ἐν τῷ φρουρίῳ
του ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, τῶν ὅποιων ἀρχιστράτηγος
ἦτο ὁ Παχόδ-μπεν. Ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ ὁ Τούρκος οὗτος
ἀρχιστράτηγος πολιορκῶν τὸν Ἀλῆν προσεκάλεσεν ὡς συμμάχους
τοὺς ἀσπάνδους τοῦ Ἀλῆ ἔχθρούς, ἦτοι τοὺς ἐν Κερκύρᾳ εὑρισκομέ-
νους Σουλιώτας, ὑποσχεθεὶς ν' ἀποδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὸ Σούλι, τὸ
ὅποιον κατεῖχον στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ. Τὴν πρόσκλησιν δὲ ταύτην
τοῦ Παχόδ-μπεν μετὰ χαρᾶς ἀποδεχθέντες οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι Σου-
λιώται, οἵτινες ἐπὶ δέκα καὶ ἐπτά ἔτη μετὰ στεναγμῶν καὶ πόθων
μακροθεν ἔβλεπον τὰ πάτρια δρη, ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν αὐτῶν
καὶ διέταξε τοὺς κατέχοντας τὸ Σούλι ὀπαδούς; του νὰ πάραδώσωσιν

αὐτὸς εἰς τοὺς Σουλιώτας. Οὕτω λοιπὸν οἱ Σουλιώται ἐγκαταλιπόντες τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον κατέλαβον τὴν προσφιλῆ πατρίδα των καὶ ἔκτοτε ἔκειθεν δρμάμενοι ἐπολέμουν πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας τὰ Πισσώνια Γούρκους. Ἐπολέμουν δὲ πρὸς τοὺς Τούρκους ἔκεινους, οὐχὶ βεβαίως διὰ νὰ σφέσωσι τὸν Ἀλῆν, ὃν ἔδειλοντο, ἀλλὰ διότι ἦθελον νὰ δώσωσι τὸ σύνθημα τῆς μεγάλης τοῦ Ἐθνους ἐπαναστάσεως, ηὗταις πρὸς ἑτῶν παρεσκευάζετο διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Φιλικῆς Ἐπαναστάσεως, μετὰ τῆς ὁποίας ἐγκαίρως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Σουλιώτῶν εἶχον συγεννοήθη. Τέλος δέ, ἀφ' οὗ οἱ Σουλιώται κατέλαβον τὸ Σουλι, δούλτηνος ίδιων ὅτι ὁ Παχχό-μπεης ἦτο ἀνίκανος νὰ καταβάλῃ τὸν Ἀλῆν, διώρισεν ἀρχιστράτηγον τῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ στρατευμάτων τὸν γενναῖον καὶ ἔμπειρον πασσᾶν τῆς Πελοποννήσου Χουρσίτ (τὸν Ιανουάριον τοῦ 1821). Ἐλθὼν δ' ὁ Χουρσίτ κατὰ τοῦ Ἀλῆ μόλις μετὰ ἐν ἕτοις (τὸν Ιανουάριον τοῦ 1822) κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ καὶ φονεύσῃ αὐτόν. Τοιουτορόπως λοιπὸν ἔξελιπεν ὁ αἰμοβόρος καὶ πανούργος Ἀλῆς, ὅτις τοσαῦτα κακὰ προυξένησεν εἰς τοὺς προπάτορκς ἡμῶν. Ἐν τούτοις μεθ' ὅλα ταῦτα χωρὶς νὰ θέλῃ ὁ ἀπαίσιος ἔκεινος ἀνήρ ὀψέλησε τὰ μέγιστα τὴν Πατρίδα ἡμῶν, διότι ἔνεκα τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ ἔγνωκανσθη ὁ δούλτηνος νὰ ἀποστείλῃ κατ' αὐτοῦ μερίστην στρατιὰν καὶ τοιουτορόπως νὰ μὴ ἔχῃ πολλὴν διαθέσιμον στρατιωτικὴν δύναμιν πρὸς κατάσθετιν τῆς ἀρξαμένης Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

§ 124. Δυνάμεις τῶν Ἐλλήνων. — Ἀνάπτυξις τοῦ ναυτικοῦ τῶν.

Οἱ Ἐλληνες μεθ' ὅλας τὰς συμφοράς, ἃς ὑπέστησαν μετὰ τὰς ἀποτυχούσας ἐπαναστάσεις των, δὲν ἔδειλασαν καὶ δὲν ἀπεγοντεύθησαν. Ἐδιάχθησαν δρμας δὲ τὸ πᾶν ὄφειλον νὰ ἐλπίζωσιν ἀπὸ τῶν ιδιαῖδων των δυνάμεων. Δυνάμεις δὲ εἶχον οἱ Ἐλληνες πρῶτον μὲν τὴν φιλοπατρίκην των καὶ τὸν ἡρωισμὸν των, δεύτερον δὲ τὰ πολεμικὰ σώματα τῶν ὄρματωλῶν καὶ κλεφτῶν, τρίτον δὲ τὸ ναυτικόν των, τὸ ὄποιον τὰ μέγιστα εἶχεν ἀναπτυχθῆ. Εἶχε δ' ἀναπτυχθῆ τὸ ναυτικὸν τῶν Ἐλλήνων, διότι τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα καὶ ίδιως τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν, δυνάμει τῆς ἐν ἔτει 1783 συνομολογηθείσης ῥωσσοτουρκικῆς συνθήκης ἐπλεον ὑπὸ σημαίαν ῥωσσικὴν καὶ με-

τέφερον εἰς διαφόρους λιμένας τῆς Τουρκίας καὶ τῆς δυτικῆς Εύρωπης ἐμπορεύματα καὶ ιδίως σιτηρά. Ἐπειδὴ δὲ πειραταὶ ἐξ Ἀλγερίας ἐμάστιζον τὴν Μεσόγειον, τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ὡπλίζοντο διὰ τηλεθόλων. Τοιουτορόπως δὲ πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος ἀνεπτύχθη τὸ πολεμικὸν ναυτικὸν τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὅποιον ᾧτο ἔτοιμον νὰ τελέσῃ θριάμβους.

§ 125. Παραμονὴ τῆς μεγάλης τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστάσεως.—Φιλικὴ Ἐταιρεία.

Αἱ σφαγαὶ καὶ βιαιότητες τῶν Τούρκων, τὰ ἐνθουσιώδη ποιήματα τοῦ Πήγα, αἱ συμβουλαὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἵερών καὶ αἱ προτροπαὶ τοῦ Κοραῆ τοσοῦτον εἴχον ἐπενεργήση εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἐν Ἑλλάδι ἐπεκράτει πλέον ἡ ιδέα, δτι τὸ "Ἐθνος ἐπρεπε νὰ ἔξεγερθῇ σύσσωμον κατὰ τῶν τυράννων." Άλλα, διὰ νὰ κατορθωθῇ μεγάλη κατὰ τῶν τυράννων ἐπανάστασις, ἐπρεπε ν' ἀναφρανῦσιν ἄνδρες κατάλληλοι νὰ προπαρασκευάσωσι τὸ "Ἐθνος." Τοιοῦτοι ἄνδρες ἀνεφάνησαν ἐν ἔτει 1814, οἱ ὅποιοι, διὰ νὰ προπαρασκευάσωσι καὶ ἔξεγερθωσι τὸ "Ἐθνος" σύσσωμον κατὰ τῶν τυράννων, συνέστησαν τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν.

Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία συνέστη ἐν Ὁδησσῷ τῆς Ρωσίας τῷ 1814 ὑπὸ τριῶν φιλοπατρίδων ἀνδρῶν, τοῦ Σκουρῆ, τοῦ Τσακάλωφ καὶ τοῦ Ξάνθου. Σκοπὸς τῆς μυστικῆς ταύτης ἐταιρείας ᾧτο ἡ προπαρασκευὴ καὶ ἡ γενικὴ ἔξεγερσις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐπειδὴ δὲ πάντες οἱ Ἑλληνες ἦσαν πρόθυμοι διὰ νὰ ἔξεγερθῶσι κατὰ τῶν τυράννων, ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἐντὸς δλίγου χρόνου ἔξετεινεν ἔξ Ὁδησσοῦ τὰς μυστικὰς ἐνεργείας της πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχον Ἑλληνες καὶ περιέλαβεν ὡς μέλη πολυάριθμους ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, λογίους, προστῶτας, προκρίτους, ἀρματωλούς, ἀλέφτας, νυκτικούς καὶ πολιτικούς ἄνδρας. Πανταχοῦ ἐνέργειαι πυρετώδεις καὶ προπαρασκευαὶ μυστικαὶ πρὸς ἐπανάστασιν ἐγίνοντο ὑπὸ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, πλεῖστα δὲ μέλη αὐτῆς ἔτρεχον ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον πρὸς προπαρασκευὴν καὶ ἔξεγερσιν τοῦ λαοῦ. Ἐν τοῖς ναοῖς οἱ ἱερεῖς ἀνεγίνωσκον εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐσδότεως τοῦ ἀγῶνος· ἐν ταῖς πύλεσι καὶ τοῖς χωρίοις οἱ νέοι ἐψήλατον τὰ ἄσματα τοῦ Πήγα· ἐν ἀποκρύφοις τόποις οἱ σιδηρουργοὶ καὶ οἱ ὄπλοποιοὶ κατεσκεύαζον ὅπλα

καὶ πολεμερόδιαι· ἐπὶ τῶν δρέων τέλος οἱ ἀνδρες ἐγυμνάζοντο εἰς τὴν σκοποβολήν. Ἐνῷ δὲ πάντα ταῦτα ἐτελοῦντο, οἱ Τούρκοι οὐδὲν ἔνοσουν, διύτι καὶ ἔαν ποτε συνελαμβάνετο τις ἐπ’ αὐτοφώρῳ ἀγοράζων πυρίτιδα, ἐδικαιολογεῖτο λέγων δτι ἡγόραξε τὴν πυρίτιδα διὰ τοὺς λύκους. Οἱ ποιμένες μάλιστα, διὰ νὰ καταστήσωσι ταῦτα πιστευτά, ἐθορύβουν τὴν νύκτα ἐντὸς τῶν δασῶν καὶ πυροβολοῦντες ἐφώναζον «λύκος! λύκος!»· οἱ δὲ Τούρκοι τόσον εὐκόλως ἐπίστευον ταῦτα ὅστε δσοι ἐξ αὐτῶν εἶχον κοινὰ ποίμνια μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἔδιδον εἰς αὐτοὺς πυρίτιδα καὶ σφαίρας διὰ τοὺς λύκους! Ἀλλ’ ἐκτὸς τῶν ἀνὰ τὰς διαφόρους πόλεις Τούρκων καὶ αὐτὴ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἔγινε τετυφλωμένη καὶ οὐδὲν ἔνδει, ἂν καὶ ἡ ἕδρα τῶν ἐργασιῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1818 εἴχε μετενεγκρήθη ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Τέλος ἡ ἐπανάστασις ἀπερφασίσθη καὶ ἡ ἀρχηγία τοῦ κινήματος ἀνετέθη ὑπὸ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ὅποις ἡτο στρατηγὸς τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ καὶ ὑπασπιστής τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἡγαπᾶτο διὰ τὰς ἀρετάς του καὶ τὴν γενναιότητά του. Ἔνεκα τῆς γενναιότητός του μάλιστα ὁ Ὅψηλάντης εἶχεν ἀπολέση καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα εἰς τινὰ μεταξὺ Ῥώσων καὶ Γάλλων μάχην κατὰ τὸ ἔτος 1812.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

‘Απὸ τῆς ἐράρξεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαραστάσεως μέχρι τῶν καθ’ ἡμᾶς χρόνων. — Πρῶτον ἔτος τῆς Ἐπαραστάσεως 1821.

§ 126. ἐπανάστασις ἐν Μολδαβίᾳ καὶ Βλαχίᾳ.

Ο Ἀλέξανδρος Ὅψηλάντης ἀπεδέχθη τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος ὅχι μόνον μετὰ προθυμίας, ἀλλὰ καὶ μετ’ ἐνθουσιασμού. Κατὰ μῆνα λοιπὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1821 διαβάξε τὸν ποταμὸν Προύθον ὄψισε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ἰασίῳ τῆς Μολδαβίας· ἐκεῖ δὲ ἐξέδωκε καὶ προκήρυξιν, διὰ τῆς ὁποίας προέτρεπε τοὺς ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν νὰ ἐξεγερθῶσι, βε-

βασιών αύτούς δτι μεγάλη τις δύναμις, ή Ρωσσίκ, κάθελε παρασταθή προστάτις, τῶν δικαίων των. Εἰς τὴν φωνὴν δὲ ταύτην τοῦ Ὑψηλάντου ἔσπευσαν ὑπὸ τὴν σημαίαν του γιλιαζές μαχητῶν Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς, ὃν ἀξιολογώτεροι ήσαν ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, ὁ Φαρμάκης, καὶ ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης. Ἀναγραφότας δὲ ἐξ Ἰασίου ὁ Ὑψηλάντης διηγήθη πρὸς τὴν Βλαχίαν, ὅπότε πεντακόσιοι νέοι τῶν πλουσιωτάτων καὶ εὐγενεστάτων οἰκογενειῶν ἐτάχθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας τους καὶ ἀπετέλεσαν, κατὰ τὸ ἀρχαῖον θηβαϊκὸν παράδειγμα, τὸν ιερὸν λόχον, ἀπόρχοντας ἔχοντες νὺν νικήσωσιν ή ν' ἀποθίνωσιν. Ἄλλ' ὁ ἄγιον μεθ' ὅλην τὴν ἀνδρείαν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῶν ἐπαναστατῶν ἀπέτυχεν ἐνεκκ πολλῶν αἰτιῶν, ιδίως δὲ ἐνεκκ τῆς ἀντιπράξεως καὶ προδοσίας τῶν ἐντοπίων. Ο δὲ Ὑψηλάντης μετὰ μάχην τινὰ συναρθεῖσαν παρὰ τὸ Δραγατσάνιον, καθ' ἣν ὑπερίσχυσαν δικὰ τὸ πολυάριθμον οἱ Τούρκοι καὶ ἔπεσαν τετρακόποι εἰς τῶν ιερολαχιτῶν, ἡνχγκάσμην ν' ἀπέλθη. Μετέβη δὲ εἰς Αὔστριαν ἐλπίζων νὺν διέλθη ἐκεῖθεν εἰς ῥωσικὸν ἔδαφος, κατόπιν δὲ νὺν καταβῆ εἰς Πελοπόννησον, ἔνθα ή ἐπανάστατις προώδευεν. Ἄλλ' ἀτυχῶς ὁ γεννητοῖς οὗτος ἀνὴρ συνελήφθη ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν καὶ ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακές· μόλις δὲ τῷ 1827 ἡδη μεσιτείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας ἀπερυλακίσθη πάσχων ἐκ χρονίου νοσήματος, ἐξ οὗ μετ' ὀλίγον (τὸν Αὔγουστον τοῦ 1828) ἀπέθανεν ἐν Βιέννη.

Μετὰ τὴν ἡνχγκάρησιν τοῦ Ὑψηλάντου ή ἐπανάστατις αὕτη κατεσθέσθη. Έκ τῶν γεννητῶν δὲ συμμαχητῶν τοῦ Ὑψηλάντου ὁ μὲν Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης ἔπεσε γεννήσιος μαχώμενος παρὰ τὸ χωρίον Σκουλένιον, τὸ κείμενον παρὰ τὸν Ηροῦθον, ὁ δὲ Γεωργάκης Ὀλύμπιος καὶ ὁ Φαρμάκης μετὰ 350 πιστῶν διπαδῶν των, ἐν διποσεπτήσιν νὺν δικρύγωσι καὶ διὰ τὰς Τρανσυλβανίας κατέλθωσιν εἰς τὴν ἀγωνίζουμένην Ἐλλάδα, προουδόθησαν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων καὶ ἡναγκάσθησαν νὺν καταρρύγωσιν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Σήκου, ἔνθα καὶ περιεκυλώθησαν μετ' ὀλίγον ὑπὸ πολλῶν γιλιαζῶν ἐχθρῶν. Ἐνταῦθα ὁ μὲν Γεωργάκης μετὰ 11 ἀνδρῶν καταλαβὼν τὸ καδωνοστάσιον ἔθηκε μετ' ὀλίγον πῦρ εἰς τὴν ἐντῷ πυριτιδηποθήκην καὶ ἔθαψεν ὑπὸ τὸν ἐρείπιον τοῦ καταπεσόντος καθωνοστασίου καὶ ἐστύντον τοὺς κατακλόντας εἰς αὐτὸ Τούρκους καὶ τοὺς συντρόφους του, ἐκτὸς ἐνός, ὃς ἐκ θύματος σωθέντος ὁ δὲ

Φαρμάκης μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνδρῶν καταλαβόν τὴν μονῆν ἀπέκρουσεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ἐπὶ τέλους συνελήφθη ὥπ' αὐτῶν διὰ δόλου καὶ ὠδηγήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ἔξεδάρη ζῶν.

§ 127. "Αφιξεις Ηπαπαφλέσαι καὶ Κολοκοτρώνης εἰς Πελοπόννησον.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1820 ἀφίκετο εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ ἐνθουσιώδης φιλικὸς καὶ ἀτρόμητος συνωμότης Γρηγόριος Δικαῖος, ἀρχιμανδρίτης, ὃστις συνήθως ἐπεκαλεῖτο Ηπαπαφλέσας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος συνεννοούμενος μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ φιλικῶν ἔτρεχεν ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον καὶ διέδιδεν εἰς τοὺς ἀπλοικοὺς χωρικούς, ὅτι ἐπλησίαζεν ἡ ἡμέρα τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἡ Ρωσία ἀπέστελλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πολεμεφόδια καὶ στρατόν· πρὸς δὲ τούτους ἰδιαιτέρως καὶ ἐμπιστευτικῷς δῆθεν προσέθετεν, ὅτι ἔμελλε νὰ δολοφονηθῇ ὁ σουλτάνος καὶ νὰ καῆῃ ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἐκ τῶν διαδόσεων δὲ τούτων τοῦ Ηπαπαφλέσαι καὶ τῶν ἄλλων φιλικῶν πάντες ἐνεθουσιάσθησαν καὶ περιέμενον τὴν ἀγίαν ἐκείνην ἡμέραν τῆς ἑνάρξεως τοῦ ἀγῶνος.

"Ἐν ᾧ τὰ πράγματα εὑρίσκοντο ἐν τοιαύτῃ καταστάσει, φθάνει εἰς Μάρνην κατὰ Πανουρίου τοῦ ἔτους 1821 ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὃστις εἶχε πλασθῆ διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀγῶνος ἐν Πελοποννήσῳ· οὗτος δὲ ἦτο ὁ μέγας τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὃστις ἀπὸ τοῦ ἔτους 1818 φεύγων τὰς καταδιώξεις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Τούρκων ἔμενεν εἰς τὰς Ιονίους νήσους καὶ ὑπηρέτει ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Ιονίου κράτους ὡς λοχαγός καὶ ἐπειτα ὡς ταγματάρχης. Ηἱάφιξις τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἐνεθάρρυνε πάντας τοὺς Πελοποννησίους, διότι ὁ Κολοκοτρώνης διὰ τὴν ἀνδρείαν του καὶ τὴν φρόνησίν του ἦτο ἀνὴρ, εἰς τὸν ὄποιον πάντες εἶγον ἐμπιστοσύνην καὶ πεποίθησαν.

§ 128. Μέτρα τῶν Τούρκων ἐν Πελοποννήσῳ πρὸς πρόληψιν τῆς Ἐπαναστάσεως.—"Ο Γερμανὸς εὐλογεῖ τὴν σημαίαν.

Μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τὰς πολλὰς τῶν Ἑλλήνων ὑπόπτους κινήσεις ἥρχισαν πλέον οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Τούρκοι

νὰ ἐννοῶσιν. Ήτις οἱ "Ελλήνες προυτίθεντο νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα. Ἐνόμισαν λοιπὸν ὅτι, διὰ νὰ ματαιώσωσι πᾶν ἐπαναστατικὸν κίνημα, ἔπειπε νὰ δεσμεύσωσι τοὺς προκρίτους τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ἔπειτα νὰ προδῶσιν εἰς γενικὰς σφαγὰς. Διὰ τοῦτο λοιπὸν προσεκάλεσαν πάντας τοὺς προκρίτους καὶ ἀρχιερεῖς τῆς Ηελοποννήσου εἰς Τρίπολιν, ἢ ὅποια ἦτο ἔδρα τοῦ πασσᾶ τῆς Ηελοποννήσου. Τὴν πρόσκλησιν δὲ ταύτην λαβόντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι κατεθορυβήθησαν, ώς ἥτο ἐπόμενον, καὶ δὲν ἐγνώριζον τί νὰ πράξωσι. Τέλος δὲ μετά τινας ἡμέρας πολλοὶ ἐκ τούτων θέλοντες νὰ διασκεδάσωσι τὰς ὑποψίας τῶν Τούρκων ἀπεφάσισαν νὰ θυσιασθῶσι χάριν τῆς ἐλευθερίας τῆς Πατρίδος καὶ μετέβησαν εἰς Τρίπολιν, ἔνθα καὶ ἀμέσως ἐφυλακίσθησαν· ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν Καλαβρύτων, Πατρῶν καὶ Αίγιου, Ζαήμης, Χαρακάμπης, Λόντος καὶ ἄλλοι, ἀπεφάσισαν νὰ προφασισθῶσιν ἀσθένειαν καὶ ἄλλα κωλύματα καὶ νὰ μὴ μεταβῶσιν εἰς Τρίπολιν. Ἀλλὰ μετά τινας ἡμέρας καὶ ὁ Γερμανὸς καὶ οἱ πρόκριτοι οὗτοι διετάχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων νὰ μεταβῶσιν εἰς Τρίπολιν ἀνεύ ἀναβολῆς. Ήάντες λοιπὸν οὗτοι, ἐπειδὴ δὲν ἥδυναντο ν' ἀποφύγωσιν, ἀναχωροῦσιν ἐκ Πατρῶν καὶ λαμβάνουσι τὴν εἰς Τρίπολιν ἄγουσαν (27 Φεβρουαρίου 1821). Τὴν ὁδὸν δὲ ταύτην λαβόντες πᾶν ἄλλο εἴχον κατὰ νοῦν, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πόλιν ἑκείνην, διότι καλλιεστα πλέον εἴχον ἐννοήση ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν Τούρκων ἦτο ὀλέθριος. Διὰ τοῦτο δὲ ὁδοιποροῦντες προσεποιήθησαν ὅτι ἔλαβον ἐπιστολὴν παρά τιναν τῶν ἐν Τρίπολει φύλων των, δι' ἣς ἀνηγγέλλετο εἰς αὐτοὺς ὅτι θάνατος τοὺς περιέμενε, καὶ ἐπιστρέψαντες πρὸς τὰ ὄπιστα διηθύνθησαν εἰς τὸ χωρίον Καρνέσι. Ἀπὸ τοῦ χωρίου δὲ τούτου, ἀφ' οὗ ἀπέστειλαν εἰς Τρίπολιν εἰς τὸν διοικητὴν Καλαβρύτων ἐπιστολάς, δι' ὧν ἐμέμφοντο πικρῶς τὴν ἀπιστίαν τῶν Τούρκων, μετέβησαν εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἀγίας Λαύρας, ἔνθα καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς πατρίδας των, διὰ νὰ στρατολογήσωσιν ὄπλοφόρους πρὸς ἔναρξιν τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐπαναστάσεως. Ἐκεῖ δὲ ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἀγίας Λαύρας πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως των ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανὸς ὑψώσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ηὔλογησεν αὐτήν, πάντες δ' οἱ πρόκριτοι καὶ ἄλλοι, οἵτινες εἴχον συρρεύσει ἐκεῖ, ὥρκίσθησαν ἐπ' αὐτῆς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Πατρίδος.

**§ 129. "Εκρηξις τῆς Ἐπαναστάσεως
ἐν Ἑλλάδι.**

"Ως ήμέρα τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐν Πελοποννήσῳ είγενος δρισθῇ ὑπὸ τῆς Φιλικῆς Ἐπικρίσεως ἡ 25 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821. 'Αλλ' οὐ κατὰ τῆς Τουρκίας ἀποστασία τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, οὐ ἐν Πελοποννήσου ἀναχώρησις τοῦ ἵνανοῦ καὶ δραστηρίου Χουρσίτη πασσᾶ, μεταβάντος εἰς Ηιωνινακ κατὰ τοῦ ἀποστάντος Ἀλῆ, οὐ ἐπανάστασις τῶν Σουλιωτῶν, συγκρούσεις τινὲς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καλαβρύτων γενόμεναι μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, οὐ συγκίνησις τέλος, ὑπὸ τῆς ὄποικες κατελήθησκεν οἱ Ἑλληνες, δτε ἔμφαν τὴν ἐν Μολδαύικ καὶ Βλαχίκ ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως, συνετέλεσκεν, δπως δὲν Πελοποννήσῳ ἀναβραχμάς ἀνέλθη μέχρις αὐτοῦ τοῦ βαθμοῦ, ὅστε ή ἔναρξις τοῦ ἀγώνος νὴ ἐπιταχυνθῇ. Τῇ εἰκοστῇ δευτέρῃ λοιπὸν Μαρτίου τοῦ ἔτους 1821 κατέβησκεν ἀπὸ τῶν ἀποτόμων βράχων τῆς Μάνης ὁ Πέτρος Μαυρομαχάλης, ὅστις ἐκαλεῖτο Πετρόμπενης, διότι εἶχε διοικηθῇ ὑπὸ τῆς Πύλης βέης (ἡγεμών) τῆς Μάνης, ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ Παπαφλέσκης καὶ ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ μετὰ δισκιλίων ἐπαναστατῶν καὶ πολιορκήσαντες τοὺς ἐν Καλάμης Τούρκους ἡνάγκασκεν αὐτοὺς τὴν ἐπομένην ἡμέραν νὴ παραδοθῆσιν. Ἐκ τῶν παραδοθέντων δὲ Τούρκων ἄλλους μὲν διένειμαν μεταξὺ των ὡς δούλους, ἄλλους δ' ἐφόνευσαν. Τὴν δ' ἐπομένην ἐτέλεσκεν λειτουργίαν καὶ ἐπανηγύρισκεν τὴν νίκην τῶν ἑλληνικῶν δπλων. Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ὁ Πετρόμπενης μετ' ἄλλων ἐξεχόντων προσώπων ἐσχημάτισε τοπικόν τι συμβούλιον, τὸ ὄποιον ἐκλήθη «Μεσσηνιακὴ Γερουσία». αὕτη δὲ ή Γερουσία, τῆς ὄποικες πρόσδρος ἡτο αὐτὸς αὗτος ὁ Πετρόμπενης, ἐξέδωκε τῇ 28 Μαρτίου δικαίους πρὸς τοὺς εὑρωπαϊκοὺς λαούς, διὰ τῆς ὄποικες διεκόρυττεν, δτε οἱ Ἑλληνες εἰγον ἀπόρφασιν ν' ἀποσύστασι τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ πρὸς τοῦτο ἐπεκλαυστὸν τὴν βοήθειαν τῶν φιλκυρθώπων Εὐρωπαίων εἰς ἀνταρμούθην τῶν ἐκδουλεύσεων, τῆς ὄποικες οἱ προπότοροις αὐτῶν είχον προτρέψη εἰς τὸν εὑρωπαϊκὸν πολιτισμόν.

Τὴν αὕτην ἡμέραν οὐκτὸν δὲ οἱ Πετρόμπενης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ εἰσήρχοντο θριαμβευτικῶς εἰς Καλάμης, δ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανὸς καὶ οἱ πρόσδροι τοῦ Καλαβρύτων, Πατρῶν καὶ Αιγίου παρακολουθούμενοι ὑπὸ δεκακισγιλίων δπλωρόρων εἰσέβαλον εἰς Πάτρας καὶ ἀμέσως

ἀπέστειλαν πανταχοῦ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις. Πρὸς δὲ τοὺς ἐν Πάτραις ἔδρεύοντας προξένους τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἀπέστειλαν διακήρυξιν, ἐν τῇ δούλῳ ἔγραψαν τὰ ἔξης: «Πάντες οἱ Ἕλληνες ἔξηγερθημεν καὶ ἀπεφασίσαμεν νὰ νικήσωμεν ἡ νὰ ἀποθάνωμεν εἰςειχ δὲ πεπεισμένοι, δτι λαοὶ καὶ γῆγερόνες θ' ἀναγνωρίσωσι τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος ἡμῶν καὶ θὰ συνδράμωσιν ἡμᾶς ἀναλογιζόμενοι πότε ἔπραξαν οἱ πρόγονοί μας ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος».

Καθὼς εἰς μάνος σπινθήρ ἀρκετὸς διὰ ν' ἀνάψῃ πυρίτιδα, τοιουτοτρόπως ἡ ἐν Καλάμαις καὶ Πάτραις ἐπανάστασις ἦτο ἀρκετὴ νὰ μεταδώσῃ τὴν ἔξηγερσιν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Τὸ Αἴγιον, ἡ Κόρινθος καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ πόλεις τῆς Ηελοποννήσου ὡς ἐκ συνθήματος ἐπανέστησαν, ἡ δὲ γαρυπόνιος ἀγγελία τῆς ἐπαναστάσεως μετεδόθη ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἀπὸ γαρίου εἰς γαρίον, ἀπὸ νήσου εἰς νῆσον. Τοιουτοτρόπως ἐν βρυχεῖται γρόνῳ τὸ πῦρ διεδόθη πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ πάντες ἔξηγεροντο διὰ νὰ θράψωσι τὰς ἀλύσεις των. Πανταχοῦ δὲ τῆς Ηελοποννήσου δὲν ἤκουετο ἄλλο τι εἰλη «Μὴ μείνῃ Τοῦρκος ἵ τὸν Μωρῷα μηδὲ ἵ τὸν κόσμον ὅλον».

Τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως λαμπρότατα ἐγκριντήστησεν ὁ ἀειμνηστος ποιητὴς Σολωμὸς διὰ τοῦ ἔξης ποιήματος:

Σὰν τὴν σπίθα κρυμμένη ἐς τὴν στάχτη
 Ἐκρυβότουν γιὰ μᾶς ἱευθεριά.
 Ἡλθ' ἡμέρα, πετίεται, ἀνάπτει,
 Ἐξυοίχθη σὲ κάθε μερία.
 Ἡλθ' ἡμέρα φωνάζουν τὰ χελνή.
 Ποὺ κλεισμένα τὰ εἰχ' ἡ σκλαδιά,
 Καὶ μὲ μιᾶς ἐπετάχθηκαν χλόει:
 Κι ἄλλοι γίλοι πετιῶνται μὲ μά.
 Τρέχουν, ἄρματ' ἀρπάζουν μὲ βία.
 Τὸ σταυρὸν γιὰ σημεῖο ἔνας θυστᾶ,
 Καὶ γυναῖκες, παιδιά, τοὺς φωνάζουν,
 Ορκισθῆτε γιὰ τὴν ἱευθεριά.
 Τούτ' ἡ μέρα π' ὁ Θεὸς εἶγε στείλη
 Τὸν νιόν του ἵ τὸν κόσμο γιὰ μᾶς,
 Τούτ' ἡ μέρα, ἀδέλφησα καὶ φίλοι,
 Εἰν' ἡμέρα μεγάλης χαρᾶς.
 Σὰν θεριὰ ὅλοι ωρμήσαντε τότε,
 Μπαίνουν μίσα εἰς τὴν Ἐκκλησιά,

Συγχωροῦνται καὶ ἄγκαλας ἀνοίγουν,
Πάιρνουν δὲ τὴν θεῖα εὐλογιά·
Τί εὐλογιὰ εἰν' ἔκεινη ἡ θεῖα!
Τῶν Ἑλλήνων ἀνάφετ' ἡ καρδιά,
Τὸν Σταυρὸν γιὰ βοήθεια εἴχανε πάντα
Καὶ ἀποκτῆσαν μ' αὐτὸν ἕλευθεριά.

‘Αφ’ οὖ νῆγησεν ἡ φωνὴ τῆς ἐλευθερίας, οἱ ἐν Ηελοποννήσῳ κατοικοῦντες Τούρκοι φοβηθέντες ἔγκυρτέλιπον τὰς ἀτειχίστους πόλεις καὶ ἐσπευδόν μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων των ν’ ἀσφαλισθῶσιν εἰς τὰ διάφορα φρούρια, ιδίᾳ δὲ εἰς τὴν τετευχισμένην Τρίπολιν. Μόνοι δὲ οἱ κατοικοῦντες τὸ χωρίον Δάλκα τῆς Ἡλείας περιβόητοι διὰ τὴν ἀνδρείαν των Τουρκαλβανοὶ δὲν ἀφῆκαν τὸ χωρίον των εἰρήνη κατὰ μῆνα Ιούνιον, ἀφ’ οὗ προηγουμένως ἀπέκρουσκαν τὸ ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Μεταξάν καὶ Γεώργιον Πλαπούτον ἐπελθόν κατ’ αὐτῶν ἐπαναστατικὸν σῶμα, τὸ ἀποτελούμενον ἐκ Κεφαλλήνων, Ζακυνθίων καὶ Ηελοποννήσων.

§ 130. Σφαγαὶ καὶ βιαιότητες τῶν Τούρκων.

‘Απαγχόνισες τοὺς πατριώρχες.

‘Οτε ἔφθιτεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ εἰδήσις τοῦ κινήματος, τοῦ ‘Υψηλάντου καὶ τῆς ἐν Ηελοποννήσῳ Ἐπαναστάσεως, ὁ σουλτάνος Μαχμούτ ὁ Β’ ἔξωργίσθη καὶ διέταξε νὰ φυλακίσωσι καὶ ν’ ἀποκεφαλίσωσι διαφόρους ἐπισήμους Ἕλληνας κατὰ τῶν ὅποιων συνελάμβανεν ὑπονοίας, διτὶ ὑπεβοήθουν τὴν Ἐπανάστασιν. ‘Αλλ’ ἀτυχῶς, ἐν ᾧ πολλοὶ ἐφυλακίζοντο καὶ μυριατρόπως ἔβασανίζοντο, ἐπληροφορήθη ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, διτὶ τολμηροί τινες Ἕλληνες, συνώμοσκαν ἐν Κωνσταντινούπολει νὰ πυρπολήσωσι τὸν ναύσταχθμον, νὰ φρεύσωσι τὸν σουλτάνον μετακίνοντας εἰς τὸ τέχμιον, νὰ κυριεύσωσι τὸ πυροβολεῖον, νὰ δπλίσωσιν ἀπανταξιαὶ τοὺς ἐν Κωνσταντινούπολει Χριστιανούς. Αἱ εἰδήσεις αὕτηι τοσοῦτον παρέξουνταν τὸν ρόδον καὶ τὴν ὁργὴν τῶν Τούρκων, ὥστε ἀδιακρίτως οὗτοι ἤρχισαν νὰ σφέζωσι καὶ νὰ καταδιώκωσι τοὺς Χριστιανούς. Κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου) ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς ‘Υψηλῆς Πύλης δῆμιος, διτὶς παρέλαβε τὸν σείμυνηστον οἰκουμενικὸν Πατριαρχὴν Γρηγόριον τὸν Ε’, ἐκ Δημητράνης καταχύμενον, καὶ ἐκρέμασεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἀνωρέτου τῆς μεταλλαξίας Πύλης τῶν Πατριαρχείων. Αὕτη δὲ ἡ πύλη ἔνεκκ τοῦ ἀπο-

τροπαίου ἔκεινου ἀνοσιούργήματος μένει μέχρι σήμερον κατέκλειστος.

Ἐπὶ τρεῖς ἡμέραις τὸ ἱερὸν τοῦ πατριάρχου λείψκον ἔμενε κρεμά-
μενον· τὴν δὲ τετάρτην μετὰ προηγουμένην συνκίνεσιν τῆς Πύλης
παρέλαβον αὐτὸς οἱ Ἐβραῖοι, οἱ ὅποιοι δέσκαντες τοὺς πόδας του ἔσυ-
ρον αὐτὸς ἀπὸ τῶν Ιατριαρχείων μέχρι τοῦ αἰγιαλοῦ, βλασφημοῦντες;
καὶ πτύοντες αὐτό. Ἀφ' οὗ δ' ἔφθασαν εἰς τὸν αἰγιαλόν, παρέδοσαν
αὐτὸς εἰς τὸν δήμιον, διτις καὶ τὸ κατεβύθισεν εἰς τὴν θάλασσαν.
Μετά τινας δ' ἡμέρας εἶδε τὸ πτῶμα ἐπιπλέον τῆς θαλάσσης Κεραλ-
λήν τις πλοίαρχος, Σκλάβος ὀνομαζόμενος, καὶ ἀμέσως ἀνείλκουσεν
αὐτὸς κρυφίως καὶ μετεκόμισεν εἰς Ὁδησσόν. Ἐκεῖ κατὰ διαταχὴν τοῦ
κύτοκράτορος τῆς Ῥωσίας Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' τὸ λείψκον τοῦ μάρ-
τυρος τῆς ἔθνης παλιγγενεσίας ἐτάροι μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ
παρατάξεως. Τῷ δὲ 1871 ἐκομίσθη εἰς Ἀθήνας καὶ μετὰ βασιλικῶν
τιμῶν κατετέθη ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ ἐντὸς μαρμάρινῆς λάρονα-
κος. Ἐμπροσθεν δὲ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἀνηγέρθη τῷ 1872
ὑπὸ διδριάς αὐτοῦ, ὅπότε ὁ ἔθνος ἡμῶν ποιητῆς Ἀριστοτέλης, Βα-
λκωρίτης ἀπήγγειλε τὸ θυμυματὸν ποίημα·

Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος; . . . Ποῦ τρέχεις ὁ λογισμός σου;
Τὰ φτέρωτά σου τὰ ὄνειρα; . . . Γιατί 'ς τὸ μέτωπό σου
νὰ μὴ φυτρώνουν, Γέροντα, τόσαις γρυσαὶς ἀγριέει,
δσαὶς μᾶς διδ' ἡ σψίς σου παρτγοριαὶς καὶ ἐλπίδες; κ.λ.π.

§ 131. Νέαι σφαγαί.—Αποτελέσματα τῶν σφαγῶν.

Μετὰ τὸν τραγικὸν τοῦ πατριάρχου θάνατον, τὸν ὅποιον ἐθρήνησεν
ὅχι μόνον οἱ Ἐλληνες, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ φιλάνθρωποι Χριστιανοί,
ἐσφράγισαν πλεῖστοι ἀρχιερεῖς, ἵερεις καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες ἐν Κων-
σταντινουπόλει. "Ομοιώ δ' ἔγινον ἐν Ἀδριανούπολει, Θεσσαλονίκῃ,
Σμύρνῃ, Κύπρῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἔνόμισαν οἱ Τοῦρκοι, διτὶ διὰ τῶν
τραγῶν θὰ ἐπτοῦντο οἱ κατὰ τῆς τυραννίας λαβόντες τὰ δπλα Ἐλ-
ληνες καὶ θὰ ἐπιπτον εἰς τοὺς πόδας τοῦ σουλτάνου ζητοῦντες ἔλεος.
Ἄλλ' αἱ σφραγῖαι καὶ αἱ διμόστητες ὅχι μόνον δὲν ἐπισυναν τὴν Ἐπα-
νάστασιν, ἀλλὰ καὶ κατέστησαν αὐτὴν γενικωτέραν, διότι οἱ Ἐλλη-
νες ἐννοήσαντες διτὶ δὲν ἥτο πλέον δυνατὸν νὰ συμβιβασθωσι πρὸς τοὺς
ἐξαγριωθέντας Τούρκους, προστίμησαν μᾶλλον ν' ἀποθάνωσι μαχόμε-
νοι ἢ νὰ υποτεχθῶσιν εἰς αὐτούς. Ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρου λοιπὸν τῆς

Ἐλλάδος δὲν ἀντίχει πλέον ἄλλο τι μετὰ τὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων γενομένας σφαγάς, εἰην κι λέξεις «ἐλευθερία ή θάνατος».

§ 132. Διασκορπισμὸς τῶν περὶ τὴν Καρύταιναν Ἐλλήνων. — Συμβούλιον ὀπλαργηγῶν ἐν Χρυσοβετίῳ. — Στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη.

Μετὰ τὴν ἔλωσιν τῶν Καλαχῶν ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἀργήκει νὰ παρέλθῃ καρδίς, ἀλλ᾽ ἀμέσως ἐνωθεῖς μετ' ἄλλων ὀπλαργηγῶν διηυθύνθη πρὸς τὴν Καρύταιναν καὶ καταλαβὼν τὰ ἐκεῖ στενὰ τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου κατετρύπωσε τουρκικόν τι ἀπόσπασμα ἀποτελούμενον ἐκ πεντακοσίων σγεδῶν ἀνδρῶν (27 Μαρτίου). Τοῦτο δὲ τὸ κατόρθωμα τοῦ Κολοκοτρώνη, τὸ ὅποιον διεφημίσθη ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον, ἐγένετο αἰτία νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν πολιορκοῦντα τὴν Καρύταιναν Κολοκοτρώνην ἔξακισγίλιοι μαχηταὶ Ἑλληνες ὑπὸ διαφόρους ὀπλαργηγούς. Ἀλλὰ μετ' ὅλιγον, ὅτε ἐπεφάνη τουρκικὸς στρατὸς ἐκ δισκιγίλιων πεζῶν καὶ ἐπτακοσίων ἵππεων, ἐπερχόμενοι ἐκ Τριπολεως εἰς Βούθειαν τῶν ἐν Καρυταίνη πολιορκουμένων, πάντες οἱ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς ἄλλους ὀπλαργηγούς ἀνδρες, ὃν οἱ πλειστοι ἦσαν ἄσπλοι καὶ ἀσύντακτοι, καταληφθέντες ὑπὸ τρόμου διεσκορπίσθησαν. Μετὰ τὴν φυγὴν δὲ τούτων πάντες οἱ ὀπλαργηγοὶ μετέβησαν εἰς Χρυσοβετίον καὶ ἐκεῖ συνελθόντες εἰς συμβούλιον ὀπεράσισαν νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς Μεσσηνίαν μόνον δὲ ὁ Κολοκοτρώνης, ἀντέστη διύτι τὸ στρατηγικόν του σχέδιον ἡτο νὰ καταλαμβάνωσιν οἱ Ἑλληνες τὰς δρεινὰς καὶ ὀχυρὰς ἐκείνας θέσεις τὰς περὶ τὴν Τρίπολιν, διὰ νὰ κατορθωθῇ εὐχερῶς ἡ ἔλωσις τῆς πόλεως ἐκείνης καὶ ἀσφαλισθῇ τοιουτορύπως ἡ ἐπανάστασις. Διὰ τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς ἀποφασίσαντας νῦν ἀναχωρήσωσιν ὀπλαργηγούς εἶπε· «Δέν πηγαίνω πουθενά.» Ανθέλετε σεῖς, τραβεῖτε. Ἐγὼ θὰ μείνω ἐδῶ, ὅπου καὶ τὰ ζουνά καὶ τὰ πουλιά μὲ γνωρίζουν. Ἄν γαθῶ, κάλλιο νὰ μὲ φένε τὰ κοράκια τοῦ τόπου μου». Καὶ οὕτοι μὲν ἀνεγώρησαν εἰς Μεσσηνίαν οἰκτίροντες τὸν ἀνδρα καὶ τὴν ἀπόφασιν του· ὃ δὲ Παπαφλέσσας θέλων νὰ ἐμπαίξῃ αὐτὸν, εἶπεν ἀναχωρῶν εἰς ἕνα τῶν στρατιωτῶν «Μεῖνε σὺ μαζί του διὰ νὰ μὴ τὸν φένε οἱ λύκοι». Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Κολοκοτρώνης, ἀφ' οὗ ἔμεινε μόνος, εἰσῆλθεν εἰς ἐκκλησίδιον τι ἐκεῖ πήκοσιν κείμενον

καὶ προσηγόρθη πρὸς τὴν Ηαναγίαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Πατρίδος. Μετ' ὅλιγας δὲ ἡμέρας κατώρθωσε νῦν συναθροίσῃ εἰς Πιάναν, χωρίον ἀπέρχον τρεῖς περίπου ὥρας ἐκ Τριπόλεως, τριακοσίους ἄνδρας· ἀλλὰ μετ' ὅλιγον (τῇ 5 Ἀπριλίου) καὶ οὗτοι μόλις εἶδον τουρκικὸν στρατὸν ἐπεργάμενον ἐκ Τριπόλεως διεσκορπίσθησαν. Οὕτω δὲ καὶ πάλιν ὁ Κολοκοτρώνης ἔμεινε μόνος. Ἐν τούτοις ὁ ἀκαμπτος οὗτος ἀνήρ, ἢν καὶ ἔβλεπεν ὅτι τὰ πολεμικὰ πρόγραμματα δὲν ἔβαινον καλῶς, δὲν ἀπηλπίσθη, ἀλλ' ἔγραψεν ἀδιακόπως πρὸς τοὺς διαφόρους ὅπλαρχηγοὺς παριστῶν εἰς αὐτοὺς ἀναγκαίαν τὴν κατάληψιν τῶν περὶ τὴν Τρίπολιν ὁρεινῶν καὶ ὁχυρῶν θέσεων καὶ δικενδιῶν αὐτοὺς ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης πολιορκίας ἡ παράδοσις τῆς στερουμένης τροφῶν Τριπόλεως θίθελεν εἶναι ἀφευκτος. Τέλος δὲ διὰ τῆς ἀκάμπτου ἴσχυρογνωμοσύνης τοῦ Κολοκοτρώνη κατωρθώθη ὁ πόθος αὐτοῦ, διότι μετ' ὅλιγας ἡμέρας ἦλθον πρὸς αὐτὸν διάρροοι ὅπλαρχηγοί, οἵτινες καὶ κατέλαβον τὰς περὶ τὴν Τρίπολιν ὁρεινὰς καὶ ὁχυρὰς θέσεις, ἐξ ᾧ ητο καὶ τὸ ὁχυρὸν Βαλτετσίου.

§ 133. Ή ἐν Βαλτετσίῳ μάχη.

Οἱ διουκητὴς τῆς Πελοποννήσου Χουρστὶ πασσᾶς, ὅστις εὐρίσκετο ἐν Ιωαννίνοις πολεμῶν πρὸς τὸν ἀποστατήσαντα τοῦ σούλτουν Ἀλῆν, ὅτε ἔμιθε τὴν ἐπικνάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἐφοβήθη μήπως ἀπολέσῃ τὴν ἐν Τριπόλει οἰκογένειάν του καὶ τοὺς θησαυρούς του. Διὰ τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον 3 500 Ἀλεξανδρούς ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγόν του Μουσταφάμπεην. Ἀναγωρήσας δὲ ὁ Μουσταφάμπεης ἐξ Ιωαννίνων ἦλθεν εἰς Ηάτρας καὶ ἐκ Ηατρῶν εἰς Αἴγιον καὶ ἐπυρπόλισεν αὐτό. Ἐπειτα διημύθη εἰς Κόρινθον καὶ διέλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Ναύπλιον καὶ διέλυσεν ὡσαύτως τὴν τοῦ Ναυπλίου πολιορκίαν· τέλος δὲ ἔρθασεν εἰς Τρίπολιν. Ἐν Τριπόλει εὑρίσκομενος ὁ Μουσταφάμπεης ἔμαθεν, ὅτι τὸ περὶ τὴν Τρίπολιν χωρίον Βαλτετσίου εἶχον καταλάβῃ ὁ Ἡλίας καὶ ὁ Κυριακούλης Μαχυρομιγάλης μετὰ 845 Ἐλλήνων. Διὰ τοῦτο τῇ 12 Μαΐου ὥρηνος κατὰ τοῦ Βαλτετσίου μετὰ δωδεκακισγιλίων Τουρκαλέσανῶν καὶ 1 500 ἵππεων. Ἀλλ ὃ ἐπετίθεντο οἱ Τούρκοι κατὰ τῶν ἐν Βαλτετσίῳ, φθάνει αἴφνης ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ἀπέναντι βουνοῦ καὶ

διὰ τῆς βραντάδους φωνῆς του φωνάζει: «Τούρκοι, ζωντενοί; θώ σε; πιάσω είμαστε ο Κολοκοτρώνης». Οι Τούρκοι, διότι ήκουσαν τὴν φωνὴν τοῦ Κολοκοτρώνη ἐδειλίκσαν μέν, ἀλλ' ἔξηκολούθουν εἰσέπι: τὰς ἐπιθέσεις των, οἱ δὲ Ἑλληνες τοῦ Βαλτετσίου ἔλκθον μέγχ θέρροις καὶ ἀπέκρουν ὡς ἥρωες τοὺς ἔγχθρους. Τέλος ὁ Κολοκοτρώνης μετὰ τῶν 700 στρατιωτῶν του καὶ ὁ Πλακούτης μετὰ τῶν 800 στρατιωτῶν του καταλαμβάνουσι τὰ πλάγια τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ἥρχισαν φοβερὸν πῦρ κατὰ τῶν ἔγχθρων. Η μάχη διήρκεσε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐπικνελήρθη δὲ τὴν ἐπομένην. Τέλος οἱ Ἑλληνες ἀνεδείχθησαν νικηταὶ καὶ ἔτρεψαν τοὺς Τούρκους εἰς φυγήν. Τόσον δὲ ἀκράτητος ἦτο ἡ φυγὴ τῶν ἔγχθρων, ὡςτε πολλοὶ ἔξ αὐτῶν διὰ νὺξ ἀναγκάζωσι τοὺς καταδιώκοντας αὐτοὺς Ἑλληνες νὺξ σταματῶσιν, ἔρριπτον γχακί τὰ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἀπεστράπτοντα διπλα τῶν.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν ἔξαρστοι καὶ ἐπληγώθησαν πλεῖστοι, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν τέσσαρες καὶ ἐπληγώθησαν δέκα καὶ ἑπτά. Αὕτη δὲ ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων, ἡ δύοις εἶναι ἡ πρώτη νίκη αὐτῶν, ἐνέπνευσεν εἰς μὲν τοὺς Ἑλληνες μέγχν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐμψύχωσιν, εἰς δὲ τοὺς Τούρκους τὴν δειλίαν. Οἱ Ἑλληνες, οἵτινες ἔφευγον, διότι ἤκουουν «ἀέρχονται οἱ Τούρκοι», ἥρχισαν ἕκτοτε νὺξ ἐριθέσι: «ποῦ εἴναι αἱ Τούρκοι;».

§ 134. Ἡ παρὰ τὰ Δολικανὰ μάχη.

Μετά τινας ἡμέρας ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Βαλτετσίου ὁ Μουσταφάμπετης ἀπεράσσεται ν ἀποπλύνῃ τὸ ὄντελος τῆς ἡττῆς του. Διὸ τοῦτο κατὰ τὴν νύκτα τῆς 17 πρὸς τὴν 18 Μαΐου ὥρην μετὰ ἔξκαιστηλιών πεζῶν καὶ ἵππεων κατὰ τῶν παρὸ τὰ Δολικανὰ ὡχυρωμένων διακοσίων Ἑλλήνων, τῶν δύοιων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ περιόνυμος Νικήτας Στρατελόπουλος, ὁ ἐπιλεγόμενος συνήθως Νικητάρας. Ἐπὶ ἐνδεκα ὥρας οἱ Τούρκοι ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ὡχυρωμένων Ἑλλήνων καὶ ἀπεκρούοντο ὑπὲν αὐτῶν γενναίως. Τέλος ἔρθησεν εἰς τὸν Νικήταν ἀπικουρίκ ἐκ Βερβίνων καὶ οἱ Τούρκοι ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν ἀπολέσσαντες τρεῖς στρατίες καὶ ἐγκαταλιπόντες τρία πυροβόλα. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, καθ' ἣν ἐκ μὲν τῷ Τούρκων ἐφονεύ-

θησαν 70, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων δύο, ὁ Νικάτας τοσκύτην ἔδειξεν ἀνδρείαν, ὥστ' ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν στρατιώτων του Τουρκοφάγος. Τοιευτοτέρως διὰ τῆς μάχης ταύτης οἱ μὲν ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἡ δὲ δειλία τῶν Τούρκων ηὔξανθη. "Ἐκτότε δὲ δὲν ἀπέμενεν εἰς τοὺς Ἑλληνας εἰμὴ νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν ζλωσιν τῆς Τριπόλεως ἢτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῆς Ηλοπονήσου. Πρὸς τοῦτο δὲ μετὰ φρονήσεως εἰργάζετο ὁ Καλοκατερώνης, διτὶς καταλαμβάνων τὰς καταλλήλους δύναμες θέτεις καὶ προχωρῶν ἐπλησίας πρὸς τὴν πόλιν.

§ 135. Μάχη ἐν Θερμοπύλαις. — Ἡρωικὸς θάνατος τοῦ Διάκου.

Καθ' ὃν χρόνον δὲ Μουσταφάπετης εἰσήρχετο εἰς τὴν Ηλοπόνυησον, ἄλλο τουρκικὸν στράτευμα συγκροτούμενον ἐξ 9 000 Τουρκοχλεανῶν καὶ δισικούμενον ὑπὸ τῶν ὑποστρατήγων Ὁμέρο Βριώνη καὶ Μεγκμέτ Κιοσέ άνεγκόρησεν ἐν Λαρίας κατὰ διαταγὴν τοῦ Χουρσίτ, διὰ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ κατασβέσῃ τὴν ἐκεῖ ἐκρηγγεῖσαν ἐπανάστασιν. Ἐναντίον τῆς κατεργομένης ταύτης στρατιᾶς ἀντεπέξεψθεν τρεῖς γενναῖοι ὀπλαρχηγοί, ἦτοι ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, διτὶς εἶχεν ἀνυψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Λεβαδείᾳ, ὁ Πανουργικῆς, διτὶς εἶχεν ἀνυψώσῃ τὴν σημαίαν ἐν Ἀρρίσσῃ, καὶ ὁ Δυοθουνιώτης ἦγον δὲ οἱ τρεῖς οὗτοι χειλίους περίπου μαχητάς. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Διάκος κατέλαβε τὴν ἐπὶ τοῦ Σπεργειοῦ ποταμοῦ γέφυραν τῆς Ἀλαμάνιας καὶ τὰ πλησίον ὑψώματα, τὰ ὅποια κεῖνται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν, ὁ δὲ Πανουργικῆς καὶ ὁ Δυοθουνιώτης κατέλαβον τὰ πλάγια τοῦ Διάκου. Ἄλλ' ἐπειλθόντες κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον οἱ ὑπὸ τῶν Ὁμέρο Βριώνην Τουρκοχλεανοὶ πρῶτον μὲν τρέπουσιν εἰς φυγὴν τὸν Πανουργικῆν καὶ Δυοθουνιώτην, ἐπειτα δὲ συνέπτουσι πεισματώδην πρὸς τὸν Διάκονο μάχην (τῇ 23 Ἀπριλίου 1821), καθ' ἣν ἐκ τῶν τετρακοσίων συντρόφων τοῦ Διάκου 40—50 ἔμειναν μέχρι τέλους εἰς τὸν τόπον τῆς μάχης, οἱ δὲ λοιποὶ φοβηθέντες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Διάκος, ἐπὸν ἥθελεν, ἤδυνκτο μετὰ ταῦτα νὰ φύγῃ μετὰ τῶν πιστῶν ἐκείνων συντρόφων του καὶ τοιουτορόπως νὰ σωθῇ, ἀφ' οὗ μάλιστα οἱ διλίγοι ἐκεῖνοι σύντροφοί του

πολλάκις κατὰ τὴν μάχην παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ φύγῃ καὶ μάλισται ἔφερον πρὸς αὐτὸν καὶ ἵππον, διὰ τοῦ ὅποιου ταχέως νὰ φύγῃ. Ἐλλ' ὁ γενναῖος αὗτος ἀνήρ, ὃν καὶ ἔβλεπε πλησιάζουσαν τὴν καταστροφὴν του, δὲν ἤκουσε τὰς παρακλήσεις τῶν συντρόφων του, ἀλλ' ἐξηκολούθει νὰ πολεμῇ πρὸς τοσαύτας γιλιάδας, διότι οὐθέλεν ἔκει εἰς τὰς Θερμοπύλας ώς νέος Λεωνίδας νὰ δείξῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον πόσον ἔξοχος εἶναι· ή ἐλληνικὴ ἀνδρεία. Ἐξηκολούθει λοιπὸν νὰ μάχηται ώς γίγαντας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους πίπτουσι νεκροὶ πάντες οἱ σύντροφοί του, αὐτὸς δὲ πληγώνεται κατὰ τὸν δεξιὸν ὄμον καὶ συλλαμβάνεται ζῶν. Τότε δὲ οἱ Τούρκοι πλήρεις γαρζες ὀδηγηταὶ τὸν ἥρωα Διάκονον εἰς Λαμίαν. Ἐκεῖ ὁ Ὄμερος Βουώνης προσκαλεῖ αὐτὸν ἐνώπιόν του καὶ ἔρωτῷ αὐτὸν περὶ τῆς ἐπικαστάσεως. Εἰς τὴν ἑρώτησιν δὲ ταύτην ὁ Διάκος ἀπεκρίθη ἀρσένως, ὅτι τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων ἀπεφάσισε νὰ γαθῇ ἢ νὰ ἐλευθερωθῇ. Ταῦτα δὲ ἀκούσας ὁ συνάδελφος τοῦ Βουώνη Μεγκέτ Κιοσὲ καὶ θυμαράσκες τὴν ἀρσίσιαν τοῦ ἀνδρὸς εἶπε πρὸς αὐτὸν «σοὶ γαρίζω τὴν ζωὴν καὶ ἀναλαμβάνω νὰ σὲ θερκεύσω, ἐκν θελήσῃς νὰ μὲ νπηρετήσῃς πιστῶς». — "Ογι, ἀπεκρίθη ὁ Διάκος, δὲν σὲ νπηρετῶ". — «Ναι, λέγει ὁ Μεγκέτ, ἀλλὰ θὰ σὲ φονεύσω». — "Αν μὲ φονεύσῃς, ἀπεκρίθη ὁ ἥρως, τὸ ἔθνος μου δὲν θὰ ζημιώθῃ, διότι ἔχει πολλοὺς Διάκους". Μετὰ τὴν ἀπόκρισιν δὲ ταύτην ὁ Διάκος ἐφύλακκίσθη, τὴν δὲ ἐπομένην ἀνηγγέλθη εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν θὰ θυντατωθῇ, ἐὰν γείνῃ Τούρκος· ἀλλὰ τὴν πρότασιν ταύτην ἀκούσας ὁ ἥρως ἀπεκρίθη μετ' ἀγανακτήσεως καὶ νπερηφανίας «Ἐλλην ἐγεννήθηκ καὶ Ἐλλην θ' ἀποθάνω». Ταῦτα δὲ εἰπὼν παρεδόθη ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τοὺς δημίους, οἵτινες ὀδηγηταὶ τὸν μαρτυρίου τόπον. Ἐκεῖ δὲ πρὶν νποστῇ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἔρριψε τὸ βλέμμα του πέριξ καὶ ἴδων τὰ ἡνθισμένα δένδρα καὶ τὴν γλυσεράν πεδιάδα, εἶπε τὸ ὥραξιν δίστιγκ.

Γιὰ ὅτες καιρὸς ποῦ διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ,
Τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαριά καὶ βγάν· ή γῆ χορτάρι.

Τέλος οἱ ἀπόνθρωποι Τούρκοι ἀνεσκαλύπτουσαν τὸν Διάκονο ζῶντα καὶ ἔθεσαν αὐτὸν εἰς τὴν πυράν. Ο δὲ ἥρως Διάκος ὑπέφερε τὸ μαρτύριον

ἀταράχως καὶ οὕτε ἐδέκουσεν οὕτε ἐστένχεν οὕτε εἶπε λέξιν τινά,
διὰ νὰ δεῖξῃ τὸ σῆμα του.

‘Ο νόρωισμὸς τοῦ Διάκου κατὰ τὴν μάχην τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἡ
γενναιοψύχις αὐτοῦ κατὰ τὴν ὄρκν τοῦ μαρτυρίου του δεικνύονται
καλλιστεῖ ἐν τοῦ ἔξι ὥραιου δημιύρδους ἀσματος·

«Καρδιά, παιδιά μου, ὑφώναξε, παιδιά, μὴ φοβηθῆτε·
·Ανδρεῖα, ὡς ἂν “Ελλήνες, ὧστὲ Γραικοὶ σταθῆτε.”—
·Ἐκεῖνοι ἐξοδήθησαν καὶ ἐσκόρπισαν τοὺς λόγγους,
·“Εμεῖν” ὁ Διάκος τὴν ποτιὰ μὲ δεκογχῷ λεβένταις.
Τρεῖς ὥραις ἐπολέμας μὲ δεκογχῷ χιλιάδες,
·Σχιζθῆκε τὸ τουφέκι του καὶ ἐγίνηκε κομμάτια
Καὶ τὸ σπαθὶ του ἔσυρε, καὶ τὴν ποτιὰ ἐμβῆκεν.
·Έκοψε Τούρκους ἀπειρους καὶ ἐφτὰ μπουλουκμπαστίδαις,
Πλὴν τὸ σπαθὶ του ἔσπασεν ἀπό τὴν γούρταν,
Καὶ ἐπεσεὶς ὁ Διάκος ζωντανὸς εἰς τῶν ἐχθρῶν τὰ χέρια.
Χλιδοὶ τὸν πῆραν ἀπ’ ἐμπρόδεις καὶ δυσὶ χιλιάδες πίσω.
Καὶ Ὁμέρ Βρυσώνης μυστικὰ τὸν δρόμο τὸν ἐρώτα·
·Γίνεσαι Τούρκος, Διάκο μου, τὴν πίστιν σου ν’ ἀλλάξῃς;
·Νὰ προσκυνᾶς εἰς τὸ τζαμί, τὴν ἐκκλησιὰν ν’ ἀφήσῃς;—
Καὶ ἐκεῖνος τὴν ἀπεκρίθηκε καὶ μὲ θυσύν τοῦ λέγει·
·Πάτε καὶ ἐσεῖς καὶ ἡ πλατεία σας, μουρτάτες, νὰ γινθῆτε·
·Ἐγώ Γραικὸς γεννήθηκα, Γραικὸς θέλ’ ἀποθάνω.
·Αν θέλετε γῆραξ φλωριά καὶ χλιδίους μαχμουτίδας,
·Μόνον πέντε ἑξη ἡμερῶν ζωὴν νὰ μοῦ γαρίστε.
·Οσον νὰ φύσεις ὁ Οδυσσεὺς καὶ ὁ Θενάσης Βάτας. —
·Σὰν τάκουσιν ὁ Χαλιλμπεῦς, μὲ δάκρυα φωνάζει
·Χλιδαὶ πουγγιὰ σας δίνων γάρ, καὶ ἀκόμα πεντακόσια.
·Τὸν Διάκο νὰ γιλάσσετε, τὸν φοβερὸν τὸν κλέφτη·
·Οτι τὰ σθύση τὴν Τουρκιὰ καὶ δῆλο τὸ Δοθλέτι· —
Τὸν Διάκο τότε πῆρανε, καὶ τὸ σουβλὶ τὸν βασίλευν·
·Ολόρθον τὸν ἐστήσανε, καὶ αὐτὸς γαμογελοῦσε.

§ 136. Οδυσσεὺς Ἀνδρίτσος καὶ τὸ Ξάνθης Γραβεῖξ.

Τὸν νόρωικὸν θάνατον τοῦ Διάκου ἐξεδίκησε μετ’ ὀλίγας ἡμέρας
ὁ Οδυσσεὺς Ἀνδρίτσος, ὁ συνήθως λεγόμενος Ἀνδροῦτσος, οὗτος τοῦ
περιφύλου κλέφτου Ἀνδρίτσου. Ο γενναῖος οὗτος Οδυσσεὺς θέλων
νὰ ἐμποδίσῃ τὴν πορείαν τοῦ ὑπὸ τὸν Ὁμέρ Βρυσώνην τουρκικοῦ

στρατοῦ ἔσπευσε μετ' ἄλλων τῷ 8 Μαΐου εἰς Γραβιάνην, ἔνθα ὑπῆρχε μικρόν τι πλινθότιστον χάνι. Φθάσας δὲ πρὸ τοῦ χανίου εἰπε πρὸς τοὺς συντρόφους του: «Οστις θέλει νὰ κλεισθῇ μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ χάνι, ἂς πιασθῇ εἰς τὸν χορόν», καὶ πρήγασε νὰ χορεύῃ ἄδων τὸ φύρω τῶν κλεφτῶν «Κάτω ἡ τὸ Βάλτο ἡ τὰ χωριά». Ἀμέσως 117 συνέδεθησαν ὥπισθεν αὐτοῦ, ὃ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου, καὶ τοιουτορύπως χορεύοντες εἰσῆλθον εἰς τὸ χάνι, τὸ ὅποιον ὠχύρωσαν ἀγοίξαντες ἐπὶ τοῦ τούχου πολεμίστρας. Δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος, ὥπτε ἐφάνη ὁ Ὁμέρος Βρυώνης ἄγων περὶ τὰς 9 000 Τούρκων. Τοῦ τουρκικοῦ τούτου στρατοῦ προυπορεύετο ἔφιππος δερβίσσης. Τοῦτον δὲ ἵδων ὁ Ὁδυσσεὺς ἡρώτησεν ἀλεξανδρίτι: «Ποῦ πηγάνεις, δερβίσση;», ὃ δὲ δερβίσσης ἀπεκρίθη «Νὰ σφάξω ἀπίστους ἐχθρούς τοῦ προφήτου». Ἄλλα πρὸ τελεώση τὴν τελευταίαν του λέξιν ὃ δερβίσσης, σφαῖρας τοῦ Ὁδυσσέως ἔρριψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἵππου νεκρόν.

Φθάσαντες οἱ Τούρκοι πρὸ τοῦ χανίου καὶ ἴδόντες τὸν Ἱερὸν τῶν δερβίσσην κατακείμενον νεκρὸν κατέληφθησαν ὑπὸ τοσαύτης λύσσης, ὥστε ὥρμησαν κατὰ τοῦ χανίου ὡς δαιμονιῶντες καὶ προσεπάθουν νὰ βίψωσι τὸ ἀσθενὲς ἐκεῖνο οἰκοδόμημα ὥθιοῦντες αὐτὸν διὰ τῶν ὕμων. Ἄλλ' ἐν καὶ τοσαύτην λύσσαν εἶχον, ταχέως ἡναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι, διότι οἱ ἐκ τοῦ χανίου ἀκατάπαυστοι πυροβολισμοὶ πολλοὺς ἔξι αὐτῶν εἶχον βίψη νεκρούς. Διὰ τεσσάρων ἐφόδων ἐπεχείρησαν οἱ Τούρκοι νὶ ἀνατρέψωσι τὸ ἔνδοξον ἐκεῖνο χάνι, ἀλλ' ἐν ἀπάσταις ἀπέτυχον καὶ κατηργυμμένοι ὑπεγώρησαν. Τοσοῦτα δ' ἦσαν τὰ πρὸ τοῦ χανίου τουρκικὰ πτώματα, ὥστε ταῦτα ἡμπόδιζον πλέον τοὺς κατὰ τοῦ χανίου ἐφορμῶντας. Ὁ Ὁμέρος Βρυώνης λοιπὸν βλέπων ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ κυριεύσῃ τὸ χάνι, ἀπέστειλεν εἰς Λαμίαν ἀνδρας διὰ νὰ μετακομίσωσι τηλεβόλα. Ἄλλ' οἱ ἐν τῷ χανίῳ ἔξελθόντες μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἡσύχως διῆλθον διὰ μέσου τῶν ἐχθρικῶν πτωμάτων καὶ ἔφυγον εἰς τὸ βουνόν. Κατὰ τὸν ἡρωικὸν δὲ τοῦτον ἀγῶνα ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν μόνον τέσσαρες, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν καὶ ἑταρυματίσθησαν ὑπὲρ τοὺς γιλίους. Τοσοῦτος δὲ φόβος κατέλαβε τοὺς Τούρκους, ὥστε δὲν ἐτόλμησαν νὰ προγωρήσωσι κατὰ τῆς Ἀμφίσσης, ἀλλ' ἔλαβον τὴν πρὸς τὴν Βοιωτίαν ἄγονταν. Εἰσβαλόντες δ' ἐνταῦθα ἐκυρίευσαν τὴν Λειαδειαν ἔπειτα δὲ λαβόντες ἐπικουρίαν ἐκ 2 500 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Δεμήτρη πασσᾶν εἰσέβαλον εἰς

τὴν Ἀττικὴν καὶ Εὐβοίαν, ἐνθα δύως οὐδὲν ἡδυνήθησαν νὰ κατορθώσουσι.

§ 132. Πρῶτον κατὰ θάλασσαν κατόρθωμα τῶν Ἑλλήνων.

“Οτε ἡ ἐπανάστασις διεδίδετο πανταχοῦ τῆς Ἐλλάδος, ὁ ἑλληνικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἐκ πλοίων τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν, ἦτο ἔτοιμος νὰ κάμη ἔναρξιν τῶν θριάμβων του. Κατὰ μῆναν λοιπὸν Μαΐου τοῦ 1821 ἐξέπλευσε πρὸς συνάντησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου τοῦ ἐκπλεύσαντος ἐκ τοῦ Ἐλλησπόντου ἐναντίον τῆς Σάμου καὶ συνήντησε κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν ἄκρην τῆς Λέσβου τουρκικὴν τινὰ φρεγάταν, ἥτις ἦτο προφυλακὶς τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ εἶχεν 84 πυροβόλα καὶ πλήρωμα 1 100 ἀνδρῶν· διηηθύνετο δὲ ἡ φρεγάτα αὕτη εἰς Χίον, διὰ ν' ἀναμείνῃ ἐκεῖ καὶ τὰ ἄλλα τουρκικὰ πλοῖα, ἀλλ' ἔνεκκ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ὑπὸ τοῦ ὅποιου κατεπυροβολεῖτο, ἤνγκαράσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Ἐρισσόν, λιμένα τῆς Λέσβου. Κατὰ τῆς φρεγάτας ταύτης ἀπέστειλεν ὁ ναύαρχος Ἰάκωβος Τομπάζης δύο ἀνδρείους Ψαριανοὺς πυρπολητὰς τὸν Καλαφάτην καὶ τὸν Ηππανικολῆν (τῇ 27 Μαΐου): οὗτοι δέ, ἀν καὶ ἐπυροβολοῦντο δι' ἀκατηπαύστου πυροβολισμοῦ ὑπὸ τῆς φρεγάτας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ Τούρκων, κατώρθωσαν ὅχι μόνον νὰ πλησιάσωσι τὴν φρεγάταν ταύτην καὶ νὰ προσκολλήσωσιν εἰς αὐτὴν τὰ πυρπολικά των καὶ νὰ θέσωσι πῦρ εἰς αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ ν' ἀπομακρύνθωσι μετὰ ταύτα διὰ λέμβων ἀνενόγλητοι. Ἐκ τῶν πυρπολητῶν δὲ τούτων ὁ μὲν Καλαφάτης οὐδεμίαν προύξενης βλάβην εἰς τὴν φρεγάταν, διότι τὸ πυρπολικόν του ἀνεπιτηδείως παρασκευασθὲν ἐκάπι ἀνωφρελῶς· ὁ δὲ Ηππανικολῆς κατώρθωσεν δὲ, τι ἐπεθύμει, διότι τὸ πυρπολικόν του καμέσως μετέδωκε τὸ πῦρ εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἐκείνοι πλοῖον. Ματαίως οἱ Τούρκοι προσεπάθησαν ν' ἀποσπάσωσι τὸ ὀλέθριον τοῦτο πυρπολικὸν καὶ νὰ καταβέσσωσι τὴν πυρκαϊὰν τῆς φρεγάτας. Λί γλόγες ἀνεπήδων πανταχόθεν. Τέλος δὲ μετ' ὀλίγον ἀνεφλέγθη καὶ ἡ πυριτιδαποθήκη καὶ τοιουτορόπως ἡ φρεγάτα ἀνετινάγθη εἰς τὸν ἀέρα· ἀπωλέσθησαν δὲ μετ' αὐτῆς καὶ πάντες οἱ ἐπ' αὐτῆς ἐχθροί, πλὴν ὄκτω.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν ταύτην τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου οἱ Ἑλλήνες

ἐν γκράφ καὶ ἀγαλλιάστει ἀπέπλευσαν εἰς Ψαρά, ἔνθι καὶ πύχρι-
στησαν τὸν Θεόν τελέσκυτες λαμπρὸν διοξολογίχν. Τὴν δὲ ἐπομέ-
νην ἀποπλεύσκυτες τῶν Ψαρῶν διηηθύνθησαν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ
στόλου, ὅστις ἐράνη καταπλέων πρὸς τὴν Λέσβον. Κατὰ τοῦ τουρ-
κικοῦ ὄμως στόλου δὲν προέλαθον οἱ Ἔλληνες νὰ ἐπιτεθῶσι, διότι
οἱ στόλοις οὗτοις μαθὼν τὴν καταστροφὴν τῆς φρεγάτης καὶ ιδὼν τὰ
ἔλληνικὰ πλοῖα ἐρχόμενα κατ’ αὐτοῦ κατελήφθη ὑπὸ τρόμου καὶ
ἐπέστρεψεν εἰς Ἐλλήσποντον.

Τὸ ἐν Ἐρισσῷ κατόρθωμα τῶν Ἐλλήνων, τὸ ὄποιον εἶναι τὸ
πρῶτον κατὰ θάλασσαν κατόρθωμα αὐτῶν, ὡρὲς ὅλας τὰς ἐπόψεις
εἶναι σπουδαιότατον. Εἶναι τόσον σπουδαῖον, πρῶτον μὲν διότι οἱ
Ἐλληνες πρώτην τότε φρεάν μεταχειρισθέντες πυρπολικὸν πλοῖον
ἐδιδάχθησαν τὴν ὠρέλειν καὶ χρῆσιν τοῦ καταστρεπτικοῦ ἔκεινου
ἔπλου, δεύτερον δὲ διότι ὁ τουρκικὸς στόλος καὶ οἱ Τούρκοι ναῦται
ἀπὸ τῆς ἀργῆς τοῦ ἀγῶνος κατεστάθησαν δειλοὶ καὶ ἀτολμοί.

§ 138. Η παρὰ τὰ Βασιλικὰ μάζη.

Καθ’ ὃν γράνον δὲ Ὁμέρο Βρυώνης κυριεύεις τὴν Λεβάδειαν προν-
γώρει εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰς Εὔβοιαν, νέος τουρκικὸς στρατὸς
ἀποτελούμενος ἐξ 7 000 πεζῶν καὶ ἵππων καὶ διοικούμενος ὑπὸ^{τοῦ} στρατάρχου Βευρόκν πάσσοντας καὶ τῶν ὑποστρατήγων Μερίς
πατσᾶ καὶ Σιαγῆ Ἀλῆ πασσᾶ ἐφθάσεν εἰς Λαμίαν· ἐσπευδεῖς δὲ δὲ
νέος οὗτος στρατὸς νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Ὁμέρο Βρυώνη καὶ εἰσβάλῃ
μετ’ αὐτοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἔνθι οἱ Ἔλληνες ἐποιούρχουν
τὴν Τρίπολιν. Κατ’ ἀκολουθίαν ἡ ἐν Πελοπόννησῳ ἐπανάστασις
διέτρεχε μέγχαν κίνδυνον. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐπερχομένης ταύτης στρα-
τικῆς ἀντεπεξῆλθον δισγύλιοι περίπου Ἐλληνες ὑπὸ τῶν Δυοδουνιά-
την, τῶν Πανουργιών καὶ τῶν Γούρων, ἀπόφασιν ἔχοντες νὰ ἐμποδί-
σωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτῆς. Ήρός τὸν σκοπὸν λοιπὸν
τοῦτον οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι Ἐλληνες κατέλαθον διγυρωτάταις; θέσεις
κειμένας παρὰ τὰ Βασιλικὰ (γωρίον, νῦν ἐρημον), κείμενον μεταξὺ
τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς ἀρχαίας Ἐλατείας· κατέλαθον δὲ τὰς
διγυράς ταύτας θέσεις, διότι κατέθειν καῦτῶν διήρχετο ἡ ἐκ Λαμίας
εἰς Λεβάδειαν δημοσία ὁδός, διὸ τῆς ὄποιας ὁ τουρκικὸς στρατὸς
ἔμελλε νὰ διέλθῃ. Καὶ τῷ ὅντι τῇ 26 Αὐγούστου ἐφθάσκεν οἱ Τούρ-

και πρὸ τῶν ὄχυρῶν ἔκεινων θέσεων· ἀμέσως δὲ ἡρχιτεν ἐνταῦθα φοβερὰ μάχη, καθ' ἥν οἱ μὲν ἐγθροὶ μετ' ἀκρατήτου ὅρμης προσεπάθουν νὲ διέλθωσιν, οἱ δὲ Ἐλληνες μετ' ἀπαραδειγματίστου ἀνδρείας ἀπέκρουντον αὐτούς. Τέλος μετὰ πολύωρον καὶ πειρατωδέστατον ἀγῶνα οἱ Τούρκοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ ἐπέστρεψαν κακῶς ἔχοντες εἰς Πλατανιάν καὶ ἔκειθεν εἰς Λαζίαν· ἔκτοτε δὲ ὁ Βεύρην πασσᾶς οὕτε ἡκούσθη οὕτε ἐγένετο γνωστὸν τί ἀπέγεινε.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν 700 καὶ ἡγυαλωτίσθησαν 221, ἐκ δὲ τῶν Ἐλλήνων ἐφονεύθησαν 10 καὶ ἐπληγώθησαν 30. Ἐν γένει δὲ ἡ νίκη αὕτη τῶν Ἐλλήνων ὑπῆρξε περιφανής, διότι πολεμήσαντες οὕτοι πρὸς τετραπλασίαν δύναμιν, ὅγι μόνον ἐφόνευσαν καὶ ἡγυαλώτισαν τόσον πολλοὺς ἐγθρούς, ὃλλα καὶ ἔλαχον πλεῖστα λάρυρα. Τὰ δὲ λάρυρα, τὰ δόπικα ἔλαχον, ἦσαν 370 πολεμικοὶ ἵπποι, πληθὺς ὑποζυγίων, 8 τηλεσβόλαι, 18 σηματοῖς, 9 φορτίκι πολεμεφοδίων καὶ 400 ἔμπαξαι πλήρεις τροφῶν. Τέλος δὲ ἡ νίκη αὕτη εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία, διότι δι' αὐτῆς ἀπεσοβήθη ὁ κίνδυνος, τὸν δόπιον ἥθελε διατρέξῃ ἡ Πελοπόννησος.

§ 139. "Αλωσις τῆς Τριπόλεως.

Τὸ σοβαρώτατον πολεμικὸν κατάρθιμα ἐκ τῶν γενομένων ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς Ἐπαναστάσεως εἶναι ἡ ἀλωσις τῆς Τριπόλεως, διότι διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς πρωτευούστης ταύτης τῆς Πελοποννήσου ἐξησφράλισθη ὁ ἀγῶν ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐγένετο δὲ ἡ ἀλωσις τῆς πόλεως ταύτης ὡς ἔξι.

Μετὰ τὴν ἐν Βαλτετσίῳ καὶ Δολικοῖς μάχην οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Ἐλληνες καταληφθέντες τὰς πρὸς τὴν Τρίπολιν ὄχυρὰς θέσεις προυργώρουν δλίγον κατ' δλίγον πρὸς αὐτήν· τέλος δὲ ἀπὸ τῆς δεκάτης Αὐγούστου, ὅτε δὲ Κολοκοτρώνης ἐν λαμπρῷ μάχῃ παρὰ τὸν Μύτικαν (πλησίον τῆς ἀρχαίας Μαντινείας) ἐνίκησε καὶ ἀπέκρουσε τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, οἱ Ἐλληνες ἐποιησάντων τὴν Τρίπολιν στενᾶς. Οἱ κατὰ τῆς Τριπόλεως ἐπελθόντες Ἐλληνες ἦσαν δωδεκακισχίλιοι περίπου· οἱ δὲ πολιορκούμενοι ἀνήρχοντο εἰς 32 000 καὶ ἐστεροῦντο τροφῶν. Διὸ τοῦτο λίαν ἐνωρίς ἦλθον εἰς διαποραγματεύσεις πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας περὶ παραδόσεως. Ἀλλ' αἱ διαποραγματεύσεις αὗται εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἀπέληξαν, διότι οἱ Τούρκοι,

εζήτουν παρόλο τῶν Ἑλλήνων ἔξοδον καὶ ἀσφαλῆ συνοδίαν μέχρι λιμένος τινός, οἱ δὲ Ἐλληνες ἀπήτουν παράδοσιν ὅντες ὅρων. Ἀφ' οὗ ἀπέτυχον αἱ διαπραγματεύσεις, οἱ ἐν Τριπόλει Ἀλεξανδρίας ἐδήλωσαν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, ὅτι οὐσαν ἔτοιμοι νῦν ἐγκαταλίπωσι τοὺς ὄμοιορήσκους τῶν Τούρκους καὶ ν' ἀναγρῷσσωσιν. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἐπειδὴ ἦθελε νῦν ἔξασθενίσῃ ὄλοτελῶς τὴν δύναμιν τῶν πολιορκουμένων, ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν τῶν Ἀλεξανδρίων καὶ ὥρισεν εἰς κατούς ὡς ἡμέραν ἔξοδου τὴν 23 Σεπτεμβρίου. Ἀπὸ τῆς πρώιας λοιπὸν τῆς 23 Σεπτεμβρίου κίνησις μεγάλη ἐπεκράτει ἐν Τριπόλει, διότι, ἐν ᾧ οἱ Ἀλεξανδρίωντες πρὸς ἀναγρῷσιν, οἱ ἐγχώριοι ἐφώναξαν κατ' αὐτῶν καὶ δὲν εἶχεν ρόπτην τίν' ἀποφασίσωσι. Τέλος ἀπεφάσισαν νῦν συσκεφθῆσαι περὶ τοῦ προκτέου πρὸς τοῦτο δὲ συγκλήθον ἀπαντεῖς εἰς τὸ διοικητήριον.

'Αλλ' ἐν ᾧ ἐγίνοντο ταῦτα, οἱ Ἐλληνες στρατιῶται παρετήρησαν ὅτι ἡ ἀνατολικομεσημβρινὴ πλευρὴ τοῦ τείχους ἔμενεν ἀφρούρητος. Ἀμέσως λοιπὸν πεντήκοντα Ἐλληνες ἀνερριχθῆσαν εἰς τὸ τείχος καὶ, ἀφ' οὗ ἔπικραν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, ἐπήδησαν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ θήνοιξαν τὰς πύλας. Τοιουτορέπιως πάντες οἱ πολιορκηταὶ ὕρμησαν αἰφνῆς ἐντὸς τῆς πόλεως. Φοβερὰ ὑπῆρχε τότε ἡ θέσις τῶν Τούρκων. Οἱ Ἐλληνες στρατιῶται οὐδέλως ὑπακούοντες εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῶν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, Πετρόμπεην, Πλαπούταν καὶ λοιποὺς καὶ διψάν ἐκδικήσεως ἔχοντες ἐπεδίθησαν εἰς φοβερὰν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, τὰ πάντα πυρπόλισμάς καὶ καταστρέφοντες. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας διήρκεσεν ἡ σφαγὴ καὶ ἡ λεηλασία: δωδεκακιστίλια δὲ πτώματα Ὅθωμανῶν, Ὅθωμανίδων καὶ Ἔβραιών ἐκάλυψαν τὸ ἔδαφος, οἱ δὲ λοιποὶ ἡγμαλωτίσθησαν καὶ ἐπαθον μυρίας συμφοράς. Μόνοι δὲ οἱ πρὸ τῆς ἀλώσεως συνθηκολογήσαντες Ἀλεξανδρίων δὲν ἐκκαποιήθησαν, ἀλλὰ μάλιστα ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὴν Ἡπειρὸν συνοδευθέντες μέχρις Αιγαίου ὑπὸ τοῦ Πλαπούτα. Ἐκ δὲ τῶν ἐν Τριπόλει Ἔβραιών οὐδεὶς ἐσώθη. Πάντας τούτους ἐθνάτωσαν οἱ Ἐλληνες μετὰ μανίας, διότι οὐθέλησαν νῦν ἐκδικήσωσι τὸν χλευασμόν, τὸν ὄποιον ὑπέστη ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἔβραιών τὸ λείψανον τοῦ πατριάρχου. Η ἀλώσις τῆς Τριπόλεως εἶναι τὸ σπουδαιότατον ἔργον τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως, διότι οἱ Τούρκοι ἔκτοτε ἔτρεμον τοὺς Ἐλληνας. Διὰ ταῦτης δὲ τῆς ἀλώσεως ἐξησφαλίσθη ὁ ἑλληνικὸς ἀγών ἐν Πελοποννήσῳ.

§ 140. Πρώτη ἐν Ἐπειδεύρῳ Ἑθνικὴ Συνέλευσις.

“Οτε ἔληγε τὸ ἔτος 1821, συεκροτήθη ἐν Ἐπειδεύρῳ ἡ πρώτη τῶν Ἑλλήνων Ἑθνικὴ Συνέλευσις, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἦγινεν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Αὕτη δὲ ἡ συνέλευσις ἐψήφισε τὸ πρῶτον πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος. Συνέστησε δὲ δύο σώματα πολιτικά, τὸ Βουλευτικόν, τὸ ὄποιον ἀπετελεῖτο ἐξ ἑδομήκοντα ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἕργον εἶχε νὰ βουλεύηται καὶ νὰ ἀποφασίζῃ περὶ τῶν πρακτιών, καὶ τὸ Ἐκτελεστικόν, τὸ ὄποιον ἀπετελεῖτο ἐκ πέντε μελῶν καὶ ἕργον εἶχε νὰ ἐκτελῇ τὰ βουλεύματα. Ἐξελέγη δὲ πρόεδρος τοῦ μὲν Βουλευτικοῦ ὁ Δημήτριος Τύψηλάντης, ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξανδροῦ Τύψηλάντου, τοῦ δὲ Ἐκτελεστικοῦ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Υπὸ τῆς συνελεύσεως ταύτης ἐκτὸς τῶν ἀλλων ὥρισθη ἡ σημαία τοῦ Ἑθνους νὰ εἰναι κυκνόλευκος ἀντὶ τῆς ἔως τότε μελαίνης.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1822

§ 141. Καταστροφὴ τῆς Χίου.

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Χίου ἡσαν φύσει πρόχοι καὶ εἰρηνικοί. Διὸ τοῦτο κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἔλαβον ἀνὰ γειρας τὰ ἐπλικατά τῶν τυράννων. Ἄλλος ἐν ὅ οἱ εἰρηνικοὶ Χῖοι ἐμενον ἥσυχοι καὶ ηγούντο ὑπὲρ τῆς εὐοδώσεως τοῦ ἀγῶνος, αἰφνῆς διοικητὴς τῆς Σάμου Λυκοῦργος. Λογοθέτης τῇ προτάσει Χίων τινῶν ἀποθάρρεις εἰς Χίον τῇ 10 Μαρτίου 1822 μετὰ 2 500 ἀνδρῶν ἀποκλείει τὴν τουρκικὴν φρουράν καὶ καλεῖ τοὺς Χίους εἰς τὰ ἐπλα. Οἱ Χῖοι, ἢν καὶ ἥσαν φιλήσυχοι καὶ ἀπειροπόλεμοι, ὅτε εἶδον τοὺς περὶ τὸν Λυκοῦργον ἐπαναστάτας, κατελάφθησαν ὑπὸ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου εὐχαρίστως πλέον ὑψώσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Δυστυχῶς δρμως, ὅτε ἡ ἐπανάστασις τῆς Χίου ἔγινε γνωστὴ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ σουλτάνος τοσοῦτον ἐξηγριώθη, ὃστε διέταξε νὰ συλληφθῶσιν οἱ ἐν Κωνσταντινούπολει ἐπίσημοι Χῖοι καὶ ἄλλοι νὰ ἴριθῶσιν εἰς τὰς φυλακάς. Συγχρόνως δὲ ἀπέστειλεν εἰς Χίον τὸν ἐκ 46 πλοίων στόλον του μετὰ ἐπτακισιλίων

δόπλοιοφόρων καὶ διέταξε τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ σκτράπας του νὰ μεταβιβάσωσι τάχιστα εἰς Χίον στρατεύματα πρὸς γενικὴν σφαγὴν τῶν ἐπικυναστατῶν.

Περὶ τὸ τέλος Μαρτίου ἔρθησεν εἰς Χίον ὁ τουρκικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Καρῷ-Ἀλῆν καὶ ἤρχισε τὸν κανονιοβολισμόν, συγχρόνως δὲ ἀπεβίβασεν εἰς τὴν νῆσον τοὺς ἐπτακισγιλίους στρατιώτας. Ἐποδιβασθέντες δὲ οὗτοι εἰς τὴν νῆσον καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν ἐκ τοῦ φρουρίου ἐξελθόντων Τούρκων καὶ τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἐπελθόντων πολυυκρίθμων τουρκικῶν στιφῶν ἐπετέθησαν κατὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Λυκούργου καὶ ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Ἐπειτα εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν καὶ πυρπολήσαντες αὐτὴν ἐπεδόθησαν εἰς ἀρπαγὴν, κίγμαλωσίαν καὶ σφαγὴν. Ἐντρομοὶ οἱ Χῖοι ἔτρεχον εἰς τὰ ὅρη καὶ ἐκρύπτοντο εἰς χαράδρας καὶ σπήλαια· ἀλλὰ πανταχοῦ οἱ ἀτυχεῖς εὑρίσκον τὸν θάνατον, διότι τὰ ἄγρια ἐκεῖνα τῶν Τούρκων στίφη κατεπλημμύρισαν ἀπασκν τὴν νῆσον. Ἀσυλον ἐζήτουν οἱ καταδιωκόμενοι, πλὴν οὐδαμοῦ εὑρίσκον τοισῦτον. Οἱ ἄγριοι σφαγεῖς οὐδὲν ἐσεβάσθησαν. Τὰ πάντα ἐμίσαν. Πανταχοῦ τρέχοντες ἔσφαξον. Καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῷ νοσοκομείῳ, τυφλοκομείῳ καὶ φρενοκομείῳ κατέσφαξαν. Καθ' ὅλην τὴν νῆσον τὸ αἷμα τῶν θιάρων Χίων ἔρρεεν ἥφθονον. Πανταχοῦ δὲν ἦκούντο εἰμὴ κι γιοεραὶ καὶ σπαραξιάρδιοι φωναὶ τῶν ῥιπτομένων κατὼ τοὺς σφαγὴν ἀσπλων ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παίδων. Εἰς εἶκοσι καὶ τρεῖς χιλιάδες ἀνὴρθον τὰ σφαγέντα ἐκεῖνα ἀνθρακιλάσματα, εἰς τεσσαράκοντα δὲ καὶ ἐπτὰ χιλιάδας οἱ κίγμαλωτοι, οἵτινες ἐπωλήθησαν ἐπειτα ὡς δοῦλοι ἐν Σμύρνῃ καὶ ταῖς κυριωτέραις ἀγοραῖς τῆς Ἀνατολῆς. Ἀνὰ πᾶσαν δὲ τὴν νῆσον δὲν ἔθλεπε τις εἰμὴ σωροὺς ἔρειπίων καππινίζοντων καὶ πτώματα. Τοιουτοτρόπως ἡ ἄλλοτε εὐδαίμων ἐκείνη νῆσος μετεβλήθη εἰς τρομακτικὸν κοιμητήριον, ἐπὶ τοῦ δόποίου ἐκεινοῦ ἀταρφαί αἰμάρρωτα πτώματα.

§ 142. Ἀνδραγαθήματα τοῦ Ηλανάρη.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, δεστις ἀπετελεῖτο ἐκ 48 μικρῶν πλοίων καὶ 18 πυρπολικῶν καὶ διφρεῖτο ὑπὸ τοῦ περιφύμου καὶ κυματοχαροῦς ναυάρχου Ἀνδρέου Μικούλη, ἔκκαμεν ἀποπείρας τινὰς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ἀπέτυχε καὶ ἀπέπλευ-

σεν εἰς τὰ Ψαρά. Συνελθόντες δέ ἐκεῖ εἰς συμβούλιον οἱ "Ελλήνες πλοίαρχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἔκπεμψωσιν ἐν καιρῷ σκοτεινῆς νυκτὸς δύο πυρπολικὰ πλοῖα κατὰ τοῦ ἐν τῷ λιμένι τῆς Χίου προσωρισμένου τουρκικοῦ στόλου καὶ νὰ καύσωσι τὴν ναυαρχίδα τοῦ αἰμογχροῦς Καρᾶ-Αλῆ καὶ ἄλλο ἐν πλοῖον. Ηρός τοῦτο λοιπὸν ἀπεστάλη ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μὲν πυρπολικοῦ δὲ ἀτρόμυτος Ψαριανὸς Κωνσταντίνος Κανάρης, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου δὲ ἐπίσης ἀνδρεῖος Ὑδραῖος Ἀνδρέας Πιπένος· ἐκάτερος δὲ τούτων εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ναύτας τινάς. Τὰ δύο ταῦτα πυρπολικὰ εἰσέπλευσαν ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Χίου περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 6ης πρὸς τὴν 7ην Ιουνίου· διηηθύνθησαν δὲ τὸ μὲν τοῦ Κανάρη κατὰ τῆς ναυαρχίδος, τὸ δὲ τοῦ Πιπένου κατ' ἄλλου μεγάλου ὥσπερτος πλοίου. "Απαντα τὰ τουρκικὰ πλοῖα κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ἡσαν κατάρρωτα, διότι ἡ νῦξ ἐκείνη ἦτο ἡ τελευταία νῦξ τοῦ Ραμαζάν 'Επειδὴ δὲ τὸ Ραμαζάν εἰναι θρησκευτικὴ νησίεις τῶν Μωαμεθινῶν, καθ' ἣν ἐπὶ μῆνα τὴν μὲν ἡμέραν νηστεύουσι, τὴν δὲ νύκτα ἐπιδίδονται εἰς εὐωχίας, κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκείνην νύκτα ὁ ναύαρχος συνευωχεῖτο μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ. Διὸ τοῦτο ἐν τῇ ναυαρχίδι, καθ' ἣν ὥραν ἔφθασεν ὁ Κανάρης, ἡσαν συνηγμένοι τοιχίλιοι περίπου Τοῦρκοι.

Οὕτε ὁ Κανάρης οὕτε ὁ Πιπένος ἀφῆκαν νὰ παρέλθῃ καιρός, ἀλλ' ἀμέσως πλησιάσαντες προσεκόλλησαν τὰ πυρπολικά των, ἔθαλον πῦρ εἰς κύτα καὶ διὰ λέμβων ἀπευακρύνθησαν. Ἐκ τῶν πυρπολητῶν ὅμως τούτων ὁ Ὑδραῖος πυρπολητὴς δὲν ὑπῆρξεν εὐτυγίς, διότι τὸ πυρπολικόν του ἐνοήθη ὑπὸ τῶν ναυτῶν τοῦ πλοίου ἐκείνου ἐγκαίρως καὶ ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ πλοίου. Ο δὲ Κανάρης ὑπῆρξεν εὐτυγίς, διότι αἱ φλόγες τοῦ πυρπολικοῦ του ἀνεδόθησαν εἰς τὴν ναυαρχίδα ἀκαριάως. Διὰ τοῦτο καὶ πλήρης χαρᾶς ὁ γενναῖος Ψαριανός, ὃτε ἀπευακρύνετο τῆς ναυαρχίδος, ἀνεφώνησεν «αὐτὴν εἶναι ὁρκία φωτοχυσίκα, παληγότουρκοι». Μετ' ὀλίγον ἡ ἀναφλεγθεῖσα ναυαρχίδις ἐφαίνετο ὡς ἡραίστειον ἀναπέμπον φλόγας οὐρανομήκεις. Ηύποτες οἱ ἐν αὐτῇ ἀνδρεῖς πλήρεις πρόμου καὶ μετ' ἀπελπιστικῶν κραυγῶν ἐπήδων εἰς τὰς λέμβους διὰ νὰ σωθῶσιν ἀλλ' αἱ λέμβοι ἔνεκα τοῦ βάρους ἀνετρέποντο καὶ ἔσυθιζοντο αὔτανδροι. Ο δὲ αἰμοδόρος ναύαρχος Καρᾶ-Αλῆς, ὃστις ὥρμησεν ἐκ τῶν πρώτων ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγγύσεως καὶ ταραχῆς, διὰ νὰ σωθῇ, ψυχὴ ἐπεβιβάσθη εἰς τὴν λέμβον, ἐπληγώθη καὶ οἱ ἀνημένου ἴστοι, καταπεσόντος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του

καὶ μετηνέγκθη ακοῦως ἔχων εἰς τὴν ξηράν, ἔνθικ καὶ ἐξέπνευσε. Τέλος μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ὥρας τὸ πῦρ τῆς ακιομένης νυκτορχίδας μετεδόθη εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ τοιουτοτρόπως ἡ νυκτορχίς ἀνετινάχθη εἰς τὸν δέρχ μεθ' ὅλων τῶν ἐν αὐτῇ ἀνδρῶν. Τὸ μέγκ τοῦτο ακτόρθωμα τὸν Ἑλλήνων τοσοῦτον τρόμον ἐνέθελεν εἰς τοὺς Τούρκους, ὃστε ἀμέσως οὗτοι ἀπέπλεσκεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Οἱ δὲ Ἐλληνες πυρροὶ ληταὶ ἐπανελθόντες εἰς τὰ Ψαρὰ ἔγινον δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ λκοῦ μετ' ἀγαλλιάσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Μετὰ ταῦτα (τῇ 28 Οκτωβρίου) ἐπυρροὶ λητή ὑπὸ τοῦ Κανέρη παρὰ τὴν Τένεδον καὶ ἡ ὑπονυκτορχίς, ἣτις περιεῖχεν διτακτοσίους ἀνδρας.

§ 143. Ἀτυχεῖς μάχαις τῶν Ἑλλήνων ἐν Πέτρᾳ καὶ Φαναρίῳ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ-πασσοῦ τῶν Ἱωαννίνων ὁ Χουρσίτ παστᾶς μεταβάτει εἰς Λάρισαν προπαρετεκευάσθη νὰ ακτασθέσῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἀπεφάσισε δὲ νὰ ἐπιτεθῇ ακτὰ τῶν ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας Σουλιώτῶν καὶ ἔπειτα νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον. Κατὰ μῆνας λοιπὸν Μάιον ὕρμησε ακτὰ τοῦ Σουλίου ἀλλ’ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοικύτην φθορὰν ὑπέστη, ὃστε ἐν ἀγανακτήσει ἀνέκραξεν· «ὅ Θεός ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς πιστοὺς τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἔδωκεν εἰς τοὺς γκιακούρηδες». Ἐξακολουθήσας δὲ μετ' ἐπιμονῆς τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ Σουλίου ἡ νυκτορχίη ἐπὶ τέλους νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν "Ηπειρον καὶ μετέβη εἰς Λάρισαν, θιάκ νὰ πρεστομαχθῇ ακλῶς διὰ τὴν κατὰ τῆς Στερεάς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου ἐκστρατείαν· ἀνέθηκε δὲ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πολιορκίας τοῦ Σουλίου εἰς τὸν Ὁμέρο Βρυώνην. Ἐν τῇ περιστάσει λοιπὸν ἐκείνη οἱ Σουλιώται, οἵτινες ἦσαν χίλιοι μάνον, ἐξήγησαν τὴν θοήθειαν τῶν ἀλλών Ἑλλήνων. Εἰς τὴν φωνὴν δὲ ταύτην τῶν Σουλιώτῶν ἔσπευσαν πεντακόσιοι Μανιάται ὑπὸ τὸν ἥρωα τοῦ Βαλτετσίου Κυριακούλην Μαυρομιχάλην καὶ τρισχίλιοι ἀλλοι Ἐλληνες καὶ φιλέλληνες ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον. Ἀλλ’ ἀτυχῶς καὶ οἱ Μανιάται ἐνικήθησαν ἐν Φαναρίῳ ἀπολέσαντες μάλιστα καὶ τὸν γενναῖον ἀρχηγόν των Κυριακούλην, καὶ οἱ τρισχίλιοι Ἐλληνες ἔπειθον πανωλεθρίαν παρὰ τὸ γωρίον Πέτρα. Ἡτο δὲ τότε Ιούλιος τοῦ 1822.

**§ 144. Ἐκστρατεία καὶ καταστροφὴ
τοῦ Δράμαλη.**

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Ὁμέρος Βουώνης ἐποιέμει πρὸς τοὺς Ἑλλήνας ἐν Ἱπείρῳ ὁ σουλτανὸς ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ ἄλλον ἵσχυρὸν στρατὸν κατὰ τῆς ἀνατολικῆς στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου. Τοιουτῷ τρόπῳ ἦλπιζεν, ὅτι ἥθελε κατασβέση τὴν ἐπανάστασιν. Ἐξέλεξε δὲ στρατηγὸν οὐχὶ τὸν Χουρσίτη, ἀλλὰ τὸν ἀριστὸν ἐκ τῶν στρατηγῶν του Μαχημούτ πασσάχην, δοστις, ἐπειδὴ κατήγετο ἐκ Δράμας τῆς Μακεδονίας, ἐπωνυμάζετο Δράμαλης. Οὐ νέος λοιπὸν οὗτος στρατάρχης παραλαβὼν 24 000 πεζῶν, ἔξκαισιγίλιους ἴππεῖς καὶ ἵσχυρὸν πυροβολικὸν εἰσήλασεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ ληστλατῶν τὰς γύρωκς, δι' ὃν διήρχετο, ἔφθασε τῇ 5^ῃ Ιουλίου εἰς Κάρινθον, καὶ ἐκ Κορίνθου, ἀρ' οὖ ἔγινε κύριος τοῦ Ἀκροκορίνθου, εἰς "Αργος, σκοπῶν νὰ ἔξκολουθήσῃ τὴν πορείαν του μέχρις Ἀρκαδίας καὶ ν' ἀνακτήσῃ τὴν Τρίπολιν. Άλλὰ φθύσας εἰς "Αργος εὗρε τὴν Ἀκρόπολιν τῆς πόλεως ἐκείνης κατεγγομένην ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου μετὰ 700 Ἑλλήνων. Διὰ τοῦτο ἡναγκάσθη νὰ παύσῃ τὴν πορείαν του καὶ νὰ πολιορκήσῃ τὴν ἀκρόπολιν.

'Ἐν φόρῳ Δράμαλης ἡσχολεῖτο εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως, ἔφθασεν ἐκ Τριπόλεως ὁ Κολοκοτρώνης, ἀγων δεκακισχιλίους μαχητὰς καὶ κατέλαβε τοὺς Μύλους. Ἐκεῖθεν κατ' ἀρχὰς ἔβοήθησε τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει ν' ἀντιστῆσιν, μέτερον δὲ διηυκόλυνε τὴν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως ὑποχώρησιν αὐτῶν· ἐπεδίωξε δὲ ὁ Κολοκοτρώνης ν' ἀντιστῆῃ ἐπὶ τινας ἡμέρας ἡ ἀκρόπολις, διότι ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Δράμαλης ἔχων μεθ' ἐκυτοῦ ὀλίγας μόνον τροφὰς θὰ ἡναγκάζετο μετά τινας ἡμέρας νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Κόρινθον πρὸς ἐπισίτισιν τοῦ στρατοῦ του. Πράγματι δὲ ὁ Δράμαλης μετὰ τινας ἡμέρας περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν ἔνεκκ τῆς παντελοῦς στερήσεως τροφῶν καὶ ὅδατος καὶ εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ σκεφθῇ περὶ ταχείκς ἐπιχνέδου εἰς Κόρινθον. Άλλὰ τὴν ἀπόφασιν ταυτην τοῦ Δράμαλη λίγιν ἐνωρίς ἐνήσεν ὁ Κολοκοτρώνης. Διὰ τοῦτο τάχιστα ἀνεγώρησε μετὰ 2350 ἀνδρῶν καὶ διευθυνθεὶς εἰς τὰ στενὰ τῶν Δερβεννικίων ἐτοποθέτησε τοὺς στρατιώτας του ἐντὸς χαράδρων, δημιούριον καὶ θάμνων. Ο τουρκικὸς στρατὸς ἀνεγώρησεν ἐξ "Αργους τῇ 26 Ιουλίου. ὅτε δὲ οἱ Τούρκοι ἴππεῖς εἰσῆλθον εἰς τὰ στενά, φοβερὸν πῦρ ὑπεδέχθη αὐτούς.

"Εντρομοι λοιπὸν πάντες οἱ Τοῦρκοι ἵππεῖς τε καὶ πεζοί, ὑπογωρήσαντες ἀνέβησαν εἰς τὸ ὕψωμα τοῦ Ἀγίου Σώστου καὶ διέφυγον τὸν ἐκ τοῦ Κολοκοτρώνη κίνδυνον. Ἐλλ' αἴρηνται κατὰ διαταγὴν τοῦ στρατιγικωτάτου Κολοκοτρώνη ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Ηπαπαφλέσσας καὶ ὁ Ὑψηλάντης καὶ καταλαβόντες λόγον τινὰ φράσσοντες τὴν χαράδραν, διὰ τῆς ὁποίας διήρχοντο οἱ Τοῦρκοι, ἤρχισαν σφοδρὸν κατ' αὐτῶν πῦρ. Οἱ Τοῦρκοι πρὸ τῶν φονικῶν ὅπλων τοῦ Νικηταρᾶς καὶ τοῦ Ηπαπαφλέσσας εὑρεθέντες, πυροβολούμενοι δὲ καὶ ὅπισθεν ὑπὸ τοῦ ἐπελθόντος κατ' αὐτῶν Κολοκοτρώνη εὑρέθησαν εἰς θέσιν δεινήν. Περιστάτεροι τῶν τρισχιλίων ἐπεσον νεκροὶ καὶ ἀπειρο λάθυροι περιηλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ἐκεῖ ὁ Νικηταρᾶς ὡνομάσθη καὶ πάλιν Τουρκοφύγος. Ὁ δὲ Δράμαλης ἴδιων τὴν καταστροφὴν ταύτην τοῦ στρατοῦ του, τοσοῦτον ἐφεβύθη, ὥστε καθ' ὅλην τὴν ἐπιοῦσαν ἔμεινεν ἐν "Αργει, τῇ δὲ 28 Ιουλίου μετὰ τοῦ ὑπολειπομένου εἰς αὐτὸν στρατοῦ ἤρχισε νὰ ὑπογωρῇ εἰς Κόρινθον διὰ τοῦ Ἀγινορίου καὶ οὐχὶ διὰ τῶν Δερβενοχώρων. Ἐλλ' ἐν ᾧ διήρχετο διὰ τοῦ Ἀγινορίου, ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Ηπαπαφλέσσας καὶ ἐφόνευσαν περὶ τοὺς χιλίους ἐκ τῶν στρατιωτῶν του. Μετὰ πολλὰς ἐπὶ τέλους ζημίας καταρρίφθωσεν ὁ Δράμαλης νὰ διέλθῃ καὶ νὰ διευθυνθῇ κακῶς ἔχων εἰς Κόρινθον.

Τοιοῦτον οἰκτρὸν τέλος ἔλαβεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δράμαλη. Κατεστραμμένος καὶ κατηγγυμένος ἐπανῆλθε πλέον εἰς Κόρινθον καὶ ἐκεῖ ἐκ τῆς μεγάλης του θλίψεως διθενήσας ἀπέθυνε περὶ τὰ τέλη Ὁκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Τὰ δὲ λείψανα τοῦ στρατοῦ του ἐλαττωθέντα ἐκ τοῦ πολέμου, τῆς πείνης καὶ τῶν ἀσθενειῶν εἰς 4 000 κατεστράφησαν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος παρὰ τὴν Ἀκράταν ὑπὸ τῶν δύο Ζαχημάτων, τοῦ Λόντου, τοῦ Ηετμεζῆ καὶ τοῦ Χαραλάμπη. Ὁφείλεται δὲ ἡ καταστροφὴ αὕτη τοῦ Δράμαλη εἰς τὸν στρατηγικὸν ιδίων νοῦν τοῦ Κολοκοτρώνη. Διὰ τοῦτο πολὺ δικαίως ἡ μὲν Γερουσία ἐξέλεξε τὸν Κολοκοτρώνην ἀρχιστράτηγον τῆς Ηελοποννήσου, οἱ δὲ Ηελοποννήσιοι ὄνδροι πατέρες.

§ 145. Ἀλωσις τοῦ Ηαλαμηδίου.—Ηεράδοσις τοῦ Ναυπλίου.

Πρὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη οἱ Ἑλλήνες εἶχον πολιορκήση τὸ

όχυρὸν τοῦ Ναυπλίου φρούριον Παλαμήδιον, εἰχον δὲ πολλὰς ἐλπίδας ταχέως νὰ γίνωσι κύριοι καὶ τοῦ φρούριον τούτου καὶ τῆς πόλεως, διότι οἱ πολιορκούμενοι ἐστεροῦντο τρόφων. Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη ὁ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποκλεισμὸς τοῦ φρούριον τούτου ὑπῆρξε τοιοῦτος, ὃστε οἱ πολιορκούμενοι κατ’ οὐδένα τρόπον ἡδύναντο νὰ εἰσαγγάγωσιν εἰς τὸ Ναύπλιον τροφάς. Διὸ τοῦτο δὲ πάγτες οἱ πολιορκούμενοι ὑπέφερον ἐκ τῆς πείνης τὰ πάνδεινα καὶ μάλιστα εἰχον καταντήσῃ νὰ τρώγωσι ζῷων ἀνάθετα, δέρματα ἔβρασμένα καὶ πᾶν ὅ, τι εὔρισκον. Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὔρισκόμενοι οὗτοι εἰχον πλέον ἀρχίση διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Ἑλλήνων περὶ παραδόσεως τοῦ φρούριον καὶ τῆς πόλεως. 'Αλλ' ἐνῷ προέβαντον αἱ δικτυπραγματεύσεις, παρουσιάζονται αἴρηνης εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν πολιορκούντων Ἑλλήνων Στάτικον Στατικόπουλον δύο Τούρκοι λιποτάκται καὶ ἀγγέλλουσιν εἰς αὐτόν, διτὶ πάντες σχεδὸν οἱ φρούριοι τοῦ Παλαμήδιον καταλιπόντες τὰς θέσεις των εἰχον καταβῆι εἰς τὴν πόλιν, διὸς νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸ γενικὸν συμβούλιον, τὸ ὅποιον ἐγίνετο διὰ τὴν παράδοσιν. Ταῦτα δ' ἀκούσας ὁ Στάτικος δὲν ἀργήκει νὰ παρέλθῃ καὶ ρός, ἀλλ' ἀμέσως παρατκευάζει κλίμακας καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀνέρχεται μετὰ τῶν στρατιωτῶν του εἰς τὸ φρούριον καὶ καταλαμβάνει αὐτὸ (30 Νοεμβρίου). Πλήρεις χαρᾶς οἱ Ἑλληνες διὰ τὴν ἀλωσιν τοῦ ἀπορθήτου ἐκείνου φρούριον ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάθεσίν των ἥρχισαν νὰ πυροβολῶσιν εἰς τὸν ἀέρα, ἐφώναζον δὲ πρὸς τοὺς ἐν Ναυπλίῳ Τούρκους «καλῶς σᾶς ημέραμεν, ἀγάδες». Οἱ δ' ἐν Ναυπλίῳ Τούρκοι, διτὶ εἶδον διτὶ τὸ ἀπόρθητον ἐκεῖνο τῆς πόλεως προσόργιον ἐκυριεύθη, ὑπὸ τοιούτου φόβου καὶ τρόμου κατελήφθησαν, ὃστε περιέτρεχον τὰς ἀγυιὰς τῆς πόλεως ὡς παράφρονες. Ἐνῷ δ' ἐγίνοντο ταῦτα, φθάνει εἰς τὸ Παλαμήδιον ὁ Κολοκοτρώνης καὶ προσκαλεῖ τοὺς ἐν Ναυπλίῳ Τούρκους νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν καὶ τὰς κλεῖς τῶν φρούριών αὐτῆς, ἡπείλησε δ' αὐτοὺς διτὶ, ἐκνὰ βραδύνωσιν, ἥθελεν διατάξῃ τὴν ἔνχρξιν τοῦ βομβαρδισμοῦ τῆς πόλεως. Ἐν τῇ δεινῇ δὲ ταύτῃ θέσει εὔρεθντες οἱ Τούρκοι ἡναγκάσθησαν πλέον νὰ συνθηκολογήσωσι. Διὰ τῆς συνθήκης δὲ ταύτης αὐτοὶ μὲν ὑπεχρεώθησαν νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν καὶ τὰς κλεῖς τῶν φρούριών, οἱ δ' Ἑλληνες ὑπεσχέθησαν ν' ἀποστέλλωσιν αὐτοὺς δι' ἐλληνικῶν πλοίων ἀσφαλῶς εἰς Μ. Ασίαν. Τέλος οἱ δύο οὗτοι ὅροι τῆς συνθήκης διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ κατὰ καλὴν τύχην καταπλεύσαντος

τότε εἰς τὸ Ναύπλιον "Αγγλου νκυράρχου" Ἀμιλτὼν ἐξετελέσθησαν ἀκριβῶς. Οὕτω δὲ καὶ τὸ Ναύπλιον παρεδόθη καὶ οἱ Τοσκανοί ἀπέπλευσαν εἰς Μ. Ἀσίαν ἀνενόγλητοι.

§ 146. Καταστροφὴ τοῦ Σουλίου.

"Οτε ἐν Πελοποννήσῳ κατεστρέφετο ὁ Δράμαλης, οἱ ἐν Ἰπείρῳ στρατηγοὶ Ὁμέρος Βρυώνης καὶ Μεχμέτης Ρεσίτ πασσάζ, ὁ ἐπικελούμενος Κιουταχῆς, ἐποιούρκουν τὸ Σοῦλι στενῶς. Οἱ γενναῖοι Σουλιώται, ἀν καὶ μετὰ τὴν ἐν Φυνκρίῳ καὶ Ηὔτῃ καταστροφὴν τῶν Ἑλλήνων οὐδεμίαν βοήθειαν περιέμενον πλέον, ἐν τούτοις ἀνθίσταντο ἡρωικῶς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡνηγκαάσθησαν ἔνεκκ παντελοῦς ἐλλείψεως τροφῶν νὰ συνομολογήσωσι πρὸς τὸν Ὁμέρο συνήκην, καὶ ἡν ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ Σοῦλι. Ἐκ τῶν Σουλιώτῶν δ' ἐκείνων ἄλλοι μὲν μετέβησαν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ἄλλοι δὲ κατῆλθον εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδαν καὶ ἐνθάδετες μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐξηκολούθησαν τὸν ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Σουλιώτῶν εἰσέκλαντες οἱ Τοσκανοί εἰς τὰ χωρία τῶν Σουλιώτῶν κατέστρεψαν αὐτὸν διὰ τοῦ πυρός. Ἐκτοτε ἐκεῖ δύο εἶκειτο τὸ τετραχώριον (Σοῦλι, Κιάφα, Ἀδραΐδος καὶ Σαμονίδος) δὲν ὑπέρειχει ἄλλο τι εἰμὴ ἐρείπια: μόνον δὲ ἐν τοῦ ἐπιταχωρίου σφύζονται ἥδη τρίκ χωρία (τὸ Τσεκοῦρι, τὸ Ἀλπογόρι καὶ ἡ Γκιανόλα), ἄλλα καὶ ταῦτα δυστυχῶς καταικοῦνται νῦν ὑπὸ Τουρκολίζενῶν.

§ 147. Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουλίου ὁ Ὁμέρος Βρυώνης καὶ ὁ Κιουταχῆς ὕριησαν μετὰ 11 000 ἀνδρῶν εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδαν καὶ περὶ τὰ τέλη Ὁκτωβρίου ἔρθησαν πρὸ τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἐποιούρκησαν αὐτὸν πανταχούθεν, ἐν φυγχρόνως ὁ Ἰουσοῦν πασσάζ ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἀπὸ θιλάσσης. Ἐν Μεσολογγίῳ δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ εξακόσιοι περίπου μαχηταί, ὃν ἀρχηγοὶ ήσαν ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ περιθύμος Σουλιώτης Μάρκος Βάτσαρης. Πρὸ τοῦ κινδύνου δ' ἐκεῖνους εὑρεθέντες οἱ δλίγοι ἐκεῖνοι "Ἐλληνες ἀρέ" ἐνὸς μὲν εἰδοποίησαν τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Ἐλληνας, ἀρέ' ἐτέρου δέ, διὰ νὰ κερδήσωσι χρόνον,

προσεποιήθησαν, δτι ἥθελον νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν καὶ ἡρχισαν διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ὁμέρου Βρυώνη. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Ὁμέρος Βρυώνης ἔνεκκ τῶν ἐνεργουμένων διαπραγματεύσεων ἔθεώρει βεβαίαν τὴν παράδοσιν τοῦ Μεσολογγίου, φθίνει αἰρῆναι πρὸ τοῦ ὅρμου τῆς πόλεως ὁ Ὑδραίκης στόλος ὃ ὀποῖος τρέπει τὸν ὑπὸ τὸν Ἰουσοῦφ στόλον εἰς φυγὴν καὶ ἀποβιβάζει εἰς τὴν πόλιν τροφῆς καὶ πολεμεφόδιων καὶ σῶμα ἐκ γλίων Πελοποννησίων ὑπὸ τὸν Πετρόμπενην, Ζακήμην καὶ Δεληγιάννην. Τότε λοιπὸν οἱ πολιορκούμενοι ἐμήνυσαν εἰς τὸν Ὁμέρο Βρυώνην «έὰν θέλης τὸ Μεσολόγγι, ἔλα νὰ τὸ πάρης». Ὁ δὲ Ὁμέρος Βρυώνης μετὰ τὴν ἀποτυχίαν του ταύτην δὲν ἀπηλπίσθη, ἀλλ' ἀπεράσισε νὰ κάμη γενικὴν ἔροδον κατὰ τὴν νύκταν τῆς 24 πρὸς τὴν 25 Δεκεμβρίου, διότι ἐπίστευεν, δτι κατὰ τὴν νύκταν ἔκεινην ἔνεκκ τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων πάντες οἱ πολιορκούμενοι ἔμελον νὰ εἰναὶ ἐν τοῖς χνοῖς. Ἀλλ' ἡ ἀπόφρασις αὕτη τοῦ Ὁμέρου ἔγινε γνωστὴ εἰς τοὺς πολιορκουμένους διά τινος Ἐλληνος κυνηγοῦ τοῦ Ὁμέρου, Πισάννου Γούναρη καλούμενου. Διὰ τοῦτο οἱ πολιορκούμενοι κατέλαθον κατὰ τὴν νύκταν ἔκεινην τὰς καταλλήλους θέσεις. «Οτε λοιπὸν ὥρμησαν οἱ Τούρκοι, φοβερὸν πῦρ ὑπεδέχη αὐτούς. Ἔνεκκ δὲ τῆς ἀπροσδοκήτου τάχυτης καταστροφῆς ἔντρομοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, ἀρ' οὖ ἀφῆκαν ἐπὶ τοῦ πεδίου διακοσίους περίπου νεκρούς. Ἐν τούτοις δὲ Ὁμέρος Βρυώνης τακτοποιήσας τὸν στρατόν του ἐπανέλαβε τὴν πολιορκίαν. Ἀλλὰ μετὰ τινας; ἡμέρας ἀρ' ἐνὸς μὲν ἔνεκκ τοῦ βαρυτάτου γειμῶνος καὶ τῆς ἐλείψεως τροφίμων, ἀρ' ἐτέρου δὲ διότι ἔμαθεν, δτι πρὸς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων ἥρχετο ὁ Ὁδυσσεύς, τοῦ ὀποίου τὸ ὄνομα τρόμον ἐνέπνεεν εἰς τοὺς Τούρκους, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καταλιπὼν πρὸ τοῦ Μεσολογγίου ἀπάσας τὰς ἀποσκευὰς τοῦ στρατοῦ του καὶ ἀρκετὰ τηλεσβόλῳ. Ἐκ τοῦ στρατοῦ δὲ ἔκεινου τοῦ Ὁμέρου πεντακόσιοι ἐπνίγησαν ἐν τῷ Ἀγελώφῳ, διότι δὲ ποταμὸς οὗτος, καθ' ἣν ἡμέραν διήρχοντο αὐτὸν οἱ Τούρκοι, εἶχε πλημμυρήσῃ· οἱ δὲ περισσότες κακῶς ἔχοντες μετέβησαν εἰς Ἡπειρον.

ΤΡΙΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1823

§ 148. Δευτέρα ἐν "Αστρεις Ἐθνικὴ Συνέλευσις.

Κατὰ μῆνα Μάρτιου 1823 συνεκροτήθη ἐν "Αστρεις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πετρόμπεν ἡ δευτέρα Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων, ἥτις ἐπερποποίησε τὸ πολίτευμα καὶ διώρισε νέαν κυβέρνησιν (τὸ Ἐκτελεστικὸν σῶμα). Τὴν νέαν κυβέρνησιν συνεκρότησαν ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης, ὁ Ἀνδρέας Ζαχήμης, ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς καὶ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πετρόμπεν. Ἐδρα δὲ τῆς κυβέρνησεως ὥρισθη ἡ Τρίπολις, ἀλλὰ τὰ μέλη αὐτῆς διεσκορπίσθησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἐπαναστάσεως.

§ 149. Εἰσβολὴ τοῦ Μουστακῆ εἰς τὴν δυτικὴν Ἐλάδα.—Φάνατος τοῦ Μάρκου Βότσαρη.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀποτυγχοῦσα τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ἔτος νὰ καταβάλῃ τὴν Ἐπανάστασιν ἀπέστειλε τῷ 1823 κατὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος τὸν Μουστακῆν πασσάν μετὰ 16 000 ἐκλεκτῶν Τουρκαλβανῶν. Ἐν φ' δ' ἐπήργητο ὁ Μουστακῆς, ὁ γενναῖος Σουλιώτης Μάρκος Βότσαρης μανθάνει, ὅτι ἡ πρωτοπορεία τοῦ Μουστακῆ ἀποτελουμένη ἐκ πεντακισχιλίων ἀνδρῶν καὶ διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Τσελαλεδίν βέη ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸ Καρπενήσιον. Τοῦτο μαθῶν ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Τσελαλεδίν, συνενοήθη δὲ καὶ μετ' ἀλλων Ἑλλήνων νὰ ἐπιτεθῶσιν οὗτοι συγχρόνως ἐξ ἄλλων μερῶν. Ἐσπευσε λοιπὸν μετὰ 350 Σουλιώτῶν εἰς τὴν δρισθεῖσαν θέσιν καὶ περιέμενε τὸ σύνθημα διὰ τὴν κοινὴν ἐπίθεσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ παρῆλθεν ἡ προσδιορισθεῖσα ἔρη καὶ οἱ ἄλλοι Ἑλληνες δὲν εἶχον ἐμφανισθῆ, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ μόνος τὸ τολμηρὸν σχέδιον καὶ τὴν νύκτα τῆς 9 Αὐγούστου ἐφορμῷ ξιφόρης κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου. Ἡ καταστροφή, ἣν προυξένησεν ὁ ἀτρόμητος Σουλιώτης, ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος, ὁ δὲ φόβος ὑπὸ τοῦ ὅποιου κατελήφθησκεν οἱ ἐχθροί, μέγιστος. Ἀλλ' ἀτυχῶς ἐν τῇ ὁρμῇ του ὁ γενναῖος Μάρκος ὑψώσε τὴν κεφαλήν του ὑπεράνω μάνδρας τινάς, διὰ νὰ παρατηρήσῃ μὴ τυγχὼν ἐντὸς αὐτῆς ἦτο ὁ Τσελαλεδίν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν δ' ἐκείνην σφαῖρας ἐγχρικὴ ἔπληξεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ τὸν ἔρριψε νεκρόν. Οἱ Σουλιῶται ἐνίκησαν νίκην λαμπράν, ἀλλ' ἀπώλεσαν τὸν ἄριστον ἄνδρα τῶν καὶ διὰ τοῦτο θρηνοῦντες καὶ δύσηρμενοι ἐπέστρεψαν εἰς Μεσολόγγιον κομίζοντες καὶ τὸν νεκρὸν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν, τὸν ὅποιον καὶ ἐκήδευσαν μετὰ μεγίστων τιμῶν. Τότε δὲ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μάρκου ἀποτρέπουσα τὴν σύζυγον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ νὰ θρηνῇ εἶπεν ἐν Σπαρτιατικῇ ἀληθῖᾳ μεγαλοφροσύνῃ τὰ ἔξτις· «Δὲν πρέπει ἡμεῖς ἡ Σουλιώτισσαι νὰ κλαῖμε τοὺς ἄνδρας μας, διὰν σκοτώνωνται, γιατὶ εἴμαστε ὅλκις συνειθισμέναις νὰ τοὺς βλέπουμε νὰ σκοτώνωνται'; τὸν πόλεμο καὶ νὰ πηγαίνουν σὰν ἀρνικὰ σφακτὰ καὶ μυρωδῆτα εἰς τὸν ἄλλον κόσμο καὶ ὅχι 'σὰν ψοφίμια 'ς τὸ κρεβῆτι τους».

§ 150. Πολιορκία τοῦ Αἰτωλείου.

Ἡ παρὰ τὸ Καρπενήσιον νίκη τῶν Σουλιωτῶν οὐδεμῶς ἀνέκοψε τὴν παρείαν τοῦ Μουστακῆ. Οἱ πασσᾶς οὗτος προγωρήσας πρὸς τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἐνωθεὶς καθ' ὅδὸν μετὰ τοῦ Ὁμέρου Βρυώντος τετρακισγιλίους ἄνδρας διηγήθη κατὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς Ὁκτωβρίου ἐποιεύρκησεν αὐτό. Ἡ πόλις αὕτη, ήτις Ἀνατολιεὺς τότε ἐκαλεῖτο, ἦτο καλῶς ὡχυρωμένη καὶ περιεῖγε διγιλίους κατοίκους, ἐξ ὧν πεντακόσιοι ἦσαν ἔνοπλοι. Εἶχον δὲ οἱ πολιορκούμενοι τροφὰς ἀρθόνους, διότι ἐλάχισκον αὐτὰς ἐξ ἀλλων μερῶν διὰ θαλάσσης, ἀλλ' ἐπασχον ἐκ λειψυδρίας, διότι λαμβάνοντες τὸ θύμωρ ἔζωθεν δὲν ἥδυναντο κατὰ τὴν πολιορκίαν νὰ προμηθεύωνται αὐτὰ εὐκόλως.

Τὰς προσβολὰς τῶν κατὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ ἡρευσκόν οἱ ἐχθροὶ τῇ 5 Ὁκτωβρίου τοῦ 1823 δι' ἀκαταπαύστου ἐκπυρσοκροτήσεως ἔξ τηλεσόλων τῶν. Ἐν τούτοις μεθ' ὅλους τοὺς κανονιοβολισμούς τῶν καὶ μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν εἴδον μετ' ὀλίγον διὰ οὐδὲν ἥδυναντο νὰ κατορθώσωσι. Διὰ τοῦτο μετά τινας ἡμέρας προέτειναν εἰς τοὺς πολιορκουμένους συμβιβασμῷν ἀλλὰ τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον οἱ πολιορκούμενοι μεθ' ὑπερηρχίας ἀπέρριψαν καὶ ἔξηκολούθουν μετὰ θάρρους ἀντέχοντες. Οὕτω δ' εἶχον τὰ πράγματα, ὅπότε ἡμέραν τινὰ βρόμῳ ἐγχρικὴ διατρυπήσασα τὴν στέγην τοῦ ἐν τῇ πόλει ναοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ Μιγανῆ καὶ καταπεσοῦσα ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου ἐδάφους τοῦ ναοῦ ἐσχημάτισε ῥῆγμα ἐκ τοῦ

δποίου πρὸς χαρὰν καὶ ἔκπληξιν τῶν πολιορκουμένων ἀνέβλυσε πότιμον ὅδωρ. Τὸ θεῦμα δὲ τοῦτο ἰδόντες οἱ πολιορκούμενοι ἐδόξασαν τὸν Θεὸν καὶ ἐνεπλήσθησαν πλέον μεγίστου θάρρους. Τὸ θάρρος δὲ τοῦτο καὶ τὴν ἀντοχὴν τῶν πολιορκουμένων ἦδων δὲ Μουστακῆς, φοβούμενος δὲ καὶ τὸν προχωροῦντα χειμῶνα, ἀπεφάσισε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Τῇ τριακοστῇ λοιπὸν Νοεμβρίου, ἀφ' οὗ ἔκαυσε τὰς σκηνάς του καὶ ἀπέστειλε τὰ τηλεβόλη του εἰς τὰ τουρκικὰ πλοῖα, τὰ δποία ἀπέκλειον τὸν λιμένα τοῦ Μεσολογγίου, ἀνεγχώρησεν ἐκεῖθεν καὶ κατεσπευσμένως, ως ἂν ἐφοβεῖτο καταδίωξιν, ἀπῆλθεν εἰς Ἡπειρον.

Καθ' ὅλην τὴν κατὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν ταύτην τοῦ Μουστακῆ ἀπωλέσθησαν δισχίλιοι ἐκ τῶν ἔχθρῶν καὶ ἡγμαλωτίσθησαν 190. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς διασκοσίους καὶ ἡγμαλωτίσθησαν ἔννέα. Τὸ δὲ Αιτωλικόν, κατὰ τοῦ δποίου ἕρριψθησαν περισσότεροι τῶν δισχιλίων βομβῶν, ἐλαχίστην βλάβην ἔπαθε.

§ 131. Φιλελληνισμός. — Βύρων.

Οἱ ἔνδοξοι ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων, ἔξηγειραν, ως ᾧτο ἐπόμενον, καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ τὸν φιλελληνισμόν, ᾧτοι τὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συμπάθειαν τῶν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων. Εἰς τὰ πλεῖστα πεπολιτισμένα καράτη ἰδρύθησαν σύλλογοι καὶ ἐταιρεῖσαι πρὸς συλλογὴν χρημάτων, πολεμεφοδίων καὶ ἄλλων πραγμάτων καὶ πρὸς ἀποστολὴν ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν. "Ἄνδρες πάστης τάξεως καὶ πάστης ἡλικίας ἔγιναν φιλέλληνες. Πάντων δὲ τούτων θερμότατος φιλέλληνος ἀνεδείχθη δὲ τότε διάδοχος τῆς Βκυαρίας πρίγκιψ Λουδοβίκος. Ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, ἐν τοῖς πανεπιστημίοις, ἐν ταῖς λέσχαις καὶ πανταχοῦ ἀντήχει τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, τῶν δποίων αἱ νῦν κατὰ τῶν κολοσσιάων δυνάμεων τῆς Τουρκίας κατεγράφειν τοὺς φιλέλληνας. Καὶ ἥσαν μὲν φιλέλληνες πολλοὶ εἰς διαφόρους Εὐρωπαϊκὰς καὶ Ἀμερικανικὰς γώρας, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἥσαν ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐν Λονδίνῳ μάλιστα συνεστάθη καὶ ἡ «Φιλελληνικὴ ἐταιρεία», ἡ δποία ὃχι ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων, διότι μέλη τῆς ἐταιρείας ταύτης ἔγιναν ἀνδρεῖς ἐπίσημοι, ὡν ἐπισημάτωτος ᾧτο δὲ λόρδος Βύρων.

‘Ο πλουσιώτατος λόρδος καὶ μέγκας τῆς Ἀγγλίας ποιητὴς Βύρων, ἔστις διὰ τῶν λαμπρῶν του ποιημάτων ἐθερήνησε τὴν δουλεύουσσαν καὶ τυραννούμενην Ἑλλάδα, ἵτο φιλέλλην μέχρις αὐτοῦ τοῦ βαθμοῦ, ὅστε ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ βοηθήσῃ αὐτὴν ἐκ τοῦ πλησίου. ‘Αφ’ οὖ λοιπὸν κατέλιπε δόξαν, τιμᾶς καὶ πλούτη, ἥδης κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1823 εἰς Μεσολόγγιον καὶ ἀφ’ ἐνὸς μὲν διὰ τῶν συμβουλῶν του, ἀφ’ ἑτέρου δὲ διὰ τῶν γρηγάτων του ἐθοήθει τὰ μέγιστα τοὺς ἀγωνιζομένους. Μόνον δὲ διὰ σιτηρέσιν ἐδαπάνα καθ’ ἑδομάδα δισχίλια τάλληρα περὶ τὰς εἰκοτὶ δὲ γιλιαδίκας ταλλήρων ἐδώρησεν εἰς τὴν ἐλληνικὴν κεέρηνησιν. Μετὰ ταῦτα ὁ μέγκας οὗτος ἀνὴρ ἀπεφάσισε νὰ σπεύσῃ καὶ εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Διὰ τοῦτο ἀπετέλεσεν ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Νάρκου Βότσαρη σουλιωτικὴν σωματοφυλακὴν καὶ ἤσκει αὐτὴν κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον. ‘Αλλ’ ἀτυχῶς ἀφ’ ἐνὸς μὲν ἔνεκκ τῶν πολλῶν κόπων του καὶ τῶν ταλαιπωρῶν του, ἀφ’ ἑτέρου δὲ ἔνεκκ τοῦ νοσηροῦ κλίματος τοῦ Μεσολογγίου, κατελήθη ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ καὶ ἀπέθυνε τῇ 7 Ἀπριλίου 1824, ἡμέρᾳ τοῦ Ηπάσχα, θρηνούμενος ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων. Αἱ τελευταῖαι λέξεις τοῦ Βύρωνος ἦσαν «Ἐλλάξ! σὸν ἔδωκαν πᾶν δ, τι δύναται νὰ δώσῃ ἀνθρωπος, τὰ πλούτη μου, τὸν καιρόν μου, τὴν ὑγείαν μου καὶ αὐτὴν τῷρα τὴν ζωὴν μου. Εἴθε ἡ θυσία μου ν’ ἀποδῆ πρὸς εὐτυχίαν σου». Πρὸς τιμὴν τοῦ Βύρωνος ἀνηγέρθη νῦν ἐν Ἀθηναῖς παρὰ τὸ Ζάππειον δ’ ἀνδριάς αὐτοῦ. Εἶναι δὲ οὗτος καλλιτέχνημα, τὸ δόπιον ἀπεικονίζει τὴν Ἑλλάδα δεσμομένην εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς τὸν μέγαν ποιητὴν τὸν διὰ τῶν ποιημάτων του θρηνήσαντα τὴν τυραννικὴν δουλείαν της.

ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1824

§ ΙΙΙ. Τριποταγὴ τῆς Εκρήτης καὶ τῆς Κάσου.

‘Ο σούλτανος πεισθεὶς δτι δὲν ἡδύνατο νὰ κατασθέσῃ τὴν ἐπανάστασιν, εἶχε ζητήση ἀπὸ τοῦ ἔτους 1822 τὴν βοήθειαν τοῦ ὑποτελοῦς του ἡγεμόνος τῆς Αἰγαίου Μεχμέτ-Ἀλῆ. εἶχε δὲ δωρήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀνυπότακτον Κρήτην. ‘Απὸ τοῦ ἔτους λοιπὸν ἐκείνου ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς ἀπέστειλεν εἰς Κρήτην διαφόρους στρατιώτες, ἀλλ’ οὐδὲν

κατώρθωνε, διότι αἱ στρατιαι του ἐνικῶντο καὶ περιεκλείοντο εἰς τὰ βόρεια παράλια φρουρικά τῆς νήσου. Οὕτως εἶχον τὴν πράγματα, ὅτε ἐν ἔτει 1824 ἀπέστειλεν ὁ Μεγκέτ-Άλης κατὰ τῆς Κρήτης τὸν Χουσέν πασσᾶν μετὰ μεγάλου στόλου καὶ πολλοῦ στρατοῦ· ἐλθὼν δὲ ὁ Χουσέν εἰς Κρήτην καθύπετάξεν αὐτὴν καὶ ἔλλους μὲν τῶν κατοίκων κατέσφρξεν, ἔλλους δὲ ἐπώλησεν ὡς ἀνδράποδος εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἔλλων πόλεων. Μετὰ ταῦτα ὁ αἰμοκόρος Χουσέν ὥρμησε κατὰ τὴν Κάσου καὶ μετὰ τὴν γενναίαν τῶν κατοίκων ἀντίστασιν ἔγινε κύριος αὐτῆς. Ἐκ τῶν κατοίκων δὲ τῆς νήσου τοὺς μὲν ἀνδρες καὶ τὰς γραίας κατέσφρξε, τὰς δὲ νέας καὶ τοὺς παιδες ἐπώλησεν ὡς ἀνδράποδος. Ταῦτα δὲ διαπολέας ὁ Χουσέν ἀπέπλευσεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

§ 133. Καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἐν ᾧ οἱ Αἴγυπτοι κατέστρεψον τὴν Κάσου, ὁ σουλτανὸς φιλοτιμούμενος νὰ μὴ φανῇ ὑποδεέστερος τοῦ Μεγκέτ-Άλη ἀπέστειλε κατὰ τῶν Ψαρῶν στόλον ἐκ 235 μικρῶν τε καὶ μεγάλων πλοίων ὑπὸ τὸν ναύαρχον Χοσρέφ πασσᾶν. Κατφούντο δὲ τὰ Ψαρὰ ὑπὸ 7 000 Ψαριανῶν καὶ 25 000 προσφύγων ἐκ Χίου, Σμύρνης, Κυδωνίων καὶ ἔλλων μερῶν καὶ ἐφρουροῦντο ὑπὸ τρισγιλίων μόνον ἀνδρῶν, ἐκ τῶν δύοις οἱ 1200 ήσαν Μακεδόνες. Ὁ Χοσρέφ ἔρθισε πρὸ τῶν Ψαρῶν τὴ 21 Ἰουνίου καὶ ἤρχισεν ἀμέσως νὰ πυροβολῇ σφοδρῶς τὴν πόλιν· τέλος δὲ κατώρθωσε ν' ἀποικιάσῃ στρατὸν εἰς μέρος τι τῆς νήσου ἀπροφύλακτον καὶ τοιουτοτρόπως τάχιστα νὰ περιζώσῃ τοὺς Ψαριανοὺς καὶ νὰ διασκορπίσῃ αὐτούς. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης σφαγὴ καὶ λεηλασία ἤρχισεν ἀνὰ πατσαν τὴν νῆσον. Ὁ ἀήρ ἐγειρίσθη ἐκ τῶν γοερῶν φωνῶν, θρήνων καὶ ὀδυρμῶν τῶν σφαζομένων καὶ ἐκ τῶν ἀλαλαγμῶν τῶν σφεζόντων. Πλεῖσται γυναικες κρατοῦσαι τὰ τέκνα των εἰς τὰς ἀγκάλιας των ἕροιθησαν μετ' αὐτῶν εἰς τὴν θύλασσαν καὶ ἐπνίγησαν διὰ νὰ μὴ πέσωσιν εἰς χεῖρας αἰμογκρῶν νικητῶν. Τέλος δὲ ἡ πόλις ἐπυρπολήθη. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἐπετέθησαν οἱ Τούρκοι κατὰ τοῦ Πλακιοκάστρου κειμένου εἰς τὴν ΜΔ ἄκρων τῆς νήσου, ἔνθα εἶχον καταφύγη 120 ἀνδρες καὶ πλῆθος γυναικῶν καὶ παιδῶν. Πάντες οὗτοι οἱ πολιορκούμενοι ἀνθίσταντο ὑπερκυνθεώπως, τέλος δὲ περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἥλιου καταβληθέντες

ἔθηκαν πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ συνετάρησαν μετὰ δισχιλίων Τούρκων, οἵτινες κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἶχον εἰσβάλη ἐντὸς τοῦ Πελαιοκάστρου. Τοιοῦτον θάνατον προτιμησαν πάντες. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ δὲν ἔδειπέ τις εἰμὴ ἐρείπια καπνίζοντα. Οἱ Ψαρικανὸι ἀπώλεσσαν καὶ πατρίδα καὶ ζωὴν καὶ τὰ πάντα. Ἄλλ' ἔμεινε δι' αὐτοὺς δόξα ἀθάνατος, ἣν ἐξύμνησαν πολλοὶ ποιηταί, ἐν οἷς καὶ ὁ περίφημος Σολωμὸς διὰ τῆς λαμπρᾶς ταύτης φόδης.

«Σ τῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ῥάγη
περπατῶντας ἡ δέξια μονάχη
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
καὶ τὸ τῆν κόμη στεφάνι φορεῖ
καυαμένο ἀπὸ ἀλγα γορτάρια
πούχαν μείνη τὸ τῆν ἔρημη γῆ».

§ 154. Διάσωσις τῆς Σάμου ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου. — Νέκας τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου κατὰ τοῦ τουρκο-αἴγυπτεακοῦ.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν ὁ Χοσρέφ ἀπεράσπισε νὰ κυριεύσῃ τὴν Σάμον καὶ ἀπέπλευσε πρὸς αὐτήν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τῆς Σάμου καὶ τῆς Μ. Ἀσίας πορθμῷ ἡγκυροῦσθλεὶ πρὸς διάσφασιν τῆς Σάμου δὲν πόλει τὸν ἀντιναύαρχον Γ. Σαχτούρην ἑλληνικὸς στόλος, διστις ἀπετελεῖτο ἐκ 35 πολεμικῶν πλοίων καὶ 5 πυρπολικῶν. Ἰδὼν δ' ὁ Σαχτούρης τὸν τουρκικὸν στόλον ἐπιπλέοντας ἀποστέλλει κατ' αὐτοὺς τὰ πυρπολικὰ καὶ ἐν πολεμικόν. Καὶ ὁ μὲν γενναῖος Κανάρης ἐφοριμήσκει μετὰ τοῦ πυρπολικοῦ του κατὰ τῆς μεγαλειτέρας τουρκικῆς φρεγάτας ἀνετίναξεν αὐτὴν εἰς τὸν άέρα, ὁ δὲ Λέκκας Ματρόζης ἐπιφρόλησε τὴν Τυνησίαν νυκτοργίδα, ὁ δὲ Γεώργιος Βεττικιώτης ἀλλο Τυνήσιον πλοῖον. Μετὰ τὰς καταστροφὰς ταύτας, καθ' ἄς ἀπώλεισθησαν δισχίλιοι Τούρκοι, ὁ Χοσρέφ ἀπέπλευσεν εἰς Κῶν, δημοσιεύνη τὸν αἴγυπτεικὸν στόλον. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἡ Σάμος διεσώθη ἐκ τοῦ κινδύνου.

Αἱ δύο τοῦ Χοσρέφ ἀναμνέμεναι εἴς Αἴγυπτου νυκτικαὶ καὶ πεζοὶ δυνάμεις ἔφθασσαν εἰς Κῶν κατὰ μῆνα Αὔγουστον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ αἴμιοβόρου Ἰμβρατὸν παστᾶ, θετοῦ μίοῦ τοῦ Μεγχετ-Ἀλῆ. Ἀπετελοῦντο δὲ καὶ δυνάμεις τοῦ Ἰμβρατὸν ἐκ 56 μεγάλων πλοίων,

150 φορτηγῶν, 16 000 πεζῶν καὶ 2 000 ἵππεων· ἐνώθεῖσαι δ' αἱ δυνάμεις αὐταις μετὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Χοσρέφ στόλου ἀπετέλεσαν φοβερωτάτην κατὰ τῶν Ἑλλήνων δύναμιν. Ἀλλ' ἐν καὶ τοσκύτας δυνάμεις εἶχεν ἡ Τουρκία πρὸς κατάσθεσιν τῆς Ἐπαναστάσεως, δὲ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Ἀνδρέαν Μισούλην ἑλληνικὸς στόλος, δοτις ἀπετελεῖτο ἐξ 70 μόνον πλοίων, τοιούτους θριάμβους ἐτέλεσεν ἐν τῷ Αιγαίῳ πελάγει κατὰ τῶν κολοσσικών ἐκείνων τῆς Τουρκίας νυκτικῶν δυνάμεων, ὅστε μετά τινας νυκταρχίας ἡνάγκασε τὸν μὲν Χοσρέφ νὰ φύγῃ εἰς Ἑλλήσποντον, τὸν δὲ στόλον τοῦ Υμεροῦ νὰ διασκορπισθῇ, αὐτὸν δὲ τὸν Υμεροῦ νὰ καταφύγῃ εἰς Κρήτην.

§ 133. Μάχη τῆς "Αμπλιγανῆς.

Καθ' ὃν χρόνον ἐγίνοντο τὰ κατὰ τῶν Ψ'αρῶν καὶ τῆς Σάμου ὁ σουλτανὸς ἀπέστειλε κατὰ τῆς Στερεοῦς Ἐλλάδος τὸν στρατάρχην του Δερβίς-πασσᾶν, διατάξκει αὐτὸν νὰ προσπαθήσῃ διὰ παντὸς μέσου νὰ καταβάλῃ τὴν Ἐπανάστασιν. Ὁ στρατάρχης λοιπὸν οὗτος ἐκπληρῶν τὴν διαταγὴν τοῦ κυρίου του ἔφθισε περὶ τὰ μέσαν Ἰουνίου μετὰ 15 000 ἀνδρῶν εἰς τὸ παρὰ τὴν Ὑπάτην χωρίον Λιανοκλάδι. Εἰς τὸ χωρίον ἐκεῖνο εἶχεν ἀποστείλη πρὸ δύο ἡμερῶν πλεῖστα κιβώτια πλήρη πολεμεφοδίων, ἀλλὰ κερχυνός πεσῶν εἰς τὸν πύργον, ἐντὸς τοῦ ὅποιου ἐψυλάσσοντο, ἀνέφλεξεν αὐτὰ καὶ μετ' αὐτῶν κατέκαυσε καὶ τοὺς φυλάσσοντας αὐτὰ Τούρκους στρατιώτας. Διὰ τοῦτο δὲ φθάσας εἰς Λιανοκλάδι ὁ Δερβίς ἡνάγκασθη νὰ στρατοπεδεύσῃ ἀναμένειν τὴν ἀποστολὴν νέων πολεμεφοδίων. Ἐν τῷ χωρίῳ δὲ τούτῳ εὑρισκόμενος πρὸν ἡ ἐκστρατεύσῃ πανστρατικὴ προαπέστειλε τοὺς ὑποστρατήγους του Ιουσούφ πασσᾶν καὶ Ἀμπάτ πασσᾶν μετὰ ἔξαισιχιλίων πεζῶν καὶ γιλίων ἱππέων, ἵνα διὰ Γραβίζες καὶ "Αμπλιγανῆς εἰσβάλωσιν εἰς "Αμφισσαν· συγχρόνως δὲ παρήγγειλεν εἰ, μὲν τὸν Ὁμέρ πασσᾶν τῆς Καρύστου νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀττικήν, εἰς δὲ τὸν ἐν Πρεβέζῃ διατρίβοντα Ὁμέρο Βρυώνην νὰ εἰσβάλῃ δι' Ἀκαρνανίας εἰς τὴν δυτικὴν Ἐλλάδα. Ἐν τέλει δὲ πρὸς πάντας τοὺς ὑποστρατήγους του ἐκείνους παρήγγειλεν, ἀφ' οὗ διέλθωσι τὰς χώρας διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς Ναύπακτον, ἐνθα καὶ αὐτὸς ἔμελλε νὰ διευθυνθῇ.

"Αλλ' ἐν ᾗ τοιαῦτα ἐνήργει καὶ διέτασσεν ὁ Δερβίς, οἱ "Ἑλλήνες

δὲν ἔμενον ἀργοί. Ἐννεακόσιοι περίπου ἄνδρες ὑπὸ τὸν Πανουρ-
γιᾶν, Δαγκλῆν, Περραιβὸν καὶ ἄλλους ὅπλαρχηγοὺς ἐσπευσαν νὰ
ἐμποδίσωσι τὴν εἰς "Αμφισσαν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων καὶ πρὸς τὸν
σκοπὸν τοῦτον κατέλαβον τὰς παρὰ τὸ χωρίον "Αμπλικηνην ὁχυρὰς
τοῦ Παρνασσοῦ θέσεις, κάτωθεν τῶν ὁπίων ἥγει ἡ ἀπὸ Λαριάς
εἰς "Αμφισσαν ὄδος. Ἐνταῦθι δέ, δτε ἔφθασαν τὰ ὑπὸ τὸν Ιουσούφ
καὶ Ἀμπάτ στρατεύματα, ἥρχισε μάχη φονική, καθ' ἣν ματαίως
οἱ Τούρκοι δι' ἀλλεπαλλήλων ἐφόδων προσεπάθουν νὰ διέλθωσι τὴν
όδον. Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων διήρκεσαν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν
(13 Ιουλίου 1824)· τέλος δὲ περὶ τὴν ἑσπέραν κατενικήθησαν οἱ
Τούρκοι καὶ ἐτράπησαν εἰς ἀτακτον καὶ αἰσχρὸν φυγήν, οἱ δὲ "Ελ-
ληνες ἐν βοῇ καὶ ἀλαλαγμῷ κατεδίωξαν αὐτούς. Κατὰ τὴν φυγὴν
ταύτην οἱ Τούρκοι θέλοντες ν' ἀνακόπτωσι τὴν ὁρμὴν τῶν Ἐλλή-
νων ἔρριπτον γχμαὶ τὰ ὅπλα τῶν καὶ τὰ κοσμήματά των, δσοὶ δ'
ἔξ αὐτῶν συνελαμβάνοντο, ἐγονυπέτουν πρὸ τῶν ποδῶν τῶν νικητῶν
καὶ ἵκετευτικῶς ἐκραύγαζον «ἀλλάχ, ἀλλάχ· ἀμάν, ἐφέντη μου».

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐφονεύθησαν δισχίλιοι περίπου ἐκ τῶν
ἐχθρῶν, ἀπειρῷ δὲ λάρψων, ἵπποι, ἡμίονοι, τροφαί, πολεμεφόδια,
δύο τηλεβόλα καὶ ἡ σκηνὴ τοῦ Ιουσούφ περιτήθησαν εἰς κεῖρας τῶν
νικητῶν· ἐκ δὲ τῶν Ἐλλήνων ἐφονεύθησαν 37. Ὅπο τοιούτου δὲ
φόβου διὰ τὴν καταστροφήν των κατελήφθησαν οἱ ἐχθροί, ὃστε ὅχι
μόνον δὲν ἐπεγείρονται νὰ ἐπανέλθωσι κατὰ τῶν ἐν "Αμπλικηνη
ωχυρωμένων Ἐλλήνων, ἀλλὰ καὶ διελύθησαν. Τοιουτοτρόπως ἡ
ἐκστρατεία τοῦ στρατάρχου Δερβίς πασσῷ ἀπέτυχεν οἰκτρῶς καὶ
ἐμπαταιώθη. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ στρατάρχης οὗτος ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ
σουλτάνου ἀνάξιος καὶ οὐ μόνον καθηρέθη τοῦ ἀξιώματος, ἀλλὰ καὶ
ἀπεκεφαλίσθη.

ΠΕΜΠΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1825.

§ 156. Ἀπόδασες τοῦ Ἰμριαῖμ εἰς τὴν Πελοπόν-
νησον. — Μάχη ἐν Κρεμμυδίῳ. — Κατάληψις τῆς
Σφακτηρίας ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων καὶ πτῶσις αὐτῆς.—
Θαλάσσαια κατορθώματα Ἐλλήνων.—Σχέδιον Κανά-
ρη.—Μάχη ἐν Μανιακίῳ.—Δεηλασία τοῦ Ἰμριαῖμ.

Ο Ἰμριαῖμ πασσᾶς, ἢν καὶ ἀπώλεσε καὶ πλοῖα καὶ στρατὸν

πολὺν ἐν ταῖς κατὰ τῶν Ἑλλήνων ναυμαχίαις, δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος του. Ἐπειθύμει νὰ καθυποτάξῃ τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ μετοικίσῃ τοὺς κατοίκους τῆς εἰς Αἴγυπτον, ἀντ' αὐτῶν δὲ νὰ κατοικήσῃ τὴν χώραν δι' Ἀράβων. Τῇ 12 λοιπὸν Φεβρουαρίου τοῦ 1825 ἀπεβίβασε παρὰ τὴν Μεθώνην 4 000 πεζοὺς καὶ 400 ἵππους, τῇ δὲ 5 Μαρτίου 7 000 ἀκόμη πεζοὺς καὶ 400 πάλιν ἵππους. Διὰ τοῦ καλῶς δὲ διωργανισμένου τούτου στρατοῦ του ταχέως ἔγινε κύριος τῆς ἐπαρχίας Κορώνης, ἔκκυσε πάντα τὰ χωρία αὐτῆς καὶ συνέλαβε πολλοὺς αἰχμαλώτους. Ἐπειτα ἐν τινι μάχῃ γενομένῃ παρὰ τὸ Κρεμμύδιον (6 Ἀπριλίου) κατενίκησε τὸν ἐκ τετρακισχιλίων ἀνδρῶν ἀποτελουμένον ἑλληνικὸν στρατὸν φονεύσας περὶ τοὺς 500 καὶ αἰχμαλωτίσας πολλούς.

Ἐν ᾧ ταῦτα διέπραττεν ὁ Ἰμβραήμ, δικαστοῖς "Ἑλληνες μετά τινων φιλελλήνων θέλοντες νὰ διασφωσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Αἰγυπτίων τὰ φρούρια τῆς Πύλου κατέλαβον τὴν νῆσον Σφακτηρίαν, πάντες δὲ ἐλληνικὰ πλοῖα ἡγκυροβόλησαν ἐν τῷ δρυμῷ τῆς νήσου ταύτης. Κατὰ τῶν Ἑλλήνων δὲ τούτων ἀπέστειλεν ὁ Ἰμβραήμ τὸν κιμισθόρον Χουσεῖν μετὰ στόλου ἰσχυροῦ, ἀποτελουμένου ἐξ 90 πλοίων. ὃ δὲ Χουσεῖν μετὰ τῆς δυνάμεως ταύτης κατὰ τῆς Σφακτηρίας καταπλεύσας κατώρθωσε μετὰ σφοδρὸν καὶ ἀκτάπαυστον κανονισθεὶσμόν ν' ἀποβιβάσῃ εἰς τὴν νῆσον χιλιάδες τινὰς Ἀράβων. Πάντες δ' οὗτοι οἱ ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν νῆσον Ἀράβες ἐπελύσαντες κατὰ τῶν Ἑλλήνων κατετρόπωσαν κύτους καὶ τοιουτοτρόπως μετ' ὀλίγον ἐγένοντο κύριοι καὶ τῶν φρουρίων τῆς Πύλου. Κατὰ τὸν ἀγῶνα δὲ τοῦτον τὸν ἐν Σφακτηρίᾳ ἐφονεύθησαν ἐν τῶν Ἑλλήνων 350, ἡχμαλωτίσθησαν δὲ 200·οἱ δὲ λοιποὶ κατέφυγον εἰς τὰ πάντες ἐκείνα πλοῖα, διτινα καὶ κατώρθωσαν νὰ πλεύσωσι διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν καὶ ὡς ἐκ θερματος νὰ σωθῶσιν.

Ολίγον δὲ ὑστερον ἔφθισεν εἰς τὰ παράλια ἐκείνα ἢ ὑπὸ τὸν Μικούλην μοῖρα τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου καὶ διὰ τῶν πυρπολικῶν κατέκυψεν ἐν Μεθώνῃ ἐννέα τουρκικὰ πλοῖα· μετ' ὀλίγον δὲ ἢ ὑπὸ τὸν Σαχτούρην δευτέρη μοῖρα τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου, ήτις ἀπετελεῖτο ἐξ 20 πλοίων καὶ 8 πυρπολικῶν, νάυμαχήσασα παρὰ τὸν Καφρέα πρὸς τὸν ὑπὸ τὸν Χοσρέφ τουρκικὸν στόλον, τὸν ἀποτελουμένον ἐκ 51 πλοίων, ἐνίκησε νίκην περιφανῆ καὶ ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς ἀτακτον φυγήν. Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ ἐλληνικοὶ στόλοι κατώρθουν

τὰ ἔνδοξα ταῦτα κατορθώματα, ὁ ἀτρόμητος πυρπολητὴς Κανάρης ἀπεράσισε νὰ ἔκτελέσῃ μέγα τι σχέδιον, ἢτοι ν' ἀποπλεύσῃ μετὰ τριῶν πυρπολικῶν καὶ δύο πολεμικῶν πλοίων εἰς Ἀλεξανδρειαν καὶ νὰ πυρπολήσῃ τὸν ἐκεῖ ἡγεμονοῦσαν οἰκουμενικὸν στόλον. Καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Ἀλεξανδρειαν· ἀλλὰ τὸ παράτολμον τοῦτο σχέδιον του ἀπέτυχεν ἔνεκ τοῦ πνεύσαντος ἐναντίου ἀνέμου.

Ἐν φ' δὲ τοικῦται κατὰ θάλασσαν ἐγίνοντο, ὁ ἐν Πελοποννήσῳ Ἰμβραῖμ ἐξακολουθῶν τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας κατενίκησε τῇ 20 Μαΐου τοὺς Ἐλληνας ἐν Μανιακίῳ, ἔνθα ἔπεσον πάντες, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνδρεῖος ἀρχηγὸς αὐτῶν Παπαφλέσας, ὅστις ἦτο τότε ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἀφ' οὗ ἐπυρπόλησε τὰς Καλάμας καὶ τὰ πέριξ, ἐκυρίευσε τὴν Τρίπολιν. Ἐκεῖθεν διηυθύνθη κατὰ τοῦ Ναυπλίου, ἀλλὰ παρὰ τοὺς Μύλους 350 Ἐλληνες μετ' ὀλίγων φιλελλήνων ὑπὸ τὸν Υψηλάντην, τὸν Μακρυγιάννην καὶ Κονσταντίνον Μακρουμιχάλην ἡμιπόδισαν τὴν πορείαν του. Ὡρμήσε λοιπὸν τότε εἰς τὸ Ἀργος καί, ἀφ' οὗ ἐπυρπόλησεν αὐτό, ἐπέστρεψεν εἰς Τρίπολιν, ὅποθεν ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἐν Τρικόρφοις στρατοπεδεύοντος Γενναίου Κολοκοτρώνη (νίοις τοῦ γέροντος Κολοκοτρώνη) καὶ ἐνίκησεν αὐτόν. Ἐκτοτε ὁ Ἰμβραῖμ μέχρι τέλους Σεπτεμβρίου δὲν ἔπαινεν ἀπὸ τοῦ νὰ λεηλατῇ τὴν χώραν. Ἄλλ' ἐνῷ φρίκῃ καὶ τρόμῳ εἴχε καταλάβη τοὺς κατοίκους, πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν ἐζήτουν σωτηρίαν εἰς τὰ ὅρη, εἰς ἀνὴρ δὲν ἔπαινεν ἀπὸ τοῦ ν' ἀγωνίζηται κατὰ τοῦ Ἰμβραῖμ καὶ ἀλλοτε μὲν νὰ ὑπογωρῇ, ἀλλοτε δὲ νὰ ἐπιτίθεται κατ' αὐτοῦ καὶ νὰ προξενῇ εἰς αὐτὸν ζημίας. Οἱ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

§ 157. Δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.

Οἱ σουλτανοὶ ἀκούων τὰς θαυμαστὰς νίκας τοῦ ὑποτελοῦς Ἰμβραῖμ, διὰ τῶν ὄποιών οὕτος ἐν ὀλίγῳ χρονικῷ διαστήματι κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος τῆς Πελοποννήσου, ἡθέλησε καὶ αὐτὸς φιλοτιμούμενος νὰ καθυποτάξῃ τὴν ἀλλην Ἐλλάδα. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ καθυποτάξῃ κατὰ πρῶτον τὸ ἥρωικὸν Μεσολόγγιον, τὸ δόποιον ἦτο ἡ ἐστία τῆς ἐν τῇ Στερεῷ Ἐλλάδι· Ἐπαναστάσεως. Πρὸς ἐπιτέλεσιν λοιπὸν τοῦ σκοποῦ του ἐξέλεξεν ἀρχιστράτηγον τὸν Μεχμέτ-Ρεσίτ πασσάν, τὸν ἐπιλεγόμενον Κιουταχῆν, τὸν

δόποιον καὶ ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Μεσολογγίου μετὰ 20 000 ἀνδρῶν εἰπὼν εἰς αὐτὸν «Τὸ Μεσολόγγιον ἡ τὴν κεφαλήν σου».

Ἐκστρατεύσας ὁ Κιουταχῆς μετὰ τοῦ ἐξ 20 000 ἀνδρῶν στρατοῦ του διηγλθεν ἀκωλύτως τὴν Αίτωλίκην καὶ Ἀκαρνανίαν καὶ ἐπὶ τέλους τῇ 15 Ἀπριλίου ἔφθισε πρὸ τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἦρχισε νὰ πολιορκῇ αὐτὸ ἀπὸ ζηρᾶς ὀλόκληρος δὲ ὁ ὑπὸ τὸν Χοσρέφ πασσῶν τουρκικὸς στόλος καταπλεύσας τῇ 28 Ἀπριλίου ἀπέκλεισεν αὐτὸ καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἐφρουρεῖτο δὲ ἡ πόλις ὑπὸ τετρακισχιλίων ἀνδρῶν καὶ εἶχεν ὀχυρωθῆ ἀρκούντως, ἀλλὰ περιεῖχεν ὅλιγας τροφάς. Ἡ πρώτη ἔφοδος τῶν ἔχθρων ὑπῆρχε λυσαράλεα. Δεκακισχιλίοις Ἀλβανοὶ ὥρμησαν ν' ἀναβῆσιν ἐπὶ τοῦ τείχους Βότσαρη, ἀλλὰ ταχέως ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων. Τὴν πρώτην ἔφοδον διεδέγηθε μετά τινας ἡμέρας ἀλλη ἔφοδος, καὶ ταύτην πάλιν ἀλλη καὶ οὕτω καθεξῆς, ἀλλὰ πᾶσαι ἀπεκρούσθησαν γενναίως. Ἐν τούτοις οἱ πολιορκούμενοι διέτρεχον κίνδυνον, διότι εἰχον ὅλιγας τροφάς καὶ δύο μάνον πίθους πυρίτιδος. Ἀλλὰ τῇ 23 Ιουλίου ἔφθισε πρὸ τοῦ Μεσολογγίου ὁ ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Μικούλην ἐκ 40 πλοίων ἀποτελουμένος ἐλληνικὸς στόλος, διστις ἐφορμήσας κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ἐπυρπόλησε δύο μονόκροτχ, συνέλαβεν ἐπτὰ κκνονιοφόρους καὶ ἐν τέλει τρέψκε αὐτὸν εἰς φυγὴν εἰσῆγαγεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον τροφάς καὶ πολεμεφόδια. Ἐκ τῆς λαζαρίδης ταύτης νίκης τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου ἐνθουσιασθέντες οἱ πολιορκούμενοι ὥρμησαν τὴν νύκτα τῆς 25 Ιουλίου κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου καὶ μετὰ τοίωρον μάχην, καθ' ἣν κατέστρεψκην πλεῖστα πολιορκητικὰ ἔργα τῶν Τούρκων, ἐπανῆλθον εἰς τὴν πόλιν κομίζοντες πολλὰς σημαίας, πλεῖστα λάφυρα καὶ αἰχμαλώτους. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα ὁ Τούρκος στρατηγὸς δὲν ἀπέδειλε τὸ θάρρος του, ἀλλ' ἐπέμενεν ἀνεγείρων νέας ὀχυρώματα καὶ περιέμενε τὴν κατάλληλον στιγμὴν διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ νέκιν ἔφοδον. Μετὰ ταῦτα οἱ πολιορκούμενοι ἐνισχυθέντες διὰ νέων ἐπικουριῶν ἐκάμην δύο νέας νυκτερινὰς ἔξοδους καὶ προεξένησαν εἰς τὸν Κιουταχῆν νέας καταστροφῆς. Ἐν τούτοις ὁ Κιουταχῆς, ἐν καὶ εἶχεν ἀπολέση τὰ δύο τρίτα τοῦ στρατοῦ του ἐκ τῶν μαχῶν, τῶν ἐπιδημιῶν καὶ τῶν λιποταξιῶν, ἐξηκολούθει νὰ ἐπιμένῃ καὶ ἀπεράσισε νὰ διαχειμάσῃ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἀνακμένων τὸν Χοσρέφ. Ἐνῷ λαιπὸν ἀπηλπισμένος διεχείμαζε πρὸ τοῦ Μεσολογγίου, φθάνει

αἴρηντος πρὸς βοήθειάν του κατὰ διαταγὴν τοῦ συλτάνου ὁ θηριώδης
Ἰμβρατὸς μετὰ εἰκοσκαισχιλίων Αἰγυπτίων.

ΕΚΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1826

**§ 158. Ἐξακολούθησες τῆς δευτέρας πολιορκίας
τοῦ Μεσολογγίου.—Ἐξοδος τῶν ἐν αὐτῷ πολιορ-
κουμένων.**

Ἐπελθὼν ὁ Ἰμβρατὸς κατὰ τοῦ Μεσολογγίου κατ’ ἀρχὰς μὲν ἐπείρησε νὰ κυριεύσῃ αὐτὸς ἡνευ τῆς συμπράξεως τοῦ Κιουταχῆ, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι τὸ Μεσολόγγιον ἦτο ἀπλοῦς φράκτης. Ἀλλ’ ἔπειτα, ἀφ’ οὗ ἡ γωνίσθη ἐπὶ 15 ἡμέρας, ἐπείσθη, ὅτι ἡ ἄλωσις ἦτο ἀδύνατος καὶ ἡνάθη μετὰ τοῦ Κιουταχῆ. Τοιουτορόπως ἀμφότεροι οἱ στρατηγοὶ ἥρχισαν τὰς ἐφόδους των. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκυρίευσαν τὰ Βασιλέδιον (25 Φεβρουαρίου), ἔπειτα δὲ τὸ προπύργιον τοῦ Αίτωλικοῦ, τὸν Ντολμᾶν (28 Φεβρουαρίου). Διὰ τοῦτο οἱ κάτοικοι τοῦ Αίτωλικοῦ ἤναγκασθησαν νὰ παραδοθῶσιν, ἀφ’ οὗ διὰ συνθήκης ἡσφαλίσθη ἡ ζωή των, καὶ ἀπεστάλησαν εἰς Ἀρταν. Μετὰ ταῦτα οἱ ἥρθοι ἥρχισαν φρέσορες ἐφόδους κατὰ τῆς Κλεισόβης, ἥτις ἦτο τὸ σχυρότερον προπύργιον τοῦ Μεσολογγίου. Πρῶτος ἐπετέθη κατ’ αὐτῆς ὁ Κιουταχῆς μετὰ δισγιλίων Τούρκων, δόπτε καὶ ἐπληγώθη εἰς τὸν μηρόν· ἔπειτα δὲ μετὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐφώρμησεν ὁ αἷμοβόρος ἐκεῖνος Χουσεΐν πασσάσης, ὅπτις ἐφονεύθη. Πῆσαι τέλος καὶ κατὰ τῆς Κλεισόβης ἐφόδοι ἀπεκρούσθησαν. Κατ’ ἀκολουθίαν τὸ Μεσολόγγιον ἴστατο ἀκλόνητον.

Ἄλλὰ τὸ ἡρωικὸν Μεσολόγγιον, τὸ δόπιον τόσον γενναίως ἀπέκρουσε τοσαύτας χιλιάδας βαρβάρων, ἐμελλε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν φοβερώτατον ἔχθρόν, τὴν πεῖναν. Αἱ τροφαὶ εἶχον ἐκλίπη ἐντελῶς, ματαίως δὲ ὁ Μικούλης μετὰ 30 πλοίων προσεπέθησε νὰ διαρρέῃ τὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμόν (31 Μαρτίου). Ωχροὶ καὶ κάτισχοι οἱ πολιορκούμενοι ἔτρωγον δέρματα, σκάληνας, μῆς, φύκη καὶ πᾶν ὅ,τι εὑρίσκον. Θανατηφόροι νόσοι ἐμάστιζον τὴν ἔνδοξον πόλιν, πολλοὶ δὲ ἀπέθνησκον καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ὁδοῖς. Ἐκ τῶν δωδεκακισχιλίων κατοίκων τρισχίλιοι εἶγον ἀποθάνη ἐκ τῆς πείνης καὶ τῶν νόσων, οἱ δ’

ἐπιζῶντες κοίλους ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμούς καὶ εἰς σκελετούς μεταβεβλημένοι ὡμοιάζον πρὸς φάσματα ἀνθρώπων πλανώμενα. Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὑρισκόμενοι οἱ νῆροις ἐκεῖνοι ὥφειλον πλέον νὰ ἐκλέξωσιν ἢ ν' ἀποθάνωσι πάντες ἐκ τῆς πείνης ἢ νὰ διασχίσωσι ξιφήρεις τὰς τάξεις τῶν ἔχθρων. Συνελθόντες λοιπὸν εἰς γενικὴν συνάθροισιν ἀπεράτωσιν, ἀρδοῦ καύσωσι πᾶσαν τὴν κινητὴν περιουσίαν των, νὰ κάμωσιν ἔξοδον. Ὡρισαν δὲ διὰ τὴν τολμηρὸν ἐκείνην ἔξοδον τὴν νύχτα τῆς 10 Ἀπριλίου (1826) καὶ συγχρόνως εἰδοποίησαν περὶ τούτου καὶ τὸν ἐν Πλατάνῳ στρατοπεδεύοντα ἥρωα Γεώργιον Καραϊσκάκην. Ἄλλ' ἀτυχῶς ἀρ' ἐνὸς μὲν τὴν γεννακίαν ἀπόφασιν τῶν πολιορκουμένων ἔμαχεν δὲ Ἱμβραχίμ παρὰ τίνος Βουλγάρου προδότου, ἀρ' ἑτέρου δὲ δὲ ὁ Καραϊσκάκης ἦτο τότε ἀσθενής.

Ἐκ τῶν ἐννεκκισχιλίων κατοίκων τοῦ Μεσολογγίου τρισχίλιοι μόνον ἦσαν ὄπλοφόροι, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν γέροντες καὶ γυναικόπαιδες. Οὗτοι οἱ τρισχίλιοι ἀνέλαβον νὰ διατρέψωσιν ὅσους τῶν κατοίκων ἦθελον δυνηθῆναι. Η νὺξ τέλος τῆς 10 Ἀπριλίου ἔφθισε καὶ πάντες ἡτοιμάσθησαν, ὅπως τὸ μεσονύκτιον ἔξέλθωσι. Μόνον οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ γέροντες ἐκεῖνοι, οἱ ὄποιοι δὲν ἤδυναντο νὰ βαδίσωσιν, ἐγκατελείποντο ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ οὗτοι συνεσωρεύθησαν εἰς στερεάς οἰκίας καὶ ἦσαν ἔτοιμοι ν' ἀνάψωσι πυρίτιδα, διὰ ν' ἀνατιναχθῶσιν εἰς τὸν ἀέρα· σπαρακτικωτάτη δὲ ἦτο ἡ στιγμή, καθ' ἣν οὗτοι ἀπεγωρίζοντο τῶν ἀναγκωρούντων. Οἱ πολιορκούμενοι, ἀγνοοῦντες τὴν προδοσίαν καὶ ἔχοντες ἐλπίδας περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ τολμήματος, ἐτάχθησαν κατὰ τὴν ὡρισμένην νυκτερινὴν ὥραν παρὰ τὰ τείχη τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εἰς τρία σώματα, ἐκ τῶν ὄποιων τὸ μὲν πρὸς τὰ δεξιὰ ὡδηγεῖτο ὑπὸ τοῦ Νότη Βότσαρη, τὸ δὲ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὑπὸ τοῦ Μακρῆ, τὸ δὲ ἐν τῷ μέσῳ ὑπὸ τοῦ Κίτου Τζαβέλλα. Διελθόντες δὲ πάντες οἱ μαχηταὶ σιωπηλοὶ τὴν ἔξωτερην τάφρον καὶ ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τῶν γυναικοπαίδων καὶ τῶν γερόντων ἐπεσον πρηνεῖς καὶ ἀνέμενον τὸ σύνθημα τοῦ Καραϊσκάκη, ἀγνοοῦντες διτὶ δὲ ὁ Καραϊσκάκης ἦτο ἀσθενής. Ἄλλ' οὖδε ἐπὶ μίαν ὥραν ματαιώς ἀνέμενον, ἀνεπήδησαν περὶ τὸ μεσονύκτιον ἄμα τῇ ἀνατολῇ τῆς σελήνης καὶ ὥρησαν ἐμπρός. Ἄλλ' ἀτυχῶς οἱ ἔχθοι ἡγρύπνουν καὶ αἴρηντο διὰ φοβερῶν πυροβολισμῶν ἐξέπληξαν τὸ ἀπροφύλακτον ἐκεῖνο πλῆθος. Σύγχυσις καὶ ταραχὴ φοβερὰ ἐπηκολούθησε κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Πάντες εὑρέθησαν ἐν ἀπογνώσει· φωνὴ δέ τις «ἀπίσω,

δπίσω» κατά τὴν στιγμὴν ἔκεινην ἡκούσθη. Ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς ἔκεινης δισχίλιοι ἄνδρες καὶ τετρακόσιαι γυναῖκες διῆλθον διὰ τῶν τουρκικῶν χαρακωμάτων καὶ ἐφθασαν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ζυγοῦ, ἔνθα αἱ φινιδίως προσεβλήθησαν ὑπὸ ἐνεδρευόντων Ἀλβανῶν· ἀπ' ἐκεῖ δὲ μετὰ αἱματηρὸν ἀγῶνα, καθ' ὃν ἀπωλέσθησαν καὶ ἄνδρες πολλοὶ καὶ γυναῖκες πολλαί, ἐφθικταν μετὰ πολλὰς κακουγίας εἰς Ἀμφισσαν, ὅπου μετρηθέντες εὑρέθησαν 1300 ἐν δλῷ.

Οἱ δὲ λοιποὶ 6 600 ἐν τῇ ταραχῇ των ἐνδημισκν, ὅτι διὰ τῆς φωνῆς «ἀπίσω, ὀπίσω» ἐδόθη διαταχὴ πρὸς ὑποχώρησιν. Διὰ τοῦτο ἐστράφησαν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν· ἀλλὰ ταυτοχρόνως μετ' αὐτῶν εἰσώρμησαν καὶ τὰ ἄγρα τῶν Αἰγυπτίων καὶ Τούρκων στίφη. Τὸ θέαμα κατὰ τὴν ἀποχείσιν ἔκεινην ὥραν ἦτο φρικῶδες. Πανταχοῦ σφραγή· πανταχοῦ πῦρ· πανταχοῦ λεηλασία· ὅχι δλίγαι· δὲ ἐκρήξεις ἐπηκολούθησαν, αἵτινες συνέθεψαν Ἑλληνας καὶ Μωχείθανούς. Ἐκεῖ κατὰ τὴν φρικτὴν ἔκεινην ὥραν γέρων τις τραυματίας ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν πλήρη πυρίτιδος ὑπόνομον καὶ ἐνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα μετὰ γιλίων ἐχθρῶν. Ἐκεῖ ἀλλοις τῆς ἐλευθερίας μάρτυς ὁ Χρῆστος Καψάλης, ὅστις εἶχε κλεισθῆ ἐν μεγάλῳ οἰκοδομήματι μετὰ 1800 γερόντων, γυναικῶν καὶ παίδων, ἀφ' οὗ περιέμενεν, ἔως οὖ συνήθησαν δισχίλιοι βάρβαροι περὶ τὸ κτίριον, ἐπλησίας δῆδε ἀνημμένην εἰς βαρέλιον πλήρες πυρίτιδος καὶ συνετάρῃ μετὰ πιστῶν καὶ ἀπίστων. Τοιουτοτρόπως λοιπόν, ὅτε ἀνέτειλεν ἡ 11 Ἀπριλίου, τὸ ἔνδοξον Μεσολόγγιον ἦτο μεταβεβλημένον εἰς ἐρείπια, ἀτινα ἐκάλυπτον γιλιάδας πτωμάτων. Μετὰ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου κατεσβέσθη καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι.

§ 139. Πρῶτον περὶ Ἑλλάδος πρωτόκολλον Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας.—Ἡ ἐν Ἐπιθαύρῳ τρίτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις.

Αἱ καταστροφαὶ καὶ αἱ σφαγαί, αἵτινες ἐτελοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, καὶ οἱ ἡρωικοὶ κατὰ τῶν τυράννων ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων διήγειραν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὴν ὑπέρ τῶν Ἑλλήνων συμπάθειαν καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων. "Οθεν πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας Γεώργιος Κάνιγγ γέπεστειλεν εἰς Πετρούπολιν τὸν

λόρδον Ούελλιγκτώνα, οπως συνεννοήθη μετά τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ περὶ βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων. Η βελτίωσις τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων ἀπεφασίσθη δόμοφώνως ἐν Πετρουπόλει ὑπὸ τῶν Ρώσων ὑπουργῶν καὶ τοῦ λόρδου Ούελλιγκτώνος. Πάντες δ' οὗτοι ὑπέγραψαν τῇ 23 Μαρτίου 1826 τὸ πρῶτον περὶ Ἑλλάδος πρωτόκολλον, διὰ τοῦ ὅποιου αἱ δύο Δυνάμεις Ἀγγλία καὶ Ρωσία ἀνελάμβανον νὰ καταπιέσουσι τὸν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας πόλεμον. Ολίγας δ' ἡμέρας μετὰ ταῦτα (6 Ἀπριλίου) συνῆλθεν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἡ τρίτη Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πανούτου Ναταρᾶ. Υπὸ τῆς Συνέλευσεως ταύτης ἐξελέχθησαν δύο ἐπιτροπαῖ, ἡ Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Συνέλευσεως. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀνδρέου Ζαΐμη ἀνέλαβε τὴν ὅλην κυβέρνησιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἡ δὲ δευτέρη ἀνέλαβε νὰ διαπραγματεύῃ διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας τὸν συμβιβασμὸν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.

§ 160. Δευτέρᾳ εἰσδολὴ τοῦ Ἰμερατροῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου δὲν ἦριμει εἰκὴ τετρακισχιλίους πεζοὺς καὶ ἑσπεριοὺς ἵππεις. Μετὰ τοῦ στρατοῦ λοιπὸν τούτου εἰσδολῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ παραλαβὼν τὴν ἐν Πάτραις καὶ Ἡλείᾳ φρουρὰν ὥρμησεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐπυρπόλησε τὰ Καλάβρυτα καὶ τὴν Ἀνδρίσταιναν. Μετὰ ταῦτα ἑξεστράτευσε κατὰ τῆς Μάνης, τὴν ὁποίαν ματάιως ἐπεγείρησε νὰ ὑποτάξῃ. Ἀπ' ἐκεῖ διηηύθυνθη εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ, ἀφ' οὗ διεσκόρπισε τοὺς παρὸ τὴν Ἀλωνίσταιναν Ἐλληνας, ἐπυρπόλησε τὴν Βυτίναν καὶ προυχώρησε λεηλατῶν μέχρι "Ἀστρους. Ἀναχωρήσας ἀπὸ τοῦ "Ἀστρους διηηύθυνθη πάλιν κατὰ τῆς Μάνης καὶ συνάψας ἐν Πολυαράβῳ φρουρὴν πρὸς τοὺς Μανιάτας μάχην ἐνικήθη κατὰ κράτος καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Τρίπολιν κατηργυμμένος. Μετὰ ταῦτα δῆλος διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὴν Μεσσηνίαν, τὴν Ἀχαίαν, τὴν Κορινθίαν καὶ τὴν Ἀργολίδα καὶ τέλος ἀπῆλθεν εἰς Μεθώνην.

**§ 161. "Αλωσις τῶν Ἀθηνῶν καὶ πολιορκία
τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ.**

Μετὰ τὴν κατάσθεσιν τῆς ἐπικνεστάσεως ἐν τῇ δυτικῇ Ἐλλάδι ὁ Κιουταχῆς ἐπῆλθε κατὰ τὴς ἀντολικῆς Ἐλλάδος. Ἀφ' οὐ λοιπὸν διῆλθε τὴν Λοκρίδα, Φωκίδα καὶ Βοιωτίαν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν μετὰ δύτακισχιλίων πεζῶν, δισχιλίων ἵππεων καὶ 25 τηλεβόλων καὶ ἐπολιόρκησε τὰς Ἀθήνας (16 Ιουνίου). Ἡ πολιορκία τῶν Ἀθηνῶν δὲν διήρκεσεν εἰμὴ δύο περίπου μῆνας, διότι τῇ 13 Αὐγούστου ἐκυρίευσεν αὐτάς. Μετὰ δὲ τὴν ἀλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ἐπολιόρκησε τὴν Ἀκρόπολιν, ἔνθι ἦσαν ωχυρωμένοι 1400 ἄνδρες ὑπὸ τὸν Γούραν. Τοιουτοτρόπως ἐκινδύνευε καὶ τὸ τελευταῖον προπύργιον τῆς Στερεᾶς Ἐλλάδος. Ἐν τῇ δεινῇ λοιπὸν ἐκείνῃ περιστάσει ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔρριψεν δλας τὰς ἐλπίδας της πρὸς τὸν στρατηγικώτατον Καραϊσκάκην, ὃν καὶ διώρισεν ἀρχιστράτηγον τῆς Στερεᾶς Ἐλλάδος. Οὐ δὲ γενναῖος οὗτος ἀνήρ ἀπελθὼν ἐκ Ναυπλίου μετὰ 600 ἀνδρῶν καὶ ἐνώθεις ἐν Ἐλευσῖνι μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν Κριεζώτου, Βάσσου καὶ Πανουριγῆ, οἵτινες εἶχον περὶ τοὺς δισχιλίους ἀνδρας, καὶ τοῦ Γάλλου συνταγματάρχου Φαβιέρου, δστις εἶχε δισχιλίους τακτικούς στρατιώτας καὶ φιλέλληνας, κατέλαβε τὸ Χαϊδάριον, τὸ δόποιον ἀπέχει τῶν Ἀθηνῶν περὶ τὴν μίαν ὥραν καὶ ἡμίσειαν κατέλαβε δὲ ὁ Καραϊσκάκης τὸ Χαϊδάριον, διότι ἦθελε νὰ παρενοχλῇ ἐκεῖθεν τὸν Κιουταχῆν καὶ νὰ μὴ ἀφίνῃ αὐτὸν νὰ ἐπιτίθεται κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως. Τοὺς ἐν Χαϊδαρίῳ δὲ τούτους μαχητὰς ἴδων ὁ Κιουταχῆς ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν τὸ ἱππικόν του, ἀλλ' οἱ γενναῖοι μαχηταὶ ἀπέκρουσαν αὐτό. Μετὰ ταῦτα δρμας οἱ ἐν Χαϊδαρίῳ εὑρισκόμενοι ἐν ἀταξίᾳ ἔνεκα ἔριδος γενομένης μεταξὺ Καραϊσκάκη καὶ Φαβιέρου, προσεβλήθησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ καὶ νικηθέντες ἡναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι εἰς Ἐλευσῖνα. Ἔνεκκ τούτου ἡ Ἀκρόπολις διέτρεχε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας ἐφονεύθη καὶ ὁ φρούριος τῆς Ἀκροπόλεως Γούρας καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Μακρυγιάννης. Τότε δ' ὁ γενναῖος Κριεζώτης θέλων νὰ ἐνισχύσῃ τὴν φρουρὰν τῆς Ἀκροπόλεως κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μετὰ 300 ἀνδρῶν. Βραδύτερον δὲ (30 Νοεμβρίου), ὅπότε οἱ πολιορκούμενοι ἐστεροῦντο πυρίτιδος, κατώρθωσεν ὁ Φαβιέ-

ρος μετὰ 650 ἀνδρῶν, ὃν ἔκαστος ἔφερεν ἐπ' ὅμου σάκκου περιέχοντα δέκα δικάδας πυρίτιδος, νὰ διατηγίσῃ τὰς τουρκικὰς τάξεις καὶ πκνταχόθεν πυροβολούμενος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Κατὰ τὴν ἡρωικὴν ταύτην εἰσοδον τοῦ Φαθιέρου ἐφονεύθησαν δύτῳ ἐκ τῶν στρατιωτῶν του καὶ ἐπληγώθησαν 14, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Φαθιέρος.

§ 162. Στρατηγικὰ κατορθώματα τοῦ Καραϊσκάκη.

Ἐνῷ διήρκει ἡ πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ Καραϊσκάκης θελῶν ν' ἀποκόψῃ πᾶσαν συγκοινωνίαν τοῦ Κιουταχῆ μετὰ τῆς Στερεῆς Ἐλλάδος καὶ ν' ἀναζωπυρήσῃ τὴν ἐν τῇ Στερεῇ Ἐλλάδι σθεσθεῖσαν Ἐπικαύστακιν ἀνεγάρησε κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1826 ἐξ Ἐλευσίνος μετὰ τρισχιλίων ἀνδρῶν καὶ ὕδρησε πρὸς τὴν Δομέρκαιναν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀράχωβαν. Ἐπὶ λόφου δὲ κειμένου πλησίον τῆς Ἀράχωβης περιεκύλωσε δισχιλίους Ἀλεξανδρούς ὑπὸ τὸν Μουστάμπενη καὶ συνῆψε φονικὴν μάχην, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν 1700 Ἀλεξανδροί, ἐν οἷς καὶ ὁ Μουστάμπενης. Διὰ τὴν νίκην ταύτην πανταχοῦ τῆς Ἐλλάδος ἐψάλησαν δοξολογίαι. Οἱ δὲ Καραϊσκάκης, διστις ἔκτοτε κατέστη ὁ φόδος καὶ ὁ τρόμος τῶν Τούρκων, κατώρθωσεν ἐν διαστήματι διλίγου χρόνου νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἐξ ἀπάντων τῶν μερῶν τῆς Στερεῆς Ἐλλάδος, πλὴν τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ Αἰτωλικοῦ, τῆς Βοινίτσης καὶ τῆς Ναυπάκτου. "Ωστε δικαίως ὁ Καραϊσκάκης ὠνομάσθη ἐλευθερωτὴς τῆς Στερεῆς Ἐλλάδος καὶ ἔγινε τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας τῶν Ἐλλήνων.

ΕΒΔΟΜΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1827

§ 163. Μάχαι ἐν Καρυτερῷ, Μουνιγά καὶ Κερατσίνῃ.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1827 συνηθροίσθη ἐν Ἐλευσίνι στρατὸς ἐκ πεντακισχιλίων Ἐλλήνων. Ἐκ τούτων τρισχιλίοις ὑπὸ τὸν Ἀγγῆλον συνταγματάρχην Γόρδωνα κατέλαβον τὴν Μουνιγίαν, ὀκτακόσιοι δὲ ὑπὸ τὸν πρό διλίγου ἐκ Γαλλίας ἐπελθόντα συνταγματάρχην Βούρεγχην, τὸν ἐκ Κεφαλληνίας καταγόμενον, διημύνθησαν εἰς τὸ παρό τὸ

Μενίδιον Καμπτερόν, οἱ δὲ λοιποὶ ὑπὸ τὸν Βάσσον καὶ Νοταρχὸν παρέμειναν ἐν Ἐλευσῖνι. Ἀλλ’ ἐν ὁ ἀκόμη οἱ περὶ τὸν Βούρβουλην δὲν εἶχον ὀχυρωθῆ ἐν Καμπτερῷ. ὅμηρος κατ’ αὐτῶν ὁ Κιουταχῆς μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν, ἔξακοσίων ἵππων καὶ δύο τηλεβόλων καὶ συνάψυχς μάχην τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγήν, ἀφ’ οὗ ἐφόνευσε τριακοσίους, ἐν οἷς καὶ τὸν γενναῖον Βούρβουλην. Μετὰ ταῦτα ἐστράφη ὁ Κιουταχῆς κατὰ τοῦ ἐν Μουνιγίᾳ ὠχυρωμένου Γόρδωνος· ἀλλὰ μετὰ πεντάωρον φονικὴν μάχην ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Κατὰ μῆνα τέλος Μάρτιον ἐφθασεν ἐκ Διστόμου ὁ Καραϊσκάκης μετὰ γιλίων ἀνδρῶν καὶ μετέβη εἰς Ἐλευσῖνα· ἀπ’ ἐκεῖ δὲ παραλαβὼν τοὺς ὑπὸ τὸν Βάσσον καὶ Νοταρχὸν ἀνδράς διηυθύνθη πρὸς τὸν Πειραιᾶ καὶ κατέλαβε τὴν πρὸς δυσμάς τοῦ Πειραιῶς Κερατσίνην. Ἐνταῦθα πρὶν ἡ ὀχυρωθῆ προσεδλήθη ὑπὸ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος, τὸ δόπιον καὶ ἀπέκρουσε. Τὴν δὲ ἐπομένην ἡμέραν ἐφώρμησε κατὰ τοῦ Καραϊσκάκη αὐτὸς ὁ Κιουταχῆς μετὰ τρισχιλίων πεζῶν, τετρακοσίων ἵππων καὶ ἐξ τηλεβόλων, ἀλλὰ καὶ οὗτος μετὰ ἐπτάωρον μάχην ἐστρέψει τὰ νῶτα καὶ ὑπεχώρησε κατηργυμμένος εἰς τὸ στρατόπεδόν του. Τοιαύτη δὲ ἐν γένει ἦτο ἡ κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην φυγὴ τῶν Τούρκων, ὃστε μετὰ ταῦτα οἱ Τούρκοι, διάκις ἔβλεπόν τινα τρέχοντα δρομαίως, ἔλεγον πρὸς αὐτὸν «Τί τρέχεις ἔτσι, σὰν νὰ σε κυνηγάῃ ὁ Καραϊσκάκης;».

§ 164. Τετάρτη ἐν Τροιζῇνε Εθνικὴ Συνέλευσες.

Τῇ 19 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1827 συνῆλθεν ἐν Τροιζῇνε ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Γεωργίου Σισίνη ἡ τετάρτη συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων πληρεξουσίων. Αὕτη ἡ συνέλευσις ἀνέδειξε ναύαρχον μὲν τὸν Κόγχραν, ἀρχιστράτηγον δὲ τῶν πεζικῶν δυνάμεων τὸν Ριγχάρδον Τζώρτς, ἀμφιστέρους "Αγγλους. Ἐπειδὴ δὲ μεγίστη ἦτο ἡ ἀνάγκη γὰρ ἀνακτεθῆ ἡ κιβέρνησις τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων εἰς ἕνα μόνον Ἑλληνικόν, ἡ συνέλευσις αὕτη ἐξέλεξεν ἄρχοντας ἐπὶ ἐπτὰ ἔτη τὸν ἐκ Κερκύρας διάσημον "Ἐλληνα" Ιωάννην Καποδίστριον, διατελέσαντας ὑπουργὸν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας, καὶ ὧνόμασεν αὐτὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος.

**§ 165. Θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη.—Παράδοσις
τῆς Ἀκροπόλεως.**

Ἡ ἐν Κερατσίνῃ νίκη τοῦ Καραϊσκάκη τοσοῦτον ἐνεθέρρυνε τοὺς Ἑλληνας, ὅστε ἐντὸς διλίγου συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Φαλήρου καὶ τοῦ Ηειραιῶς δεσμησιγίλιοι μαχηταί, οἵτινες καὶ ἀπεφάσισαν κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ Κόρχραν νὰ κάμωσι γενικὴν κατὰ τοῦ Κιουταχῆ ἔφοδον τὴν νύκτα τῆς 22 πρὸς τὴν 23 Ἀπριλίου. Ἄλλ' ἐν ὧ παρεσκευάζοντο τὰ τῆς ἔφόδου συνέβη τῇ 22 Ἀπριλίου τυχαία τις μικρὰ συμπλοκὴ μεταξὺ Ἑλλήνων τινῶν καὶ τουρκικοῦ τινος ἀποσπάσματος, καθ' ᾧ πάντες οἱ συμπλακέντες Ἑλληνες ἐκινδύνευον νὰ καταστραφῶσι. Τοῦτο δ' ἀκούσας ὁ Καραϊσκάκης, διστις ὑποφέρων ἐκ πυρετοῦ ἦτο κλινήρης, ἡγέρθη καὶ ἵππεύσας ἔφορμῷ κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων Τούρκων καὶ, ἀφ' οὗ κατέκοψε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, ἔτρεψεν κύτους εἰς φυγήν. Ἄλλ' ἐπιστρέψαντας ἐκ τῆς καταδιώξεως πληγώνεται αἱρόντες ὑπὸ ἔχθρικῆς σφαίρας καὶ πίπτει τοῦ ἵππου. Ἐν τούτοις, ἀν καὶ ἐπιληγώθη θανασίμως, ἐνέτεινε τὰς δυνάμεις του καὶ ἵππεύσας δικυθύνθη εἰς τὴν σκηνήν του, ὅπόθεν μετεκομίσθη εἰς τὸ πλοῖον τοῦ στρατηγοῦ Τζώρτες καὶ ἐκεῖ τῇ 4 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥρᾳ ἐξέπνευσε. Τοιουτοτρόπως ἡ Ἑλλὰς ἀπόλεσε τὸν ἐζοχώτατον στρατηγὸν τῆς.

Ἐνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη ἡ κατὰ τῶν πολιορκούντων τὴν Ἀκρόπολιν ἔφοδος ἀνεβλήθη ἐπὶ μίαν ἡμέραν. Ἔγινε δηλαδὴ αὕτη τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Ἀπριλίου, πλὴν δυστυχῶς ἀπέτυχεν ἐντελῶς, διότι οἱ Ἑλληνες κατετροπώθησαν καὶ ὑπὲρ τοὺς 1500 ἐπεσον νεκροί. Μετὰ τὴν ἀτυχῆ ταύτην ἔφοδον οἱ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀπολέσαντες πᾶσαν ἀλπίδα σωτηρίας καὶ στερούμενοι τῶν πάντων ἡναγκάσθησαν διὰ συνθήκης γενομένης τῇ μεσολαβήσει τοῦ Γάλλου υπουργοῦ Δεριγνῦ νὰ παραδώσωσι τὴν Ἀκρόπολιν εἰς τὸν Κιουταχῆν. Μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως ἡ Ἑλλὰς περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, διότι ἡ Στερεά οὐδὲν κατὰ τῶν Τούρκων προπύργιον εἶχεν.

§ 166. Τὸ ἐν Λαογδίνῳ πρωτόκολλον τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων.—Ἡ ἐν Πόλιᾳ υκυραγία.

Ἄφ' ὅτου ὑπεγράφη ἐν Πετρουπόλει τὸ πρῶτον περὶ Ἑλλάδος

πρωτόκολλον τῆς Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας, δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας δὲν ἔπαιπε προσπαθῶν, ὅπως πείσῃ τὴν Πύλην ν' ἀποδεχθῇ συμβιβασμὸν πρὸς κατέπαιπον τοῦ πρὸς τοὺς Ἐλληνας πολέμου. Ἀλλὰ μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας, ἡς ἐπὶ ἐν ἔτος ὁ Ἀγγλος πρεσβευτὴς κατέβαλεν, ή Πύλη ἔμενεν ἀμετάτρεπτος εἰς τὴν ἀπόφασίν της καὶ ἐξηκολούθει τὴν κατὰ τὸν Ἐλλήνων ἄγριον πόλεμον ἀποστέλλουσαν πρὸς τὸν ἐν Πελοποννήσῳ Ἰμβραῖμ πασσάν διαταχάς, δι' ὃν ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὸν νὰ σφάξῃ καὶ νὰ λεηλατῇ. Τὴν τοικύτην τῶν Τούρκων ἀγρίου ἐπιμονὴν ἴδουσαι αἱ τρεῖς μεγάλαι Δυνάμεις Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ῥωσία συνκρεπόσισαν νὰ συνδέσωσιν ἐπισήμους μετὰ τῶν Ἐλλήνων σχέσεις καὶ νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν Τουρκίαν τὴν ἀνακωχήν. Πρὸς τοῦτο τῇ 24 Ιουλίου τοῦ ἔτους 1827 ὑπέγραψαν ἐν Λονδίνῳ πρωτόκολλον σωτήριον διὰ τὴν Ἐλλάδα. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν Δυνάμεων ἡ Τουρκία ἐξηκολούθει νὰ μὴ μεταβάλλῃ γνώμην, μάλιστα δ' ἐδήλωσεν, ὅτι ἐπειθύμει νὰ μὴ ἐνοχλήσῃ τὸν πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Διὰ τοῦτο αἱ τρεῖς μεγάλαι Δυνάμεις ἡναγκάσθησκαν πλέον νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν Τουρκίαν ἀναγκαστικῶς τὴν διὰ τοῦ πρωτοκόλλου ἀποφασισθεῖσαν κατέπαιπον τῶν ἐχθροπραξιῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον στόλος ἀγγλικὸς ἐκ 12 πλοίων ὑπὸ τὸν ναύαρχον Κοδριγκτῶνα, στόλος γαλλικὸς ἐξ 7 πλοίων ὑπὸ τὸν ἀντιναύαρχον Δεριγνῦν καὶ στόλος ῥωσικὸς ἐξ 8 πλοίων ὑπὸ τὸν ἀντιναύαρχον "Εἰδεν κατέπλευσεν εἰς τὸ Αἴγαον πέλαγος.

"Οτε οἱ στόλοι τῶν τριῶν Δυνάμεων κατέπλεον εἰς τὸ Αἴγαον, δὲν Ἰμβραῖμ ἐλεηλήτει τὴν Πελοπόννησον, δὲ τουρκοκιγυπτιακὸς στόλος, ὅστις ἀπετελεῖτο ἐξ 120 πλοίων, εὑρίσκετο ἐν τῷ λιμένι τῆς Πύλου (Ναθαρίνου) προτιθέμενος νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν. Διὰ τοῦτο οἱ τρεῖς οὗτοι στόλοι πλεύσαντες πρὸ τῆς Πύλου ἀπήτησαν ἀπὸ τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Ἰμβραῖμ ν' ἀποπλεύσῃ τῶν ἐλληνικῶν ὑδάτων δ τουρκοκιγυπτιακὸς στόλος καὶ νὰ ἐκκενώσῃ ὁ Ἰμβραῖμ τὴν Πελοπόννησον. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμίαν ἔλαβον ἀπάντησιν, εἰσέπλευσαν τῇ 8 Οκτωβρίου εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου καὶ παρετάχθησαν πρὸ τοῦ τουρκοκιγυπτιακοῦ στόλου. Ἐνῷ δὲ τὰ πρᾶγματα εὐρίσκοντο εἰς τοικύτην κρίσιμον θέσιν, οἱ Τούρκοι τυφλωθέντες ἐπυροβόλησαν πρῶτον μὲν κατά τινος ἀγγλικῆς λέμβου καὶ ἐφύνευσαν ἐνα ἀξιωματικόν, ἐπειτα δὲ κατ' ἀλλης λέμβου

καὶ τέλος κατ' αὐτῆς τῆς Ἀγγλικῆς ναυαρχίδος. Ἐνεκα λοιπόν τῆς διεγωγῆς ταύτης τῶν ἐγθεῶν διοδίγκτων διέταξε « πῦρ ». Τους ουτοτρόπως δὲ ἔργισε φοβερὰ ναυμαχία, ὅτις διήρκεσε τέσσαρες ὥρας. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην οἱ μὲν Εὐρωπαῖοι ἐλαχίστας ζημίας ἔπαθον, οἱ δὲ ἐγθεοὶ ἔπαθον πανωλεθρίαν, διέτι ἐκ τῶν πλοίων των εἴκοσι μόνον ἔμειναν ἐπιπλέοντα.

**ΟΓΔΟΟΝ ΚΑΙ ΕΝΑΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ
1828 ΚΑΙ 1829**

§ 167. "Αφιξις τοῦ Καποδιστρίου.

Οὐ πότε τῆς ἐν Τροιζήνι τετάρτης συνελεύσεως ἐκλεχθεὶς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Καποδιστρίου, ἀφ' οὗ μετέβη ἐκ Πετρουπόλεως εἰς Περισσούς καὶ Λονδίνον καὶ συνενοήθη μετὰ τῶν προστατίδων Δυνάμεων, κατέπλευσε τῇ 8 Ἰανουαρίου τοῦ 1828 εἰς Ναύπλιον καὶ ἐκεῖθεν τῇ 12 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς εἰς Αἴγιναν. Ἄφ' οὗ δὲ ἔδωκεν ἐν Αἴγινῃ τῇ 29 Ἰανουαρίου τὸν δρόμον, ἀνέλκεσε τὴν κυβερνητικήν τῆς Ἑλλάδος.

**§ 168. 'Αναγώρησις τοῦ Ἡμέρατος
ἐκ τῆς Πελοποννήσου.—'Η ἐν Πέτρᾳ τελευταία
νίκη τῶν Ἑλλήνων.**

Ἐν ᾧ δὲ Κυβερνήτης προσεπάθει νὰ τακτοποίησῃ τὸ "Εθνος, δὲ Ἡμέρατος μετὰ λύσης ἐξηροκούθεις νὰ καταστέφῃ τὴν Πελοπόννησον ἀρπάζων, καίων, κιγκυλωτίζων καὶ σράζων. Ἐπὶ τέλους ὅμως κατ' ἀπόφασιν τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων ἔρθησεν εἰς Πελοπόννησον περὶ τὰ μέσα Αὔγουστου τοῦ 1828 δὲ Γάλλος στρατηγὸς Μαιζών μετὰ 14 000 Γάλλων καὶ ἐξηνάγκασε τὸν Ἡμέρατον ν' ἀποπλεύσῃ περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου ἀπὸ τῶν ἐλληνικῶν ἀκτῶν. Μετὰ τὴν ἀναγώρησιν τοῦ Ἡμέρατος κατέλαβον οἱ Γάλλοι τὰ φρούρια τῆς Πύλου, Μεθώνης, Κορώνης, Πικτρῶν καὶ Ρίου καὶ ἀνύψωσαν ἐπ' αὐτῶν τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν μετὰ τῶν σημαιῶν τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων. Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος δὲ Δημήτριος Ὅψηλά ντης καὶ δ

Πριγάρδος Τζώρτς ἐξεδίωξαν τοὺς Τούρκους ἐξ' ὅλων τῶν πρὸς μετημέριαν τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας μερῶν, πλὴν τῆς Λακαΐας, τῆς Εύβοίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Τῇ δὲ 12 Σεπτεμβρίου τοῦ 1829 ὁ Δημήτριος Υψηλάντης μετὰ 2 300 ἀνδρῶν ἐπιπεσὼν ἐν Πέτρᾳ τῆς Βοιωτίας κατὰ πεντακισχιλίων Τούρκων ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἡνάγκησεν νὲ ἔγκατα λίπωσι τὴν Ἑλλάδα. Τοιουτορόπως διὰ τῆς ἐν Πέτρᾳ νίκης τῶν Ἑλλήνων ἐπερατώθη ἡ μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος 1829 ἀπῆλθεν εἰς Γαλλίαν καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Μαιζῶνα γαλλικὸς στρατός.

§ 169. "Απάρφασις τῶν Δυνάμεων περὶ Ἰδρύσεως Ἑλληνικοῦ κράτους ὑποτελοῦς τῇ Τουρκίᾳ.

Τῇ 10 Μαΐου τοῦ ἔτους 1829 αἱ τρεῖς προστάτιδες Δυνάμεις διὰ πρωτοκόλλου ὑπογραφέντος ἐν Λονδίνῳ ἀπεφάσισαν να ἴδρυθῃ κράτος Ἑλληνικὸν ὑποτελές μὲν τῇ Τουρκίᾳ ἀλλὰ κυβερνώμενον ὑπὸ χριστιανοῦ ἡγεμόνος μὴ ἀνήκοντος εἰς τὰς βασιλικὰς οἰκογενείας τῶν Δυνάμεων. Περιελάμβανε δὲ τὸ διὰ τοῦ πρωτοκόλλου αὐτοῦ ὄρισθεν κράτος πάσκες τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Παγασητικοῦ καὶ τοῦ Ἀμερικανικοῦ κόλπου χώρας καὶ τὴν Εὔβοιαν καὶ τὰς Κυκλαίδας. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῶν Δυνάμεων διεμαρτυρήθη ἡ πέμπτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἡ συνελθοῦσα ἐν Ἀργει ταῦτα μῆνα Ιούλιον, ἡτις καὶ ἐκήπισεν ἐπέκτασιν τῶν δρίων καὶ τελείων ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΤΑΤΑ ΓΕΡΟΝΟΤΑ

§ 170. "Ιδρυσις ἀνεξαρτήτου Ἑλληνικοῦ κράτους- Λεοπόλδος. Θάνατος τοῦ Ηκαποδιστρέου.

Αἱ τρεῖς μεγάλαι Δυνάμεις Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ρωσσία ἀποδεχθεῖσαι τὴν αἵτησιν τῆς ἐν Ἀργει πέμπτης Συνέλευσεως συνυπέγραψαν τῇ 22 Ιανουαρίου τοῦ ἔτους 1830 νέον πρωτόκολλον, διὰ

τοῦ ὁποίου ἴδρυσαν ἀνεξάρτητον ἑλληνικὸν κράτος κυβερνώμενον ὑπό κυριάρχου ἡγεμόνος. Διὸ τοῦ πρωτοκόλλου αὐτοῦ ἀνέδειξαν ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος τὸν πρύγκιπα Λεοπόλδον (τὸν μετέπειτα βασιλέα τῶν Βέλγων), ἀλλὰ συγχρόνως περιέστειλαν τὰ πρὸς βαρρᾶν δρια τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅρισαν νὰ περιλαμβάνῃ τὸ κράτος πάσσας τὰς χώρας τὰς πρὸς μεσημβρίαν τῶν ἔκβολῶν τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τοῦ Ἀχελέου. Ἀλλ' ὁ Λεοπόλδος ἐπιθυμῶν νὰ κυβερνήσῃ κράτος καὶ οὐχὶ γωνίαν ἔκινητε πάντα λίθον νὰ πείσῃ τὰς Δυνάμεις νὰ ἐπεκτείνωσι τὰ δρια τῆς Ἑλλάδος πρὸς βαρρᾶν καὶ νὰ προσθέσωσιν εἰς τὸ κράτος καὶ τὴν πολυπαθῆ Κρήτην. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Δυνάμεις ἀπέρριψαν τὴν αἵτησίν του ταύτην, ἡναγκάσθη κατὰ Μάιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου. Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Λεοπόλδου τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἔφθασαν εἰς τὴν χειρίστην Θέσιν. Πανταχοῦ ἐπεκράτει φοβερὰ ἀταξία καὶ ἀναρχία, αὐτὸς δὲ ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας ἐπεσε θῦμος δολοφονθεὶς τῇ 27 Σεπτεμβρίου 1831 ὑπὸ τοῦ Γεωργίου καὶ Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη, καθ' ἣν στιγμὴν εἰσήρχετο εἰς τὸν ἐν Ναυπλίῳ ναὸν τοῦ Ἅγιου Σπυρίδωνος.

§ 171. "Ιδρυσες τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. "Οθων Α'.

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδίστριου οἱ Δυνάμεις θέλουσαι νὰ προλάβωσι τὴν ἐκ τῆς ἀναρχίας τελείαν καταστροφὴν τῆς χώρας ἔσπευσαν ν' ἀναγορεύσωσιν ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος. Διὸ πρωτοκόλλου λοιπὸν ὑπογράφεντος τῇ 1 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1832 καὶ διὰ συνθήκης ὑπογραφείσης ἐν Λονδίνῳ τῇ 25 Απριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔδοσαν τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν "Οθωνα, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ φιλέλληνος βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου. Εἰς τὸν βασιλέα δὲ Λουδοβίκον χαριζόμενοι οἱ Δυνάμεις ἀνέδειξαν τὴν Ἑλλάδα βασίλειον καὶ ἀνηγόρευσαν τὸν "Οθωνα βασιλέα" προσέτι δὲ ἐπεξέτειναν τὰ δρια τῆς Ἑλλάδος πρὸς βαρρᾶν μέχρι τοῦ Παγκοστικοῦ καὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Κατ' ἀκολουθίαν τὸ ίδρυθὲν βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἀπετελέσθη ἐκ τῆς Στερεάς Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου, τῶν Κυκλαδῶν νήσων καὶ τῆς Εύβοίας μετὰ τῶν πρὸς βαρρᾶν αὐτῆς πειμένων Σποράδων νήσων. Λαφ' οὖ δὲ συνῆλθεν ἐν Προνοίᾳ τοῦ Ναυπλίου τῇ 27 Ιουλίου τοῦ 1832 ἔθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευ-

πις καὶ ἀπεδέχθη τὰ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἀποφασισθέντα, ἡναγκάσθη ἐπὶ τέλους καὶ ἡ Τουρκία ν' ἀποδεχθῆ τὰ νέα δρικ καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν Ἑλλάδα ως βασίλειον ἀνεξάρτητον (14 Δεκεμβρίου 1832).

Ο βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος "Οθων ὁ Α'" ἀπεβιβάσθη εἰς τὸ Ναύπλιον πρωτεύουσαν τότε τοῦ κράτους, τῇ 25 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1833. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡτο ἀνήλικος συνεστάθη ἀντιβασιλεία ἐκ τριῶν Γερμανῶν συμβούλων τοῦ βασιλέως, ἥτις ἐκυβέρνησε τὸ κράτος μέχρι τῆς 20 Μαΐου 1835, ὅπότε ὁ "Οθων σλαμπληρώσας τὴν νόμιμον ἡλικίαν ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν κυβέρνησιν. Πρωτεύουσα δὲ τοῦ κράτους κατὰ μῆνα Ιανουαρίου τοῦ 1835 ἔγιναν αἱ ἔνδοξοι Ἀθῆναι. Ὡστε ὁ "Οθων ἀνελαβὼν τὴν ἀρχὴν ἡγεμονίας νὰ ἐδρεύσῃ ἐν τῇ πόλει ταύτη, τῇς ὄποιας ἡ δόξα εἶναι ἀτελεύτητος. Ἐκεῖσιλευσε δὲ ὁ "Οθων 29 περίπου ἔτη, ἡτοι μέχρι τῆς 10 Οκτωβρίου τοῦ 1862, ὅπότε ἐκηρύχθη ἐκπτωτος τοῦ θρόνου.

§ 172. Γεώργιος Α'.

Μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ "Οθωνος" ἡ ἐν Ἀθήναις συνελθοῦσα Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐξέλεξε βασιλέα τὸν πρίγκιπα Ἀλφρέδον, δευτερότοκον γιὸν τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Βικτωρίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀγγλία δὲν ἀπεδέχθη τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ ψηφίσματος γενομένου τῇ 18 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1863 ἐξέλεξε βασιλέα τῆς Ἑλλάδος τὸν γιὸν τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας Χριστιανοῦ Θ'. Γεώργιον τὸν Α' ἐπὶ τῷ δρῳ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ νὰ εἶναι τοῦ δρθιδόξου θρησκεύματος. Κατῆλθε δὲ ὁ σεπτὸς Βασιλεὺς ἡμῶν Γεώργιος εἰς τὴν Ἑλλάδα τῇ 18 Οκτωβρίου τοῦ 1863. Ὁλίγον πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως ἡ Ἀγγλία χαρίζομένη εἰς Αὐτὸν παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς Ιονίους νήσους. Ἐν ἔτει δὲ 1867 ἐνυμφεύθη ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν τὴν Μεγάλην Δούκισσαν τῆς Ψωσίας Ὀλγαν· τῷ δὲ 1868 ἐγεννήθη ὁ διάδοχος τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου Κωνσταντῖνος. Τέλος ἐν ἔτει 1881 παρεχώρηθη τῇ Ἑλλάδι ὑπὸ τῶν εὑρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ ἐπασα σχεδὸν ἡ Θεσσαλία καὶ ἐκ τῆς Ἡπείρου ἡ Ἀρτα μετὰ μικρῆς λωρίδος γῆς.

Ούδεν ἔθνος ἔξηγόρασσε τὴν ἐλευθερίαν του διὰ τόσον μεγάλων θυσιῶν, δι' ὃσων ἔξηγόρασσεν αὐτὴν οἱ Ἕλληνες. Αἱ θυσίαι αὗται, θὰ εἶναι αἰώνια κατὰ τῆς τυραννίας διαμαρτυρία καὶ τρανοτάτη ἀπόδειξις, δτὶ τὸ ἑλληνικὸν "Ἐθνος ἀποτελεῖται ἔξι ἀνθρώπων ἔχοντων ὑψηλὸν τὸ φρόνημα καὶ εὐγενῆ τὴν καρδίαν. Πλούσιοι καὶ πτωχοί, κληρικοί καὶ λαϊκοί, γέροντες καὶ νέοι ἔδραξαν τὰ δῆπλα καὶ μετὰ μακροὺς ἀγῶνας ἴδρυσαν τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὄποιον, ἀν καὶ εἶναι μικρόν, εἶναι ὅμως ὑπερήφανον, διότι διέρρηξε τὰ φοβερὰ ἐκεῖνα δεσμά, τὰ ὄποια ὁ κόσμος ἔθεώρει ἀδιάρρηκτα. Εἴθε ἡ σπουδάζουσα νεολαία, ἡ χρονικὴ αὔτη τοῦ "Ἐθνους ἥμαντν ἐλπίς, ἐφ' ᾧ ἐρείδεται τὸ μέλλον τῆς Πατρίδος ἥμαντν, νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῶν πατέρων ἥμαντν καὶ νὰ ἐνώσῃ ἀπόστας τὰς ἑλληνικὰς χώρας εἰς κράτος μέγα, ισχυρὸν καὶ εύτυχές.

65
της να Εγκυώντα μετά την πρώτη
Οινοδότηση της επίσημης έναντισης
εξέλασης Ηλεύθερων 5
της οποίαν μάζι έπειτα από λίγη ημέρα
γράφει Σπύρος 30 Μαΐου 1911

Οι γενιάριδοί ται

²Αριθ. ρωτ. 42055

²Ἐγ ²Αθήναις τῇ 21 Αὐγούστου 1896

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρός τὸν κ. ²Αλκεδέαδην ²Ιωαννέαδην.

"Ἔχοντες ὑπόψιν τὸν νόμον ΒΤΓ' τῆς 12ης Ιουλίου 1895 περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης καὶ δημοτικῆς ἐκπαίδευσεως καὶ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 10ης Οκτωβρίου 1895 καὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς οἰκείας ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῶν εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα "εἰσακτέων," γνωρίζομεν ὅμιν, δτ. ἐγκρίνομεν τὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπείας ταῦτας, καθ' ἣν τὸ ὅμετρον σύγγραμμα." ²Επέτοιμος ἱστορέας τῶν Ἑλλήνων τὶ κατὰ τὸν εἰρημένον νόμον ἐγκριθέν, εἶναι καλός καὶ κατὰ νόμον ἐκτετυπωμένον. Συμφώνως δὲ τῇ γνώμῃ τῆς ἐπιτροπείας δρίζομεν τιμὴν αὐτῷ δραχμὴς δύο καὶ λεπτὰ εἴκοσι (2,20) διέκαστον ἀντίτυπον.

"Ο. Υπουργός
(Τ. Σ.) Δ. Γ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ